

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧУРИЛОВ ДЕНІС ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.712

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ
ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО
ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д.В. Чурилов**

Науковий керівник – **САІНЧИН Олександр Сергійович**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Чурилов Д.В. Досудове розслідування правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2021.

У дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, сформульовано наукові положення та одержано результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містить практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем криміналістичної характеристики та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності.

Аналіз стану розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, дав підстави констатувати такі характерні риси: стабільно негативна тенденція до зростання розмірів вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив; збереження значної питомої ваги цих правопорушень у структурі корисливої насильницької злочинності; груповий характер злочинних проявів, серед яких більшу половину становлять правопорушення, які вчиняються на організованій і професійній основі, що пов'язані з вбивствами, замахом на вбивство та тяжкими тілесними ушкодженнями; використання вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв; вчинення вбивств представників адміністрації

місць позбавлення волі, збуту наркотичних речовин, шахрайство та інших правопорушень.

Розроблено наукові основи комплексної криміналістичної методики розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив в умовах нового кримінального процесуального законодавства, визначено її місце в системі видових (внутрішньовидових) і позавидових методик, а також структуру криміналістичної характеристики, до якої включено такі елементи: спосіб підготовки, вчинення та приховування правопорушень (включаючи знаряддя і засоби); обстановку вчинення та слідову картину нападу; відомості про осіб, які вчинили правопорушення, та особу (осіб), які мають можливість впливати на інших (вори в законі); предмет злочинного посягання.

Спосіб вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, систематизовано за етапами злочинної діяльності: приготування до вчинення; безпосереднє вчинення; напад і приховування слідів правопорушення. Типові сліди правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, є важливим орієнтиром у спрямуванні оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій. Усі об'єкти, що містять слідову інформацію, умовно поділено на такі групи: транспортний засіб; інші речі матеріального світу; знаряддя чи засоби злочинної діяльності (окремо зброя та вибухівка); електронно-цифрові сліди; пам'ять людей. Встановлення точного часу і місця вчинення з попереднім аналізом усієї отриманої інформації про подію дозволяє слідчому правильно кваліфікувати кримінальне протиправне діяння, а також визначити вірний напрям його розслідування. Предметом безпосереднього посягання виступають переважно матеріальні цінності, життя інших осіб, частіше не тільки з корисних мотивів, а й з мотивів помсти, особисто неприязних відносин і приховування іншого правопорушення. Частина цих правопорушень вчиняється за умов алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Зазначено, що труднощі розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, пов'язані з тим, що підготовка та

вчинення цих правопорушень носить, як правило, організований характер з використанням вибухових пристроїв, холодної та вогнепальної зброї та засобів мобільного зв'язку. Ретельна підготовка до вчинення правопорушення полягає у підборі засобів скоєння правопорушення; визначення зброї, вибухових пристроїв, а також засобів пересування та мобільного зв'язку; зборі інформації про об'єкт нападу (вид автомобіля, маршрут руху, кількість охорони, наявність супровідного транспорту, врахування можливості швидкої допомоги); маскуванні зовнішності правопорушників, транспортного засобу; приховуванні слідів правопорушення; приховуванні знарядь правопорушення.

Систематизовано типові слідчі ситуації по відношенню до суб'єкта вчинення правопорушення (вчинене невідомими особами; особа, яка вчинила напад, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати очевидці та свідки; особу затримано на місці події, є свідки і матеріальні сліди) та запропоновано напрями розслідування й алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій для кожного етапу при різних слідчих ситуаціях.

Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами (МЮ, УСР, ДБР, НАБУ, СБУ та МВС України) здійснюється у таких формах:

а) процесуальні (виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення осіб, які мають підвищений злочинний вплив та інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій);

б) непроцесуальні (спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією до Інтерполу та Європолу; опрацювання початкових матеріалів і висунення основних версій).

Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розкриття

та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, як елементи процесуальної діяльності співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку, встановлення особи правопорушника та обставин злочинної діяльності, пошук доказової інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Структуру розкриття правопорушення складають: слідчі (розшукові) дії, спрямованість і послідовність яких залежить від ситуації розслідування; негласні слідчі (розшукові) дії в рамках досудового розслідування, які спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

Визначено організаційно-тактичні засади проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив: огляд місця події (місця укриття, стеження за об'єктом до вчинення нападу, де безпосередньо було вчинене вбивство; втечі (відходу) правопорушників з місця події; де правопорушники покинули знаряддя правопорушення); допит очевидців, потерпілого, свідків, підозрюваного; обшук; пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент. Запропоновано порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів учинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив шляхом проведення комплексу пов'язаних єдиним тактичним задумом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Окреслено порядок проведення, фіксації та використання результатів таких негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, зокрема: зняття інформації з телекомунікаційних мереж і встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; візуальне спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; зняття інформації з електронних інформаційних систем; контроль за вчиненням правопорушення; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Встановлено, що найпоширенішою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з розслідуванням правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, є залучення експерта та проведення експертизи (дактилоскопічна, трасологічна, судово-психіатрична експертиза підозрюваних, криміналістичне дослідження холодної зброї, судово-біологічна експертиза речових доказів, балістична).

Ключові слова: розслідування, особи, які мають підвищений підвищений злочинний вплив, вори в законі, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

SUMMARY

Churylov D.V. Pre-trial investigation of offenses committed by subjects of increased criminal influence. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.09 – Criminal procedure and criminology; forensic examination; operative-search activities (081 – Law). – PJSC “Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»”, Kyiv, 2021.

Based on the study of a set of issues arising during the pre-trial investigation of offenses involving persons with increased criminal influence, formulated scientific provisions and obtained results that are collectively aimed at solving an important scientific problem in forensic methodology, developed practical recommendations for collection of evidence in criminal proceedings of this category of cases. The dissertation is the first comprehensive study of theoretical and practical problems of forensic characterization and investigation of pre-trial investigation of offenses with the participation of persons with criminal influence, taking into account the current state of criminal procedure law and law enforcement.

Based on the analysis of the state of pre-trial investigation of offenses with the participation of persons with increased criminal influence, the following characteristics are outlined: stable negative tendency to commit serious and especially serious offenses; preservation of a significant amount of mercenary and violent crime; group offenses are offenses committed on an organized and professional basis, related to the use of firearms, explosive devices; committing offenses committed in places of imprisonment and in foreign countries that have the highest hierarchical criminal status of a thief in law, professional skills of influencing a person, the formation and management of the structure of a criminal organization, etc.

Keywords: pre-trial investigation, forensic characteristics, forensic classification, criminal proceedings, criminal organization, persons with increased criminal influence, investigative situation, investigative (investigative) action, covert investigative (investigative) action, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Саїнчин О.С., Чурилов Д.В. Криміналістичне визначення поняття «Вор в законі», іншої правової термінології згідно ст.255-1, 2, 3 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 4. С. 123-127.
2. Чурилов Д.В. Слідчі ситуацій та особливості проведення тактичних операцій при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив. *Юридична наука*. 2020. №4. С. 177-182.
3. Чурилов Д.В. Криміналістичні та процесуальні проблеми встановлення ролевих характеристик правопорушників у складі злочинної організації та осіб, які мають злочинний вплив. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 202-207.
4. Чурилов Д.В. Використання спеціальних знань та проблеми призначення судових експертиз при розслідуванні правопорушень за участю авторитетів та осіб, які мають злочинний вплив. *KELM*. 2020. № 3-3. С. 172-176 (Республіка Польща)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чурилов Д.В. Особливості розслідування злочинів, які скоєні у складі злочинної організації. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 27–29.
2. Чурилов Д.В. Криміналістичні відомості про особу злочинного кримінального впливу. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.
3. Чурилов Д.В. Особливості початкового етапу розслідування правопорушень, які скоєні у складі злочинної організації з авторитетами злочинного впливу. Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ДБР – Державне бюро розслідування

ДСР – департамент стратегічних розслідувань

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МГП – міжнародне гуманітарне право

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МЮ - міністерство юстиції

НО – неурядова організація

ЗМІ – засоби масової інформації

ОГП – Офіс Генерального прокурора

ОМП – огляд місця події

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи

СБУ – Служба безпеки України

СВ – слідчий відділ / слідче відділення поліції

СОГ – слідчо-оперативна група

УСР – управління стратегічних розслідувань

ОЗГ і ЗО – організовані злочинні групи, злочинні організації

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ	
1.1. Кримінальне-правова характеристика поняття правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу	
1.2. Криміналістична класифікація правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу	
1.3. Криміналістична характеристика правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу (обстановка та способи вчинення правопорушень, характеристика особи правопорушника (злочинні авторитети та «вори в законі»)	
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ	
2.1. Обставини, що підлягають встановленню та доказуванню	
2.2. Типові слідчі ситуації та особливості проведення тактичних операцій по встановленню осіб, причетних до вчинення правопорушення	
2.3. Особливості взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими підрозділами, Інтерполу та Європолу	
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ	
3.1. Процесуальні особливості встановлення осіб, які мають підвищений злочинний вплив	
3.2. Проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій	
3.3. Особливості використання спеціальних знань	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження.

Організовані групи та злочинні організації, як найбільш небезпечні форми співучасті, загрожують важливим суспільним відносинам, поставленими державою під кримінально-правову охорону, зокрема, життю, здоров'ю, волі, честі, гідності, громадській безпеці, громадському порядку, а останнім часом і національній безпеці України. Правопорушення, вчинені у складі організованих злочинних об'єднань, характеризуються високим ступенем кримінальної активності, професіоналізму та ефективності. При цьому учасники організованих груп і злочинних організацій розраховують на підтримку один одного та об'єднання в цілому, яка здебільшого полягає у незаконному впливі на потерпілих та свідків, а також використанні корумпованих зв'язків в органах державної влади для уникнення кримінальної відповідальності.

З метою протидії організованій злочинності був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, які вчинені злочинною спільнотою» від 04.06.2020 № 671-IX та внесені зміни до КК України, а саме до ст.ст.255 та 255 п.1-3. Метою правових новел КК виявляється виключення впливу суб'єктів злочинної ієрархії на криміногенні, економічні та політичні процеси у державі; припинення діяльності злочинних спільнот, їх учасників та осіб, причетних до їх створення та функціонування; ліквідування ієрархії злочинного світу та його традицій, завдяки авторитету, іншим особистим якостям і можливостям. Але практичними працівниками відмічається певна проблематика при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та за участю воров в законі.

Згідно з даними МВС та офісу Генеральної прокуратури України протягом 2015–2020 рр. виявлено 3249 організованих груп та злочинних організацій, учасниками яких були 16449 осіб. Серед виявлених у 2015 р. організованих груп і злочинних організацій 15 % мали корумповані, а 7,2 % – міжнародні (транснаціональні) зв'язки. 6,5 % організованих злочинних

об'єднань сформовано на етнічній основі. У структурі кримінальних правопорушень, вчинених учасниками цих об'єднань, 52,8 % складала правопорушення проти власності (крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем); 28,2 % – правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів; 10,1 % – правопорушення у сфері господарської діяльності (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), шахрайство з фінансовими ресурсами, контрабанда, фіктивне підприємництво, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів); 4,8 % – правопорушення проти громадської безпеки (створення злочинної організації, бандитизм, незаконний обіг зброї); 12 % – правопорушення проти життя та здоров'я особи; 6 % – правопорушення у сфері службової діяльності; 4,4 % – правопорушення проти волі, честі та гідності особи (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, захоплення заручників). Шкода, завдана організованими злочинними об'єднаннями, здебільшого має великий та особливо великий розмір (протягом 2015–2020 рр. обсяг матеріальних збитків склав близько 3,5 млрд грн) (Додаток А).

Недооцінювати загрозу від правопорушень, учинених організованими злочинними об'єднаннями, не слід, зважаючи на високий ступінь суспільної небезпеки вчинених ними протиправних діянь, з одного боку, та високий рівень їх латентності – з другого. Саме тому питання протидії організованим групам і злочинним організаціям є одним з найбільш актуальних для безпеки України.

Однак, вивчення наукової літератури та проведення досліджень свідчить про недостатню якість і ефективність кримінально-правових положень, що регламентують особливості кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань. Для забезпечення однакового і

правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних проваджень про правопорушення, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, прийнято Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про правопорушення, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 131, у якій розтлумачено базові положення кваліфікації такого роду протиправних діянь.

Важливу роль у підвищенні ефективності розкриття правопорушень злочинних організацій та за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, покликані відігравати наукові дослідження щодо розслідування окремих видів правопорушень таких вчених як: С.А. Афанасьєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.В. Вапнярчук, Т.В. Варфоломеева, І.О. Возгіна, Л.Г. Відонова, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галаган, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Г.В. Густова, Л.Я. Драпкіна, В.Г. Дрозд, Ю.П. Дубягіна, А.В. Дулова, В.А. Журавля, Г.О. Зоріна, І.В. Ігнатюка, А.В. Іщенко, А.М. Кислого, Н.І. Клименко, І.І. Когутича, В.Я. Колдіна, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'яничові, Г.А. Матусовського, В.О. Образцова, Д.П. Рассейкіна, О.С. Саїнчина, М.В. Салтєвського, Ю.С. Сапожнікова, І.В. Сервецького, Л.М. Стрельбицької, М.П. Стрельбицького, В.Ю. Шепітька, В.П. Ципковського, В.В. Тищенко, Л.Д. Удалової, М.П. Яблокова та ін.

За своїм змістом вони в основному мали вигляд практичних рекомендацій відносно провадження окремих (невідкладних) слідчих дій. Відбулась зміна правового регулювання діяльності правоохоронних органів, зокрема, їх оперативно-розшукової та кримінальній процесуальній діяльності й використання її результатів у доказуванні протиправної діяльності.

Окремі проблеми щодо розслідування правопорушень, які вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями у сучасних умовах досліджувались такими науковцями як: Л.Г. Аркуша, В.О. Коновалова, О.М. Бандурка, В. Борисенко, В.І. Боярова, А.А. Вознюк, В.І. Воронін, С.Ф. Здоровка, М.В. Костенко, П.Я. Мінко, О.С. Саїнчин, В.В. Семиногов, І.В.

Сервецький, В.Л. Сінчук, В.С. Суходубов, К.О. Чаплинський, В.В. Тищенко, А.І. Кунтій, А.М. Чорний, О.В. Любчинський та інші.

У той же час слід констатувати, що багато запитань як теоретичного, так і практичного плану залишилися поза увагою дослідників. Відсутні методичні та організаційно-тактичні рекомендації щодо розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, існуючі недоліки в організації розслідування й **обумовили актуальність** і значущість обраної теми та визначення завдань дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, та Плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Дисертацію виконано як частину Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2015–2019 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 31 серпня 2015 р. (протокол № 7) та уточнено 31 жовтня 2018 р. (протокол №10).

Мета та завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є комплексна розробка теоретичних та організаційно-тактичних проблем розслідування правопорушень у складі злочинної організації та за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, формування на цій основі

концептуальних теоретичних положень методики розслідування і особливостей тактики проведення окремих слідчих дій.

Багатоплановість і комплексність реалізації поставленої мети обумовили необхідність вирішення таких **завдань**:

- вивчити стан теоретичної і методичної розробки правової та криміналістичної характеристики проблеми розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, як системного соціального об'єкта та предмета дослідження;

- дослідити та систематизувати теоретичні засади криміналістичної класифікації правопорушень у складі злочинної організації та за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

- сформулювати теоретичні засади розробки методики розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, і на цій основі запропонувати її структуру та зміст;

- визначити структуру та зміст видової криміналістичної характеристики правопорушень у складі злочинної організації та за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, дослідити кореляційні взаємозв'язки її елементів і можливості їхнього використання для висунення версій;

- встановити обставини, що підлягають встановленню та доказуванню при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

- виділення криміналістичних аспектів типових слідчих ситуацій та особливості проведення тактичних операцій по встановленню осіб, причетних до вчинення правопорушення;

- дослідити особливості взаємодії слідчих правоохоронних органів з підрозділами Інтерполу та Європолу, громадськими об'єднаннями та засобами масової інформації;

- проаналізувати характер планування слідчих дій, отримання дозволу суду на проведення окремих процесуальних заходів та використання спеціальних знань;

- узагальнити характеристику осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворів в законі, практику тактики допиту підозрюваних осіб та свідків, проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та особливості призначення криміналістичних та інших судових експертиз.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у межах яких реалізується процес розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив – діяльність відповідних правоохоронних органів, а також певні закономірності, що пояснюють пізнавальне-методичні й організаційно-тактичні особливості цієї діяльності.

Предметом дослідження є досудове розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, що надали можливість усебічно вивчити об'єкт дослідження. За допомогою загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, абстрагування) деталізовано зміст питань, розглянутих у роботі (розділи 1–3). Методологічну основу дисертаційного дослідження складає комплекс заходів пізнання проблеми в єдності її змісту та юридичної форми, здійснити системний аналіз діяльності правоохоронних органів з розкриття та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив (розділ 1). Під час дослідження застосовувалися *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, індукція, дедукція) – для дослідження нормативних актів, матеріалів кримінальних проваджень, аналітичних матеріалів, концепцій, точок зору авторів з окремих питань, класифікацій тощо, що входять у предмет дослідження (розділ 1); *історичний метод* – при дослідженні появи та розвитку окремих теорій, концепцій, поглядів вчених-криміналістів з проблем загальної методики розслідування які мають підвищений підвищений злочинний вплив (криміналістичної характеристики правопорушень, етапів розслідування, структури методики розслідування тощо), (розділи 1, 2); *порівняльно-правовий метод* – при дослідженні окремих норм кримінального, кримінального

процесуального права України (розділ 1); *системно-структурний метод* було використано при дослідженні механізму вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив і побудови типових тактичних операцій (розділи 2, 3); *статистичні методи* – під час узагальнення кримінальних справ, збору та обробці даних, отриманих із статистичної звітності, анкетування та інтерв'ювання практичних працівників операцій (розділи 1, 2, 3).

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, ратифіковані міжнародно-правові документи, чинне кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство України, інші Закони України, відомчі нормативно-правові акти МЮ, МВС, СБУ і Генеральної прокуратури України, що регулюють слідчу й оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів.

Теоретичною основою дослідження стали наукові досягнення у галузі філософії, логіки, кримінології, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології, а також інших галузей наукових знань, що стосуються питань встановлення механізму злочинної діяльності й організації і здійснення розслідування правопорушень особами, які мають підвищений злочинний вплив.

Емпіричну базу дослідження склали: узагальнені матеріали слідчої і судової практики – вивчено і проаналізовано понад 226 кримінальних проваджень за ознаками ст.ст.255 та 255 1-3, вчинених за період 2015–2020 роки. Результати анкетувань (48) слідчих та оперативних працівників Національної поліції, УСР, ДБР, НАБУ, які здійснювали досудове розслідування кримінальних проваджень за фактами скоєння правопорушень, які мають підвищений злочинний вплив (Додаток Н), прокурорів (19), які здійснювали процесуальне керівництво (Додаток С), а також використані статистичні дані та аналітичні матеріали Офісу Генеральної прокуратури і МВС України з питань досудового розслідування правопорушень з наявності осіб, які мають підвищений злочинний вплив. У дисертаційній

роботі використаний також особистий багаторічний досвід дисертанта на посадах слідчого та керівника слідчих підрозділів поліції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням проблем розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, вчинених. У роботі вдосконалено наявні й сформульовано нові концептуальні положення щодо методики їх розслідування, що відносяться до загальної теорії криміналістики та криміналістичної методики.

Проведене дослідження дозволило сформулювати низку положень і висновків, котрі відповідають вимогам наукової новизни та мають значення для теорії криміналістики й правоохоронної практики.

вперше:

- проведено кримінально-правове розмежування поняття «участь» у «банді», «злочинній організації» та «злочинній спільноті», запропоновано криміналістичне визначення «особи, які мають підвищений злочинний вплив» з виокремленням спеціального суб'єкта вчинення правопорушення особами, ворами в законі;

- запропоновано доповнити КПК України статтею «99-1» - *можливості встановлення та використання доказів із засобів масової інформації, інтернету, Інтерполу та Європолу відносно осіб, які є членами національних та міжнародних злочинних організацій, мають статус вора в законі у злочинній субкультурі у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною з плануванням та вчиненням правопорушень*, що забезпечить можливість суду надати правову оцінку діям відповідних осіб у складі злочинної організації та окремих злочинних дій ворів в законі;

- на підставі вивчення кримінальних проваджень запропоновано криміналістичну характеристику правопорушень та осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

- розроблено та запропоновано нові організаційно-тактичні засади початкового етапу розслідування правопорушень за участю осіб, які мають

підвищений злочинний вплив, в частині огляду місця пригоди, знаходження матеріальних слідів правопорушення;

- визначено особливості форм взаємодії слідчого, процесуального керівництва органів прокуратури, а також взаємодію з підрозділами МЮ, МВС, МНС, СБУ, Інтерполу та Європолу під час досудового розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

- сформульовано концептуально нові положення методики досудового розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, визначена її структура та зміст, запропоновано шляхи використання під час досудового розслідування спеціалістів – криміналістів та проведення комплексних експертиз (медико-криміналістичних, психолого-психіатричних, криміналістичних, біологічних та хімічних, балістико-трасологічних), вокало-графічних, лінгвістичних, фоноскопичних, експертних досліджень слідів та електронних носіїв, сформульовані пропозиції щодо їх законодавчої регламентації;

- вивчення матеріалів судової практики у кримінальних провадженнях зазначеної категорії дозволило виокремити типові слідчі ситуації, з яких починається процес розслідування, що надало можливість змодельовати найбільш оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вирішення завдань початкового етапу розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, а також унеможливлення повторення раніше допущених слідчими помилок при розслідуванні, що стало наслідком визнання зібраних доказів недопустимими;

- запропоновано необхідність формування інформаційної системи зі зберіганням банку даних осіб, які мають підвищений злочинний вплив. Пропозиції загальної зміни процесу доказової інформації відносно воров в законі, що потребує окремої регламентації у наказах МВС;

удосконалено:

- відповідно до типових ситуацій, основні тактичні завдання (напрямки) розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив і тактичні операції як засоби їхнього вирішення, шляхи досудового розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, вчинених у місцях позбавлення волі та під керівництвом злочинної організації з території інших країн;

- наукові положення про типові версії щодо встановлення особи правопорушника, мотиву, місця вчинення, способу приховання правопорушення тощо, сформульовано рекомендації алгоритму дій (тактичних операцій) на початковому етапі розслідування правопорушень;

- криміналістичну класифікацію правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, визначені загальні принципи та організаційно-тактичні задачі розслідування;

- криміналістичну характеристику правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив до якої включено такі елементи: спосіб підготовки, учинення та приховування правопорушень (включаючи знаряддя і засоби); обстановку вчинення правопорушення та відомості про осіб, які вчинили правопорушення, їх рольові характеристики та потерпілих осіб;

- особливості планування й організації розслідування, взаємодія слідчого з процесуальним керівником, підрозділами Інтерполу та Європолу, МЮ, оперативними підрозділами МВС, СБУ, ДБР, УСР, громадськими об'єднаннями та засобами масової інформації;

дістало подальшого розвитку:

- концепція проведення огляду місця події в умовах, коли правопорушення відбувається особами, які мають підвищений злочинний вплив у містах позбавлення волі та участю ворів в законі;

- розмежування поняття місця правопорушення та місця події за ознаками ст.214 КПК;

- пропозиції проведення СРД (огляд місця події, допит, обшук, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент) та НСРД (зняття інформації

з телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження й пересування радіоелектронного засобу; візуальне спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; зняття інформації з електронних інформаційних систем; контроль за вчиненням правопорушення; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи);

– пропозиції щодо більш ефективного застосування спеціальних знань під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

- кримінально-правове (ст.63-1 КК) та кримінально-виконавче (ст.92-1 КВК) закріплення пропозиції відбування покарання за вчинене правопорушення ворів в законі та осіб, які мають підвищений злочинний вплив не роздільно, а в окремому місці позбавлення волі.

Практичне значення одержаних результатів полягає передусім у тому, що вони можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* – з метою сприяння підвищенню ефективності діяльності органів досудового слідства з розкриття та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень у цій галузі;

– *навчальному процесі* – при викладанні загального курсу криміналістики та спецкурсів із методики розслідування окремих видів правопорушень.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднені у виступах автора та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі»(м. Київ, 17–18 лютого 2021 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи»(м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.); «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 8 наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у

виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонних юридичних виданнях, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

1.1. Кримінальне-правова характеристика поняття правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу

Організована злочинність є поширеним явищем, яке пустило своє коріння в усі сфери функціонування держави, завдавши величезної шкоди її розвитку. Тому подолання цього явища перетворюється у надзвичайно складну проблему, яка становить загрозу розвитку держави, стабільності і безпеці суспільства, сприяє підризу демократичних інститутів і цінностей, а організована злочинність загрожує національній безпеці України, негативно впливає на формування і діяльність органів державної влади, підриваючи довіру громадян до них, ускладнює відносини України з іноземними державами.

В суспільстві міцніють стереотипи толерантності по відношенню до організованої злочинності, та пов'язаними з нею правопорушеннями. В масовій свідомості основних соціальних груп формується думка, що ці правопорушення не наносять шкоди суспільству, тому певні верстви населення обирають незаконні шляхи вирішення тих чи інших повсякденних проблем.

З одного боку, представники правоохоронних органів, опираючись на стан злочинності, роблять висновки про відсутність високого рівня організованої злочинності, зазначаючи, що в останні роки до різних видів відповідальності за правопорушення осіб, які мають підвищений злочинний вплив, притягуються не більше 11%.

З іншого боку, існує тенденція, особливо серед представників неурядових організацій та журналістів, будувати висновки про рівень організованої злочинності в органах влади виключно на матеріалах опитування громадської думки.

Такі дослідження часто є методичне коректними щодо процедур, однак інтерпретація результатів є надто вільною. Не враховуються такі суттєві параметри отримуваних оцінок: наявність стереотипів масової свідомості, нечіткість уявлень про організовану злочинність, як політико-правове явище, нездатність розрізняти деякі елементи організованої злочинності, як діяльність злочинні об'єднання та злочинні організації. Очевидно, для таких висновків недостатньо аргументів, побудованих лише на стереотипах зі сфери масової свідомості.

Серед першочергових завдань держави є викриття організованих злочинних груп і припинення їх дій, підвищення ефективності боротьби із законспірованими злочинними співтовариствами, що використовують міжнаціональні конфлікти, пов'язаними з «тіньовою» економікою, а також зі злочинними групами за кордоном. Перед правоохоронними органами стоять завдання доведення існування організованої злочинності, а не доведення окремих видів чи правопорушень. Окремо слід вказати на прорахунки в стратегії та тактиці боротьби з організованою злочинністю.

По-перше, недооцінювався і практично не враховувався стан цієї злочинності, незадовільно аналізувалися результати боротьби з нею та не визначалися пріоритетні напрями протидії цим явищам, не здійснювалося програмно-цільове планування та належне ресурсне забезпечення.

По-друге, оперативні підрозділи та слідчі апарати органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, використовували застарілі методи викриття й розслідування правопорушень організованих угруповань, обліку та звітності щодо результатів своєї роботи.

По-третє, на сьогоднішній день немає досконалої правової бази боротьби з цією злочинністю, у той час як кримінальна ситуація змінюється стрімкими темпами.

По-четверте, повільно вживаються запобіжні заходи, спрямовані на усунення правопорушень, скоєних організованою злочинністю.

По-п'яте, професійна підготовка співробітників правоохоронних органів не повною мірою відповідає вимогам часу, серед них переважно молоді фахівці, які не мають відповідного досвіду.

Аналіз таких зведень нарешті дозволить дійсно контролювати організовану злочинність в Україні. Вищезазначені пропозиції підготовленні з урахуванням стану справ, що склалися у сфері боротьби з організованою злочинністю, та з метою більш ефективного забезпечення захисту громадян від злочинних посягань, запобігання втратам держави і суспільства від дій правопорушників та удосконалення діяльності правоохоронних органів. Це дасть змогу існуючому та новоствореному законодавству ефективно здійснювати боротьбу з організованою злочинністю.

Виходячи з вказаної проблематики 4 червня 2020 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 671- IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, вчинені злочинною спільнотою». Кримінально-правовою новелою виявилось те, що законодавець намагався спочатку вирішити проблему за рахунок модифікації не лише «Особливої», але й «Загальної частини» КК, пропонуючи доповнити ст. 28 частиною п'ятою з двох абзаців, модифікація КК обмежилася в підсумку лише його «Особливою частиною». Йдеться, зокрема, про такі статті КК, як ст. 255, 255-1-3 [112].

Критично аналізуючи вказані кримінально-правові новели, виявляється, що задля зручності даний розгляд матеріалу треба розглядати, як побудований, в основному, відповідно до порядку частин та приміток до ст. 255 КК. Тим більше, що обсяг нормативного масиву ст. 255 КК після внесення до неї змін збільшився у 3-4 рази. Утім, норми, які безпосередньо стосуються «злочинної спільноти», починають зустрічатися в назві, а потім в частині четвертій ст. 255 КК. Саме тут йдеться про те, що поняття «злочинна спільнота» повинна об'єднувати щонайменше дві «злочинні організації». Це означає, що до її складу (на основі частини четвертої ст. 28 КК) має входити щонайменше десять осіб.

Оскільки участь у «злочинній організації» становить окремий склад правопорушення, входження до «злочинної спільноти» через «злочинні організації» є *de facto* так само злочином і підлягає покаранню. При цьому кількість членів злочинної спільноти може бути практично необмеженою. Якщо «злочинна спільнота» є формальною назвою для вітчизняних мафіозних структур, то кожен рядовий член вітчизняної мафії стає за такого підходу потенційним правопорушником. Відтак, постає питання про правильну юридичну кваліфікацію безпосередньої «участі» у «злочинній спільноті», яка при значних розмірах останньої робиться все більш розмитою й неконкретизованою. Для порівняння, участь у «банді» (ст. 257 КК) є конкретною з точки зору розподілу ролей і функцій серед її учасників, але подібний ефект не спостерігається стосовно «участі» (через «злочинну організацію») у «злочинній спільноті».

Як відомо, участь у вигляді членства в закордонних мафіозних структурах являє собою іноді не більше, ніж вид особистісного зобов'язання, до виконання якого навіть не завжди доходить. Тобто якщо порівняти членство в мафії з «участю» у «злочинній спільноті», то можна дійти тривожного висновку про те, що сама по собі криміналізація такої «участі» посягає на принцип, закріплений у частині першій ст.2 КК, за яким єдиною «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить в собі склад кримінального правопорушення» за умови, що правопорушення є конкретно описаним в КК.

Треба визнати, що «участь» у «банді» чи «злочинній організації» є набагато конкретнішою, ніж «участь» у мафії чи українській «злочинній спільноті». Традиційно вона є такою, що без проблем підпадає під поняття «кримінального правопорушення» в сенсі КК. Адже і в «банді», і в «злочинній організації» є розподіл ролей (функцій) між учасниками та співучасниками, який супроводжується характерною динамікою й суб'єктивною стороною. Можливо, саме тому чинний КК не передбачає кримінальної відповідальності за безпосередню «участь» у «злочинній спільноті», а обмежується для цього

такими формами, як «банда», «терористична група», «терористична організація» та «злочинна організація», а у випадку реально скоєного правопорушення – «групою осіб», «групою осіб за попередньою змовою» та «організованою групою», участь в яких підлягає у цьому випадку кримінальній відповідальності.

Виходячи з цього, постає питання, чи означає відсутність вказівки на кримінальну відповідальність за участь у «злочинній спільноті» в КК реальну відсутність за це кримінального покарання? Думається, відповідь має бути негативною. Адже якби це справді було так, то об'єднання двох і більше «злочинних організацій» у «злочинну спільноту» могло б стати реальним способом звільнення від кримінальної відповідальності небезпечних правопорушників.

З іншого боку, оновлена редакція ст. 255 КК не дає відповіді на запитання про те, чи втрачає «злочинна організація», яка разом з іншими увійшла до складу «злочинної спільноти», свій колишній юридичний і організаційний статус. Якби за таких обставин статус «злочинної організації» втрачався, то більшість її учасників перетворилися б на звільнених від кримінальної відповідальності неофітів «злочинної спільноти». Адже в КК, як зазначалося вище, кримінальної відповідальності просто за участь у «злочинній спільноті» не передбачено.

Відповідно до КК, статус «злочинної організації» при входженні її до «злочинної спільноти» залишається незмінним, то що передбачає КК для тих, хто після об'єднання двох і більше «злочинних організацій» вийшов зі складу своєї злочинної організації й перейшов під пряме підпорядкування керівникам «злочинної спільноти»? Аналогічне запитання може виникнути також у випадку безпосереднього входження до складу «злочинної спільноти» нових учасників на індивідуальній основі. Якщо жодна з організацій-засновників «злочинної спільноти» не погодиться включити їх до свого складу, то чи підлягатимуть вони кримінальній відповідальності через пряме членство у «злочинній спільноті»? Адже частина четверта оновленої ст. 255 КК

передбачає кримінальну відповідальність лише за «створення» «злочинної спільноти» та «керівництво» нею.

Крім цього, новелою виявилась певні кримінально-норми, які містяться в ч.5 ст. 255 КК. Зокрема, в ч.5 ст. 255 КК йдеться про те, що у випадках:

- 1) участі у «злочинній організації»;
- 2) створення «злочинної організації»;
- 3) керівництва «злочинною організацією або її структурними частинами»;
- 4) створення «злочинної спільноти»;

5) керівництва «злочинною спільнотою»; особою, яка «здійснює підвищений злочинний вплив» або є особою в статусі «суб'єкта підвищеного злочинного впливу», у тому числі у статусі «вора в законі» ми стикаємося з кримінальним покаранням, яке передбачає, відповідно, позбавлення волі на строк: а) від 5 до 12; б) від 7 до 12; в) від 10 до 15; г) від 12 до 15 років з конфіскацією майна.

Ми погоджуємось з поясненням у Примітці № 1 до ст. 255 КК, що **«під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності»** [4].

Очевидно, що подібний підхід є не виправдано широким. Нічим не обґрунтованою в ньому є, зокрема, вказівка на «авторитет» та «інші особисті якості чи можливості» суб'єкта «підвищеного злочинного впливу», суб'єкта «підвищеного злочинного впливу» та особи, які мають у злочинній спільноті статус «вора в законі». Незрозуміло, що зміниться в юридичному плані, якщо «підвищений злочинний вплив» здійснюватиметься неавторитетною особою внаслідок просто погроз чи залякування з її боку? Словосполучення «інші особисті якості чи можливості» також мало про що говорить. Адже особистими якостями індивіда (не кажучи вже про можливості) можуть бути як сила, так і слабкість, як сміливість, так і боягузтво тощо.

Харківська правозахисна група провела критичний аналіз вказаних кримінально-правових новел та з'ясувала, що найбільш вразливою для критики в Примітці № 1 до ст. 255 КК є дефініція мінімально необхідних, але при цьому ситуативно можливих, для юридичної кваліфікації «підвищеного злочинного впливу» дій: **«під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, яка здійснює інший вплив на злочинну діяльність»**. На їх думку виходить, що якщо закон називає злочинними дії конкретно не визначеного характеру й змісту, це означає що він піддає потенційній кримінальній репресії мало не будь-яку поведінку чи життєву позицію будь-якої людини. Але ж поведінка людини може бути як зрадливою, підступною й агресивною, так і виваженою, корисною, жертвовною, відповідальною, навіть... звитязною [4] .

У такому підході законодавця неприпустимо ослабленим виглядає принцип правової визначеності, який є однією з найважливіших (з цього приводу існує консенсус) характеристик верховенства права. Адже принцип верховенства права передбачає, що будь-яке обмеження прав людини є допустимим лише за наявності надійних гарантій передбачуваності у застосуванні державою будь-якої правової норми.

Тобто будь-яке обмеження суб'єктивного права має будуватися виключно на критеріях, які реально дозволяють особі свідомо відокремлювати правомірну поведінку від поведінки протиправної, конкретно передбачати юридичні наслідки своїх вчинків. Звертається увага на Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2005 від 22 вересня 2005 р. «елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» [191].

У свою чергу, згідно з рішенням КСУ № 17-рп/2010) від 29 червня 2010 р. «принцип правової визначеності означає, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних

такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [192].

Так само в рішеннях Європейського суду з прав людини, які є юридично обов'язковими для України, неодноразово підкреслювалося, що правовим закон може бути лише за умови дотримання в ньому засад передбачуваності. Зокрема, в Рішенні ЄСПЛ від 10 грудня 2009 р. у справі «Михайлюк та Петров проти України» (Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine, заява № 11932/02) вказується на те, що принцип верховенства права безпосередньо «стосується якості відповідного законодавства й вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе». Дана ідея частково відобразилася також в Рішенні ЄСПЛ у справі «Полторацький проти України» (Poltoratskiy v. Ukraine від 29 квітня 2003 року, заява № 38812/97, п. 155).

Повертаючись до Примітки № 1 до ст. 255 КК, присвяченій юридичному визначенню поняття «підвищеного злочинного впливу», не можна не звернути увагу на те, що семантика її положень дозволяє формально звинуватити у злочинному впливові будь-яку значущу й авторитетну фігуру. Адже особою, «яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює... інший вплив на злочинну діяльність» може вважатися також старший офіцер національної поліції. Адже саме стратегічна активність поліції й служби безпеки покликані впливати на злочинну діяльність. У свою чергу, під «іншим» впливом законодавець пропонує розуміти не визначене конкретно й не сформульоване в законі поняття. Застосування у цьому випадку прийменника «інший» (будь-який; той, що знаходиться за межами названого; необмежено широкий) до поняття «підвищеного злочинного впливу» робить останній настільки розмитим, що сюди ризикують потрапити будь-які життєві прояви й будь-яке ставлення до будь-чого наділеної харизмою людини.

До того ж, слово «впливати» є дієсловом недоконаного виду, яке у більшості випадків є надзвичайно широким за своїм значенням та змістом.

Зокрема, тлумачний словник української мови on line стверджує, що це слово найчастіше означає: «діяти певним чином на кого-небудь, що-небудь». Але що значить «певний, певним чином» в юридичному сенсі? Навряд, щоб на це запитання можна було відповісти однозначно. А якщо ситуація є саме такою, то чи можна вживати поняття «іншого впливу» в контексті строгих формулювань «Особливої частини» КК? Виглядає, що й тут відповідь є негативною.

Утім, як свідчить аналіз, законодавець прагнув закласти в диспозицію ст. 255 КК й Примітку № 1 неоднозначність свідомо. Очевидно, що такі дії, як «розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності)» може бути об'єктом кримінальної репресії. Але ж законодавець цією вказівкою не обмежується. На додачу до таких видів поведінки, як:

- 1) «сприяння» злочинній діяльності;
- 2) «спонукання» до злочинної діяльності;
- 3) «координація» злочинної діяльності;
- 4) «організація» розподілу коштів, спрямованих на забезпечення злочинної діяльності;
- 5) «організація» розподілу майна, спрямованого на забезпечення злочинної діяльності;
- 6) «організація» розподілу інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення злочинної діяльності;
- 7) «безпосереднє здійснення розподілу коштів», спрямованих на «забезпечення» злочинної діяльності;
- 8) «безпосереднє здійснення розподілу майна», спрямованого на забезпечення злочинної діяльності;
- 9) «безпосереднє здійснення розподілу інших активів (доходів від них)» спрямованих на забезпечення злочинної діяльності, законодавець додає 10-й у переліку й 4-й у Примітці №1 до ст. 255 КК такий вид злочинного діяння, як... **«здійснення іншого впливу на злочинну діяльність»**. З точки зору логіки, поняття «іншого впливу» означає в даному контексті **будь-**

якого («іншого») впливу. Адже йдеться про діяння, яке не співпадає з жодним із дев'яти перерахованих у Примітці № 1 до ст. 255 ККУ видів злочинної поведінки.

На жаль, за допомогою такого ж інструменту законодавець оголошує юридичною ознакою злочинного діяння, передбаченого ст. 255 КК, будь-яку причетність (через «**будь-які дії**») будь-якої особи, наділеною авторитетом, іншими особистими якостями чи можливостями до будь-якого (**«іншого»**) впливу на конкретно не визначену (будь-яку) злочинну діяльність.

Тут варто знову нагадати про Рішення КСУ № 5 рп/2005 від 22 вересня 2005 р., в якому зазначається, що «із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» [191].

Постає питання, яким чином формувати обвинувачення особи у вчиненні правопорушення без конкретної вказівки на характер й обставини відповідного діяння посягає на сутність частини першої ст. 2 КК, в якій закріплено, що «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом». Мається на увазі передбаченого конкретно. Крім того, подібний підхід посягає на частину першу ст. 11 КК, в якій закріплюється поняття кримінального правопорушення як «передбаченого цим Кодексом суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення».

З цього випливає, що склад будь-якого кримінального правопорушення (правопорушення) без задовільного опису його гіпотези й диспозиції порушує принцип верховенства права (частина перша ст. 8 Конституції України), з яким безпосередньо корелюється вимога юридичної визначеності й справедливості. Очевидно, що потрапити під ознаки особи, яка здійснює будь-який (через

«будь-які дії») детально не визначений (через прийменник «інший») вплив на будь-яку злочинну діяльність необмеженої (10 і більше) кількості осіб – замало для конституційно чистого визнання особи правопорушником. Утім, критичний аналіз частини п'ятої ст. 255 КК та Примітки № 1 до неї показує, що саме про таку – сумнівну з етичної та юридичної точок зору ініціативу українського законодавця йдеться.

Якщо будь-яку особу КК може звинувачувати у «злочинному впливові», а суд може покарати її суворим вироком лише на тій підставі, що вона здійснювала конкретно не визначений в законі («будь-які дії») будь-який («інший») вплив на будь-яку злочинну діяльність необмеженої кількості осіб, то цього достатньо, щоб визнати такий підхід неконституційним. Адже саме в ньому рельєфно проявляється рецидив домінування держави над громадянином, несподіване відродження прикрих ознак тоталітаризму.

Як зазначається в Доповіді «Верховенство права» Європейської комісії «За демократію через право» («Венеційської комісії») від 25-26 березня 2011 р., доктрина верховенства права є широкою, але разом з тим такою, що ставить на меті захист індивіда від державної зверхності, домінування. Саме тому головною метою цієї доктрини є обмеження державної влади над індивідом [17].

Про роль принципу верховенства права в кримінальному судочинстві європейська спільнота висловила також в Документі ОБСЄ «Зобов'язання стосовно верховенства права» 2009 р.[13]. Як зазначається в його тексті, принцип верховенства права не зводиться до формальної законності й передбачає також справедливість, засновану на сприйнятті людської особи в якості найвищої цінності. Це вимагає дотримання вимог незалежності судівництва та максимальної безсторонності в царині кримінальної юстиції в цілому [17].

Але ми вважаємо цілком виважені підстави стверджувати, що ухвалення 4 червня 2020 р. Верховною Радою України оновленої редакції ст. 255 КК та приміток до неї є правильною спробою легітимації кримінального

переслідування фізичних осіб за вчинення правопорушень, передбачених ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК, але й **способом притягнення будь-якої особи до кримінальної відповідальності за неформальну кримінальну репутацію, авторитет та/або статус, що впливає на поширення правопорушень в державі.**

Найбільшою мірою даний висновок стосується норм, закріплених у Примітці № 2 до ст. 255 КК, яка стверджує: **«Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює підвищений злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив».**

Якщо в Примітці № 1 до ст. 255 КК законодавець описує в якості злочинних «будь-які» дії фізичної особи, яка здійснює будь-який («інший») вплив на будь-яку «злочинну діяльність», то в частині четвертій ст. 255 КК та Примітці № 2 до цієї статті в цілому встановлюється кримінальна відповідальність за здійснення підвищеного злочинного впливу і координацію злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив.

На нашу думку у майбутньому можуть виникнути певні проблеми у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які мають найвищий статус у ієрархії злочинної спільноти так вори в законі. Намічається певна дистанція між конкретно не визначеною поведінкою однієї фізичної особи та кримінальними наслідками для неї від злочинної діяльності інших осіб. Прикметно, що в Примітці № 2 до ст. 255 КК йдеться хоча й про схожих, але не повністю (не в усьому) співпадаючих суб'єктах підвищеного злочинного впливу. Перший із них має назву «суб'єкта підвищеного злочинного впливу», а другий – неформальну характеристику «вора в законі». Причому відмінність між ними полягає не стільки в функціях і ролі, яку вони виконують, скільки в

тому, що «вор в законі» є визнаною в злочинному середовищі фігурою, а «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» цього визнання не має.

Зміст Примітки № 2 до ст. 255 КК виглядає так: **«2. Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює підвищений злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив».**

При цьому з принципу верховенства права, а також з принципу свободи і рівності всіх людей у своїй гідності та правах (ст. 21 Основного Закону України) випливає, що однорідні суб'єкти однорідних кримінальних правопорушень мають бути рівними перед кримінальним законом. На вимогу рівності перед законом наголошує й «Венеційська комісія» у Доповіді від 25-26 березня 2011 р. Але якщо рівність перед законом включає в себе рівність перед КК, то з якою метою, за умови виконання суб'єктами правопорушення однакових ролей і функцій, законодавець спеціально згадує й виділяє в частині четвертій ст. 255 КК особу **«вора в законі»**?

Тим більше, що, на відміну від поняття «зłodія у законі» (див. частину п'яту ст. 28 проекту закону про внесення змін до КК), офіційної дефініції поняття «вор в законі» досі не має. У результаті, в Україні виникла й продовжує існувати ситуація, коли всі «суб'єкти підвищеного злочинного впливу», а також всі «вори в законі» підлягають кримінальній відповідальності не лише за вчинення ними визначених законом конкретних дій, але й просто за кримінальний авторитет, невизначений вплив на інших осіб і статус.

Такий підхід є вразливим, оскільки на практиці не кожен «вор в законі» є причетним до кримінальній активності «суб'єкта підвищеного злочинного впливу». Здавалося б, при відсутності кримінальної активності «вор в законі» підлягати юридичній відповідальності не повинен. Тобто він може бути, а може

й не бути «суб'єктом підвищеного злочинного впливу». Подібне застереження є винятково важливим, але КК про нього зовсім не згадує.

Така фігура умовчання є або спеціально закладеною в КК, або свідчить про явище випадкове (неусвідомлене). Якщо відсутність в КК чіткого розрізнення між «вором в законі», з одного боку, й «суб'єктом підвищеного злочинного впливу» – з іншого, є наслідком свідомої позиції законодавця, то це означає, що останній є прямо зацікавленим в їх автоматичному ототожненні. У цьому випадку з Примітки № 2 до ст. 255 КК витікає, що будь-який «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» з повним набором ознак кримінального діяння є тотожним «вору в законі», який подібного набору ознак може не мати.

Щоб уникнути плутанини, законодавець мав би передбачити мінімально допустимі, але достатні для притягнення до кримінальної відповідальності параметри злочинної поведінки «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» окремо від мінімально допустимих, але достатніх параметрів злочинної поведінки «вора в законі». У цьому випадку притягнення до відповідальності «вора в законі» без наявності юридичного факту його мінімально активної, але достатньої для кримінального обвинувачення поведінки було б незаконним і неможливим.

Але саме такого підходу український законодавець уникає. Натомість він формулює склад передбаченого частиною четвертою ст. 255 КК (з примітками) правопорушення настільки «пасивним» і «бездіяльним» способом, що під його ознаки фактично підпадає просто фізична присутність «вора в законі» на території України. Завдяки такому прийому законодавець ніби сповістив всіх українських правоохоронців про те, що «вор в законі» за будь-яких обставин, автоматично й завжди є «суб'єктом підвищеного злочинного впливу». Не дивно, що цей підхід був вкрай критично сприйнятий академічною спільнотою.

Таким чином, з юридичного дизайну (редакції, стилістики) Примітки № 2 до ст. 255 КК випливає, що під «суб'єктом підвищеного злочинного впливу»

слід розуміти також особу будь-якого присутнього в Україні «вора в законі», оскільки він апріорі здійснює підвищений злочинний вплив і координує «злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив». Таким чином, само по собі перебування особи у статусі «вора в законі» на території України становить правопорушення. Дане означення складу правопорушення можна умовно назвати «максималістським».

Визнавши дане означення допустимим, й беручи до уваги отримані раніше висновки, можна запропонувати таку «максималістську» формулу щодо настання юридичних наслідків «підвищеного злочинного впливу»: **«вор в законі», а також будь-яка інша особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності й засуджена до позбавлення волі на строк від 12 до 15 років з конфіскацією майна за вплив і координацію будь-яких дій будь-якої авторитетної і наділеної іншими особистими якостями чи можливостями особи, яка, здійснює будь-які дії або будь-який («інший») вплив на будь-яку злочинну діяльність.**

Даний ситуативний, але при цьому потенційно можливий комплексний «склад правопорушення» дозволяє говорити про те, що оновлення змісту КК України, яке мало місце в українському парламенті 4 червня 2020 р., встановило кримінальну відповідальність будь-якого «вора в законі», а також будь-якої іншої особи за будь-яку віддалену в просторі й часі й конкретно не визначену причетність (через «вплив і координацію») до вчинення іншими особами будь-якого впливу на будь-яку злочинну діяльність.

Чи можна вважати дане оновлення КК таким, що відповідає вимогам національної Конституції? Так, але виявляються певні наукові колізії.

По-перше, як сказано в частині першій ст. 3 КК, законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. У свою чергу, Конституція України й загальновизнані принципи і норми міжнародного права вимагають передбачуваності й конкретності. **По-друге**, кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові

наслідки не можуть визначатися за аналогією. **По-третє**, КК повинен відповідати нормам, закріпленим у чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Можливо, саме тому КСУ «розглядає кримінальну відповідальність як особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинений правопорушення» [191].

Ще більш важливим у цьому контексті є те, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [223].

Чи дозволяє щойно розглянутий ситуативно «максималістський» складу правопорушення, суб'єктом якого є «вор в законі» чи інший «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», говорити про «правову визначеність» і «передбачуваність», які дозволяють людині «відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки». Юридична логіка цього підходу є відносно складною. Але саме її ігнорування дозволяє притягувати «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» до кримінальної відповідальності не за вчинення ними тяжких або особливо тяжких правопорушень, а за конкретно не визначений вплив на інших осіб, які впливають на «злочинну діяльність» без означення масштабу й виду останньої. Це означає, що до «вора в законі» або іншого «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» може бути застосоване позбавлення волі на 15 років лише за те, що він «здійснював вплив» і «координував» правопорушення діяльність інших осіб, налаштованих на здійснення «нетяжких» правопорушень у кількісно невизначеному масштабі.

Проблема полягає тут не лише в тому, що дане поняття є «класичним» елементом кримінальної субкультури. Більш тривожним є те, що законодавець в якості важливої кваліфікуючої ознаки наважився використати поняття, зміст якого не описується (не визначається) в національному праві. Спроба дати офіційну дефініцію поняття «зłodія у законі» (український переклад «вора в законі») мала місце в процесі модернізації ст. 28 КК, але закінчилася безрезультатно. Нині з поняттям «вора в законі» змушені рахуватися всі українські правоохоронці. У випадку сумнівів вони можуть звертатися до словника аргю або безпосередньо до представників «злочинного середовища». Але що робити у випадку, коли злочинні кола відмовляться (найбільш вірогідно) свідчити й відповідати? Чи можна вважати особу «вором в законі» на основі її слів та інтуїтивного переконання?

Вважаємо, практика застосування цих норм права покаже їх дієздатність.

1.2 Криміналістична класифікація правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу

Класифікацією правопорушень займаються всі науки, об'єктом яких є злочинні діяння: кримінальне право, кримінологія, юридична психологія і криміналістика [6; 9; 14–17; 21, с. 34; 28, с. 44–48; 32, с. 90–92; 53, с. 97; 66, с. 102–103; 87, с. 96; 88, с. 4–5; 89, с. 5; 90, с. 13–22; 91, с. 111–113; 92–107; 140; 206; 239; 250, с. 75–81]. При цьому кожна з названих наук класифікує правопорушення так, як це відповідає цілям і завданням цих наук.

Історія розвитку криміналістики свідчить, що в перших роботах з криміналістичної методики було прийнято побудову класифікації правопорушень зі змішаними основами: система окремих криміналістичних методик будувалася на основі кримінально-правової класифікації: за родом і видом правопорушення, але при цьому використовувалася й інша основа для класифікації (криміналістична) – спосіб вчинення правопорушення. Крім цього криміналістична класифікація правопорушень ґрунтується на основі поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв. В основі такої

класифікації правопорушень за класами, групами, підгрупами, видами та різновидами мають бути перш за все кримінально-правові ознаки.

Можлива класифікація за наступними видами:

а) родова (за групами правопорушень, об'єднаних однією главою КК України);

б) видова кримінально-правова класифікація правопорушень, що використовується в криміналістиці як основна ознака при розробці окремих криміналістичних методик.

Можливі також інші класифікації, до яких належать класифікації:

а) за способом вчинення правопорушення;

б) за ступенем приховання, маскування правопорушення;

в) за злочинним досвідом особи, яка вчинила правопорушення;

г) за місцем їх вчинення: правопорушення, місце вчинення яких локалізується в просторі;

д) правопорушення, місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з якою-небудь організаційною структурою, системою.

У криміналістиці розроблена структура окремих методик розслідування, яка визначається як:

а) криміналістична характеристика даного виду правопорушення;

б) типові слідчі ситуації на стадії виявлення правопорушення та етапах його розслідування;

в) криміналістичні питання початку кримінального провадження;

г) слідчі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню;

г) організація і планування розслідування;

д) початкові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи;

є) особливості проведення окремих слідчих дій та їх комплексів (криміналістичних операцій);

є) забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні та взаємодії з іншими державними органами, об'єднаннями громадян;

ж) заходи криміналістичної профілактики.

Класифікації правопорушень, побудовані на підставі елементів криміналістичної характеристики правопорушень, дають змогу розробити методики розслідування окремих видів правопорушень максимально наближеними до реальних умов практичної діяльності слідчого. Зупинимось докладніше на розгляді класифікації правопорушень залежно від наявності або відсутності в особи злочинного досвіду. За цією ознакою виділяють правопорушення, вчинені вперше, і правопорушення, вчинені за наявності раніше скоєного правопорушення.

Останній клас може бути поділений таким чином: допенітенціарні, пенітенціарні і постпенітенціарні правопорушення. У всіх цих правопорушеннях присутній причинний зв'язок із минулим (що залишився в свідомості особи) та причиною злочинної поведінки, його раніше сформованим мотивом. Водночас кожній із цих підгруп властива своя специфіка (для пенітенціарних правопорушень, через закритість виправної установи, обмежене місце скоєння правопорушень, а також коло осіб, що їх скоїли, в допенітенціарних і постпенітенціарних правопорушеннях і в методиці їх розслідування). За способом вчинення правопорушення можна класифікувати на правопорушення, які реалізуються шляхом вчинення активних дій або, навпаки, шляхом утримання від необхідних дій.

В.А. Образцов цілком обґрунтовано вважає, що доцільно при класифікації правопорушень виходити із специфіки способів, застосованих у процесі скоєння правопорушень в умовах суспільно-корисної професійної діяльності і поза цими умовами, тобто у вільний від роботи час, у тому числі і в побуті. Цей поділ є значущим, оскільки будь-який вид професійної діяльності накладає свій відбиток на поведінку людини, особливо якщо останній тривалий час займається однією і тією ж справою. Властиві для певної професії ознаки проявляються, як правило, і в побуті. До того ж кожен різновид професійної діяльності має свою специфіку. Так, способу вчинення правопорушення притаманні такі властивості, як порівняна стійкість і повторюваність. На формування способу правопорушення впливають різні фактори, які умовно

можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх належать умови навколишнього середовища, обстановки, при яких вчиняється правопорушення: властивості предмета посягання, умови його зберігання, охорони, місця його розташування (територіальні, кліматичні умови) і умови підготовки, вчинення і приховування правопорушення (час доби, погода) тощо.

Низка авторів до наслідків правопорушення обґрунтовано зараховує і сліди правопорушення [57, с. 4]. Сліди в криміналістиці поділяються на матеріальні і ідеальні. Так, наприклад, у пам'яті людини можуть відбитися різні корисні відомості про правопорушення: обставини, особу правопорушника тощо. У такому разі можна говорити про ідеальні сліди. До матеріальних слідів можна зарахувати всілякі об'єкти неживої природи, які містять яку-небудь інформацію про правопорушення (наприклад, замок зі слідами злому, склянка з відбитками пальців, відбитки взуття на снігу).

Для кожного різновиду правопорушень характерні певні сліди, тому в методиках розслідування правопорушень міститься інформація про типові сліди правопорушення, а також ймовірні місця їх виявлення, що дуже важливо не тільки для теорії, але і для практики, оскільки дає змогу більш сконцентровано направити свої сили на пошук цих слідів. До того ж, як справедливо зауважив Чорний А.М., «по слідах можна судити про спосіб вчинення правопорушення, а за способом – про сліди і особистісні властивості суб'єкта» [236, с. 67-68]. За наявністю або відсутністю слідів на місці правопорушення можна судити про професіоналізм правопорушника (залежно від умов, де було скоєно правопорушення). В.А. Образцов пропонує проводити класифікацію за ознаками слідів правопорушень, що будуються із врахуванням їх криміналістичного розподілу (трасологічні сліди, просторово-часові сліди), їх стану (збережені, незбережені, змінені, незмінені), співвідношення часу утворення з часом виявлення їх у процесі розслідування.

При класифікації правопорушень залежно від характеру спричиненої шкоди можуть бути виділені правопорушення, вчинення яких завдало матеріальної, фізичної, моральної шкоди [107, с. 60]. Як критерій

криміналістичної класифікації правопорушень можуть бути використані елементи обстановки вчинення правопорушення. Так, Н.П. Яблоков розділяє їх на три категорії: природні (природні речовини, явища, умови і процеси), створювані або використані людиною в процесі трудової діяльності, побуті тощо, соціально-психологічні (відносини в трудових колективах, сім'ї) [248, с. 23].

У зв'язку з тим, що відносини в трудових колективах, сім'ї, умови та процеси, що створюються і використовуються людиною в трудовій діяльності, а в побуті належать до соціальних умов, необхідно виділити три категорії елементів обстановки вчинення правопорушень: природно-кліматичні (природна, природне середовище: умови знижених, підвищених температур, вічної мерзлоти та ін., особливості природного ландшафту, умови різного часу року і частин доби), соціальні (умови і процеси, що створюються та використовуються особою в процесі своєї життєдіяльності, умови взаємодії людини з суспільством у процесі виробництва, побуті), психологічні (відносини з оточуючими).

Кожна з перерахованих вище умов робить свій вплив на специфіку розслідування правопорушень. У процесі класифікації правопорушень залежно від обстановки їх вчинення обов'язково має враховуватися вплив соціальних чинників на стан злочинності. Впливає на суб'єкта правопорушення специфіка сфери суспільного життя [236, с. 67–68]. Громадську життєдіяльність можна поділити на сферу професійної діяльності та сферу побуту. Залежно від них можна виділити два класи правопорушень: 1) вчинені у сфері професійної діяльності; 2) вчинені у сфері побуту [107, с. 102–103]. Так, В.А. Образцов поділяє правопорушення у сфері побуту на такі види, що здійснюються в містах і сільській місцевості, в густо населених, малонаселених і безлюдних місцях, у приміщеннях і на вулиці [88, с. 105].

Відзначимо, що в науці криміналістиці наявний методологічний підхід, що дозволяє також виокремлювати загальні закономірності як у вчиненні, так і в розслідуванні одиничних і серійних (багатоепізодних) правопорушень. В

основу такого методологічного напрямку покладено принцип системно-діяльнісного підходу до дослідження розглянутого об'єкта. Діяльнісний підхід у вивченні пізнаваних об'єктів характеризується у філософії і психології як найважливіший методологічний принцип, а проблеми діяльності дедалі більше виявляють міждисциплінарний, комплексний характер, причому діяльність розглядається і як об'єкт дослідження, і як пояснювальний принцип [5, с. 66–89, 14–17; 21, с. 86–93; 66, с. 106–122; 69; 90–107; 145, с. 17–18; 146, с. 98–114; 194–197; 203; 204, с. 87, 268, с. 85–91].

З цих позицій у криміналістиці професором В. П. Колмаковим пропонувалося виокремити і досліджувати такі її основні об'єкти:

- 1) діяльність з учинення окремих і множинних правопорушень;
- 2) діяльність з розслідування правопорушень [71, с. 195; 72, с. 7–9; 73, с. 43–47].

Зазначений підхід дозволяє:

а) розглядати правопорушення і розслідувати як різнопланові, протиборчі, антагоністичні форми і види людської діяльності, що мають різні цілі (у правопорушника – досягти злочинного результату і залишитися невикритим, уникнути відповідальності; у слідчого – виявити правопорушення, пізнати обставини розслідуваної події, установити осіб, які вчинили цей правопорушення, і довести їхню винуватість), але спільні закономірності, що позначаються на її процесі й результаті, спільні структурні елементи;

б) продуктивно використовувати системно-структурний і системно-функціональний аналіз з метою виявлення закономірностей взаємозв'язку між її елементами, ступеня її складності та спрямованості [19, с. 133–135; 33, с. 181–184; 55, с. 197–208; 76, с. 168–174; 107, с. 63; 117, с. 65–67].

Психологи розглядають діяльність як сукупність дій, що об'єднані спільною метою і виконують певну функцію [246, с. 201–209; 247, с. 57–58], внутрішню (психічну) і зовнішню (фізичну) активність людини, регульовану усвідомлюваною метою [246, с. 159], активну взаємодію людини із

середовищем, у якому вона досягає поставленої мети, що виникла в неї в результаті появи певної потреби [247, с. 53].

З огляду на ці позиції не можна не погодитися, що в основі діяльності людини лежать її особисті або суспільні потреби, що є внутрішньою спонукальною причиною її активності. Прагнучи задовольнити ті чи інші потреби – біологічні, соціальні, духовні – суб'єкт ставить перед собою відповідні цілі й обирає доступні йому способи і засоби їх досягнення. Процес обмірковування характеристик мети, необхідності висування і вирішення проміжних завдань, прогнозування ступеня задоволення конкретної потреби, вибору способів і засобів її досягнення утворюють розумову (психічну, внутрішню) діяльність людини. Процес реалізації і досягнення поставленої мети, використання відповідних методів, прийомів і засобів у вирішенні конкретних завдань характеризує практичну (фізичну, зовнішню) діяльність особи або групи осіб [270, с. 53].

Варто зазначити, що в останні десятиліття минулого століття вивчення питань злочинної діяльності стали привертати дедалі більшу увагу вітчизняних криміналістів. Це обумовлено тими фактами, що в КК нової редакції, в інших нормативних актах з'явилися нові норми права, котрі ще недостатньо досліджені в усіх правових аспектах. Стосується це, безсумнівно, і питань, пов'язаних з розслідуванням правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив. Уявляється, що це свідчитиме про новий етап пізнання названого об'єкта криміналістики і дасть, імовірно, можливість одержати необхідні результати в царині розроблення ефективних тактичних і методичних науково обґрунтованих рекомендацій [237, с. 178–184; 250, с. 201–202].

Вибір підстави класифікації правопорушень залежить від цілей, що ставляться перед такою класифікацією, а вони, своєю чергою, підпорядковуються цілям і завданням відповідної науки та її розділів.

Відзначимо, що криміналістичні класифікації в методиці розкриття правопорушень дозволяють розробляти диференційовані рекомендації, що

враховують особливості того чи іншого класу, групи об'єктів [55-57, 66-67, 131]. Дослідження цього питання дозволяє дійти висновку, що криміналістична класифікація правопорушень спрямована на вдосконалення і розвиток методик розслідування окремих категорій правопорушень, а також сприяє деталізації, з'ясуванню особливостей їх криміналістичної характеристики.

Але це лише концептуальні проблеми побудови криміналістичної класифікації. Наукові критерії криміналістичної класифікації правопорушень досить різні. У різний час різними вченими-криміналістами висловлювалися різні погляди щодо критеріїв криміналістичної класифікації правопорушень.

Так, Р. С. Белкін припускав побудову криміналістичної класифікації виходячи з кримінально-правових критеріїв, в основі яких лежали безпосередні та родові об'єкти злочинного посягання [92, с. 35–39].

Усупереч цій думці А. Н. Васильєв і Н. П. Яблоков відмовилися від кримінально-правових критеріїв і запропонували використовувати тільки криміналістичні критерії [28, с. 25–27; 94, с. 58–66].

Більш конкретно до зазначеної проблеми поставився А. Н. Колесніченко, в основу криміналістичної класифікації правопорушень і розроблення конкретних методик розслідування поклавши таке поняття криміналістичної характеристики, як спосіб вчинення правопорушень [69, с. 23].

З наведеним вище загалом варто погодитися. Однак досить спірним є висновок про те, що криміналістично значущі ознаки можуть використовуватися для класифікації правопорушень тільки виходячи з особливостей криміналістично значущих елементів криміналістичної характеристики, таких як спосіб, особистість правопорушника та потерпілого і т. ін. Уявляється, що це був би спрощений підхід, який не відповідає сучасним вимогам науки і практики. Справа в тому, що в слідчій діяльності вихідні дані далеко не завжди містять чіткі й достовірні ознаки, що вказують на вид правопорушення і характер правопорушення, тим більше спосіб вчинення правопорушення не завжди характерний для того чи іншого злочинного діяння.

Наприклад, виявлення правопорушення, яке відбувалося під керівництвом особи, яка має авторитет в злочинному світі, має статус вора в законі, або особи, яка має підвищений злочинний вплив може свідчить про те, що правопорушення скоєне з користі, помсти, хуліганських спонукань тощо. Лише після провадження низки слідчих дій можна одержати доказову інформацію по суті такої події й дати їй відповідну кримінально-правову оцінку. Однак це не означає, що в цей період розслідування слідчий повинен діяти «наосліп», інтуїтивно або застосовувати «найбільш підходящу», на його думку, видову методику.

Безумовно, тут необхідно застосувати рекомендації міжвидової методики, заснованої на єдності інформаційно-відбивних процесів, властивих певним «групам криміналістично подібних видів правопорушень». Рекомендації таких методик дозволяють правильно оцінити слідчу ситуацію й обрати потрібний напрям розслідування, у ході якого і з'ясовуються видові та групові ознаки розслідуваного правопорушення.

Крім цього, підставами криміналістичної класифікації є елементи криміналістичної характеристики правопорушень, що виступають в якості основних напрямків класифікації. Зокрема визначено, що криміналістична класифікаційна система включає в свою структуру такі елементи як клас, рід, вид і група. При цьому кожна з цих частин володіє одночасно певною специфікою і спільністю ознак. Так, наприклад, вид правопорушення характеризується сукупністю ознак, загальних для виду і групи, що входять в нього, але в групі виділені правопорушення з більш конкретними ознаками, що відрізняють дану групу від інших сукупностей правопорушень. На основі зазначеного доведено, що криміналістична характеристика правопорушень представляє собою систему об'єктивної криміналістично значимої інформації про правопорушення, сформованої шляхом узагальнення практики органів досудового слідства та виявлення взаємозв'язку між окремими її елементами, що використовується для знаходження ознак правопорушення, визначення

методів розслідування та безпосереднього його розслідування, моделювання окремих обставин дослідження.

Перш ніж зупинитися на криміналістичній класифікації правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, необхідно розглянути її зміст з погляду включення в неї тих чи інших елементів криміналістичної характеристики правопорушень. Класифікація по окремих елементах криміналістичної характеристики необхідна, насамперед, у зв'язку з тим, що кожна структура, що складає елемент діяльності, повинна одержати свою оцінку і націлити слідчого та процесуального керівника на коло обставин, які підлягають доказуванню. Крім того, класифікація правопорушень, що входять в умовний блок умисних, дозволяє виявити їхню роль і значення в структурі цієї злочинної діяльності.

Розпочавши спробу класифікувати з погляду криміналістики, вважаємо за необхідне в основу зазначеного процесу покласти проблемні аспекти, які розробив професор О.С. Саїнчин, запропонувавши розділити всі правопорушення три великі класифікаційні групи:

- 1) правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та які вчиняються на свободі і в місцях позбавлення волі;
- 2) правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та які вчиняються у складі злочинних організацій та під їх керівництвом, як в Україні так із-за кордону;
- 3) вори в законі, які мають найвищий статус у злочинній ієрархії [198, с. 254-256].

Перша класифікаційна група акумулює в собі правопорушення, які за вчиняються за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та які вчиняються на свободі і в місцях позбавлення волі, котрі відбуваються:

– на ґрунті особистих неприязних взаємин у середовищі осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, або взяті під варту та утримуються в слідчих ізоляторах;

- у результаті конфліктів між конкретними особами і злочинними організаціями, наприклад у сфері перерозподілу сфер злочинної діяльності;
- коли плануються і відбуваються правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив між засудженими та їх спільниками у діючий злочинній організації (переправлення в ІТТ, СІЗО, колонію, заборонених предметів, зброї, наркотичних засобів, тощо);
- незаконний вплив на працівників та свідків правопорушення, їх підкуп та забезпечення родичів осіб злочинної спільноти, які затримані, або відбувають покарання;
- вчинення правопорушень для формування та поповнення злочинної каси, або злочинного т.з. «общака».

Друга група правопорушників, які вчиняють правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та у складі злочинних організацій та під їх керівництвом, як в Україні так із-за кордону, можуть мати наступні риси:

- особи, які мають підвищений підвищений злочинний вплив, які вимушено виїхали за межі України та продовжують керувати злочинною організацією, запрошуючи до себе для планування правопорушень осіб, які ним призначені для керування злочинною спільнотою, яка розташована на території України;
- за кордоном маються декілька осіб, які мають підвищений злочинний вплив, які між собою розділили вплив на злочинну організацію за певними напрямками злочинної діяльності;
- злочинні організації об'єднані між собою у злочинну спільноту та мають картельне керівництво як в Україні, та із-за кордону;
- прибутки від злочинної діяльності злочинної організації акумулюються як готівкою так і безготівково, для чого створюються фірми з кінцевими бенефіціаріями за кордоном, для можливостей відмивання грошей, які отримані злочинним шляхом.

У третій групі правопорушників розташовані вори в законі, які мають найвищий статус у злочинній ієрархії. На характеристиці вказаних осіб ми зупинимось окремо, при розгляді особи правопорушника в підрозділі криміналістичної характеристики.

Так, під час анкетування слідчих та прокурорів встановлено, що правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив найбільш розповсюджених виявилися правопорушення, які вчиняються з використанням вогнепальної зброї (40 респондентів – 100 %); застосування бойових вибухових речовин і пристроїв (33 респонденти – 82,5 %); застосування холодної зброї (10 респондентів – 25 %) (Додаток Р).

У динаміці й структурі правопорушень домінують наступні:

ряд 1: вбивства (23 %);

ряд 2: тяжкі тілесні ушкодження (17 %);

ряд 3: крадіжки (13 %);

ряд 4: контрабанда (12 %);

ряд 5: збут наркотиків (19 %);

ряд 6: створення комерційних структур для відмивання грошей (10 %);

ряд 7: проведення заходів дестабілізації правопорядку у місцях позбавлення волі та проведення зібрань для призначення «т.з. смотрящих» за певними напрямками діяльності злочинних організацій (6 %) (Додаток Н).

За досліджуваний період в динаміці й структурі правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив (5 років) нами встановлено, що в різні роки особливо тяжкі правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив значною мірою переважали над тяжкими, у силу того, що перші в більшості випадків не були розкриті через їхню підготовленість (10 %); затримували лише виконавців (13 %); керування організацією відбувалося опосередковане, або із-за кордону (23 %) недостатня взаємодія між правоохоронними органами, Інтерполом та Європолом (19 %) (Додаток Н).

На такі факти ми можемо натрапити як на початковому, так і на наступному етапі розкриття правопорушень. У випадках, коли відсутні ідентифікаційні сліди правопорушення (відбитки пальців, маркована зброя, сліди виділення організму тощо), коли особистість трупа не встановлена, або виявлені фрагменти чи частини розчленованого трупа, можливо також вважати як ретельна підготовка до вчинення правопорушення. Відсутність свідків і очевидців є, на нашу думку, фактором, що має суб'єктивний характер і пов'язаний з тим, що члени слідчо-оперативної групи недостатньо вживали заходів до установаження бази свідків правопорушення.

Підведено підсумки, де зазначено, що криміналістична класифікація правопорушень має важливе теоретичне та практичне значення. Про це, свідчить той факт, що певна структура і види об'єктів криміналістичної класифікації правопорушень можуть бути основою класифікації методик розслідування правопорушень. Про це, свідчить той факт, що певна структура і види об'єктів криміналістичної класифікації правопорушень можуть бути основою класифікації методик розслідування правопорушень.

1.3 Криміналістична характеристика правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу (обстановка та способи вчинення правопорушень, характеристика особи правопорушника (злочинні авторитети та «вори в законі»))

Проблемам обстановки вчинення правопорушення, способу вчинення і приховання правопорушення, особистості правопорушника та потерпілого, які наразі є основними елементами криміналістичної характеристики правопорушень, у методиці розслідування окремих видів правопорушень приділялася увага в різні періоди різними авторами [5, с. 16–17; 19, с. 11–14; 20, с. 95–96; 49, с. 134–169; 51; 52; 55; 59, с. 67–79; 77, с. 23–55; 116, с. 21–34].

Питання про криміналістичну характеристику правопорушення як найбільш суттєве положення, що є загальним для всіх конкретних методик,

уперше було розглянуто в роботах таких учених-криміналістів, як А.Н. Колесниченко та В.Е. Коновалова [70].

Надалі дослідженням питань щодо криміналістичної характеристики правопорушень займалися такі вчені-криміналісти, як Р.С. Белкін, А.Н. Васильєв, В.І. Гончаренко, О.Н. Колесниченко, В.А. Образцов, Н.А. Селиванов, В.Г. Танасевич, Н.П. Яблоков. Різні точки зору зазначених учених у принципі зводилися до необхідності розроблення й удосконалювання зазначеної проблеми [14, с. 56–58; 28, с. 25; 45, с. 3–8; 69; 88, с. 563; 248, с. 215–119].

Разом з тим розробку проблемних питань криміналістичної характеристики правопорушень не можна визнати всебічною. У розглянутій проблемі помітний істотний розрив між прикладними і теоретичними дослідженнями. Найбільш активно розробляються криміналістичні характеристики окремих видів і груп правопорушень, як структурні компоненти конкретних методик. Невирішені проблеми в теорії криміналістичної характеристики правопорушень негативно позначаються на цій роботі, тому що криміналістичні характеристики мають важливе значення для вирішення великого кола питань теорії і практики розслідування правопорушень, зокрема й для деталізації обставин, що підлягають установленню по кримінальних справах, а також ефективних засобів вирішення цього завдання.

У дослідженнях останніх років практично всі тлумачення ґрунтуються на тому, що криміналістична характеристика являє собою систему даних про певну категорію правопорушень, знання яких сприяє розкриттю і розслідуванню цих правопорушень. При цьому, наприклад, І. Ф. Герасимов визначає розглянуте поняття як сукупність відомостей, знань про певний вид або групу правопорушень, отриманих у результаті спеціальних досліджень, що є важливим структурним елементом методики розслідування й зумовлює методичні рекомендації та у кінцевому рахунку сприяє розкриттю, розслідуванню та попередженню правопорушень [42, 43].

О.С. Саінчин визначає це поняття як наукову абстракцію, що відображається в основному на статистичному рівні, дані про прийоми підготовки і способи вчинення окремих видів правопорушень; ситуаційно обумовлені, причинно або іншим чином пов'язані з подією правопорушення результати відповідних змін у зовнішньому середовищі, що мають доказове значення; спроби правопорушника приховати сліди правопорушення, а також інформацію про типові слідчі ситуації й інші обставини, що можуть стати корисними для повного всебічного, об'єктивного розслідування кримінальних справ [204, с. 124–129].

На думку Н.П. Яблокова, криміналістична характеристика правопорушення являє собою систему опису криміналістично значимих ознак виду, групи й окремого правопорушення, які виявляються в особливостях способу, механізму та обстановки їх вчинення, що дає уявлення про правопорушення, особистість його суб'єкта й інші обставини, про певну злочинну діяльність і призначена для забезпечення успішного вирішення завдань розкриття, розслідування і попередження правопорушення [250, с. 405].

Деякі вчені-криміналісти включають у дефініцію криміналістичної характеристики правопорушень, наприклад, вказівку на те, що система відомостей про криміналістично значимі ознаки правопорушення відображає закономірні зв'язки між ними [14, с. 56–58; 41, с. 94–97; 50, с. 93–97; 79, с. 55–61, 98, с. 46–48; 203, с. 112–115; 206, с. 218–223], або ці ознаки відображаються в об'єктивній дійсності та у свідомості людей у вигляді матеріальних й ідеальних слідів [5, с. 37–42; 42, с. 101–104; 48, с. 48–51; 84, с. 109–117], або розглядають криміналістичну характеристику як інформаційну модель події, що виконує пізнавальну, організаційно-методичну та оцінну функції [39, с. 89–92; 52, с. 3–8].

Разом з тим, як справедливо відзначається на сторінках юридичних видань [39, с. 89–92; 41, с. 181–184; 50, с. 93–97; 241, с. 37–38; 254, с. 59–66; 259, с. 67–68; 271], практично всі автори зосереджують свою увагу на з'ясуванні кола елементів, що входять до змісту криміналістичної

характеристики, дають їх більш-менш обґрунтований перелік, не намагаючись дати наукове тлумачення поняття. В окремих роботах таке визначення є, проте наголос робиться на перерахуванні елементів криміналістичної характеристики [52, с. 3–8; 79; 203, с. 112–115; 207, с. 218–223; 229, с. 9–11].

По-іншому до визначення поняття криміналістичної характеристики правопорушень підходять ті вчені-криміналісти, які вважають, що криміналістична характеристика правопорушення зводиться до встановлення механізмів типових подій, що підлягають розслідуванню, закономірностей і локалізації інформаційного відображення в навколишньому середовищі на різних рівнях спільності, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми виявлення, вилучення і використання відбитої інформації в пізнавальному процесі по ретроспективному відтворенню адекватної картини того, що відбулося [232, с. 96–106].

Незважаючи на те, що за змістом останнє визначення практично нічим не відрізняється від попередніх, воно має певний науковий вигляд. І якщо більшість авторів дає визначення поняття криміналістичної характеристики правопорушень, перераховуючи, наприклад, особливості способу, механізму й обстановки вчинення правопорушення, що дають уявлення про правопорушення, особистість правопорушника та інші обставини, а також про певну злочинну діяльність – описують ознаки, що належать до елементів криміналістичної характеристики правопорушень, то в останньому визначенні, на нашу думку, автори мають на увазі ті ж ознаки, але визначені іншими словами: установа механізмів типових подій, що підлягають розслідуванню, закономірностей і локалізації інформаційного відображення в навколишньому середовищі на різних рівнях спільності.

Аналіз наведених визначень поняття криміналістичної характеристики правопорушень свідчить про те, що деякі автори у своїх дослідженнях виокремлюють три види криміналістичної характеристики:

- 1) загальна криміналістична характеристика правопорушень;
- 2) криміналістична характеристика виду або групи правопорушень;

3) криміналістична характеристика конкретного правопорушення [84, с. 109–117; 98; 99; 203; 232, с. 96–106].

Загальна криміналістична характеристика правопорушень – це опис спільних рис, властивих усім злочинним діям, що мають значення для розкриття і розслідування всіх правопорушень. Її призначення – слугувати теоретичною базою:

а) для розроблення загальних положень і методів розслідування правопорушень, обумовлених об'єктивними властивостями самого правопорушення;

б) для складання інших видів криміналістичних характеристик і типових моделей правопорушень.

Цю характеристику повинна дати криміналістична теорія. Криміналістична характеристика виду правопорушень – це опис рис, що властиві даному виду (групі) правопорушень і мають криміналістичне значення для розкриття та розслідування правопорушень цього виду. Її, як і загальну характеристику, повинна дати криміналістична теорія.

Призначення криміналістичної характеристики виду правопорушень – слугувати теоретичною базою:

а) для розроблення конкретних методик розслідування, зокрема для побудови типових моделей цього виду правопорушень, складання типових програм розслідування;

б) для розроблення спеціальних для цього виду правопорушень тактичних прийомів і технічних засобів розслідування;

в) для організації розслідування конкретної справи (систематизації й оцінки матеріалів, вибору напрямів розслідування, визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню, вибору необхідних слідчих дій і заходів, організації взаємодії з органами дізнання, використання фахівців, експертів, громадськості тощо);

г) для складання криміналістичної характеристики правопорушення по конкретній справі.

Щоб здійснити ці функції, криміналістична характеристика виду правопорушень повинна містити опис тих же компонентів, які перераховані щодо загальної характеристики правопорушень.

Криміналістична характеристика конкретного правопорушення – це опис (усний або письмовий) розслідуваного правопорушення. Його складає сам слідчий, використовуючи типові характеристики, типові моделі правопорушень і типові програми розслідування. Ця характеристика слугує слідчому інформаційною базою для:

- а) побудови моделей конкретного правопорушення і поведінки винного;
- б) прийняття рішень про напрями розслідування, шляхи і методи виявлення, викриття правопорушника, установлення форми провини, мотиву й інших обставин справи, конкретизації доручень органам дізнання, постановки завдань перед фахівцями, експертами тощо;
- в) вжиття заходів щодо встановлення обставин, які сприяють правопорушенню;
- г) прийняття деяких кримінально-процесуальних і кримінально-правових рішень.

Джерелами інформації для цієї криміналістичної характеристики є криміналістичні знання слідчого, його життєвий і професійний досвід, матеріали кримінальної справи, інформація органів дізнання, консультації фахівців [88, с. 168–174; 99; 203, с. 112–115; 229; 233, с. 78–114; 236–239; 254, с. 59–66].

Найбільш значимими з погляду наукових досліджень прикладної спрямованості й слідчої практики є криміналістичні характеристики певних видів правопорушень. Кожна з таких характеристик являє собою систематизований опис і пояснення слідчо й криміналістично значущого комплексу ознак цього об'єкта декількох подібних видів, окремого виду правопорушень, його зв'язків і відносин, що має значення для наукового і практичного вирішення проблеми виявлення і розкриття правопорушень відповідної категорії [98; 203; 232, с. 96–106; 259, с. 67–68].

На нашу думку, вивчення закономірних зв'язків між подібними даними про елементи криміналістичної характеристики певного виду правопорушень або їхніх груп є одним із перспективних досліджень у криміналістиці [79, с. 76–83]. Узагальнюючи типові особливості підготовки, вчинення і приховування конкретної групи (виду) правопорушень, криміналістична характеристика допомагає тим самим знаходити найбільш ефективні тактичні прийоми і технічні засоби їх розкриття [241, с. 37–38].

Елементи криміналістичної характеристики правопорушень досить різноманітні. Навести вичерпний їх перелік неможливо, тому що він такий же мінливий, як мінлива сама кримінальна практика. Тому ми обмежимося описом окремих, на наш погляд, основних елементів криміналістичної характеристики правопорушень.

Оскільки правопорушення – складне явище, вивчення й опис його доцільно проводити за допомогою апарату теорії систем. З позицій названої теорії передбачається установити і розкрити систему пов'язаних між собою елементів:

- 1) об'єкта посягання;
- 2) суб'єкта посягання;
- 3) фізичних дій (бездіяльності) суб'єкта;
- 4) психічної діяльності суб'єкта;
- 5) фактів-наслідків;
- 6) місця вчинення правопорушень;
- 7) часу вчинення правопорушень у;
- 8) суспільної небезпеки вчиненого.

Усі названі елементи мають суттєве значення для розслідування правопорушень та є спільними для всіх злочинних проявів. Тому загальна криміналістична характеристика правопорушень повинна включати опис фактичних даних (на загальному рівні) про всі перераховані вище елементи, а також наявні між ними зв'язки і відносини. Знання цих внутрішніх зв'язків

дозволяє, пізнаючи один елемент системи правопорушення, одержати знання про деякі інші елементи і, у кінцевому рахунку, розкрити правопорушення.

Уявляється, що систематизацію елементів криміналістичних характеристик правопорушення доцільно здійснювати, застосовуючи її до елементів загальної структури самого поняття людської діяльності, тобто об'єкта, суб'єкта, мети діяльності, на яку спрямовані дії суб'єкта зі здійснення своїх злочинних намірів, та інших елементів людської діяльності [229, с. 11–13].

Зі змісту проаналізованих вище визначень поняття криміналістичної характеристики правопорушень випливає, що стосовно до правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив в особливій обстановці та в період проведення бойових дій, основними елементами, які необхідно розробляти теоретично в рамках цієї характеристики і враховувати на практиці, є:

- 1) обстановка (час, місце та інші обставини) правопорушень;
- 2) спосіб підготовки, вчинення і спосіб правопорушень;
- 3) характеристика особистості правопорушника і потерпілого.

Саме за допомогою фактичних даних про ці елементи, слідство і дізнання при розслідуванні умисних вбивств установлюють усі їхні сторони. Залежно від конкретного виду правопорушень всі елементи його криміналістичної характеристики будуть установлюватися і характеризуватися різними даними, здобутими в результаті проведення певних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також з використанням спеціальних знань. Усі названі елементи криміналістичної характеристики є по своїй суті головними, другорядних бути не може. На відміну від інших видів правопорушень, таких як крадіжки з квартир, кишенькові крадіжки, де особистість потерпілого, спосіб приховування правопорушення є ніби факультативними, при розкритті правопорушень усі елементи криміналістичної характеристики повинні розглядатися системно, з огляду на те, що встановлення окремих елементів (наприклад, особистість трупа, способу вбивства) є завданням першорядним.

Висловимося щодо того, чи розглядати криміналістичну характеристику правопорушень з позицій наявності певної слідчої ситуації. Незважаючи на те, що переважна більшість учених-криміналістів визнає перераховані вище елементи криміналістичної характеристики правопорушень (обстановка вчинення правопорушення; спосіб вчинення і спосіб приховування правопорушення; особистість правопорушника) як основні, окремі дослідники висловлюють думку про необхідність включення до складу елементів розглянутої характеристики ще й слідчу ситуацію [40, с. 181–184; 260, с. 175–184]. Так, деякі автори підкреслюють, що «слідча ситуація – це криміналістична характеристика правопорушення» [143, с. 17–18], або «поняття криміналістичної характеристики конкретного, одиничного правопорушення у певній частині збігається з поняттям слідчої ситуації. Однак вони не тотожні...» [211, с. 76]. Інші дослідники вважають, що «стосовно криміналістичної характеристики вона (слідча ситуація – *Автор*) представляє вичленовані з неї елементи...» [229, с. 9–10]. Трапляються і такі суперечливі висловлювання окремих дослідників, коли вони включають слідчу ситуацію до складу елементів криміналістичної характеристики, але разом з тим підкреслюють, що слідча ситуація внутрішньо властива процесу розслідування й певною мірою похідна від нього [244, с. 59–66].

З цими думками погодитися не можна. Слідча ситуація не може бути елементом криміналістичної характеристики правопорушень з тієї причини, що слідча ситуація властива процесу розслідування правопорушення, а не процесу його вчинення. Нам уявляється, що до криміналістичної характеристики входить не слідча ситуація, а лише та ситуація, що відображає обстановку, спосіб, механізм вчиненого правопорушення, особистість правопорушника тощо.

Роблячи висновок, по суті, необхідно відзначити, що під криміналістичною характеристикою ОЗГ та ЗО потрібно розуміти дії з установлення механізмів типових подій, що підлягають розслідуванню, закономірностей і локалізації інформаційного відображення в навколишньому

середовищі на різних рівнях узагальнення, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми пошуку, виявлення, фіксації, вилучення і використання відбитої інформації в пізнавальному процесі з ретроспективного відтворення адекватної картини правопорушень.

Разом з тим варто зазначити, що відомості, які містяться в криміналістичній характеристиці, слугують лише загальним орієнтиром при розслідуванні правопорушень [5, с. 14–17; 14, с. 56–58]. Обставини вчинення правопорушень, що зіставляються з криміналістичною характеристикою, повинні бути вірогідно встановлені й об'єктивно оцінені.

Розроблення та ефективне застосування криміналістичної характеристики правопорушень залежить від правильної оцінки деяких їхніх елементів, таких як спосіб учинення вбивства, на розкритті змісту якого ми зупинимося нижче.

Вивчення способів вчинення правопорушень має методологічне значення для науки криміналістики. Варто вважати обґрунтованим розгляд цієї проблеми серед загальнотеоретичних положень криміналістики [259, с. 67–68].

На відміну від кримінального права в криміналістиці має значення спосіб дій правопорушника не тільки в момент вчинення правопорушення, але й при його підготовці та приховуванні. Тому, визначаючи криміналістичний зміст поняття способу вчинення правопорушення, одні вчені-криміналісти вказують на необхідність розглядати спосіб вчинення правопорушень як окремі комплекси дій зі здійснення і приховання правопорушень [39, с. 89–92], інші – розглядають його як єдиний комплекс дій з підготовки, вчинення і приховування правопорушень [259, с. 67–68].

Криміналістичне значення способу вчинення правопорушення полягає головним чином у тому, що на основі його вивчення створюються і використовуються засоби, прийоми і методи виявлення, фіксації і дослідження доказової інформації з метою розслідування і попередження правопорушень [70].

Способу вчинення правопорушень в криміналістиці приділяється належна увага, тому що саме спосіб вчинення правопорушення містить якісну

характеристику злочинної дії, бездіяльності, оскільки вказує, які саме дії вчинені, у якій послідовності й щодо яких матеріальних предметів [81, с. 193–196]. Разом з тим спосіб вчинення правопорушення є зовнішнім вираженням факторів правопорушення: особистості правопорушника, форми провини, мотиву і мети вчинення правопорушення. Проте у вітчизняній юридичній літературі немає єдності поглядів на саме поняття способу вчинення правопорушень.

Так, наприклад, одні автори вважають, що спосіб вчинення правопорушень – це взаємозалежний комплекс (система) об’єктивно і суб’єктивно детермінованих дій «щодо підготовки, вчинення, приховування правопорушень, поєднаних з використанням умов, місця, часу, знарядь і засобів, що відповідають загальному злочинному задуму і досягненню мети» [160, с. 56].

Інші автори вважають, що спосіб вчинення правопорушення являє собою систему взаємозумовлених дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування правопорушень, пов’язаних з використанням відповідних знарядь і засобів, а також часу, місця й інших сприятливих обставин об’єктивної обстановки вчинення правопорушення [39, с. 89–92].

На думку третіх авторів, спосіб вчинення правопорушення – це система взаємозалежних, цілеспрямованих актів поведінки: дій, операцій, прийомів по підготовці, вчиненню і приховуванню правопорушення, вибір яких зумовлений характеристиками особи, особливостями соціального і природного середовища, характером об’єкта і предмета злочинного посягання, технічною оснащеністю, присутністю спільників і співучасників, відносинами між винними і предметом злочинного посягання, особливостями місця, часу та обстановки правопорушення [70, с. 29].

На думку четвертої групи авторів, спосіб вчинення правопорушення являє собою детерміновану умовами зовнішнього середовища і психофізіологічних властивостей особистості функціональну систему дій правопорушників, що складається зі спеціальних підсистем по підготовці,

вчиненню і приховуванню злочинного діяння, використовуваних залежно від ситуації загалом або частково, одночасно або в різній послідовності [81, с. 193–196]. Іноді під способом вчинення правопорушення розуміють додаткову дію допоміжного службового характеру стосовно основного та визначають його як передбачене законом й істотно впливаючи на характер суспільної небезпеки основного діяння умисне використання винним додаткових сил, факторів, що полегшують йому вчинення злочинного діяння [160, с. 74].

Зі змісту наведених визначень поняття способу вчинення правопорушення видно, що автори по-різному вирішують питання про включення в розглянуте поняття таких обставин, як *засоби і знаряддя, час, місце й обстановку вчинення* правопорушення. По-різному також вирішується питання про включення в розглянуте поняття дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховання правопорушення.

На нашу думку, не можна цілком погодитися з висловленням тих авторів, які вважають, що місце, час і обстановка вчинення правопорушення повинні включатися в зміст способу вчинення правопорушення. Ці обставини не включаються в спосіб вчинення правопорушення, а, як справедливо зауважують окремі автори, вони тільки детермінують спосіб вчинення правопорушення, якщо ж вони будуть включені до змісту способу вчинення правопорушення, то останній буде ототожнений з таким елементом криміналістичної характеристики правопорушення, як обстановка вчинення правопорушення. Тому обстановка вчинення правопорушення (місце і час) тільки детермінують відповідний спосіб вчинення правопорушення. Не можна також погодитися з тим, що спосіб вчинення правопорушення є додатковим діянням допоміжного характеру стосовно основного. Нерідко спосіб вчинення правопорушення не становить додаткової дії стосовно основної, а внутрішньо властивий самій дії, характеризує останню і є при цьому її найбільш суттєвою ознакою [209, с. 67–68].

В юридичній літературі є такі визначення способу вчинення правопорушення, автори яких вважають, що спосіб вчинення правопорушення

– це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, з виборчим використанням засобів вчинення правопорушення [81, с. 193–196].

Інша група авторів включає знаряддя і технічні засоби в самий зміст способу вчинення правопорушення [39, с. 89–92; 160, с. 82–83]. Третя група дослідників указує на детермінуючу роль знарядь і засобів та, визначаючи зміст способу вчинення правопорушення, включає в нього використання і застосування відповідних знарядь і засобів [70, с. 22; 81, с. 194–195].

Остання точка зору, на нашу думку, є найкращою. Насамперед, не можна визнати правильним висновок із питання про співвідношення способу вчинення правопорушення і знарядь (засобів) його вчинення, тому що від вирішення цього питання загалом залежить з'ясування змісту способу вчинення правопорушення [81, с. 193–196].

Приймаючи до уваги те положення, що злочинне діяння з зовнішньої сторони являє собою лише вплив людини на об'єкти, що її оточують, тому включення в спосіб цієї дії самих матеріальних об'єктів, що є знаряддям і засобами вчинення правопорушення, неприпустиме, разом з тим спосіб дій, спосіб вчинення правопорушення, безсумнівно, містить у собі підготовчу діяльність людини, пов'язану із застосуванням знарядь і засобів правопорушення (Додаток В).

Тому варто погодитися з тими дослідниками, які вважають, що спосіб вчинення правопорушення містить у собі не самі знаряддя і засоби, а підшукування, пристосування, вживання і використання знарядь, інших речових і матеріальних засобів, за допомогою і завдяки яким настає злочинний результат [160, с. 48]. Про пристосування, вживання і використання різних знарядь і засобів у способі вчинення певного правопорушення, а також про обрання правопорушником місця і часу вчинення правопорушення говорив також і В.П. Колмаков [71, с. 193–196].

Дії з підготовки, вчинення і приховання правопорушення поєднуються задумом правопорушника. Це знаходить своє вираження, зокрема, у тому, що характер дій, які становлять об'єктивну сторону складу правопорушення, в основному, визначає характер дій із підготовки і приховання правопорушення [122, с. 54–58].

Отже, спосіб вчинення правопорушення – це система взаємозалежних, цілеспрямованих актів поведінки: дій, операцій, прийомів з підготовки, вчинення і приховування правопорушення, вибір яких зумовлений особливостями соціального і природного середовища, особистості індивіда, характером об'єкта і предмета злочинного посягання, наявністю спільників і співучасників, попередніми відносинами між винними і предметом злочинного посягання з використанням, ужиттям, пристосуванням відповідних технічних засобів, знарядь і обстановки вчинення правопорушення (місця й часу).

Способи вчинення правопорушень у юридичній літературі класифікуються за різними підставами [29, с. 89–92; 60, с. 6].

Разом з тим певний науковий і практичний інтерес представляє класифікація способів приховування правопорушення за змістом, під яким потрібно розуміти сукупність взаємозалежних цілеспрямованих прийомів приховування [48; 71, с. 193–196].

За змістовною стороною способи приховування правопорушення можна поділити на такі групи:

- 1) приховування правопорушення шляхом утаювання інформації та/або її носіїв;
- 2) приховування правопорушення шляхом фальсифікації інформації та/або її носіїв;
- 3) приховування правопорушення шляхом маскування інформації та/або її носіїв;
- 4) приховування правопорушення шляхом знищення інформації та/або її носіїв;
- 6) змішані способи [229, с. 175–184].

Виходячи з особливостей вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, аналіз способів підготовки, вчинення і приховування цього правопорушення є основним (Додаток Н). Аналіз способів підготовки умисних вбивств привів нас до думки про те, що в основі визначення способу вбивства лежать такі психологічні фактори, як вивчення способу життя потерпілого і розроблення неправдивого алібі.

Вивчення способу життя майбутньої жертви особою, яка готує вчинення вбивства, полягає у вжитті таких заходів:

- 1) прийняття вольового рішення про вчинення вбивства;
- 2) установлення її місця проживання і режиму дня;
- 3) установлення маршрутів її пересування, наявність транспортних засобів і особистої охорони;
- 4) установлення місця роботи і займаної посади.

Після того, як особистість майбутньої жертви вивчено достатньою мірою, майбутній убивця приступає до розроблення неправдивого алібі, суть якого полягає в наступному:

- 1) визначення місця, на яке можливо послатися про перебування в ньому у певний час;
- 2) підшукування осіб, які б підтвердили перебування підозрюваного у певному місці в час вчинення правопорушення;
- 3) докладний інструктаж осіб, які забезпечують алібі, про відповіді на запитання, що ставляться їм щодо висунутих положень по алібі.

Вибір місця і часу вчинення вбивства є визначальним для майбутнього убивці, тому що, підібравши місце і час вбивства, він визначає шляхи підходу і відходу з передбачуваного місця правопорушення для того, щоб процес вчинення правопорушення відбувався за найбільш сприятливих для правопорушника умов.

Для досягнення бажаного результату в максимально короткий час правопорушник підшукує або здобуває необхідне для цих цілей знаряддя правопорушення. Такими знаряддями з числа холодної зброї можуть виступати

кастети, обушки, свинчатки, біти, дрюки, а також ножі, кинджали, шаблі, бритви, заточки тощо. Найчастіше застосовуваною вогнепальною зброєю для вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив є пістолети, автомати, обрізи, перероблені стартові, будівельно-монтажні й газові пістолети, а також гранати, міни та вибухові пакети (Додаток В). Крім вибуху правопорушники також вчиняють вбивства з використанням високих або низьких температур (закопування в сніг, нагрівання, спалення), використання природно-технічних засобів (скидання з висоти, закопування в землю), на що вказали слідчі, які займалися досудовим розслідуванням правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, а саме: використання вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв, отруйних речовин (28 респондентів, або 57,1 %); спеціальний статус жертви (потерпілого) (35 респондентів, або 71,4 %) (Додаток С).

Останнім елементом способу вчинення правопорушення є спосіб приховування правопорушення. Ними можуть бути утаювання, фальсифікація, маскування того, що відбулося під некримінальну подію, приховання, розчленовування, або знищення слідів і знарядь, переїзд на інше місце проживання і т. ін.

Утаювання – це діяльність, яка полягає:

- а) це неповідомлення правопорушником про себе окремих даних, умовчування про певні факти;
- б) приховання речових доказів, викраденого майна, документів, грошей, цінностей, майна, що підлягає конфіскації;
- в) негайний збут викраденого, особистих речей;
- г) перехід на нелегальний спосіб життя, нелегальна реєстрація, використання тайнопису або шифрованого листування; неповідомлення;
- д) відмовлення від давання показань;
- є) ухилення від явки за викликом або перешкоджання явці свідка, потерпілого, обвинуваченого до органу розслідування;
- ж) вчинення іншого правопорушення;

з) зміна місця проживання, роботи або місця постійного перебування правопорушника.

Фальсифікація – це створення неправдивої інформації або джерел цієї інформації та може містити:

а) придбання чужих або виготовлення підроблених документів, що посвідчують особистість;

б) показування цих документів майбутній жертві правопорушення, іншим особам;

в) зміна зовнішнього вигляду об'єкта або його внутрішнього змісту (наприклад, фальсифікація алкогольних напоїв);

г) створення фальшивих слідів та інших речових доказів;

д) свідомо помилкове повідомлення, заява, донос;

є) надання свідомо неправдивих показань;

ж) вчинення менш значного правопорушення або провини, що спричиняє меншу відповідальність;

з) вчинення інших дій, що направляють слідство хибним шляхом;

і) повна або часткова підробка коштовностей, документів, цінних паперів, творів мистецтва;

к) підміна об'єктів у посилках та інших відправленнях.

Маскування – це зміна уявлення про спосіб вчинення правопорушення, особистості правопорушника, призначення об'єкта – носіїв інформації та їх кола. Воно підрозділяється на декілька груп, серед яких виділяється маскування:

1) зовнішнього вигляду правопорушника;

2) окремих ділянок місцевості;

3) приміщення або його в інші регіони;

4) викраденого майна, слідів правопорушення та інших речових доказів;

5) грошей, цінностей та іншого майна, що підлягає конфіскації;

6) трупа;

7) дій.

Маскування може містити:

- а) зміну зовнішнього вигляду правопорушника (перевдягання, використання перук, накладних борід і вусів, масок тощо) з метою утруднення його розшуку й упізнання;
- б) вчинення правопорушень у рукавичках; викрадення частини предметів;
- в) викрадення грошей і речей, індивідуалізація яких утруднена;
- г) перекладання викраденого в заздалегідь підготовлену тару;
- д) негайна видача викраденого спільникам;
- є) вчинення правопорушення з найменшим порушенням звичайного порядку або відновленням початкової обстановки місця правопорушення;
- ж) одержання речей за підробленими або чужими документами;
- з) негайна втеча з місця вчинення правопорушення;
- і) використання різних видів транспорту і різка зміна маршруту руху;
- к) зміна почерку і стилю письма і т. ін.

Знищення – це знищення:

- а) особистих та інших документів;
- б) слідів правопорушення і правопорушника;
- в) трупа;
- г) викраденого майна й інших речових доказів;
- д) а також грошей, цінностей і майна, що підлягає конфіскації, особистих речей;
- є) номерних знаків (наприклад, на транспортних засобах або на інших об'єктах, що мають такі номери для обліку);
- ж) транспортних засобів;
- з) будівель.

Знищення може бути повним або частковим. Часткове знищення межує з фальсифікацією, іноді перетинається з нею. Змішані способи приховування правопорушення – це варіанти інсценування, що спрямовані на приховання події правопорушення, його слідів, особистості правопорушника, окремих обставин шляхом створення штучної картини події. До її складу входять:

знищення слідів або створення й залишення нових, створення фальшивої обстановки або видимості одного стану замість іншого, неправильних уявлень про його деталі [71, с. 193–196; 122, с. 22–24].

В інсценованій правопорушником обстановці місця певної події залишаються обставини, що суперечать припущенню слідчого про перебіг події, – це так звані негативні обставини, виявлення яких може свідчити про наявність інсценування.

Методи викриття способу приховання правопорушення – це такі методи практичної діяльності, коли пошук невідомих (приховуваних) об'єктів (дій), носіїв доказової інформації може бути здійснений шляхом застосування процесуальних і непроцесуальних засобів [150, с. 87]. Зі сказаного випливає, що під викриттям способу приховування правопорушення необхідно розуміти процес застосування таких методів і засобів криміналістики, використання яких надає можливість установлення приховуваних обставин, що підлягають доказуванню по розслідуваній справі.

Криміналістичні методи і засоби викриття (виявлення і подолання) способу приховування правопорушення підрозділяються на технічні, тактичні й методичні. Їх сукупності належним чином систематизовані, відповідно входять до змісту криміналістичної техніки, слідчої тактики і методики розслідування окремих видів правопорушень як розділів криміналістичної науки [29, с. 89–92].

До технічних методів і засобів належать наявні на озброєнні у правоохоронних органів різні техніко-криміналістичні засоби, що використовуються для пошуку, виявлення і фіксації доказової інформації з метою викриття фактів приховування правопорушення. Найбільш поширеними з них є: спеціальні прилади (наприклад, трупощукачі), фото-, кіно- і відеоапаратура, засоби виявлення слідів пальців рук людини, дальноміри, дрони, тощо.

Тактичні методи і засоби викриття способу приховування правопорушення – це слідчі дії, спрямовані на доказування приховуваних

обставин правопорушення. Найчастіше застосовуваними слідчими діями, спрямованими на доказування приховуваних обставин правопорушення, відповідно до системи КПК України, є допит, пред'явлення для упізнання, обшук, виїмка, огляд, відтворення обстановки й обставин події, провадження експертизи. Досить ефективним методом викриття способу приховування правопорушення варто вважати перевірку й уточнення показань на місці правопорушення [40, с. 181–184], що може бути проведено слідчим у межах такої слідчої дії, як відтворення обстановки й обставин події.

Методичні – це методичні рекомендації, розроблені на підставі вивчення судово-слідчої практики щодо способів приховування правопорушень і їх викриття.

Поряд з переліком процесуальних методів викриття способів приховування правопорушень, є і непроцесуальні, до яких, наприклад, належать оперативно-розшукові заходи, що мають допоміжний, забезпечувальний характер щодо процесу розслідування при викритті дій по приховуванню правопорушень. Завдання оперативно-розшукових заходів, відповідно до ст. 103 КПК України та ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», покладених на оперативні апарати карного розшуку поліції, УСР, ДБР у даному випадку зводяться в основному до виявлення джерел доказової інформації щодо способу вчинення правопорушення та способу приховування правопорушення або безпосередньо приховуваних фактів, які важко виявити слідчим шляхом [115; 116, с. 78; 173]. Однак зазначені обставини більше стосуються обстановки вчинення правопорушення.

Інсценування як спосіб приховування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив можуть відбуватися як при миттєво виниклому намірі, так і у випадку заздалегідь обміркованого наміру. Як правило, в обох випадках (частіше в другому) вбивця може чинити дії з приховування правопорушення.

За класифікацією дослідження О.С. Саїнчина, способи приховування правопорушень переслідують різні цілі, а саме:

- приховати саму подію правопорушення;
- приховати її злочинний характер;
- приховати участь і зацікавленість у ньому правопорушника [199, с. 39–40].

Наприклад, особа, яка інсценує подію, намагається приховати справжні мотиви і цілі вчинення цього правопорушення. Правопорушник, вчинивши вбивство шляхом заподіяння ударів тупим предметом потерпілому, скидає труп з висоти на землю і, інсценуючи самогубство, ставить за мету приховування злочинного характеру події.

Так, це підтверджено результатами анкетування слідчих Національної поліції, які вказали на те, що типовими слідами приховування осіб, які мають підвищений злочинний вплив найчастіше є:

- сліди знищення слідів (8 респондентів, або 16,6 %);
- сліди зміни обстановки (24 респонденти, або 50 %);
- сліди знищення або переміщення обстановки (24 респонденти, або 50 %);
- сліди знищення або приховання знаряддя вчинення правопорушення, особистих речей жертви (28 респондентів, або 58,3 %);
- намагання видати вбивство за самогубство (суїцид) (20 респондентів, або 41,6 %);
- намагання видати вбивство за нещасний випадок (20 респондентів, або 41,6 %) (Додаток П);

Зі змістовного боку можна виокремити приховування правопорушення шляхом знищення, маскування, утаювання, фальсифікації інформації та її носіїв, а також змішаного способу різних інсценувань [206, с. 218–223].

Отже, інсценування є одним зі способів приховування правопорушення.

Для досягнення мети правопорушник заздалегідь, до виявлення правопорушення та прибуття слідчого на місце події, знищує або маскує сліди, водночас залишає інші, видаляє речі та предмети, переміщує або маскує деякі предмети, часом на значну відстань, по вбивствах змінює позу, по смертно

завдає додаткових тілесних ушкоджень тощо. Таким чином, правопорушник намагається створити на місці правопорушення обстановку, що відповідатиме картині події, яка нібито мала місце та яку він дасть у своїх показаннях.

У літературі є декілька визначень інсценування правопорушення. Так, його визначають як «сукупність дій, спрямованих на приховання винності певної особи у вчиненні цього правопорушення шляхом створення помилкової видимості іншої події» [199, с. 212–218]. О.С. Саїнчин під інсценуванням розуміє умисне створення правопорушником доказів, які у своїй сукупності утворюють обстановку, характерну для певного бажаного правопорушником уявлення про подію [205, с. 189]. Р.С. Белкін пише, що інсценуванням правопорушення є створення обстановки, яка не відповідає тому, що практично сталося на цьому місці події, що може доповнюватися поведінкою і хибними повідомленнями як виконавця інсценування, так і пов'язаних з ним осіб [15, с. 164–166].

В.А. Образцов відзначає, що інсценування – один із різновидів протидії правоохоронним органам і являє собою створення видимості події шляхом цілеспрямованого внесення в обстановку реальної події змін, спрямованих на дезорієнтацію слідчого у істинному перебігу обставин [140, с. 224]. Останнє визначення, на нашу думку, є найбільш точним і повним.

Інсценування, будучи, як правило, найбільш інформативними, на думку В.О. Коновалової, містять систему дій правопорушника по попередженню появи слідів, а також знищенню, фальсифікації, утаюванню, маскуванню виниклих у результаті правопорушення змін, створенню нових слідів, що підтверджують версію суб'єктів приховання [77, с. 10-13; 81, с. 35–36]. Це визначення є найбільш ємним, з ним, на нашу думку, в основному потрібно погодитися.

Урахування слідчим того, які фактори зумовлюють висування правопорушником тієї чи тієї виправдувальної версії, пов'язаної з інсценуванням, яку мету переслідує правопорушник при виборі виду інсценування та що впливає на цей вибір, яка буде поведінка правопорушника в

різних ситуаціях – це надважливі знання для аналізу поведінки обвинуваченого (підозрюваного) і перевірки питання про його винність.

Розглянемо детально ознаки інсценування та встановимо, яка є криміналістична методика виявлення інсценування.

Так, під час анкетувань слідчих Національної поліції першочерговими діями **при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив є:**

- предмет злочинного посягання (8 респондентів, або 16,6 %);
- способи правопорушення (20 респондентів, або 41,6 %);
- місце, час та обстановка вчинення правопорушення (20 респондентів, або 41,6 %);
- особа потерпілого (8 респондентів, або 16,6 %);
- особа правопорушника (8 респондентів, або 16,6 %);
- мотив правопорушення (24 респонденти, або 50 %);
- знаряддя та засоби вчинення вбивства (28 респондентів, або 58,3 %)

(Додаток П).

На запитання, що вони відносять до важливих обставин початкового етапу розслідування, слідчі вказали:

- встановлення знарядь вчинення правопорушення (20 респондентів, або 41,6 %);
- встановлення особи потерпілого (12 респондентів, або 25 %);
- встановлення та розшук особи правопорушника (24 респонденти, або 50 %);
- встановлення співучасників (23 респонденти, або 47,9 %);
- встановлення взаємовідносин між правопорушником потерпілим (28 респондентів, або 58,3 %);
- встановлення часу та місця вчинення правопорушення (27 респондентів, або 56,2 %);
- отримання необхідних документів, які свідчать про незаконне заволодіння та відчуження житла (8 респондентів, або 16,6 %);

- встановлення способів вчинення правопорушення (48 респондентів, або 100 %);

- затримання особи правопорушника «на гарячому» або по «гарячих слідах» (8 респондентів, або 16,6 %);

- встановлення корумпованих службових осіб в органах правопорядку, органах державної влади і місцевого самоврядування та юридичних осіб (12 респондентів, або 25 %);

Звідси, природно, випливає, що по всіх кримінальних провадженнях аналізованої категорії з початку розслідування треба висувати версію про правопорушення.

На запитання: «Який, на Вашу думку, найбільш доцільний момент висунення слідчих версій?» слідчі вказали:

- після отримання повідомлення (інформації) про правопорушення (12 респондентів, або 25 %);

- під час огляду місця події, документів щодо права власності на житло (27 респондентів, або 56,2 %);

- після проведення інших слідчих (розшукових) дій (24 респонденти, або 50 %);

- після проведення негласних слідчих (розшукових) дій (24 респонденти, або 50 %);

- після отримання висновків судових експертиз (16 респондентів, або 33,3 %) (Додаток П).

Нарешті, у випадках, коли факт правопорушення очевидний і ні в кого з близьких людей або оточуючих потерпілого не викликає сумнівів, однак висувуються версії щодо причетності сторонніх осіб, або ж вчинення правопорушення з необережності або у стані необхідної оборони, слідчий, поряд із вказаною версією, перевіряє версію і про вчинення умисного правопорушення ким-небудь з близьких потерпілого.

Отже, одним із головних тактичних завдань у ситуації, коли немає чіткості щодо розслідуваної події, є «установлення наявності або відсутності інсценування, його змісту і спрямованості» [14, с. 108].

Передбачаючи, що слідчий насамперед оглядатиме обстановку, правопорушник оцінює їхній стан із позиції своєї версії. Якщо, на його думку, місце розташування і поза трупа, присутні на ньому пошкодження та загалом обстановка місця події відповідає наміченому ним поясненню, правопорушник не буде вдаватися до зміни обстановки. Якщо ж обстановка на місці події не відповідають версії правопорушника, то він інсценує обстановку відповідно до уявного плану подій, знищує частину ознак і створює нові сліди й ознаки, або ж спеціально залишає на місці події певні предмети, нейтральні, на його переконання, для встановлення причин і роду правопорушення. Однак досвідчений та уважний слідчий, зіставивши дані й факти, завжди може розпізнати інсценування. Пояснюється це тим, що абсолютно продумати та безпомилково точно відтворити обстановку інсценованої події не може.

З цього випливає, що для розпізнавання інсценування слідчому допоможуть такі ознаки:

- випадково не знищені правопорушником і тому уцілілі сліди і предмети, що стали ознаками-наслідками вчиненого ним правопорушення;
- перебільшений, неприродний характер обстановки, слідів і предметів;
- сліди, предмети, ознаки та обставин, що суперечать обстановці з нейтральної причини, що зазначена у версії або впливає із загальної картини огляду місця події;
- неможливість здійснення дій, що приписуються затриманому;
- протиріччя в наданих показах зацікавлених/обвинувачуваних осіб щодо поведінки потерпілого і дійсних причин.

Крім цього, на ті обставини, які вказують на інсценування, можуть впливати деякі негативні обставини:

- огляд місця події;

- на тілі маються ознаки боротьби;
- ознаки іншого місця події;
- невідповідність положення слідів на одязі;
- ушкодження співпадають зі способом його вчинення.

Основна властивість негативних обставин полягає в тому, що вони спростовують чи ставлять під сумнів надану версію, тобто той самий факт виявляється негативною обставиною однієї версії, разом з тим може підтверджувати іншу [132, с. 38–39; 133, с. 67–70; 139, с. 175].

Криміналістичне значення негативних обставин особливо велике в тих ситуаціях, коли слідчому хтось пропонує готову версію про сутність або причину події, або така версія сама напрошується, виходячи з обставин і дослідження місця події. Слідчому надається готове та обґрунтоване пояснення того, як, чому і за яких обставин помер потерпілий. Це пояснення або міститься в показаннях близьких загиблого, або саме впливає з низки фактів і обставин.

На запитання «Які слідчі (розшукові) дії найбільш ефективні при розслідуванні правопорушення?» слідчі вказали наступні дії:

- огляд місця події (48 респондентів, або 100 %);
- огляд трупа (44 респонденти, або 91,6 %);
- огляд знаряддя вчинення правопорушення (28 респондентів, або 58,3 %);
- огляд документів (16 респондентів, або 33,3 %);
- допит свідка (24 респонденти, або 50 %);
- допит підозрюваного (16 респондентів, або 33,3 %);
- обшук (7 респондентів, або 6,2 %);
- пред'явлення для впізнання (8 респондентів, або 16,6 %);
- пред'явлення для впізнання документів (речей, одягу) (4 респонденти, або 8,3 %);
- слідчий експеримент (16 респондентів, або 33,3 %);
- призначення судових експертиз (36 респондентів, або 75 %);
- освідування (15 респондентів, або 31,2 %) (Додаток II).

Слідчі виокремили такі слідчі дії:

- огляд місця події (40 респондентів, або 100 %);
- призначення судових експертиз (40 респондентів, або 100 %)

(Додаток Р).

Слідчі ДБР зазначили такі слідчі дії:

- огляд місця події (42 респонденти, або 85,7 %);
- огляд (42 респонденти, або 85,7 %);
- огляд знаряддя вчинення правопорушення (28 респондентів, або 57,1 %);
- слідчий експеримент (28 респондентів, або 57,1 %);
- освідування (21 респондент, або 42,8 %);
- призначення судових експертиз (49 респондентів, або 100 %)

(Додаток У).

По провадженнях аналізованої категорії проводяться: огляд місця події, судово-медична експертиза, допит свідків, обшуки в оселі, де мешкав потерпілий, та у підрозділах, де він працював.

Основними завданнями огляду є:

- 1) перевірити, чи дійсно все відбулося так, як це відповідає початковому враженню про обстановку на місці події;
- 2) з'ясувати, чи є ознаки, що вказують на правопорушення.

Як уже відзначалося, та сама обставина може одночасно суперечити одній версії і підтверджувати іншу, тобто виявляється негативною обставиною щодо першої і доказом другої. Наприклад, виявлення ланцюжка плям крові на шляху, що веде до залізниці, де виявлено правопорушення, спростовує версію про транспортний наїзд на загиблого й водночас підтверджує припущення про те, що на полотно було принесено вже труп.

Тому при огляді слідчий, з одного боку, оцінює кожну дрібницю, кожну деталь обстановки з позицій того, чи може вона бути пояснена тим перебігом подій, про який розповідають близькі загиблого (або який впливає з обстановки на місці події), а з іншого – ставить перед собою питання: чи не

могла та ж деталь з'явитися правопорушення або дій, спрямованих на його маскування [159, с. 140–147; 203, с. 112–115; 230, с. 198–207].

Обстановка вчинення правопорушення – це один з основних елементів криміналістичної характеристики правопорушень. Подія правопорушення в усіх його фазах, безпосередня попередня підготовка та подальше негайне приховання слідів й інших об'єктів вчиненого діяння відбуваються у конкретних умовах місця з його речовою обстановкою, часу, освітленості, прояву певних природно-кліматичних факторів, виробничої діяльності, побуту тощо. Ці умови в різному ступені впливають на обстановку вчинення правопорушення.

Поняття обстановки вчинення правопорушення має важливе криміналістичне значення, тому що воно якнайтісніше пов'язане з питанням оптимізації як практичної, так і дослідницької діяльності криміналістичної спрямованості. Зокрема, аналіз розглянутого поняття дозволяє визначити коло його складових елементів, а отже, і обставин, що підлягають з'ясуванню по конкретній справі (час доби, день тижня, місяця, місце правопорушення, погодні умови, прилягаючі до вказаного місця комунікації, наявність поблизу житлових будинків, виробничих об'єктів тощо) [199, с. 92–101; 203, с. 24].

Розглянутий термін «обстановка вчинення правопорушення» увійшов у криміналістичний побут порівняно давно. Він зустрічається, щоправда, в дещо звуженому розумінні як «обстановка місця події» [220, с. 15].

Ще в 30-х роках минулого століття в роботах учених з криміналістики підкреслювалося, що питання про те, як і за яких обставин вчинено правопорушення, які засоби, способи і знаряддя використовував правопорушник, і які у зв'язку з цим сталися зміни в об'єктивній зовнішній обстановці, у речових предметах цього приміщення або місцевості, де вчинено правопорушення, є кардинальними, найбільш суттєвими питаннями [232, с. 46–52].

Однак для криміналістичної оцінки розслідуваних і науково досліджуваних правопорушень поняття «обстановка вчинення

правопорушення» використовувалося не повною мірою. Тільки в середині 60-х років минулого століття було зроблено спробу повніше розкрити криміналістичну сутність розглянутого поняття і відмежувати його від близьких понять, наприклад від обстановки місця події.

«Обстановку місця події потрібно відрізнити від обстановки самої події або правопорушення, – писав Р.С. Белкін. – Обстановка події або правопорушення – це конкретна життєва ситуація. Вона включає крім матеріальної обстановки місця події також й інші елементи: поведінку учасників події, різні обставини, що сприяють або перешкоджають діям цих учасників, хронологічну характеристику події, психологічні взаємини, що виникли між учасниками події, тощо. Отже, обстановка події – поняття більш широке, ніж обстановка місця події» [14, с. 139–140].

У криміналістичній літературі є визначення обстановки вчинення правопорушення, що розтлумачують розглянуте поняття надмірно широко або, навпаки, занадто вузько. Так, наприклад, В.А. Образцов писав: «Поняття обстановки вчинення правопорушення (кримінальна ситуація) має, на наш погляд, широкий зміст. Вона включає територіальну, кліматичну, демографічну й іншу специфіку регіону, у якому вчинено правопорушення, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови й інші особливості зазначеної життєвої ситуації. Зібрані «по гарячих слідах» дані, що характеризують обстановку на місці події, виступають якщо не як прямий, то як непрямий показчик мотиву, способу, механізму, інших важливих для справи обставин, а також особи, яка вчинила правопорушення» [88, с. 11].

На думку, С.І. Винокурова, «обстановка (ситуація) вчинення правопорушення в криміналістичному аспекті розуміється як певна система певним чином взаємодіючих між собою в конкретних умовах місця і часу різноманітних елементів, факторів об'єктивної реальності (людей і їхніх вчинків; предметів; явищ; процесів тощо), що обумовила і визначила виникнення, спрямованість й перебіг поведінки людей у події правопорушення, а також детермінувала при цьому характер, механізм та умови матеріального

відображення минулих процесів і явищ у вигляді характерної, відносно стійкої (для однотипних правопорушень) сукупності слідів, дослідження яких дозволяє судити про сутність того, що відбулося» [35, с. 101–104]. Іноді ж суть обстановки вчинення правопорушення окремі слідчі вбачають лише в змісті матеріальної речової обстановки місця вчинення правопорушення [92, с.153–156; 102, с.102].

Уявляється, що із зазначеним положенням можна погодитися частково. На практиці таке розуміння обстановки вчинення правопорушення може призвести до втрати важливої інформації з розслідуваної справи. Наприклад, у випадку розширювального тлумачення розглянутого поняття обстановки вчинення правопорушення увага слідчого при виявленні значимих її елементів може розсіятися, не сконцентруватися на головному, котре в подальшому важко буде заповнити або воно може бути втрачене взагалі. У результаті можуть постраждати глибина і якість ситуаційного аналізу правопорушення. Вивчення тільки речової обстановки місця події звичайно не дає уявлення про обстановку вчинення правопорушення в повному обсязі, що також є неприйнятним.

На думку окремих учених-криміналістів, обстановку вчинення правопорушення потрібно розглядати у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні – це обстановка вчинення правопорушення на місці здійснення акту, у широкому аспекті – вся оточуюча правопорушника дійсність, що впливає на злочинну поведінку і слідоутворення [104, с. 44–47].

Боротьба зі злочинністю загалом та інтереси швидкого розкриття правопорушення вимагають, щоб криміналістичне розуміння обстановки вчинення правопорушення були досить чітким і охоплювали всі суттєві сторони розглянутої обстановки. Саме недостатньо виважений аналіз обстановки вчинення правопорушення, як свідчать матеріали судово-слідчої практики, нерідко призводить до проблем у розслідуванні.

Подібні недоліки в практиці нерідко пов'язані з відсутністю в криміналістичній літературі належної єдності в розумінні обстановки вчинення

правопорушення. Тому правильне й чітке визначення змісту і структури розглянутої обстановки має не тільки теоретичне, але й більш практичне значення. Це поняття має формуватися і визначатися з урахуванням загальнонаукового визначення обстановки в будь-якій сфері людської діяльності як сукупності людей, предметів, явищ, а також різного роду факторів, що створюють середовище для існування і вчинення чого-небудь. Зокрема, для її структури також характерна сукупність різного роду матеріальних об'єктів, явищ, процесів, станів і відносин, що складають відповідні умови для вчинення правопорушення. Разом з тим її формують й інші умови об'єктивної реальності, що склалися в момент правопорушення, – це особливості поведінки учасників правопорушення та інших факторів об'єктивно існуючої реальності.

Зазначений аналіз дає можливість дійти висновку, що обстановка вчинення правопорушення може характеризуватися безліччю елементів, до числа яких належать: об'єкти, явища, процеси, умови, обставини, факти, положення, стани, відносини. Усе це різноманіття всіляких елементів обстановки може бути позначено лише збірним поняттям «середовище, яке оточує правопорушника» [110, с. 74–81].

При будь-якому правопорушенні елементи криміналістичної структури правопорушення зазнають впливу навколишнього оточення, яке, своєю чергою, саме зазнає впливу цих елементів. Обстановка вчинення правопорушення здатна справляти суттєвий вплив на формування, розвиток, а іноді й трансформацію окремих криміналістичних властивостей правопорушень, оскільки вона якнайтісніше пов'язана з такими їх елементами, як спосіб і механізм злочинного діяння, предмет посягання, особистість правопорушника, та іншими елементами криміналістичної характеристики правопорушення. Обстановка вчинення правопорушення може свідчити про наявність певних якостей в особі, яка вчинила правопорушення, а, отже, – приблизно вказати на групу людей, серед яких потрібно шукати винного. У матеріальній же своїй

частині обстановка вчинення правопорушення є базою формування криміналістичної інформації про подію правопорушення у вигляді його слідів.

Звідси можна дійти висновку, що обстановку вчинення правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив потрібно розуміти як систему, обмежену просторово-часовими рамками конкретної події правопорушення, що включає в себе матеріальні (природні і техногенні) та соціально-психологічні елементи об'єктивного середовища, яке оточує правопорушника, спеціально обране ним, у якому відбувається правопорушення та яке впливає на формування всіх його структурних елементів, що детермінують характер поведінки співучасників правопорушення, а також обумовлює методику розслідування [199, с. 112–115].

Обстановка вчинення правопорушення найчастіше встановлюється в процесі огляду місця події, пов'язаної зі злочином. Вона відображає дії правопорушника, спрямовані на досягнення певної мети. Знаходячись на місці правопорушення, правопорушник взаємодіє з матеріальною обстановкою, яка в результаті цього зазнає певних змін. Останні несуть у собі інформацію про минулу подію та її учасників. Тому в процесі огляду місця події важливо установити не тільки причинно-наслідкові, але й просторово-часові зв'язки між діями учасників злочинної події і тих змін, що відбулися в матеріальній дійсності в той чи інший час.

Установлення обстановки вчинення правопорушення в результаті огляду місця події являє собою дослідження і фіксацію:

- 1) рельєфу місцевості, природних і штучних кордонів місця події;
- 2) характер і розташування приміщення, прилягаючих будівель, шляхів, що ведуть до нього і від нього, а також наявних перешкод;
- 3) просторового розташування місцевих предметів, їх взаємне положення і відстаней між ними;
- 4) особливості розташування предметів з точки зору їх цільового призначення й очікуваного положення при буденному вжитку;

- 5) слідів правопорушення і правопорушника;
- 6) відсутності необхідних чи звичайних очікуваних у даній обстановці предметів і слідів;
- 7) наявності предметів, чужорідних у даній обстановці, сам факт виявлення яких у даній обстановці є незвичайним [204, с. 113].

Разом з тим у криміналістичній літературі в зміст обстановки вчинення правопорушення наразі включаються різні елементи, а, на думку окремих авторів, дані про місце і час вчинення правопорушення та відомості про обстановку вчинення правопорушення являють собою два окремі елементи криміналістичної характеристики правопорушень [218, с. 68–74].

До структури обстановки вчинення правопорушення включають соціальні, економічні, організаційні й технічні фактори [220, с. 200–202], що діють у сфері виробництва, і т. ін. Іноді зміст розглянутої обстановки не деталізується і зводиться до сукупності обставин [219, с. 198–207].

Переважна більшість структурних елементів обстановки вчинення правопорушення характеризує зовнішнє середовище, у якому діють учасники правопорушення. Менша їх частина характеризує особливості поведінки непрямих учасників правопорушення, особливості психологічних зв'язків між усіма учасниками розслідуваної події й інші фактори об'єктивної реальності. Для вичерпного ситуаційного аналізу однаково важливі і ті й інші елементи. Отже, сказане вище свідчить, що зміст обстановки вчинення правопорушення значно ширше змісту обстановки місця події.

Усі елементи, що характеризують зовнішнє середовище розслідуваного правопорушення, можна певним чином систематизувати і розділити на такі групи:

- 1) речові (усі об'єкти матеріального світу та їхні сліди, що причетні до зовнішнього середовища події правопорушення);
- 2) просторово-конструктивні (параметри довжини ділянок місцевості, у приміщеннях, конструктивна своєрідність об'єктів і т. ін.);

3) природно-кліматичні (вид і своєрідність місцевості, характер кліматичного поясу в місці вчинення правопорушення та ін.);

4) фізико-хімічні (погодні атмосферні явища, характер і сила джерел штучного освітлення, температура нагрівальних приладів, ступінь забруднення повітря і т. ін.);

5) часові (пора року, день місяця, тижня, час доби, часова циклічність, ритм життя в районі події, час настання різних явищ природи і сезонних робіт, заходів і т. ін.);

6) виробничо-побутові (вид і особливості тієї сфери людської діяльності, у якій відбувається досліджувана подія);

7) поведінково-психологічні особливості поведінки осіб, які включаються в структуру зазначеної обстановки в момент події і своєрідність психологічної сфери, у якій відбувається правопорушення і т. ін. [235, с. 320–333].

Запропоновану вище класифікацію елементів обстановки вчинення правопорушення можна згрупувати в три основні елементи:

1) місце вчинення правопорушення (просторово-конструктивні, кліматичні, хімічні і виробничо-побутові);

2) час вчинення правопорушення;

3) речові фактори, у які можна включити і поведінково-психологічні умови.

На змісті цих елементів варто зупинитися докладніше.

Місцем правопорушення може бути конкретна територія, населений пункт, ділянка відкритої місцевості, житлові будинки, різні адміністративні споруди. Якщо розглядати ці поняття з погляду соціально-економічної системи суспільства, то місцем правопорушення може виявитися певна галузь народного господарства або ланка галузі (міністерство, трест, управління, завод, склад, магазин тощо), підприємства, підрозділи підприємства (цех, відділ, будівельний майданчик та ін.).

Визначення місця правопорушення може бути пов'язане з технологічним або виробничим процесом. Отже, місце правопорушення – це реально існуючий

і територіально виділений об'єкт, на якому відбувалися дії з підготовки, виконання і приховання правопорушення [242, с. 114]. Установлення місця правопорушення необхідне для розслідування правопорушення, правильної кваліфікації, своєчасного вжиття заходів щодо припинення злочинних проявів. При визначенні місця правопорушення слідчий вивчає матеріальні сліди (наприклад, сліди ніг і рук людини, транспортних засобів, результатів пострілу, волочіння трупа або пересування потерпілого, переміщення предметів тощо); шляхи проникнення правопорушників до місця події, а також напрямом, у якому вони сховалися; місця перебування знарядь (зброї) правопорушення, викрадених речей, предметів.

Правопорушення відбувається не тільки у певному місці, але й у певний час. **Установлення часу необхідне** для чіткого розмежування відповідальності між обвинуваченими; установлення небезпеки того чи того протиправного діяння (наприклад, розкрадань, чинених протягом тривалого часу); правильної кваліфікації вчиненого, визначення приналежності тих чи інших установлених даних до справи. Без установлення часу вчинення правопорушення не може бути повної впевненості, що особа притягнута до відповідальності за вчинення цього, а не якого-небудь іншого правопорушення [14, с. 25]. Як свідчать матеріали судово-слідчої практики, на початковому етапі розслідування слідчі не завжди приділяють належну увагу максимально точному встановленню часу вчинення правопорушення.

У процесі розслідування правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, слідчий повинен одержати такі відомості:

а) час, що минув з моменту вчинення правопорушення або настання певних подій;

б) тривалість вчинення певних дій:

- час перебування правопорушників на місці правопорушення, проміжок часу, що минув з моменту смерті потерпілого, можливість людини долати певні відстані за конкретний відрізок часу;

- час, потрібний злочинцеві для руйнування, наприклад, перешкоди або злому замикаючого пристрою;

- в) час доби та пора року, що відповідає моменту вчинення правопорушення;

- г) час виконання певної дії – виготовлення, наприклад, фіктивного документа або знаряддя вчинення правопорушення (вогнепальної зброї, кастетів, ножів тощо), складання підробленої квитанції, накладної тощо;

- д) час утворення слідів, їх виявлення, вилучення [241, с. 69].

Найважливішими джерелами відомостей про час вчинення правопорушення є **огляд місця події**. Основними носіями інформації про час виступають:

- фізичні сліди, залишені правопорушником, потерпілим (сліди ніг, рук і т. ін.);

- різні предмети, що належали злочинцеві або потерпілому (одяг, взуття тощо);

- різноманітні виділення людського організму (сліди крові, слини, сперми і т. ін.) [31, с. 49–59; 42, с. 60–67].

У процесі огляду місця події, слідчий може сам припустити час вчинення правопорушення, але доцільніше використовувати допомогу знаючих осіб, фахівців і експертів.

Установлення часу вчинення правопорушення є передумовою правильного вибору техніко-криміналістичних засобів, методів і прийомів пошуку, виявлення, фіксації і вилучення слідів правопорушення [54, с. 197–208]. Фіксація часу може мати абсолютний характер. Абсолютний час виражається в датах, годинах, хвилинах, а відносний – це лише судження про послідовність настання якихось подій.

При огляді місця події фахівець допомагає слідчому встановити початок і закінчення злочинної події, приблизно судити про час, що минув з моменту вчинення правопорушення, до його виявлення, одержати деякі орієнтовані відомості про часові моменти вчиненого злочинного діяння. Так, наприклад,

при огляді місця події фахівець у галузі судової медицини разом зі слідчим може встановити тривалість перебування потерпілого в даному місці після одержання тілесних ушкоджень [11, с. 158–162; 159; 170; 172].

У результаті дослідження на місці події різних слідів (ніг, рук людини, ушкоджень, предметів на трупі) фахівець-криміналіст може одержати інформацію про давність вчинення правопорушення. Інформацію про час вчинення правопорушення слідчий може одержати також і в результаті призначення, наприклад, криміналістичних експертиз: трасологічної, балістичної, судово-технічної експертизи документів, а також судово-ботанічної, судово-зоологічної, судової пожежо-технічної експертизи [76, с. 132].

Отже, час вчинення правопорушення як елемент обстановки правопорушення має важливе значення: у теоретичному розумінні для криміналістичної характеристики правопорушень і в практичному для методики розслідування різних видів правопорушень. Його встановлення в процесі розслідування правопорушень уявляється можливим як самим слідчим, так і за допомогою використання спеціальних пізнань. Визначення часу вчинення правопорушення нерідко є основним джерелом, ключем до успішного розслідування правопорушень.

Правопорушення з криміналістичної точки зору характеризується також певними змінами матеріальної обстановки, у якій він готується, відбувається, а нерідко й приховується. На місці вчинення правопорушення (місці події) часто залишаються різного роду сліди, знаряддя правопорушення й інші предмети – німі свідки всього того, що відбувалося при підготовці, вчиненні й прихованні правопорушення. Це майбутні речові докази по розслідуваній справі.

Так, під час опитування слідчих Національної поліції встановлено, що **найбільш поширені (на їхню думку) типові сліди залишають:**

- на матеріально-фіксовані сліди вказали 32 респонденти, або 66,6 %;
- на ідеальні сліди (сліди пам'яті) у показах свідків – 28 респондентів, або 58,3 %;

- на сліди біологічного походження – 44 респонденти, або 91,6 %;
- на мікросліди та мікрооб'єкти – 20 респондентів, або 41,6 %;
- на документи – 7 респондентів, або 14,5 % (Додаток Р).

Сліди правопорушення в низці випадків розкрадання майна за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, несуть на собі різні документи – речові докази (підроблені рахунки, квитанції, наряди тощо) та інші письмові акти (фінансові, бухгалтерські, облікові, технологічні та інші документи), що свідчать, наприклад, про розрахунки за вчинення правопорушення.

Сліди правопорушення мають важливе доказове значення, тому що вони є нерідко носіями інформації як про час і місце вчинення, так і про спосіб вчинення і приховування правопорушення, про осіб, які так чи інакше причетні до вчиненого правопорушення. У криміналістиці використовуються класифікації слідів по різних підставах залежно від конкретних цілей [130, с. 12; 123, с. 17–18; 131, с. 351; 152; 157; 199, с. 116]. Незважаючи на різноманіття класифікацій слідів, вони можуть бути класифіковані залежно від слідоутворюючого об'єкта на:

- сліди людини;
- сліди тварини;
- сліди транспортних засобів;
- сліди знарядь вчинення правопорушення та ін.

Поряд зі слідами до речових факторів – елементів обстановки вчинення правопорушення належать різні об'єкти матеріального походження, які є носіями доказової інформації. Цими об'єктами можуть бути різні предмети, виявлені при огляді місця події і визнані учасниками речовими доказами. Визнання тих чи інших об'єктів носіями доказової інформації здебільшого залежить як від виду вчиненого правопорушення, так і від умов, за яких було вчинене те чи інше протиправне діяння.

Місце правопорушення формують не тільки елементи навколишнього середовища, але й інші умови об'єктивної реальності, які склалися до й у момент правопорушення (незалежно або з волі його учасників), до них,

наприклад, належать особливості поведінки деяких (непрямих) учасників правопорушення та інші фактори. При цьому до учасників досліджуваної події, особливості поведінки яких враховуються при з'ясуванні місця правопорушення (обстановки вчинення правопорушення), звичайно відносять пособників, які безпосередньо не посягають на відповідний об'єкт, а також особливості поведінки деяких свідків-очевидців у момент злочинного діяння.

Аналіз й узагальнення зазначених та інших даних про обстановку правопорушення дозволяє визначити приблизний район, а іноді й конкретне місце проживання чи роботи правопорушника або одержати уявлення про місце і час нового правопорушення. У цьому зв'язку видається можливим виокремити місця можливої засідки, проведення активної оперативно-розшукової роботи тощо.

Елементи обстановки вчинення правопорушення залишають зовні різного роду власні сліди, що можуть бути встановлені при криміналістичному аналізі правопорушення й у процесі його розслідування. Виявлення і дослідження подібної інформації, особливо на початковому етапі розслідування, звичайно дозволяє зібрати суттєві відомості про події, що виникли до й у момент кримінальної ситуації.

Найчастіше у подібного роду слідах містяться такі відомості:

- а) які з числа виявлених умов і факторів безпосередньо передували правопорушенню, який був їх зміст і характер, подальші зміни;
- б) що в обстановці вчинення правопорушення було спеціально підготовлене правопорушником, а що не залежало від нього;
- в) як положення, що загалом сформувалося до й у момент вчинення правопорушення, було використано в злочинних цілях, зокрема при виборі способу вчинення правопорушення;
- г) що в даній обстановці сприяло і перешкоджало підготовці, вчиненню і подальшому приховуванню слідів правопорушення;
- д) що призвело до тих чи тих невідповідностей у способі й механізмі вчинення правопорушення;

е) які фактори незвичайної властивості виявилися в сформованій ситуації і який вплив вони справили на подію правопорушення;

є) хто міг створити або скористатися ситуацією, що об'єктивно склалася, для вчинення правопорушення [199, с. 135–139].

Тому інформація про обстановку правопорушення є стрижневою в криміналістичній характеристиці, тому що вона містить відомості про інші її елементи і виступає як своєрідне систематизуюче начало у межах криміналістичної характеристики правопорушення. Нагадаємо, що найбільш поширеними основними елементами розглянутої обстановки є: місце вчинення правопорушення, час вчинення правопорушення та речові фактори (сліди правопорушення й інші об'єкти – носії доказової інформації про подію вчиненого правопорушення).

Ці елементи обстановки вчинення правопорушення є основними, тому що вони дають слідству значну кількість інформації про правопорушення, що не завжди можна одержати з інших джерел. Тому при проведенні розслідування правопорушення особливу увагу необхідно приділяти дослідженню обстановки вчинення правопорушення. Тільки в такому випадку і при використанні інших (техніко-криміналістичних, тактичних, методичних і оперативно-розшукових) заходів може бути забезпечено успіх у розслідуванні, затриманні та викритті правопорушників.

Особистість правопорушника як складна комплексна проблема вивчається кримінологією, кримінальним правом, судовою психологією, криміналістикою та іншими юридичними науками. Кожна наука виокремлює певні сторони і властивості особистості правопорушника з позицій специфічних методів вивчення. Тому спостерігається або занадто узагальнений підхід до вирішення проблеми особистості, або в певних випадках досліджуються лише окремі властивості.

Наприклад, кримінологічне вивчення особистості правопорушника обмежується тими особистісними характеристиками, які необхідні для використання з метою кримінальної профілактики, попередження

правопорушень. Здебільшого «професійні» навички правопорушників, наприклад, навички кишенькових злодіїв, шахраїв та інші виявляються у певних способах і прийомах вчинення правопорушення, залишають на місці правопорушення почерк правопорушника. На місці вчинення правопорушення виявляються також і такі речові докази, що проливають світло й на інші особистісні якості правопорушника: жорстокість, неуцтво та інші. Сукупність відомостей про ці типові особистісні особливості правопорушника мають велике значення як для розшуку, так і для проведення окремих слідчих дій і повинна бути віднесена до криміналістичної характеристики правопорушень [205, с. 218–223].

Своєрідність дослідження і підходу до вивчення цієї проблеми в криміналістиці полягає в тому, що, по-перше, дослідження мають комплексний характер з урахуванням досягнень у вивченні особистості правопорушника інших наук; по-друге, повна криміналістична характеристика особистості правопорушника покладена в основу тактики проведення окремих слідчих дій і розроблення головних положень методики розслідування окремих видів правопорушень, сприяє своєчасному розкриттю, розслідуванню і попередженню правопорушень.

Особа правопорушника, будучи одним з основних елементів криміналістичної характеристики правопорушень, перебуває в закономірному зв'язку з іншими її елементами. Криміналістичний аспект у вивченні особи правопорушника охоплює широкий діапазон властивостей особистості. Це визначається як призначенням науки криміналістики загалом, так і значенням даних про особу правопорушника для вирішення її конкретних завдань і проблем. Наука криміналістика покликана всіляко сприяти пошуку, виявленню, фіксації, вилученню, дослідженню і використанню доказів з метою успішного розслідування, розкриття та попередження правопорушень, що неможливо без збирання й аналізу різних тактів, слідів у широкому розумінні, що несуть ту чи іншу інформацію про особу правопорушника. Виходячи з цих завдань, що вирішуються в криміналістиці з використанням відомостей про особу

правопорушника, чітко простежуються два напрями в її криміналістичному вивченні.

Перший напрям вирішує завдання розкриття правопорушення і містить сукупність дій слідчого по збиранню різних даних, що вказують на того, хто вчинив правопорушення. Завдання цього напрямку, першого етапу розслідування, буде виконано тоді, коли буде отримано відповідь на запитання: ким є той, хто вчинив правопорушення? З цією метою ретельно відшуковуються і досліджуються різні, найнезначніші ознаки, починаючи зі слідів пальців рук, ніг, зубів, крові, слини тощо і закінчуючи показаннями свідків про ознаки зовнішності, що дозволяють одержати інформацію про ті чи ті властивості особи правопорушника, а потім за допомогою їх установити його тотожність.

Другий напрям криміналістичного аспекту вивчення особи правопорушника містить у собі вивчення особистості уже відомої, встановленої особи. Це вивчення повинне відповідати на запитання: який він, суб'єкт, якому пред'явлено обвинувачення у вчиненні правопорушення? [197, с. 124–129; 231, с. 6–8].

У юридичній літературі питанням вивчення особи правопорушника приділяли увагу багато вчених, які присвятили цій проблемі спеціальні роботи [2, с. 46–48; 74, с. 109–117; 88, с. 87–91; 152, с. 50–65; 202; 223], а також опубліковані спеціальні збірники наукових праць з проблем особистості правопорушника [5; 29; 97; 101; 109; 242].

Разом з тим переважну більшість цих досліджень присвячено вивченню особи правопорушника в кримінально-правовому, психологічному або кримінологічному аспекті. В умовах збройної агресії проти України, проявів сепаратизму, намагань створення терористичних організацій, суттєвого збільшення у незаконному обігу кількості засобів ураження, відбувається зростання рівня тяжких та **особливо тяжких кримінальних правопорушень, вчинених у складі банд, організованих груп і злочинних організацій**, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї, «рейдерства», інших неконкурентних методів фінансово-господарської діяльності, зрощування з

корупцією та криміналітетом, що загалом негативно впливає на економічне зростання і пов'язаний з ним суспільний розвиток.

Крім того, вважаємо за необхідне включити до переліку нагальних проблем, що потребують розв'язання, злочинну діяльність певної категорії осіб, які є безпосередніми «тіньовими» очільниками організованих груп і злочинних організацій, які організовують, управляють та контролюють вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, так званих «злочинів в законі».

Зазначений кримінальний елемент значною мірою чинить вплив практично на всі сфери суспільних відносин: економіку та бізнес, беручи участь у тіньових процесах, намагаючись контролювати найбільш прибуткові види виробництва товарів та послуг, налагоджують схеми відмивання злочинно здобутих доходів; політику – лобіюючи свої інтереси в різнорівневих органах влади і місцевого самоуправління; правоохоронну сферу та юстицію, шляхом підкупу посадових осіб та просунення «своїх» людей до апаратів влади, забезпечуючи собі «імунітет» від притягнення до кримінальної відповідальності, спонукаючи суспільство до невіри в право і законність.

У більшості досліджень, присвячених вивченню криміналістичного аспекту особи правопорушника, автори, наприклад, вважають, що найбільше місце в цьому аспекті вивчення особи правопорушника посідає використання відомостей про особу як для розроблення і застосування найбільш дієвих тактичних прийомів проведення окремих слідчих дій, так і для розроблення методичних рекомендацій з розслідування окремих видів правопорушень [88, с. 87–91; 152, с. 50–65].

З криміналістичної точки зору про особу невстановленого правопорушника в ході розслідування мають бути вивчені такі дані:

1) фізичні властивості, що відбилися в матеріальній обстановці у вигляді слідів та у свідомості людей (стать, зріст, група крові, особливі прикмети, особливості побудови шкірних візерунків тощо);

2) дані про професійні навички й уміння, що лежать в основі способу вчинення і приховання правопорушення.

З приводу встановлення особи, що вчинила правопорушення, треба зазначити про те, що фізичні властивості людини поділяються на два види:

1) зовнішні, або анатомічні, що характеризують будову тіла взагалі та його частин зокрема – голови, обличчя, тулуба, кінцівок, зубів, губ, волосся, шкірного покриву долонних поверхонь, підошов ніг;

2) внутрішні, або фізіологічні, характеристики будови тканин, органів, різних виділень людського організму в процесі його фізіологічної діяльності. На основі внутрішньої структури встановлюють групову приналежність крові, відокремлених часток тканини, різних виділень (сперма, сеча, піт, жир).

Отже, зовнішня і внутрішня організація будови тіла людини як відображуваного (слідоутворюючого) об'єкта в процесі ототожнення є джерелом інформації про ознаки зовнішньої будови і внутрішніх її властивостей. При механічній взаємодії тіла людини з матеріальними предметами відбувається елементарне відображення, тобто копіювання зовнішніх ознак людини як слідоутворюючого об'єкта або його частин на іншому – слідоприймаючому. Так утворюються сліди рук, ніг, зубів, губ і інших частин тіла людини [5, с. 93–94].

У процесі вчинення правопорушення в навколишній обстановці й у свідомості людей відображаються властивості людини, яка вчинила конкретне протиправне діяння, і, як свідчить судово-слідча практика, характер правопорушення перебуває у зв'язку з особливостями особи правопорушника (стать, вік, психічні властивості, спеціальність, освіта, навички й уміння, досвід вчинення правопорушень).

Найчастіше початкові відомості про особу правопорушника можна одержати в результаті огляду місця події. Ці відомості, джерелом одержання яких є огляд місця події, ми умовно розділили на п'ять груп:

1) відомості про фізичні сліди, залишені правопорушником (пальців рук, ніг, сліди зубів тощо);

- 2) відомості про фізіологічні сліди (фізіологічні виділення організму людини: сліди крові, слини, сперми тощо);
- 3) відомості про одяг та інші залишені правопорушником предмети;
- 4) відомості про дії правопорушника на місці правопорушення;
- 5) відомості про психологічні якості особистості (за даними огляду можна судити про те, у якому стані правопорушник вчинив ті чи ті дії: спокійно або в стані нервозності, поспішності, злостивості тощо) [134, с. 65–66].

По слідах, виявлених на місці події (доріжці слідів ніг людини, слідах ніг людини, слідах рук тощо), можна встановити стать, вік, зріст, окремі анатомічні і патологічні ознаки, а також професійні ознаки невідомого правопорушника [134, с. 68].

За допомогою судово-медичної експертизи можна одержати наступні діагностичні дані про особистість правопорушника:

- а) можливі відомості про стать;
- б) наявність професійних навичок і умінь (наприклад, уміле розчленовування трупа);
- в) вік обвинуваченого у випадку, коли ця обставина має суттєве значення, але документи, що підтверджують вік, відсутні;
- г) кількість правопорушників, які брали участь у вчиненні правопорушення;
- д) дані про фізичну силу правопорушника (здатність вчинити певні дії, підняти важку річ, перенести її на певну відстань і т. ін.) [197, с. 118–121].

Відомості про особу правопорушника можуть бути отримані і за допомогою дослідження мікрочастинок: вчення властивостей мікрооб'єктів сприяє встановленню зовнішніх рис статі (мікрочастинки волосся, нігтів, мікросліди виділень, шматочки плівок манікюрного лаку, мікросліди губної помади, пудри, волокна тканин тощо). Мікрочастинки можуть інформувати слідчого про навички і професійні ознаки осіб, втягнених у сферу правопорушення (частки тютюну, гашишу, коноплі, попелу тощо). На професійну діяльність, рід занять осіб можуть указати різні металеві й дерев'яні

частки (обпилювання, стружка тощо), мікрозабруднення (фарба, мастильні матеріали тощо), частки олії та жиру, ґрунту.

Експертне дослідження навіть одиначної частки дає можливість установити особистість людини (наприклад, визначення походження мікрочастинок нігтя від конкретної особи). У такий спосіб зазначені вище відомості про особистість правопорушника можна одержати на початковому етапі розслідування конкретної кримінальної справи – у результаті дослідження обстановки вчинення правопорушення.

У цьому зв'язку доцільно розглядати структуру особи як сукупність соціальних, психологічних і фізичних властивостей. Різним властивостям особистості належить неоднакова роль у його поведінці. Так, наприклад, навички й уміння можуть суттєво впливати на вибір того чи того об'єкта (предмета) злочинного посягання, того чи іншого способу вчинення і приховування правопорушення. Аналіз розкритих правопорушення дав нам можливість схематично згрупувати особу правопорушника по різних категоріях (Додаток Н).

Насамперед це особи обох статей, дорослі й неповнолітні, різних вікових категорій від 14 років і понад 70 років. У зв'язку з тим, що по всіх правопорушеннях проводилися судово-психіатричні експертизи, нам удалося встановити, що фактично всі особи, затримані за вчинення умисного правопорушення, в тій чи іншій формі мали відхилення в психіці, тільки одна частина мала приховані психічні аномалії (84 %), а інша частина їх мала в різних яскраво виражених формах психічного розладу (16 %). Причому обидві ці категорії як перебували на обліку в психіатричних клініках (21 %), так і раніше на обліках у зазначених установах не були (79 %).

Характерним для зазначених груп було те, що в переважній своїй більшості ці особи мали кримінальне минуле (71 %), загальні й спеціальні рецидиви (54 %). Причому правопорушники поодинці (16 %) вчиняли особи, які мають явні психічні відхилення, а для осіб протилежної категорії стійко характерними були заходи по підготовці, вчиненню і приховуванню

правопорушення (84 %) і майже завжди такі вбивства відбувалися в складі групи (76 %). Відзначимо, що значної диспропорції між особами, які живуть у містах і сільській місцевості, не спостерігалось. Інша справа – непрацюючі (52 %); особи, які не навчаються (26 %); мають низький рівень освіти (7 %) – таких при дослідженні виявилася переважна більшість.

На другому етапі криміналістичного вивчення особи правопорушника (після його встановлення) можна одержати більш достовірну і повну інформацію про неї. З криміналістичної точки зору, як нам уявляється, найбільший інтерес про особистість правопорушника на цьому етапі будуть становити такі питання:

- установлення «професійної» кваліфікації правопорушників;
- установлення індивідуальних (конкретних) ознак особи (окремі з них можуть свідчити про стійку злочинну установку, наприклад, наявність на тілі у певних місцях певного виду і змісту татуювань).

Після встановлення особи правопорушника її вивчення буде спрямовано на дослідження соціально-демографічних ознак (стать, вік, освіта, місце проживання, місце роботи тощо). Цим ознакам у юридичній літературі приділено досить уваги, тому на їх розгляді ми не будемо зупинятися. Слід тільки зауважити, що наразі, наприклад, у кримінології накопичено достатньо потрібних для криміналістики даних про особистість правопорушників, які вчиняють вбивства не пов'язані з бойовими діями.

Багато з них у рамках криміналістичних вчень про формування злочинних навичок, способи вчинення правопорушення можуть бути включені в криміналістичну характеристику правопорушень [5, с. 34–35; 14, с. 56–58; 197, с. 112–115; 198, с. 218–223; 218, с. 118–122; 221, с. 96–106; 233, с. 59–66].

Найбільш цікавими ознаками особи правопорушника є їх «професійна» кваліфікація. Як справедливо відзначають ті автори, які займалися дослідженням «професійної» кваліфікації правопорушників, для пізнання особливостей професійної злочинної діяльності недостатньо лише зовнішніх показників, що характеризують кількість правопорушень, місце, час, спосіб і

знаряддя їх вчинення. На цю особливість вказали як слідчі та прокуратури, так і слідчі ДБР (Додаток Р, С).

Необхідна своєрідна характеристика злочинної поведінки, що відображає ступінь підготовки суб'єкта до виконання певних дій, емоційний і психічний його стан, специфікацію прийомів вчинення правопорушень, співвідношення активності злочинної діяльності й кваліфікації суб'єкта та інші.

Усі ці дані слідчий може одержати як у процесі початкових слідчих дій (найчастіше в процесі огляду місця події), так і в процесі допиту, а нерідко й у результаті проведення оперативно-розшукових заходів.

Зазначені обставини не дали нам можливості виокремити абсолютні категорії, по яких ми досліджували б, а найголовніше виділили ті вихідні дані, які сприяли швидкому і повному розкриттю правопорушення та встановленню правопорушника. Однак спроби уявлення структури жертв вбивства схематично ми спробували здійснити в такий спосіб (Додаток Н).

Відповідно до даної схеми, можна побачити, що потерпілими ставали особи обох статей: чоловіки (72 %); жінки (24 %); неповнолітні (3 %); діти (1 %); люди працездатного (96 %) і пенсійного віку (4 %); непрацюючі (28 %); працюючі, у т. ч. займають певне посадове становище (72 %) (Додаток Н). Взаємозв'язок між жертвою і правопорушником простежувався лише по певних видах правопорушень.

Тому в подальшому ми спробуємо дати характеристику особи потерпілих, виходячи з особливостей розслідування досліджуваних видів правопорушень.

Висновки до розділу 1

Аналіз особливостей розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив у контексті теоретичної концепції кримінально-правової характеристики поняття «особа підвищеного злочинного впливу», «злочинне об'єднання», побудови криміналістичної класифікації та криміналістичної характеристики правопорушень за участю осіб, які мають

підвищений злочинний вплив дозволяє зробити такі теоретично та практично значимі висновки:

1. Сформульовано комплекс рекомендацій пізнавального, організаційного, методичного характеру стосовно правового визначення поняття «особа, яка має підвищений злочинний вплив», «авторитети злочинних організацій» з власним ставленням і пропозиціями наукового та кримінально-правового характеру.

2. запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України статтею «99-1» у наступній редакції - **можливості встановлення та використання доказів із засобів масової інформації, інтернету, Інтерполу та Європолу відносно осіб, які є членами національних та міжнародних організованих груп та злочинних організацій, мають статус вора в законі у злочинній субкультурі у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною з плануванням та вчиненням правопорушень**, що забезпечить можливість суду надати правову оцінку діям відповідних осіб у складі злочинної організації та окремих злочинних дій воров в законі.

3. Встановлено особливості побудови криміналістичної класифікації правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

4. Криміналістична характеристика правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив з виокремленням таких її елементів:

- обстановка;
- способи вчинення правопорушень (підготовки, вчинення та приховування слідів;
- слідова картина правопорушення;
- характеристика особи потерпілого та правопорушника.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

2.1 Обставини, що підлягають встановленню та доказуванню

Кримінальне процесуальне доказування - це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, а також інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі і спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

В ч. 2 ст. 91 КПК України на законодавчому рівні визначено, що доказування у кримінальному провадженні - це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Доказування є «серцевиною» кримінальної процесуальної діяльності, займає в ній основне місце. Воно відбувається у всіх стадіях кримінального провадження, починаючи з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення.

За своєю гносеологічною суттю доказування є різновидом пізнання дійсності. У кримінальному провадженні встановлюється подія кримінального правопорушення, винуватість або невинуватість певних осіб у його вчиненні тощо. Пізнання цих обставин, як правило, є ретроспективним. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають в якості об'єкта пізнання подію, що відбувалась в минулому.

Доказування є не лише практичною, але й мисленнєво-логічною діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, поєднує в собі емпіричне та раціональне начала.

Доказування здійснюється визначеними кримінальним процесуальним законом суб'єктами доказування. Доказування - це така діяльність, яка відбувається лише у встановленій кримінальним процесуальним законом формі. Тобто, докази можуть бути зібрані та перевірені тільки тими способами, які передбачені КПК і гарантують отримання достовірної інформації. Коли ж буде встановлено, що докази були одержані, закріплені і перевірені без додержання форми слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, то це є підставою для визнання їх недопустимими доказами.

Основною кінцевою метою будь-якого процесу пізнання (у тому числі й процесу доказування) є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності. А тому, метою доказування у кримінальному провадженні є отримання достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого.

Доказування має кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення. Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

- завдяки доказуванню встановлюється, чи мало місце кримінальне правопорушення та якою є його кваліфікація;
- доказування гарантує реалізацію кримінальної відповідальності.

Кримінальне процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

- правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу;
- усі питання, що виникають під час кримінального провадження, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених під час доказування обставин;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу (зокрема, змагальності, забезпечення права на захист, презумпції невинуватості);
- докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Сукупність правових норм, які регламентують порядок доказування, становлять інститут доказового права. Систему норм доказового права складають:

1) норми глави 4 КПК «Докази і доказування», що регулюють загальні положення доказування: поняття доказів; умови належності та допустимості доказів; предмет доказування; способи збирання доказів; правила оцінки доказів; процесуальні джерела доказів;

2) норми-засади кримінального провадження - презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст.62 Конституції України, ст.17 КПК), безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст.23 КПК) тощо;

3) норми, якими врегульовані права і обов'язки учасників кримінального провадження в частині доказування - наприклад, право підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази (п.8 ч.3 ст.42, п.3 ч.1 ст.56 КПК); обов'язок оперативного підрозділу виконати доручення слідчого, прокурора про провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст.41 КПК);

4) норми, якими регламентується провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій зі збирання та перевірки доказів (глави 20, 21, параграф 3 глави 28 КПК);

5) норми, що встановлюють підстави і порядок прийняття і обґрунтування процесуальних рішень.

Кримінальний процесуальний кодекс України серед завдань кримінального провадження називає повне розслідування та судовий розгляд. Звертаючись до ст. 91 КПК України, відповідно до якої у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність, або є підставою закриття кримінального провадження.

На відміну від кримінального процесуального права, в науці криміналістиці існують різні підходи щодо об'єднувальної назви таких обставин – обставин, що підлягають з'ясуванню, встановленню або доказуванню під час розслідування правопорушення. Для потреб побудови методики розслідування доцільне орієнтуватися на термін, що використовує В. А. Журавель, – «обставини, що підлягають з'ясуванню». На його думку, процедура формування обставин, що підлягають з'ясуванню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування, кримінально-правовою та криміналістичною характеристикою певного різновиду злочинного посягання. При цьому обставини, що підлягають доказуванню, як структурний елемент окремої криміналістичної методики є значно ширшими, ніж предмет доказування в розумінні КПК України [110, с. 197-208].

Стосовно місця обставин, що підлягають з'ясуванню в рамках методики розслідування окремих видів правопорушень, багато вчених розглядають їх як окремий елемент, на одному рівні з криміналістичною характеристикою правопорушень [79, с. 64-66; 84, с. 109-117; 98, с. 182-183; 202, с. 112-115 та ін.]. Зокрема, Б. В. Щур на підтримку такої позиції наводить статистику, згідно з якою 23 % опитаних практичних працівників визнали, що до елементів структури окремої криміналістичної методики мають бути віднесені обставини, що підлягають з'ясуванню. Крім того, Б. В. Щур ототожнює обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування правопорушення, з поняттям «предмет розслідування» [245, с. 115]. Погоджуючись із позицією щодо самодостатності обставин, що підлягають з'ясуванню, як елемента методики розслідування окремих видів правопорушень, маємо зауважити, що поняття

«предмет розслідування» є недоречним з огляду на чинний КПК України. Так, зазначений термін фактично обмежує поле використання обставин, що підлягають з'ясуванню, рамками досудового розслідування, в той час як ст. 23 КПК України встановлює обов'язок суду досліджувати докази безпосередньо – фактично встановлювати обставини вже після закінчення досудового розслідування. У випадку методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів обставини, що підлягають з'ясуванню, як елемент такої методики мають враховувати вимоги ст. 91 КПК України, особливості складів правопорушень, що передбачають такі посягання, а також криміналістичну характеристику таких посягань.

Тому ми вважаємо, що в орієнтовний перелік обставин, що підлягають встановленню під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, мають входити предмет доказування, визначений у ст. 91 КПК України, обставини, що прийнято з'ясовувати під час розслідування правопорушень. Саме це об'єднує принципові ознаки перелічених обставин та до того ж мають свою специфіку, потребують розроблення власної методики їх розслідування, яка включатиме й обставини, що підлягають з'ясуванню та доказуванню.

Бобрик К.Ю. зазначає що діяльність злочинних організацій супроводжується існуванням значного об'єму інформації про:

- факти створення злочинних організацій (лідерів, учасників, місце їхньої спільної злочинної діяльності, характер взаємовідносин між ними тощо);
- структуру, яка забезпечує функціонування та захист злочинної організації (наявність бригад, бойовиків, власної служби безпеки, контррозвідки, водіїв, юристів, бухгалтерів тощо);
- факти підготовки та вчинення тяжких і особливо тяжких правопорушень;
- факти протидії діяльності правоохоронних органів;
- участь у підприємницькій діяльності в межах закону, а також у тіньовій економіці тощо [19, с. 23].

Тобто різноплановість і значний обсяг інформації про злочинні організації вимагає від слідчого й оперативного працівника високого рівня не лише пошукових, а й аналітичних здібностей. Перший заступник Голови Національної поліції України зауважив, що пріоритетними напрямками в боротьбі зі злочинністю є і залишається боротьба з організованими злочинними угрупованнями, розшук і документування, а за потреби – видворення за межі України кримінальних авторитетів – так званих злодіїв у законі. У цьому контексті дієвими заходами в діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн є застосування аналітичних підходів.

У країнах Європи та США поширеною є модель Intelligence-led Policing (поліцейська діяльність, керована аналітикою). Філософія ILP моделі полягає в аналізі відомостей, здобутих шляхом специфічної поліцейської діяльності у сфері збирання інформації, тобто оперативної інформації, який називають кримінальним аналізом. Кримінальний аналіз належить до криміналістичного методу розслідування правопорушень, пов'язаних зі створенням злочинної організації, оскільки:

1) кримінальний аналіз може застосовуватися як від події створення злочинної організації і до винності членів злочинної організації, так і від виявлення й розробки осіб, запідозрених у причетності, до створення та існування злочинної організації;

2) кримінальний аналіз дає змогу ефективно встановлювати один із елементів предмета доказування створення злочинної організації – коло осіб, причетних до цієї події;

3) під час розслідування правопорушень, пов'язаних зі створенням злочинної організації (крім предмета доказування), кримінальний аналіз надає допомогу щодо встановлення й доказування таких обставин, як:

- структура злочинної організації;
- характер розподілу ролей її членів;
- характер зв'язків її членів;

- особи, відповідальні за збереження грошових фондів, які стежать за правильністю використання, витрат і приходом грошей;
- характер зв'язків злочинної організації з іншими злочинними угрупованнями;
- обставини, що свідчать про боротьбу за сфери впливу в регіоні, характер цієї боротьби, її засоби і методи;
- обставини, що свідчать про кооперацію злочинної діяльності, розподіл сфер впливу тощо.

4) з огляду на те, що слідчі та оперативні працівники під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій основні зусилля спрямовують на збір фактичних даних, що свідчать про вчинення членами злочинних організацій конкретних правопорушень, а не на збір доказів, що свідчать про створення злочинної організації з метою вчинення тяжких і особливо тяжких правопорушень, наявність керівництва організацією і участь у ній, характерні ознаки, які вказують на те, що це саме злочинна організація, а не організована група, використання кримінального аналізу зумовлене необхідністю надання аналітичної допомоги слідчому й оперативному працівнику в процесі доказування фактів, що свідчать про згуртованість злочинної організації, мету вчинення тяжких і особливо тяжких правопорушень, про керівництво конкретною особою, розподіл ролей тощо.

5) кримінальний аналіз відіграє важливу роль у наданні допомоги в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, які полягають у проникненні в злочинне середовище, використанні спеціальної техніки й інших засобів і методів оперативної роботи [6].

Вказані обставини в значній мірі ускладнюють процес доказування правопорушень, вчинених особами, які мають підвищений злочинний вплив, ворами в законі та члена ОЗУ та ЗО.

Більш узагальнений перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування правопорушень, наводять М. І. Панов та В. О. Коновалова:

- 1) безпосередня кваліфікація правопорушення;

- 2) що мало місце та який вид правопорушення;
- 3) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено правопорушення;
- 4) час скоєння правопорушення;
- 5) місце вчинення правопорушення;
- 6) обставини, за яких вчинено правопорушення;
- 7) особа потерпілого;
- 8) співучасники і роль кожного з них у вчиненні правопорушення;
- 9) особа правопорушника;
- 10) мотиви правопорушення;
- 11) обставини, що сприяли правопорушенню, заходи, яких треба вжити для попередження таких правопорушень [136, с. 210-221; 145, с. 78-82].

Погорецький М.А. зазначає, що у провадженнях розглядуваної категорії правопорушень підлягають встановленню наступні обставини:

1) обстановка, час та місце вчинення правопорушення, зокрема, наприклад, які події передували і могли спровокувати напад на людину (особлива увага звертається на агітаційну інформацію в ЗМІ, на масових заходах; конфліктні ситуації та ін.);

2) спосіб вчинення правопорушення, зокрема характер насильства, яке було застосоване, засоби і знаряддя правопорушення, кількість співучасників і їх ролі;

3) чи мали місце з боку підозрюваного висловлювання чи дії (жести, демонстрація поглядів тощо) ксенофобського характеру до, під час або після вчинення нападу;

4) данні, що характеризують особу підозрюваного, пом'якшують або обтяжують покарання, зокрема винність обвинуваченого у вчиненні правопорушення і мотив правопорушення;

5) дані про особу потерпілого, зокрема його приналежність до певної расової, національної чи релігійної групи, як і чому опинився на місці вчинення правопорушення;

6) дії потерпілого до та під час нападу (чи мав місце конфлікт, провокація, чи чинився ним опір правопорушникам, яким чином намагався захиститись тощо);

7) в чому виражалось застосоване насильство до потерпілого, які завдані тілесні ушкодження, що стало причиною смерті [148, с. 270-276].

Такий підхід викликає деякі сумніви, адже відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Крім того, відповідно до ч. 3 зазначеної статті здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Єдиною слідчою (розшуковою) дією, що може бути у невідкладних випадках проведеною до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, є огляд місця події.

Відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. При цьому законодавець не роз'яснює, які саме дії вчиняють оперативні підрозділи та в чому полягає зазначений між ними зв'язок, проте ми вважаємо, що їх дії полягають у площині законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

Отже, під час з'ясування обстановки вчинення правопорушення потрібно встановити місце, час, коло осіб та кількість вжитих алкогольних напоїв, вміст алкоголю в крові підозрюваного, потерпілого та свідків, ступінь деформації їх психічної діяльності, які перебували у стані сп'яніння (легкий; середній; тяжкий), рівень усвідомлення ними вчинених протиправних дій та негативних наслідків, які настали.

Звичайно, важливу роль відіграє детальний огляд місця подія, огляд трупів, їх місце знаходження та положення, встановлення приналежності зброї,

що дає можливість слідчому відтворити обстановку вчинення правопорушення за відсутності показань інших осіб або спростувати неправдиві показання вбивців.

У перелічених випадках сформований перелік обставин, які підлягають дослідженню та встановленню, в результаті з'ясування яких відтворена обстановка правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, відіграють важливе значення для розкриття правопорушення.

За таких обставин, ми вважаємо, що орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив має бути наступним:

1. Що відбулося та який вид правопорушення?
2. Встановлена особа правопорушника, чи ні?
3. Здійснення потерпілим професійної діяльності у вигляді його участі в інших ОЗУ та ЗО?
4. Подія правопорушення (час, місце, інші обставини).
5. Які матеріальні цінності виявились предметом правопорушення.
6. Мало місце насильницьке діяння та чи маються негативні наслідки, які настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі тощо)?
7. Спосіб та засоби вчинення правопорушення (в тому числі способи та засоби готування та приховування правопорушення): з вогнепальної стрілецької зброї, гранатометів та вогнеметів, з використанням транспорту, холодної зброї, шляхом удушення, отруєння, утоплення, скидання з висоти?
8. Особа правопорушника (анкетні дані, особисті та професійні якості, відношення до військової служби, найманці, терористи або цивільна особа, її фізіологічний та психологічний стан)?
9. Співучасники та роль кожного з них при вчиненні правопорушення групою осіб. Які їхні фізичні дані, особливості, звички та навички?

10. Кореляційні зв'язки між правопорушником та потерпілим. Чи знайомі потерпілий та правопорушник, якщо так, то в яких стосунках знаходилися. Чи перебували у відносинах підпорядкованості?

11. На протязі якого часу правопорушник (правопорушники) знаходилися на місці події, чи вживалися ним заходи для маскування правопорушення, знищення слідів, одягу та інших предметів, штучного створення алібі?

12. Форма вини – умисне чи необережне, мотив та мета правопорушення?

13. Спеціальний мотив – вчинення правопорушення у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого (наприклад вбивство представника влади чи правоохоронного органу, відбувся напад на об'єкт під охороною, інкасаторів, тощо)?

14. Поведінка потерпілого. Як вели себе вказані особи. Які дії вчиняли. Чи не має слідів боротьби?

15. Яке положення займали потерпілий. Чи маються зміни на місці події. Які сліди залишено в результаті вчинення правопорушення на їх одязі та взутті?

16. Де знаряддя вчинення правопорушення?

17. Обставини – причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення?

18. Яким шляхом правопорушник прибув на місце правопорушення та зник з місця події або де він знаходився в момент правопорушення, які сліди залишив?

19. Хто міг бачити правопорушника (правопорушників) під час або відразу після вчинення правопорушення, чи вживалися правопорушником заходи для залякування свідків та очевидців події, чи вживалися свідками (очевидцями) події алкогольні або наркотичні засоби?

20. Вид і розмір шкоди, завданої правопорушенням, розмір процесуальних витрат, наслідки?

21. Чи є кваліфікуючі ознаки, передбачені іншими складами правопорушення, наприклад корупції посадових осіб?

22. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, чи виключають кримінальну відповідальність?

23. Обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання?

2.2 Типові слідчі ситуації та особливості проведення тактичних операцій по встановленню осіб, причетних до вчинення правопорушення

Кримінальний процесуальний кодекс України стадій розслідування не визначає, вчені сперечаються з приводу можливостей розділу досудового розслідування починаючи з початкового (огляд місця події та реєстрації відомостей у ЄРДР у відповідності ст.214 КПК), закінчення досудового провадження та його скерування до суду. Погодимось та зазначимо, що завданнями початкового етапу розслідування, як зазначає М.А. Погорецький, є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки правопорушення, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття процесуального рішення [149, с. 93-103].

Після визначення умовною процесуальною стадією розслідування, ми визначаємо, вона є типовою, можливо застосування комплексу слідчих та розшукових дій, чи ні. Наукові позиції в цьому напрямку ретельно досліджені, зокрема ми погоджуємося з думкою С.В. Веліканова, який розуміє слідчу ситуацію як узагальнену, засновану на схожості криміналістичних характеристик учинення і розслідування правопорушень обстановку, яка при заданих інформаційних та інших характерних для неї даних об'єктивно відображає стан, хід і умови розслідування [33, с. 181-184].

Але постає питання, а які можливі типові слідчі та розшукові дії в умовах типізації слідчих ситуацій, але відомо, що типізувати слідчі ситуації можна

лише за одним із компонентів криміналістичної характеристики, а точніше – лише за складниками її компонентів. І.О. Ієрусалімов наголошує, що об'єкт типізації вибирається один з елементів компонентів інформаційного характеру, а саме наявність інформації про подію та її учасників, у зв'язку з чим термін «типова слідча ситуація» має умовний характер [61, с. 10].

Аналіз кримінальних проваджень за ст. 255 1-3 КК України свідчить, що основою для розроблення типових слідчих ситуацій є дослідження обстановки та способів скоєння правопорушень, за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив. Не є другорядною й слідова картина місця пригоди та обставини виявлення правопорушення не тільки за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, а і за участю воров в законі та за участю посадових осіб (правопорушення з ознаками корумпованості). Усі ці характеристики, на наш погляд, можуть бути закладені в основу побудови системи типових слідчих ситуацій у розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень стосовно правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, а також думок науковців дає можливість класифікувати типові слідчі ситуації за такими критеріями:

- а) за обстановкою скоєння правопорушення;
- б) за обставиною правопорушення;
- в) за механізмом заподіяння смерті потерпілому;
- г) за підставами внесення відомостей до ЄРДР;
- д) за даними щодо виявленого правопорушення;
- є) за даними про особу потерпілого та підозрювану особу.

Характерними для правопорушень, за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив можуть бути наступні ситуації, які зазначили при анкетуванні працівники слідства, прокуратури та поліції. З урахуванням проведеного аналізу анкет вказаних практичних працівників, ми дійшли до висновку, що серед них можливо виділити такі.

1) Огляд місця пригоди дає змогу зробити попередній висновок про те, що правопорушення ретельно готувалося, мається мінімальний обсяг слідів присутності правопорушників, сліди ідентифікації відсутні (59 %).

2) У підрозділах УСР, ДБР, мається інформація з оперативно-розшукових джерел про планування або вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив (6 %).

3) До правоохоронних органів доходить інформація заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене під впливом наркотичних або алкогольних напоїв (19 %).

4) Нанесення тяжких тілесних ушкоджень, здоров'ю, що призвело до смерті потерпілого, вчинене малознайомими або незнайомими потерпілому особами через злочинну недбалість (5 %).

5) Заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене через злочинну недбалість близькими знайомими потерпілого (біля 10 % від загального числа скоєних правопорушень цієї категорії).

6) Заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене під час спільного відпочинку чи розваг знайомими потерпілого (біля 5 % від загального числа скоєних правопорушень цієї категорії).

7) Незаконне переміщення товарів через державний кордон (26%).

8) Торгівля людьми (6%).

9) Збут наркотиків (67%).

10) Крадіжки (71%).

Важливість аналізу цих ситуацій укладаються в тім, що завдяки йому можливо охарактеризувати обстановку розслідування, що у свою чергу, обумовлює прийняття рішень про напрямки розслідування, плануванні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, залучення сил і засобів відповідних правоохоронних органів.

Говорячи про слідчу ситуацію, як одному з важливих факторів у розслідуванні правопорушень, за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив не можна не відзначити її динамічний характер, залежність від ряду

суб'єктивних і об'єктивних факторів, що вже у свою чергу обумовлюють індивідуальність слідчої ситуації.

До числа об'єктивних факторів, що впливають на формування конкретної ситуації відносяться:

- наявність і характер в розпорядженні слідчого що орієнтує і доказової інформації;
- наявності у визначений момент у розпорядженні слідчого та оперативного працівника необхідної інформації, наявність необхідних сил і засобів, можливість їхнього використання в найкоротший термін і т.п.

До числа суб'єктивних факторів, можливо, віднести психологічний стан слідчого і оперативного працівника, рівень його знань, практичний досвід, їхня здатність швидко приймати і реалізовувати рішення в несприятливих для нього умовах і т.п.

Виходячи з принципу доцільності виділяється три найбільш важливих, взаємозалежних один з одним питань, що визначають позитивний дозвіл будь-якої слідчої і оперативної ситуацій.

1. Наскільки реальна і здійсненна в конкретних умовах розкриття правопорушення поставлена мета?
2. Якими силами і засобами необхідно розташовувати, щоб реалізувати поставлену мету?
3. У яких умовах дані можливості достатні для досягнення поставленої мети (під час бою, або після його закінчення)?

Як показує аналіз кримінальних проваджень по фактах осіб, які мають підвищений злочинний вплив, зазначені аспекти на першопочатковому етапі відповідними правоохоронними органами враховуються не в повною мірою, що негативно впливає на якість розслідування названої категорії правопорушень. Це особливо важливо при постановки мети майбутньої діяльності, спрямованої на розслідування вбивств, визначення об'єкта пізнання, необхідних засобів зв'язку і пересування, науково-технічних методів, категорії слідчих, оперативних працівників, яких доцільно використовувати для рішення

складних задач розслідування, рівень їхніх знань, кваліфікації, а також час, що відводиться для цих цілей.

Як віднесення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив можна використовувати наступні критерії:

- очевидність або демонстрація правопорушення;
- наявність слідів;
- застосування автоматичної стрілецької зброї, вибухових пристроїв і інших предметів, спеціально призначених для позбавлення життя;
- умисний характер правопорушення;
- відсутність ознак пограбування;
- встановлення знарядь на місці правопорушення;
- велика кількість ушкоджень у життєво важливі органи (у випадків розриву вибухівки, гранати та інші, які мали смертельний характер);
- застосування комбінованих способів вбивства, кожний з яких самостійно міг би заподіяти смерть;
- приховання правопорушення не використовувалося;
- максимальна кількість слідів: незважаючи на наявність ряду предметів залишених правопорушниками: зброя, стріляні гільзи, кулі, боєприпаси;
- ознаки вистежування, пересування потерпілого і вибір часу і місця скоєння правопорушення (притаманні дії ворожого снайпера, де є відсутність чи взагалі мінімальна кількість очевидців);
- високий статус потерпілого (популярність, службове становище).

Кожна ситуація, що складається на різних стадіях розслідування правопорушень, має комплекс тільки їй властивих специфічних особливостей, що робить її відмінною від всіх інших.

Криміналістична наука, що аналізує слідчі ситуації, які виникають на конкретні моменти розслідування, визначає ефективні та оптимальні шляхи, організаційні, науково-технічні засоби і методи їхньої зміни в сприятливому для слідчого напрямку. Правильна і своєчасна оцінка слідчих ситуацій сприяє,

виробленню конкретних специфічних рекомендацій розслідування, максимально наближених до дійсності.

Не задаючи метою докладного аналізу існуючих точок зору вчених-криміналістів на суть основ для побудови класифікації ситуацій, відзначимо тільки, що незалежно від тієї чи іншої структури, вони можуть бути підрозділені на індивідуальні і типові. Як відзначається в криміналістичній і фаховій літературі, індивідуальні ситуації у своїй більшості носять приватний характер, тому що дають представлення про положення справ у визначений відрізок часу; типовим же ситуаціям притаманний загальний характер, адже вони є результатом узагальнення слідчої і оперативної практики. Частина з них характерна для певного виду правопорушень, інші для визначеного етапу розслідування, найчастіше для першопочаткового.

Типова ситуація має значне наукове і практичне значення для розробки, насамперед, тактики окремих слідчих і оперативно-розшукових дій у залежності від сформованої обстановки на конкретний період розслідування.

Немаловажного значення набувають типові ситуації і для розробки спеціальних методик розслідування і наукових рекомендацій з найбільш реального висування загальних і приватних версій, їхній перевірці стосовно до конкретних слідчих ситуацій.

Типова слідча ситуація осіб, які мають підвищений злочинний вплив важлива для вибору комплексу і черговості слідчих і оперативно-розшукових дій, установлення задач і характеру взаємодії членів слідчо-оперативної групи, що беруть участь у розслідуванні.

Слідча ситуація - певна сукупність інформації, обставин, умов, яка є наявною на тому чи іншому етапі розслідування в конкретній кримінальній справі та яка обумовлює вибір слідчим відповідного напрямку своїх пошуково-дослідницьких дій. Конкретні ситуації, що виникають у досліджуваній категорії вбивств можуть бути сформовані наступним чином.

Проаналізуймо найтипівіші слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

Ситуація 1. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про готування та скоєння правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі. Відомий час, характер правопорушення та учасники кримінальної події.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- встановлення зав'язків (дружина, коханка, дорослі діти, близькі друзі) допити свідків - очевидців, інших свідків;
- перевірка наявності банківських рахунків та електронних гаманців з можливою прив'язкою до номеру мобільного телефону, яким користується підозрювана особа;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, біологічної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 2. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про готування та скоєння правопорушення, які пов'язані з проведенням сходки про призначення у місця позбавлення волі особи (так званого «смотрящего»), яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- вилучення особистої справи та характеристики з місць утримування та його можливі корумповані зв'язки з керівництвом пенітенціарних закладів;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 3. Встановлена особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює підвищений злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваного та його зв'язків;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;

- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного та його зв'язків з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів, зброї тощо;

- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Черговість наведених вище процесуальних і оперативно-розшукових дій буде ситуативно вирішальною слідчим, процесуальним керівником та оперативними працівниками.

Ситуація 4. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про те, що в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань злочинною сходкою призначена особа, яка здійснює підвищений злочинний вплив, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі вора в законі, яка організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення діяльності ОЗУ чи ЗО як у місцях позбавлення волі, так і на свободі.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідкування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук за місцем перебування підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;

- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, хіміко-біологічної, балістичної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 5. В ході міжнародного обміну інформації від правоохоронних органів іноземних держав стало відомо, що на території України, чи/або на території інших держав, пройшло створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, сформовано та обрано керівництво такою спільнотою та визначені її функції.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- через офіс Генерального прокурора та МВС України направлення запиту до правоохоронних органів іноземних держав про можливості створення сумісної слідчої групи для встановлення злочинної діяльності конкретних осіб на території кожної держави;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судових експертиз;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 6. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про те, що проведенні заходи злочинного зібрання (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп, або осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив, для планування вчинення одного або більше правопорушень, матеріального забезпечення чи координації злочинної діяльності, у тому числі розподілу

доходів, одержаних злочинним шляхом, або сфер підвищеного злочинного впливу, встановлені засоби зв'язку між членами ОЗГ та ЗО.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- направлення запиту до правоохоронних органів іноземних
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Слідча ситуація 7.

До слідчого, або прокурора, із різноманітних джерел надійшла інформація про те, що встановлена особа звернулася до завідомо винного правопорушника, який має здійснювати підвищений злочинний вплив, зокрема до особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі "вора в законі", з метою застосування нею такого впливу для розв'язання кримінально-правового, цивільно-правового, адміністративно-правового, або господарчо-правового конфлікту. Така особа може впливати на конфліктні ситуації як конкретними діями, так і бездіяльністю, використовуючи свій статус та авторитет у злочинній спільноті.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз інформації та прийняття слідчим та прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;

- встановлення усіх причетних до вказаного правопорушення осіб (хто та до кого звернувся, що було обіцяно та в якій формі, яка винагорода мала відбудитись, в якій формі (готівкою, або через банківські перерахунки), час та місце де має бути вона передана);

- з'ясування конфліктності або безконфліктності ситуація, яка була розв'язана за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, або воров в законі;

- застосувалась чи ні фізична сила, або зброя, є вбиті або потерпілі;

- посадова, чи ні особа, яка звернулася для застосування підвищеного злочинного впливу, або воров в законі;

- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;

- встановлення, які джерела доказової інформації будуть використовуватися;

- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;

- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;

- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;

- допити свідків - очевидців, інших свідків;

- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 8. Особами, які перебувають у статусі суб'єктів підвищеного злочинного впливу та мають статус "вора в законі", проведенні заходи злочинного зібрання (сходки) у ході яких відбулась «коронація» авторитету злочинного світу з отриманням у вказаній субкультурі звання «вор в законі» с делегуванням їй певних злочинних функцій.

До цієї ситуації вважається за необхідне дати деякі пояснення.

Феномен появи в Україні осіб зі статусом вора в законі в криміналістиці тільки починає досліджуватися. Зазначається, що ці особи постійно можуть не проживати на одному місці, та вони і раніше відвідували нашу державу у

зв'язку з тим, що Росії, Грузії та Україні діють однакові закони протидії особам, які мають цій злочинний статус (вори в законі). У списку МВС та СНБО їх налічує 557 осіб, в основному вони мешкають те території Росії, але це розкидана по всій планеті верхівка пострадянського злочинного світу. 36 з них на початок 2021 року постійно проживали в Україні, 21 з них є громадянами України, 9 знаходяться у місцях позбавлення волі. З них найбільш відомі: Слюсаренко Олексій Тимофійович – «Дубина», 1929 р.н. відмовився від цього статусу, помер у 2017 році, Артур Ярошевський - «Артур» відбував довічне ув'язнення, помер у в'язниці, «Шарік, Шеремет» – Шеремет Валерій Андрійович 1949 р.н. з сином відбували покарання у Німеччині (термін ув'язнення закінчився у 2013 році), наразі Шеремет та син звільнені та мешкають у м.Одеса, Хівренко Микола Леонідович – «Хівря», «Хохол», «Герцог», 1950 р.н., відбуває покарання в колонії №54 м. Сокаль під Львовом (строк покарання 15 років, початок з 27.11.2003 року, звільнився), Антадзе Автандил – «Авто», 1959 р.н. відбуває покарання у Вінницькій області (у 2013 році закінчився термін покарання), Дрібний Володимир «Полтава», 1938 р.н. – помер у 2020 році, Омар Бекаєв – «Омар Уфимский» депортований у січні 2013 року до Росії, де він заочно засуджений до 7 років позбавлення волі.

Решта, а це: 1. Кухилава Антимос Хухутієвич – «Антимос», «Антик», 1956 р.н., абхазець, жив в Одесі за підробленими документами (депортований у 2011 році); 2. Мамедов (Пахомов) Сергій Олександрович – «Мамед», 1967 р.н., помер 23.11.2011 року; 3. Лисенко Сергій Іванович – «Лера Сумской», 1954 р.н., живе у Сумах; 4. Крамаренко В'ячеслав Васильович — «Крамар», «Микола», «Бес», 1957 р.н., живе в Полтаві; 5. Русан Василій Олександрович — «Вася Ушастий», 1974 р.н., живе в Києві та Одесі, самий молодий «зłodій в законі» України; 6. Сальніков Олексій Вікторович – «Льоня Краснодонський», 1973 р.н., живе в Луганську, - усі мешкають в Україні.

Ще 111 людей - кримінальні авторитети рангом нижче, переважно уродженці Північного Кавказу і Закавказзя, нібито причетні до організації в Україні злочинних банд. Маючи найвищий статус у злочинній ієрархії

злочинного світу, вори в законі при затриманні правоохоронними органами, завжди підтверджують свій статус. Це вимагає їх звання і статус. Крім цього, згідно з "поняттям" - неофіційного зводу правил пострадянської організованої злочинності - статус "злочинця" є визнанням достоїнств і авторитету, а не чимось, що варто приховувати. Тому інформація про "коронацію" нового правопорушника поширюється моментально як у злочинному світі та у правоохоронних органів та ЗМІ, які відстежують ці події [198].

За всю історію існування цього інституту жінок-воров в законі не існувало. Але вкрай небезпечні та авторитетні у злочинному світі особи жіночої статі були. Це і «Сонька золотая ручка» (Шейндля-Сура Лейба [Соломониак](#) Блувштейн), і «Каліна мати воров» (Каліна Нікіфорова, жінка вора в законі «Япончіка» В'ячеслава Іванькова), і «Аглая» (Аглая Демідова, жінка вора в законі «Жигана» Івана Тріфонова) та інші. Наразі жінок-авторитетів в злочинному світі не спостерігається.

Після прийняття кримінально-правових норм протидії ворам в законі у 2020 році, майже усі особи, які мали таких злочинний статус покинули територію нашої держави і зараз знаходяться за межами України, про те, свій вплив на злочинну спільноту, ОЗУ, ЗО продовжують утримувати.

Ми вважаємо, що інформація про коронацію вора в законі може досліджуватися виключно вербально шляхом негласних заходів суб'єктів ОРД, допиту свідків, проведення фоноскопичних та лінгвістичних експертиз, або при визнання статусу вора в законі сомою особою, його близьким оточенням (свідками), або особами, які постійно відстежують цю інформацію (громадські та міжнародні організації протидії організованій злочинності, ЗМІ).

Зазначається, що раніше вори в законі мали зовнішні відмінності від інших осіб кримінального світу у вигляді специфічних татуювань (зірки на руках та колінах, каблучки на пальцях з короною, голова вовка та інш.). Наразі таким чином ідентифікувати воров в законі за ознаками татуювання на їх тілі не виявляється можливим, у зв'язку з тим, що такі татуювання можуть собі

дозволити любі особи та відповідальності перед кримінальним світом вони не несуть.

Нам складно відповісти на питання, які докази будуть використовуватися при визнанні особи винним згідно Примітки 2 п.6 ст.255, ч.3 ст.255-1 та 255-3, треба ще додатково проаналізувати вироки по 37 кримінальним провадженням цієї категорії правопорушень, подивитись які докази для суду є переконливими і допустимими, а які ні. Вказані аспекти повинні досліджувати науковці в галузі кримінології, на які ми і будемо спиратися.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- направлення запиту до різних правоохоронних органів, які мають інформацію, яка підтверджує інформацію про те:
 - а) де і коли відбувалася коронація вора в законі;
 - б) хто був на неї присутній та надавав рекомендації на цю особу;
 - в) яку сферу контролю у злочинному світі йому делеговано;
 - г) яким чином вор в законі виконує свої статусні обов'язки та який має вплив на злочинну спільноту;
 - д) його найближчі зв'язки та уразливі особи, які можуть свідчити про його діяльність;
 - є) з кім з осіб, які мають статус вора в законі постійно підтримує стосунки;
 - ж) коли та в який час в останній раз відвідував зібрання (сходку) воров в законі та які питання там вирішувалися;
 - з) якщо перебував за кордоном, то у якій країні і за з якою метою;
 - і) яка мається оперативна та процесуальна інформація відносно вора в законі у представників закордонних правоохоронних органів.
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;

- освідкування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Головними особливостями розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі треба вважати наступні:

- отримавши статус так званого «смотрящего», або вора в законі, особи зобов'язуються дотримуватися чітко визначених правил особистісної поведінки щодо взаємовідносин з іншими учасниками кримінального світу та поширення свого підвищеного злочинного впливу, серед яких:

- а) повне неприйняття зовнішніх загальноприйнятих норм і правил поведінки;

- б) заборона будь-якої співпраці під час розслідування правопорушень і спілкування зі співробітниками правоохоронних органів (за виключенням власних слідчих дій та судових засідань), визнання своєї вини у вчиненні правопорушень, отримання будь-якої допомоги від офіційних представників держави;

- в) заборона заняття будь-якою загальнокорисною працею, заміщення у виправних закладах будь-яких адміністративно-господарських посад;

- г) підтримування в місцях позбавлення волі «злочинських порядків» та виконання «суддівських» (арбітражних) функцій під час вирішення спорів між засудженими;

- д) повна аполітичність, заборона на проходження військової служби, носіння отриманої від держави зброї та захист державних інтересів;

- е) вміння на високому рівні грати в азартні ігри та контроль за своєчасним розрахуванням з тими, хто виграв;

ж) заборона на вчинення правопорушень проти статевої свободи, лікарів, адвокатів, відносно дітей та осіб похилого віку.

Перебуваючи у цьому статусі «смотрящего», або вора в законі особа зобов'язана здійснювати наступні функції:

1) встановлення та поширення у суспільстві підвищеного злочинного впливу, як в місцях позбавлення волі, так і поза ними, а саме: сприяння, координування та здійснення впливу на злочинну діяльність;

2) контролю та розподілу матеріальних благ серед засуджених та осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності (так званий «общак»);

3) контролю за дотриманням представниками криміналітету загальноприйнятих в їх колах правил поведінки (так званих «понять»), контролю за своєчасним надходженням коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», облік зазначених матеріальних благ та їх розподіл;

4) виконання ролі, так званого «мирового судді», тобто вирішення конфліктів та спірних ситуацій, які виникають між представниками криміналітету, ґрунтуючись на зазначених вище «злочинських поняттях» з обов'язковим подальшим виконанням рішення сторонами конфлікту, у тому числі у частині виконання покарання;

5) організація, сприяння та здійснення впливу на злочинну діяльність, зокрема у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, розподіл коштів, спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Встановлено, що до цього часу єдиної інформаційно-пошукової окремої бази даних воров законі та осіб, які мають підвищений злочинний вплив у криміналістичних підрозділах немає. Вважається за потрібним скласти окремий облік, для чого у відібрати та зберігати зразки ДНК, для можливої майбутньої їх ідентифікації [27; 74; 84].

2.3 Особливості взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими підрозділами, Інтерполу та Європолу

Практика переконливо показує, що узгоджені спільні дії працівників прокуратури, слідчих органів МВС, фахівців оперативно-розшукових підрозділів на початковому рівні розслідування по кримінальному провадженню правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, кваліфікований огляд події, широке застосування науково-технічних засобів при пошуку і закріпленні доказів дозволяють, як правило, домогтися швидкого і успішного розкриття цих правопорушень.

За часом початку дії слідчо-оперативної групи з розслідування можуть бути двох типів.

Перший - СОГ є результатом перетворення групи, яка раніше працювала над розкриттям будь-якого конкретного правопорушення. Тобто, якщо в ході розслідування даного діяння було встановлено, що слідство зіткнулося з необхідністю проведення у стислий період великої кількості слідчих дій, можливо залучення на цьому етапі декількох слідчих та прокурорів.

Другий тип - СОГ створюється відразу і спеціально для розслідування правопорушення, коли відомий підозрюваний, але його місце перебування не встановлено. Рекомендується це робити в ситуаціях, коли вдається відносно легко розпізнати про мотиви скоєння правопорушення і при наявності ознак інтенсивності його розвитку, тобто це застосовується коли, встановлені обставини слідують один за іншим з невеликим інтервалом у часі.

Ю.П. Аленін та І.В. Постіка зазначали, що німецькі криміналісти пропонували створювати для розслідування правопорушень оперативну групу в такому складі:

- керівник трупи;
- оперативно забезпечуюча робоча група, яка включає працівників різного профілю (для роботи на місцях подій);
- робоча група (або один співробітник) оперативної оцінки;
- робоча група з перевірки алібі підозрюваних;
- робоча група з перевірки переміщень відповідних осіб;
- робоча група для проведення допитів;

- підключення відповідно до необхідності сили з інших оперативних служб [3, 64-76 с.; 132, 208 с.].

Звісно ж, що рекомендований склад СОГ можна прийняти лише за основу, як загальну схему, оскільки кількісний і якісний склад слідчо-оперативної групи, яка складається для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі, визначається багатьма факторами: видовою належністю та їх оперативної значимістю. Дати єдиний рецепт зі створення найбільш оптимального складу СОГ для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив важко, а тому мова може йти лише про принципових положеннях, керуючись якими необхідно підходити до формування таких груп, до визначення їх цілей і завдань, функціональних обов'язків кожного члена групи окремо.

Тому загальною є проблема не тільки створення таких слідчо-оперативних груп, а і розподіл між ними певних функцій, визначених нормами КПК, які є певним вираженням, який визначається у взаємодії між усіма членами СОГ та особами, які залучені для розслідування такого кримінального правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

Взаємодія в кримінальному процесуальному сенсі слідчого, процесуального керівника і працівників правоохоронних органів при розслідуванні правопорушення визначається як заснована на законі і узгоджена діяльність адміністративно незалежних один від одного органів слідства, прокуратури, суду, оперативно-розшукових органів МЮ, УСР МВС, ДБР та СБУ, засобами масової інформації та громадськості спрямована на розслідування, припинення і попередження конкретного правопорушення шляхом цільових правових заходів, згідного поєднання методів і засобів, властивих цим органам.

Для організації взаємодії виключно важливе значення мають його принципи. Спільними умовами взаємодії є:

- 1) найсуворіше дотримання законності;

- 2) плановість;
- 3) швидкість, активність і широке застосування науково-технічних засобів в ході розслідування;
- 4) обов'язкове залучення громадськості;
- 5) правильне ставлення до оцінки доказів;
- 6) знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства та прокуратури;
- 7) суворе розмежування компетенції учасників взаємодії;
- 8) провідна роль слідчого та процесуального керівника в процесі взаємодії;
- 9) нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, що застосовуються в оперативно-розшуковій діяльності, відносна самотійність оперативних підрозділів у виборі засобів і методів, використовуваних для здійснення оперативно-розшукових заходів при виконанні ст.41 КПК та Закону про ОРД.

Взаємодія слідчих з вказаними органами реалізується в певних формах. Необхідно пам'ятати, що під формами взаємодії слідчого маються на увазі організаційні прийоми і методи, способи і порядок зв'язків між ними, засновані на кримінальному процесуальному законі та відомчих нормативних актах правоохоронних органів, а також передовий досвід слідчої практики та спрямовані на забезпечення узгодженої їх діяльності і правильне поєднання властивих кожному з цих органів методів і засобів роботи.

За тривалістю часу взаємодію поділяють дві форми: епізодичне і тривале (постійне). Під епізодичним взаємодією ними розуміється дача слідчим разових доручень працівникам поліції про проведення окремих слідчих або розшукових дій.

Тривале взаємодія, на нашу думку, представляє постійну і безпосередній зв'язок слідчого з тими робітниками, які будуть виконувати його доручення. З урахуванням тривалості часу взаємодії розрізняє такі його форми: а) одноразова; б) періодична; в) постійно діюча.

Під одноразовим (разовим) взаємодією розуміється виконання працівниками поліції окремих (разових) доручення слідчого, випадки сприяння слідчому ними при провадженні слідчих дій. Така форма є простою формою взаємодії.

Більш складні форми взаємодії припускають систему слідчих і оперативно-розшукових дій, яка обумовлена загальним узгодженим планом. Коли окремі доручення слідчого виконуються працівниками оперативних органів у виконанні спеціально узгодженого плану, їх діяльність набирає складну форму взаємодії. Елементарні (разові) форми взаємодії здійснюються, в основному, при розслідуванні нескладних справ.

Періодичне взаємодія у провадженнях щодо осіб, які мають підвищений злочинний вплив організовується частіше на початку розслідування, коли зазвичай виникає необхідність в проведенні великої кількості слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, або на певних етапах розслідування (встановлення особи потерпілого, розшук правопорушника, збір доказів).

Організація постійної взаємодії слідчого і працівників поліції на практиці частіше за все буває необхідним для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив для виконання, як правило, великого комплексу слідчих і оперативно-розшукових дій, отримання відомостей з різних джерел і т.п. Вона найчастіше проходить на початковому етапі розслідування (рідше на наступних) і триває до закінчення досудового слідства у справі.

Вищою формою постійної взаємодії слідчого та його процесуального керівника, а також фахівців інших служб (експертів) для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив являються постійно діючі слідчо-оперативні групи, які необхідно створити відповідно до типової Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив.

Відмічаються проблеми відомчої та міжвідомчої взаємодії, серед яких можливо виділити наступні форми взаємодії слідчих і оперативних працівників та процесуальних керівників:

- 1) міжвідомчі форми взаємодії слідчих (слідчих та працівників поліції та ін.);
- 2) відомчі форми взаємодії слідчих та оперативних працівників.
- 3) процесуальна взаємодія (т.з. процесуальна підпорядкованість) між слідчим та процесуальним керівником.

Порядок міжвідомчої і відомчої взаємодії слідчих і оперативних працівників однаковий з процесуальних підстав, але істотно відрізняється за адміністративно-управлінськими особливостями.

Взаємодія слідчих, процесуальних керівників і працівників вказаних органів при розслідуванні кримінального провадження для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив організовується на відповідних процесуальних та організаційних підставах.

Під процесуальними підставами взаємодії розуміються приписи КПК про участь працівників органів слідства в ході розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, на основі доручень і вказівок слідчого та його процесуального керівника про провадження слідчих і оперативно-розшукових дій і його вимог про надання йому сприяння при провадженні слідчих дій, а також про повідомлення слідчого про результати оперативно-розшукових заходів у справах, що були передані йому до встановлення особи, яка вчинила правопорушення.

Про форми взаємодії слідчого, прокуратура і працівників вказаних органів, з різних процесуальних підстав та повноважень, в літературі розбіжностей немає, оскільки вони в загальних рисах урегульовані кримінальним процесуальним законом. Відповідно до норм КПК України процесуальними формами взаємодії слідчого і працівників оперативно-розшукового органу при розслідуванні кримінальних проваджень є:

а) дача слідчим органам доручень та вказівок про провадження розшукових та слідчих дій в порядку ст.41 КПК;

б) висування вимог слідчого, прокурора про надання сприяння при провадженні окремих слідчих дій.

Організаційними підставами взаємодії є фактичні дані про обсяг, види і зміст слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, які передбачається провести у провадженні, а також стан нормативних актів відомчого та міжвідомчого характеру щодо порядку організації та форм здійснення такої взаємодії.

Виділяють наступні організаційні форми взаємодії слідчого, прокурора та працівників вказаних органів при розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив:

1) організацію спільних виїздів слідчого і працівників поліції на місце події і спільна участь в проведенні слідчих дій;

2) взаємне інформування;

3) спільне обговорення у провадженні отриманих даних і їх сумісне планування;

4) спільні виїзди слідчого та працівників поліції в інші райони (міста) зони проведення бойових дій для виконання окремих слідчих дій.

Нову специфічну форму взаємодії слідчого, прокуратура і оперативно-розшукових органів представляють постійно діючі слідчо-оперативні групи для розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, які в своїй діяльності керуються спеціальними розпорядженнями або наказами прокурорів і начальників МВС, СБУ, прикордонних військ на підставі спільного наказу МВС, Генеральної прокуратури СБУ, Державного комітету у справах охорони державного кордону за № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.97 Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні правопорушень.

Підрозділом, на який безпосередньо покладається організація виконання функцій Міністерства внутрішніх справ України як Національного центрального бюро Інтерполу, є робочий апарат Укрбюро Інтерполу. НЦБ забезпечує співробітництво правоохоронних органів України та зарубіжних країн як у цілому, так і в окремих напрямках боротьби із злочинністю і надає можливості для:

1. Підготовки та надсилання ініціативних запитів за кордон;
2. Підготовки та надсилання відповідей на запити зарубіжних правоохоронних органів;
3. Обміну оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою та криміналістичною інформацією про підготовку і вчинення правопорушень та причетних до них осіб, а також архівною та, в окремих випадках, процесуальною інформацією;
4. Обміну досвідом роботи, законодавчими та іншими нормативними актами, учбово-методичною літературою з питань діяльності правоохоронних органів;
5. Обміну науково-технічною та іншою інформацією з питань боротьби із злочинністю.
6. Для надсилання в НЦБ запитів щодо проведення правоохоронними органами зарубіжних держав необхідних оперативно-розшукових заходів, а в деяких випадках - слідчих дій, іншої інформації правоохоронні органи України використовують усі наявні в них канали зв'язку, в тому числі шифрованого.

Специфіка вказаної організаційної форми взаємодії полягає в тому, що слідчо-оперативна група характеризується постійним (незмінним) складом її учасників, очолюється старшим групи з числа найдосвідченіших слідчих або старших слідчих з особливо важливих справ обласних (міських) прокуратур, яка приступає до розкриття у взаємодії всіх справ про правопорушення і веде його до встановлення особи підозрюваного і отримання достатньої кількості

доказів, які викривають організаторів та членів ОЗУ та ЗО. У процесі виконання завдання щодо створення слідчо-оперативної групи уточняється питання про необхідну кількість працівників для забезпечення виконання необхідних слідчих і оперативно-розшукових дій.

Проведеним нами опитуванням слідчих та процесуальних керівників встановлено, що хоча за загальним правилом всі дії членів слідчо-оперативної групи підпорядковані заздалегідь узгодженим планом (плановане взаємодія), в силу обставин, що складаються допустимі і незаплановані слідчі дії та оперативно-розшукові заходи. Наприклад, для залучення оперативних співробітників до безпосереднього виконання таких невідкладних слідчих дій, як затримання підозрюваного на місці правопорушення, обшук і т.п. Це так зване комбінована взаємодія. Сюди ж слід віднести і заходи оперативних співробітників з метою забезпечити проведення тих чи інших слідчих дій, необхідність яких заздалегідь не планувалася.

Від діяльності слідчо-оперативних груп потрібно відрізнити так званий бригадний метод розслідування, коли працює бригада слідчих, створювана рішенням прокурора або начальника слідчого підрозділу ГУНП, УСР, ДБР та СБУ. Така бригада складається тільки зі слідчих одного або різних відомств. До неї можуть бути додані і оперативні співробітники, але до складу бригади вони не входять і взаємодія з ними найчастіше носить разовий характер.

Чисельність слідчо-оперативних груп і бригад слідчих може бути самою різною: від двох-трьох до кількох сотень учасників. Для кожного виду слідчо-оперативної групи характерні свої тактичні особливості взаємодії. Вони визначаються колом учасників, завданнями та ін. Але, як зазначають опитувані слідчі та прокурори, найбільш ефективною діяльністю виявляється проведення заходів у складі спеціалізованої слідчо-оперативної групи.

По-перше, члени зазначеної групи володіють методикою розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі; **по-друге**, в таких групах вже відпрацьовані питання взаємодії;

по-третє, дані групи характеризуються вже усталеними взаємовідносинами між її членами, що позитивно впливає на результативність їх роботи.

Оперативно-слідча практика виробила декілька видів СОГ, що розрізняються між собою за наступними критеріями:

а) за завданнями (для проведення огляду місця події, розкриття правопорушення по гарячих слідах, розслідування кримінальних проваджень, в тому числі і проваджень минулих років),

б) за складом (слідчі і оперативні працівники поліції, слідчі, прокурори і оперативні працівники поліції), періоду діяльності (для роботи по одній кримінальному провадженню (тимчасові) і постійно діючі). При цьому кожен з цих видів слідчо-оперативних груп має свою власну специфіку в їх організації. Разом з тим всі СОГ, створені для розслідування кримінального провадження, незалежно від етапу та періоду їх діяльності, мають багато спільного як за складом, так і по порядку їх організації.

Високий рівень організації і ефективна взаємодія також забезпечуються добре організацією обміну взаємної інформацією слідчого, прокурора і працівників поліції про наявні у них дані.

Практика показує, що найефективнішою формою обміну інформацією є безпосереднє ознайомлення слідчого з оперативними даними співробітників поліції і навпаки, працівників слідства з даними досудового слідства. Але, при виконанні ст.41 КПК у більшості випадків, слідчі отримують від оперативно-розшукових органів лише короткі довідки про здобуті відомостях. Представляються непереконливими думки тих практичних працівників та науковців, які вважають, що ознайомлення слідчого з матеріалами оперативної роботи може негативно позначитися на об'єктності розслідування. Такі думки суперечать закону про оперативно-розшукову діяльність, в якому передбачається, що оперативні дані, отримані негласними методами, засобами надаються слідчому без зазначення джерел їх отримання.

Тому, з урахуванням завдань, характеру і послідовності виконання слідчих дій у досудовому розслідуванні за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі можливо виділити наступні етапи:

- 1) етап отримання інформації та її перевірки;
- 2) початковий етап досудового слідства, на якому проводиться початкові і невідкладні слідчі дії, встановлюється особа підозрюваного;
- 3) етап подальшого розслідування справи про правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі (формування і пред'явлення обвинувачення, допит обвинуваченого, обшукі, виїмки, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, одночасний допит) і ін.;
- 4) заключний етап досудового слідства у справах за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі.

Форми і методи взаємодії слідчого на етапі одержання інформації про правопорушення та наступну її перевірку залежать від характеру та обсягу інформації. Саме за якістю та обсягом інформації можна судити про характер правопорушення. Характер ефективної взаємодії залежить від тієї конкретної ситуації, яка має місце на даний період.

В деякій мірі цих є і недоліки у діяльності СОГ, які працюють над розслідуванням правопорушень, за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі. До них можна віднести недоліки в організації початку розслідування, метушливість і плутанина, викликані іноді спорами у визначенні територіальної і відомчої підслідності, і інші.

Слабким місцем у роботі цих СОГ слід визнати і втручання, не завжди обґрунтоване, а часом і малоефективне, осіб з числа керівного складу прокуратури, ГУНП та СБУ у роботу цих груп. Їх поява на місці події (найчастіше число керівників перевищує число безпосередніх виконавців), не грамотна поведінка деяких з них, часом призводить до порушення обстановки місця правопорушення, до утворення слідів і виявлення предметів, які не мають відношення до розслідуваної події. Це, в кінцевому рахунку, пов'язане з

непродуктивними витратами сил і часу слідчих, пов'язаних з перевіркою на належність нових слідів, які не пов'язані з конкретним вбивством.

Спостерігаються і факти, коли керівники, не будучи безпосередньо учасниками розслідування, за власною ініціативою і без згоди слідчого та процесуального керівника СОГ, проводять слідчі дії, чим спростовують план розслідування. Практика, коли названі особи беруться робити допити, в тому числі і підозрюваних, є хибною і, по суті, крім шкоди, нічого для розслідування не дає. Не знаючи всіх обставин кримінального провадження, його нюансів, такі допити проводяться без будь-якого єдиного плану, безсистемно, поверхово, часто з грубими помилками. У підсумку, замість отримання нових відомостей про правопорушення відбувається втрата інформації як шляхом постановки тактично безграмотних питань, так і за допомогою передчасного, що не обумовленого ситуацією, пред'явлення підозрюваним здобутих доказів.

Окремі керівники взяли собі за правило, допитуючи осіб, не складати про це протоколу допиту, доручаючи його «оформити» слідчому, що є грубим порушенням закону.

Звісно ж, що правильними слід визнати дії тих керівників, які в першу чергу дбають про те, щоб в повній мірі була забезпечена процесуальна самостійність слідчого, створена належна ділова обстановка для діяльності СОГ. Слідчий, процесуальний керівник, згідно закону, є єдиними повновладними керівниками з усіх питань, що стосуються провадження по кримінальному провадженню. Неухильне дотримання цього принципу обов'язкове для всіх осіб, що беруть участь у проведенні слідчих дій, незалежно від їх посадового положення та відомчої належності.

Висновки до розділу 2

Встановлено особливості розслідування окремих видів правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив у контексті теоретичної та практичної моделі побудови процесу розслідування з урахуванням наступних відмінностей:

1. Визначення обставин, що підлягають встановленню і доказуванню у кримінальному провадженні, враховані складності у встановленні, зібранні, вилученні та оцінці доказової інформації, яка може відбуватися у стислий час. Враховано, що певні джерела доказової інформації у разі їх швидкого вилучення можуть бути зіпсовані, взагалі знищені.

2. Узагальнені типові слідчі ситуації, котрі, відбиваючи кількісно-якісну характеристику криміналістично значимої інформації та особливості її джерел, дозволяють визначити основні напрямки (задачі) розслідування.

3. Розроблено програми (типові тактичні операції) початкового етапу розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив в залежності від характеру вихідних типових слідчих ситуацій, та сформульовані практичні рекомендації з організації й провадження цих тактичних операцій.

4. Визначені програми особливостей взаємодії слідчого, процесуального керівника, прокурора з правоохоронними органами МВС, з підрозділами прокуратури, прикордонниками, МЮ, ДБР, УСР, СБУ України, громадськими об'єднаннями та засобами масової інформації.

5. Необхідність формування інформаційної системи зі зберіганням матеріалів ДНК для їх майбутньої можливої ідентифікації. Пропозиції загальної зміни процесу оформлення матеріалів усіх осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі з обов'язковим зберіганням зразків ДНК у цих справах, що потребує окремої регламентації у наказах МВС.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ СУБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

3.1 Процесуальні особливості встановлення осіб, які мають підвищений злочинний вплив

Огляд місця події є однією зі слідчих (розшукових) дій, від своєчасності та якості якої може залежати успіх розслідування у кримінальному провадженні. Відповідно до ч.1 ст.237 КПК України, слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. Огляд відносять до невідкладних слідчих (розшукових) дій, що полягає у безпосередньому сприйнятті, дослідженні, оцінці й фіксації слідчим обстановки місця події, слідів та об'єктів, які стосуються справи, їх ознак, властивостей, станів і взаємозв'язків для з'ясування суті події, що сталася, механізму правопорушення і його обставин, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [110].

Невідкладність проведення огляду місця події підкріплюється необхідністю оперативного отримання інформації для організації розшуку правопорушника та проведення інших слідчих (насамперед розшукових) дій, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення.

Огляд є завжди необхідним в усіх випадках, коли обставини справи дозволяють припускати, що там можуть бути виявлені речові докази, зміни в оточуючій обстановці, інші сліди правопорушення.

На запитання: які форми ефективної взаємодії під час здійснення огляду місця події є.

- участь в огляді усіх членів слідчо-оперативної групи (28 респондентів, або 58,3 %);
- участь в огляді місця події спеціалістів (32 респонденти, або 66,6 %);
- участь в огляді командирів бойових підрозділів (24 респонденти, або 50 %);
- участь в огляду судово-медичного працівника (23 респонденти, або 47,9 %) (Додаток Н).

Відповідно до положень теорії криміналістики, місцем події вважається місце, де вона відбулася або те місце, яке на початку розслідування вважають місцем вчинення правопорушення. Таке місце може знаходитись не

обов'язково там, де настають шкідливі наслідки. В результаті скоєння одного кримінального правопорушення може бути декілька місць подій: правопорушення може розпочатись в одному місці, мати продовження в другому місці, а закінчуватись – в іншому місці.

Наприклад, з місць позбавлення волі (СІЗО), особа, яка має підвищений злочинний вплив спільникам, з якими він підтримує злочинні відносини, замовляє вбивство (крадіжку, шахрайство, перекидання наркотиків, тощо) або інше правопорушення. Це перша складова с окремим складом правопорушення. Друга складова, у осіб, які планують правопорушення та готуються до його вчинення, інший склад правопорушення. Третя складова, - це безпосереднє скоєння правопорушення. Усіх цих осіб є єдиний умисел на скоєння правопорушення, тому вони і несуть кримінальну відповідальність у складі ОЗУ або ЗО. Інша справа полягає в тому, що в цьому випадку маються три різні і самостійні місця пригоди, які потрібно оглядати окремо та фіксувати сліди правопорушення.

Як вважає Є.І. Макаренко, поняття «місце події» є значно ширшим, ніж поняття «місце правопорушення», тому що місце правопорушення – це територія, ділянка, де відбувалася правопорушення та подія. Під місцем події він розуміє територію (приміщення, ділянку місцевості), у межах якої відбувалася правопорушення та подія або були виявлені її наслідки, з усіма пов'язаними між собою і зазначеною подією наслідковими і просторовими зв'язками, слідами, об'єктами злочинних посягань, знаряддями правопорушення і змінами в матеріальній обстановці, що становлять інтерес для органів досудового розслідування [129, с. 31].

Тому постає проблема встановлення місця події, де було скоєно правопорушення, де його огляд слідчим мають вирішальне значення для розслідування правопорушення, оскільки саме місце скоєння правопорушення містить саму інформаційну характеристику про правопорушення й осіб, що його вчинили. Саме в огляді маються окремі сторони події; воно містить об'єктивну інформацію про подію правопорушення, виражену в зміні звичної

обстановки, в слідах перебування правопорушника або інших осіб, в слідах дій правопорушника та наслідках правопорушення. Зміни в обстановці місця події можуть бути виявлені, зафіксовані, досліджені і використані у якості доказів.

Огляд – це цілеспрямована діяльність, що повинна бути організована і спланована, оскільки огляд, з однієї сторони, є «продуктивною» слідчою (розшуковою) дією, що дозволяє отримати значний обсяг доказової інформації щодо всіх сторін складу правопорушення – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони, а з іншої сторони – постає як найскладніша криміналістична техніка, що потребує застосування певних тактичних прийомів і засобів.

Р.С. Белкін зазначав, що огляд, як спосіб безпосереднього сприйняття слідчим матеріальних слідів правопорушення і правопорушника, історично був однією з небагатьох слідчих дій, який використовувалася для збирання й дослідження доказів [14, с. 62]. Специфіка сприйняття відбитків кримінального правопорушення визначає і саму тактику огляду місця події і тактичні прийоми, а також системи тактичних прийомів, які можуть бути використані. В.О. Коновалова наголошує, що огляд місця події має певну специфіку, яка виділяє його серед інших слідчих (розшукових) дій і полягає в наступному: а) метою ОМП є виявлення невизначеного кола доказів, характер яких визначається особливостями правопорушення, способом його вчинення і приховування; б) за умов виявлення певної інформації слідчим проводиться оцінка її приналежності до розслідуваного правопорушення та доказового значення [81, с. 87].

Проблемам, що виникають під час проведення огляду місця події, у спеціальній криміналістичній літературі приділено значну увагу. Вагомий внесок у розробку цих питань зробили науковці: О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, М.С. Бокаріус, А.І. Вінберг, Ф.В. Глазирін, С.П. Дідковська, Ю.І. Ільченко, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, І.А. Матусевич, С.П. Митричев, В.О. Одерій, В.І. Попов, Е.А. Разумов, О.С. Саїнчин, М.В. Салтевський, Д.О. Турчин, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, І.М. Якимов та ін. В їх працях переважно розглядались загальні питання проведення огляду місця

події, методи проведення, способи проведення, стадії, окремі рекомендації щодо характерних місць пошуку певних слідів, залежно від виду правопорушення, способу його вчинення. Деякі науковці, зокрема В.І. Алексейчук, М.І. Єнікеєв, В.Ю. Шепітько, звертали увагу на деякі психологічні проблеми у діяльності слідчого, при огляді місця події. Наприклад, слідчій-жінка, має незначний досвід праці на посаді слідчого, відчуває певні моральні незручності при огляді трупа чоловіка, смерть якого настала внаслідок вибуху і на місці огляду маються останки розірваного тіла. Тобто, у криміналістичній літературі питання тактики проведення огляду, зокрема, огляду місця події, викладені досить повно, порівняно з тактикою інших слідчих (розшукових) дій.

Аналіз досліджень, які присвячені розслідуванню осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі, свідчить про певні здобутки з цього питання, зокрема, щодо можливих дій, які необхідно здійснити, методів, які доцільно використовувати, низки питань для вирішення. Щодо тактичних прийомів і комбінацій, нами вважається за необхідним розробляти дії відповідно до типових ситуацій, що виникають у ході проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії. Лише за таких умов їх застосування буде ефективним. Якщо зволікати з виїздом на місце події, це може призвести до зміни обстановки, до втрати і знищення слідів правопорушення, або ж появи на місці події нових слідів і матеріальних об'єктів, які не мають відношення до механізму події та здатні ввести слідчого в оману. Додатково слід враховувати, що огляд місця події дає підстави для висунення слідчих версій, вибору напряму розслідування. Тому законодавець дозволяє у невідкладних випадках проводити огляд місця події ще до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [169, 177].

Але огляд місця події в значної мірі відрізняється від інших видів огляду. На можливість негайного проведення огляду може вплинути також загрозлива оперативна обстановка в ході проведення слідчих дій, наприклад, у місцях позбавлення волі, коли заходи з розгортання тактичної операції для огляду

місця пригоди може бути пов'язані з мірами непокори з боку осіб, які відбувають покарання. В такому випадку рекомендують проведення інших слідчих (розшукових) дій, які допоможуть слідчому змодельовати картину вчиненого правопорушення. Але, треба брати до уваги, що втрачені можливості під час проведення первинного огляду місця події не можна компенсувати ні повторним, ні додатковим оглядом.

Узагальнені дані за період 2015-20 років, які наводяться у юридичній літературі, свідчать, що у більшості випадків час, який минув з моменту отримання заяви про правопорушення до початку огляду становить 1,5 години (54% випадків), а результативність цих оглядів дорівнює 1,4 сліду, який вилучають у середньому з одного огляду. 75% опитаних слідчих свідчили, що ОМП є найефективнішою слідчою (розшуковою) дією для отримання інформації про екологічний правопорушення, але в той же час і найскладнішою (39% опитаних). Неможливо зберегти обстановку на місці події в умовах постійної зміни погоди, виробничої діяльності підприємств.

Тому успіх виявлення і закріплення доказів залежить:

- а) від старанної підготовки цієї слідчої (розшукової) дії;
- б) від самого слідчого, який має володіти специфікою та навичками з тактики проведення огляду місця події з урахуванням особливостей розташування об'єктів огляду (виправна колонія, СІЗО, ІТТ);
- в) від уміння слідчого організувати діяльність інших учасників слідчої дії, від спроможності створити обстановку взаєморозуміння, з урахуванням особливостей психології кожного учасника слідчо-оперативної групи і спеціалістів.

Тому необхідно надавати пріоритет у кримінальному провадженні тим слідчим, які мають досвід досудового розслідування таких правопорушень, оскільки для огляду важливе значення має така форма судження, як умови за аналогією [207, с. 72].

Проведене дослідження дозволяє виокремити певні причини виникнення недоліків досудового розслідування, зокрема, недотримання рекомендацій щодо тактики проведення огляду місця події:

1) органи досудового розслідування укомплектовані слідчими, які не мають достатнього досвіду роботи, необхідного професійного рівня, близько 70% слідчих мають стаж роботи менше 5 років, і тільки 12% працюють понад 10 років;

2) недоліки проведення ОМП деякою мірою обумовлені неналежним рівнем знань практичними співробітниками положень КПК України, кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології;

3) хоча КПК має достатню кількість правових норм, які регламентують проведення слідчих (розшукових) дій загалом та огляду місця події, зокрема, проте положення, що в них містяться не завжди достатньо чітко виписані;

4) невисокий рівень технічного забезпечення органів досудового розслідування, наслідком чого є малий відсоток використання технічних засобів під час огляду місця події (найчастіше використовують фотоапарат або відеокамеру);

5) у криміналістичній літературі тактиці проведення ОМП приділяється багато уваги, проте не з усіх базових питань у науковців є єдине розуміння (наприклад: поняття місця події, організація проведення слідчих (розшукових) дій, тактика огляду місця події), а це не може сприяти формуванню єдиного підходу до питання проведення ОМП під час навчання слідчих.

Беручи за основу наукові здобутки криміналістики і враховуючи результати нашого дослідження, спираючись на усталений поділ ОМП на три етапи (підготовчий, робочий, заключний), нами вбачається за доцільне визначити алгоритм узагальнених дій щодо проведення огляду місця події під час розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі [208, с. 219-225].

Перший етап підготовки до огляду.

Слідчий має вирішити коло організаційних питань, які надалі забезпечать ефективність слідчої (розшукової) дії.

В ході підготовки до виїзду на місце події необхідно:

1. Ознайомитись з порядком та правилами доступу та безпеки проведення місця огляду події (можливі режимні обмеження СІЗО, ІТТ).

Слідчі і прокурори, які здійснюють визначені КПК України повноваження, пов'язані з досудовим розслідуванням кримінальних проваджень, передбачених вказаних статтями КК України допускаються до проведення операції для визначення наступних **процесуальних (слідчих) дій**:

- а) огляд місця події;
- б) огляд місцевості, приміщення (в тому числі житла чи іншого володіння особи), речей та документів;
- в) допит (у тому числі; одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, допит свідка, допит потерпілого, допит малолітньої або неповнолітньої особи, допит підозрюваного);
- г) проведення тимчасового доступу до речей та документів;
- д) проведення обшуку;
- є) проведення слідчого експерименту;
- ж) освідчування особи;
- з) затримання особи;
- і) повідомлення про підозру.

2. Реалізувати заходи щодо забезпечення охорони місця події та запобігання, ліквідації або зменшення шкідливих наслідків по знищенню доказів правопорушення.

3. Ознайомитись з інструкціями, наказами, які встановлюють правила поводження з небезпечними предметами та процесом їх вилучення, транспортуванням та зберіганням.

4. З'ясувати спрямованість спеціальності та переконатись у кваліфікації і компетентності того фахівця, якого доцільно запросити до участі в ОМП, а

також, за необхідності – проконсультуватись у нього щодо питань, які можуть виникнути в процесі огляду (експерти з обігом наркотиків, вибухо-техніки, фахівці з обігом зброї та вибухівки). Якщо об'єкти огляду розкидані по значній території і різноманітні, доцільно залучати декількох спеціалістів. Якщо отримана інформація про отруєння людей, необхідно залучити спеціалістів у галузі хімії, санітарії і гігієни, представників гідрометеослужби, служби контролю за роботою газоочисної апаратури. Слідчий повинен поінформувати спеціалістів про характер події, що дозволяє правильно обрати технічні засоби, що призначені для забору проб води, ґрунту, повітря та експрес-аналізу.

Набір спеціального обладнання та вимірювальних засобів, що використовуються спеціалістами є нестандартним і включає в себе: масштабну лінійку, рулетку (мірну стрічку), компас, цифровий фотоапарат, відеокамеру та ін. Під час огляду місця події використовують криміналістичні прилади, металошукачі, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні біноклі та дрони.

5. Необхідно ретельно підібрати інших учасників огляду місця події.

6. Надати працівникам оперативних підрозділів доручення щодо виявлення свідків-очевидців, які спостерігали вчинення кримінального правопорушення. Очевидців, які надають криміналістично значущу інформацію для організації огляду, потім допитують в якості свідків.

7. Забезпечити готовність засобів криміналістичної техніки (слідча валіза), додаткових технічних засобів з урахуванням специфіки розслідування та огляду в даній категорії проваджень (прилади, що необхідні для складання плану місцевості, вимірювальні прилади).

8. За необхідності, підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яку будуть використовувати для зчитування і збереження вилученої інформації.

9. За необхідності, підготувати:

а) великомасштабні карти, схеми, плани території, яку будуть оглядати, оскільки з їх використанням огляд буде упорядкованим і системним;

б) транспортні засоби (автомобілі, човни, катери, гелікоптери, всюдиходи).

10. Перед початком огляду перевірити готовність для роботи СОГ та **ОМП за допомогою квадрокоптера (Дрона).**

11. Провести інструктаж учасників огляду місця події. Якщо слідчий передбачає великий обсяг роботи (значна територія, велика кількість об'єктів), необхідно залучити до огляду більшу кількість учасників. Перед виїздом на місце події слідчий разом із спеціалістами має розробити технологічну програму дій учасників, за допомогою карт і схем розподілити ділянки для роботи кожної групи, визначити значущі вузлові об'єкти, прийоми і методи огляду, послідовність дій. Кількість учасників огляду (поняті, спеціалісти, допоміжний персонал, охорона), кількість транспортних, криміналістичних і технічних засобів збільшується відповідно до кількості значущих об'єктів.

12. Підготовка необхідної документації кримінального процесуального характеру (бланки протоколів, пакувальний матеріал, печатки тощо).

13. Слідчому необхідно організувати присутність на ОМП понятих у тих випадках, коли це передбачено чинним КПК редакції 2012 р. або коли слідчий (прокурор) вважає за доцільне залучення цієї категорії осіб до огляду, тобто, чинний КПК України встановив факультативну участь понятих у ході здійснення огляду, на відміну від КПК редакції 1960 р., відповідно до якого поняті були обов'язковими учасниками цієї слідчої дії. Сучасний український законодавець надав право прийняття рішення про залучення понятих слідчому чи прокурору, це не зменшує потреби у правильному підборі цих учасників огляду.

У разі виникнення загрози життя цієї категорії учасників ОМП, огляд проводиться за їх відсутністю, проводиться фото-відео фіксація, яка наприкінці ОМП демонструється усім учасникам процесуальної дії, про що ці особливі обставини обов'язково фіксуються в протоколі ОМП [104; 208, с. 219–225].

Слідчий, після прибуття на місце події:

1) вживає заходи щодо запобігання, зменшення або ліквідації шкідливих наслідків для оточуючих; організує надання медичної допомоги потерпілим;

2) оцінює умови огляду, встановлює, чи можливе знаходження учасників огляду на території місця події без шкоди здоров'ю; з'ясовує, чи було вжито заходів для індивідуального захисту та забезпечення безпеки; оцінює ступінь можливої загрози для всіх учасників процесуальної дії;

3) видаляє з місця події всіх сторонніх осіб та вживає заходів щодо їх недопущення в подальшому, під час огляду;

4) шляхом опитування очевидців отримує попередню інформацію, яку необхідно буде взяти до уваги під час огляду, та встановлює, чи є зміни, які вони, ким, коли і з якою метою були здійснені на місці події;

5) з'ясовує коло учасників огляду та проводить з ними відповідний інструктаж, роз'яснює їм права і обов'язки;

6) здійснює інші дії, які обумовлені обставинами на місці події;

7) вживає заходи, що спрямовані на забезпечення огляду місця події, на покращення таких умов.

2. На стадії загального або статичного огляду робочого етапу слідчий разом зі спеціалістом оглядають місце події з метою:

а) оцінити сутність події;

б) визначити межі території, яку потрібно оглянути, основні вузли та об'єкти огляду;

в) встановити, які об'єкти знаходяться на місці події, визначити, як вони взаємно розташовані та як вони пов'язані з іншими елементами обстановки;

г) вжити додаткові заходи для охорони місця події;

д) уточнити завдання для осіб, що беруть участь в огляді;

е) визначити послідовність огляду та методи огляду.

Після дослідження слідів правопорушення слідчий повинен перейти від загального (статичного) огляду до детального (динамічного) огляду.

Від того, яким є характер події і наскільки очевидним є механізм правопорушення залежить ретельність огляду і фіксації обстановки. Деякі практичні працівники вважають, за умови зрозумілої картини правопорушення та встановленої особи правопорушника, немає нагальної необхідності у ретельному обстеженні всіх деталей обстановки. Але ми не поділяємо таку думку, оскільки огляд місця події треба проводити ретельно та повно, з урахуванням всіх версій щодо характеру події та її обставин. Не одразу, а в процесі огляду обстановки на місці події, слідчий може оцінити важливість речового доказу, отож, необхідно максимально фіксувати всі можливі сліди, що відображують подію.

На запитання: «Як Ви вважаєте, під час якого огляду місця події виникає найбільше проблем із взаємодією між слідчим та правоохоронними органами?» респонденти зазначили:

- під час огляду місця події (24 респонденти, або 50 %);
- під час огляду зброї (8 респондентів, або 16,6 %);
- під час огляду території (16 респондентів, або 33 %);
- під час огляду технічних засобів (12 респондентів, або 25 %);
- під час огляду транспортних засобів (12 респондентів, або 25 %);
- під час огляду розташування ОЗГ та ЗО (8 респондентів, або 16,6 %);
- під час огляду місць дислокацій самої ОЗГ (32 респонденти, або 66,6 %);
- під час огляду речей і документів (24 респонденти, або 50 %)

На жаль, у практиці розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив трапляються випадки, які раніше не були описані в тактиці ОМП. Прикладом може слугувати випадок, коли лідер ОЗГ, ЗО тимчасово перебуває за кордоном, там планує скоєння правопорушень, а самі правопорушення вчиняються на території України. Або поступає інформація до оперативних підрозділів про те, що плануються, або проводяться заходи, спрямовані на «коронування» осіб у злочинний статус вора в законі. Виникає певна проблема для проведення слідчих дій в рамках розслідування

правопорушення за ознаками ст.255² КК – «Організація, сприяння в проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)» яка полягає в тому, треба, чи ні проводити ОМП (а можливо їх проводити в декількох місця)?

Кожного разу слідчий та прокурор приймають рішення виходячи з інформації та оперативної обстановки, але нами вважається, що в цих випадках необхідно оглядати окремо місце пригоди, а окремо оглядати місце злочинного зібрання.

Під час **заключного етапу** огляду місця події важливе процесуальне значення має оформлення ходу та результатів ОМП в протоколі. Додатками до протоколу виступають фотознімки, відеоматеріал, плани, схеми, малюнки, зліпки та інші копії слідів. Застосовують орієнтуючу, оглядову, вузлову і детальну фотозйомку. На схемах і планах позначають місце події, взаємне розташування об'єктів, вказують місце події.

На запитання: **«Чи варто планувати процес розслідування?»** стверджувально відповіли 33 респонденти (100 %); на запитання **«Якщо так, то якій формі повинні складатися такі плани?»** респонденти вказали наступні:

- у формі розгорнутого письмового плану розслідування вказали 33 респондента 100%;
- у складанні письмового плану окремої слідчої (розшукової) дії вказали 11 респондента 33,3 %;
- у складанні схем злочинних зв'язків, вказали 11 респондента 33,3 %;
- укладанні переліку слідчих (розшукових) дій, вказали 11 респондентів (33,3 %) **(Додатки П, Р, С).**

Допускається оформлення взяття матеріалу для експертизи, проб, зразків елементів обстановки спеціальним протоколом, який додають до основного процесуального документа.

3.2 Проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій

Найбільш поширеним та ефективним засобом отримання доказової інформації при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі, є допит та встановлення свідків. На думку М.В. Салтевського, 80–90 % робочого часу слідчого витрачається на процедуру підготовки, проведення та фіксації результатів допиту [214, с. 64]. Як вважає О.С. Саїнчин, оскільки не всі слідчі можуть досягати мети допиту, існує потреба постійного оновлення та вдосконалення тактичного арсеналу слідчих, потреба в наявності поглиблених знань про тактику злочинної діяльності, в істотному підвищенні рівня тактико-криміналістичної готовності слідчих та інших працівників правоохоронних органів [199, с. 80].

У наукових джерелах з питань кримінального процесу допит не відноситься до негласних слідчих (розшукових) дій, а визначається як передбачена кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка полягає в отриманні слідчим, прокурором від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта свідчень про обставини, що мають значення для кримінального провадження. У ст. ст. 224–226, 232, 351–354, 356 КПК України визначено порядок проведення допиту і фіксації його результатів. Окремі положення кримінальних процесуальних норм викликають дискусії серед науковців. Наприклад, серед нових норм КПК ми не знаходимо чіткого розмежування у процедурних питаннях залежно від процесуального статусу допитуваного та предмету допиту; запровадження невластивих для фіксації допиту науково-технічних засобів (фото-відеозйомки); заміна поняття «очна ставка» іншим поняттям: «одночасний допит двох і більше осіб».

Питання правового регулювання процесуального порядку допиту та відповідних рекомендацій щодо тактики допиту є багатогранними і стосуються багатьох наукових дисциплін. Багато вчених-криміналістів і процесуалістів розглядали різні аспекти проблематики організації і проведення допитів. Зокрема, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.Г. Гончаренко, В.Г. Лукашевич, М.В. Салтевський, О. Б. Соловійов. Здійснення допитів у

процесі розслідування злочинів за участю у ОЗУ, ОЗО розглядали В.Г. Гончаренко, І.І. Когутич, В.Т. Нор, О.С. Саїнчин, Л.Г. Удовіка та інші. Але значна кількість питань залишаються поза увагою криміналістів-науковців і потребує вирішення.

Кримінальний процесуальний закон відносить до обставин, що підлягають з'ясуванню в ході допиту під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, наступні:

- а) факт вчинення правопорушення;
- б) причини і обставини, які цьому сприяли;
- в) посадові особи, які мають корупційні зв'язки з особами, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі;
- г) можливість відвернення (попередження) настання шкідливих наслідків від вчиненого правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі.

Результативність допиту залежить від багатьох фактів:

- а) рівень інформованості слідчого щодо обставин факту, який встановлюється;
- б) гострота конфлікту, який виникає між слідчим і особою, що допитується, та причини цього конфлікту;
- в) умови, за яких буде відбуватись спілкування слідчого з конфліктуючою особою та обстановка допиту, моральна атмосфера при допиті;
- г) вміння слідчого правильно застосовувати тактичні прийоми допиту.

Найчастіше слідчому доводиться допитувати свідків. О.С. Саїнчин запропонував наступний розподіл свідків на групи [199, с. 72–73]:

1. Свідки зовнішнього прояву правопорушення.

1.1. Свідки-очевидці злочинної події, які повідомляють про факт виявлення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі. Такими заявниками можуть бути як посадової особи (наприклад з місць позбавлення волі), так і звичайні громадяни.

1.2. Свідки-очевидці злочинної події та її наслідків:

а) свідки-очевидці, що дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали;

б) свідки-очевидці, які безпосереднє були на місці пригоди разом з потерпілим. Це особи, які безпосереднє бачили подію правопорушення але не є її учасниками.

Такі категорії свідків, як правило, дають повні і правдиві показання, їх доцільно допитувати у першу чергу (за місцем їх знаходження). Допит таких осіб проходить в безконфліктній ситуації, стадія вільної розповіді переважає над стадією запитань і відповідей.

2. Свідки дій конкретних осіб і технічних процесів або експериментів, які можуть дати кваліфіковані покази.

3. Свідки, які не мають відношення до кримінального правопорушення, або навіть не оцінювали дії певної особи як кримінально карані.

Останні свідки в ході подальшого кримінального провадження можуть отримати статус підозрюваних, і в такому випадку показання таких свідків, відповідно з п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України, визнають в якості недопустимих доказів [110].

4. Працівники правоохоронних органів, які перші опинилися на місці пригоди. В процесі допиту таких осіб можливе отримання наступної інформації: які особи і що вчиняли та яке було розташування предметів, мінялася обстановка чи ні, які особи були на місці пригоди та чи затримувались вони.

5. Окрему групу становлять особи, яких залучали до проведення слідчих (розшукових) дій в якості понятих, технічних помічників, допоміжного персоналу, які потім були допитані як свідки. Метою допиту таких свідків є перевірка об'єктивності відомостей з протоколу окремої слідчої (розшукової) дії, уточнення деталей проведення такої дії.

6. Якщо необхідно, в якості свідків можуть бути допитані особи, які брали участь в службовому розслідуванні, фахівці.

7. Особи, які можуть охарактеризувати особу підозрюваного, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на службі, у громадських місцях, вдома, у близькому оточенні, джерела його доходів (батьки, члени родини, друзі, співробітники, однокурсники, однокласники), схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин, конфліктні відносини між потерпілим та підозрюваною особою.

Наведена класифікація може бути доповнена. Оскільки розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі мають певну специфіку, слідчий повинен підготуватись до допиту свідків, врахувати особливості обсягу спеціальних знань, якими вони володіють.

Слідчому вважаємо за потрібне рекомендувати на етапі підготовки до допиту наступний алгоритм дій:

а) засвоєння спеціальної термінології, яку використовують професійні правопорушники та що вона визначає;

б) ознайомлення з особливостями режиму розташування приміщень, де знаходяться підозрювані особи;

в) вивчення змісту нормативних документів, що регламентують діяльність установ позбавлення волі, а також права і обов'язки допитуваних осіб;

г) визначення кола обставин, з яких потрібно одержати показання свідків;

д) визначення кола осіб, які підлягають допиту, та черговості їх виклику;

е) одержання інформації про освіту свідків, їх кваліфікацію, досвід їх за спеціальністю, посаду, рівень знань, залежність від осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі;

є) складення переліку питань, які необхідно з'ясувати, послідовність їх постановки і варіанти власних аргументів; ж) підготовка протоколів показань інших осіб, актів відомчих розслідувань, планів місцевості і підприємства.

Для того, щоб виключити добросовісні помилки під час допиту свідків, варто встановити умови сприйняття очевидцями факту, явища, події:

- а) на якій відстані від допитуваного відбувалася подія;
- б) чи не було обставин, які заважали розгледіти обсяг події: сутінки, хмари, яскраве сонце;
- в) погодні умови в момент спостереження (сильний вітер, дощ, сніг);
- г) чи користується свідок окулярами, контактними лінзами;
- д) яким є його ставлення до події. В ході постановки уточнюючих запитань слідчому треба уникати навідних питань.

Необхідно встановити час події правопорушення. Одним з ефективних прийомів, які дозволяють підвищити точність пригадування часу події, є застосування об'єктивних часових орієнтирів (день народження, офіційне або релігійне свято, час виходу в ефір телепрограми або радіопрограми, політичні події). Відновлення в пам'яті черговості подій, їх подробиць сприяє проведенню допиту на місці події або неподалік від такого місця.

Особливої уваги криміналістів потребує дослідження особливостей допиту підозрюваних, тобто осіб, яким в порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, або осіб, які затримані за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 42 КПК України). Але у чинному КПК України можна спостерігати суперечності щодо наявних підстав визнання особи підозрюваною. Наприклад, ст. 42 КПК України вказує на дві підстави для визнання особи підозрюваною – повідомлення про підозру й затримання в порядку ст. ст. 207 або 208 КПК України, тоді як у ст. 276 КПК України, яка регламентує випадки повідомлення про підозру, а звідси – і визнання особи підозрюваною, вже визначаються три підстави, де поряд із затриманням і наявністю достатніх доказів для підозри, йдеться і про обрання для особи одного з запобіжних заходів. Заважає ефективності проведення допиту підозрюваного відсутність у чинному КПК чітко визначених строків проведення допиту даного учасника кримінального провадження [110].

Як вважають М.В. Салтевський та В.А. Журавель, зволікання з проведенням допиту підозрюваного йде на користь тільки правопорушнику, надає їй час для адаптації, можливість оцінити, які факти та докази потрапили у

розпорядження слідчого, обрати виражену лінію поведінки, що значно ускладнює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення [98, с. 30-36; 55, с. 197-208].

Слідчому під час підготовки до допиту підозрюваного необхідно систематизувати наявні докази щодо кожного з них та, відповідно до криміналістичних рекомендацій, визначитися з черговістю допиту підозрюваних (якщо їх декілька). Важливо ретельно готуватись до допитів правопорушників, які тією чи іншою мірою відповідають за безпеку особового складу, оскільки вони мають спеціальні знання.

Тактика проведення такої слідчої (розшукової) дії передбачає:

а) дослідження специфіки роботи підприємств, зокрема, дотримання правил безпеки;

б) вивчення матеріалів кримінального провадження;

в) вивчення особи підозрюваного, його характеристик.

Доцільно поділити відомості про особу на дві групи:

а) відомості, які визначені в кримінальному процесуальному законі та інші відомості, які мають криміналістичне значення;

б) складання письмового плану допиту;

в) консультація спеціалістів і залучення спеціалістів до допиту.

Якщо підозрюваний заперечує факт вчинення кримінального правопорушення, рекомендовано використовувати наступні тактичні прийоми: «пред'явлення доказів», «допущення легенди». Необхідно дати можливість допитуваному якомога більше викласти інформацію про подію, з усіма деталями і специфічними обставинами. Після цього підозрюваному пред'являють зібрані докази і ставлять запитання, що вимагають від особи детального пояснення наявних у показаннях протиріч. Необхідно ретельно занотовувати такі відповіді особи до протоколу. Рекомендовано одразу після допиту закріпити показання підозрюваного за допомогою одночасного допиту даної особи з іншими учасниками провадження.

На практиці зустрічаються ситуації, коли правопорушник завчасно створює моделі різних варіантів власної поведінки, у тому числі, у випадках затримання співучасників правопорушення. Але, навіть якщо правопорушник ретельно продумав свої показання, він не може передбачити всіх подробиць запитань, які буде ставити йому слідчий або оперативний працівник. Йому доводиться здійснювати корективи лінії поведінки під час допиту, на що може звернути увагу слідчий [11; 71; 199, с. 94–98].

Інколи, після першого допиту підозрюваного, виникає потреба повторного допиту. В такому випадку слідчому необхідно виконати попереджувальні дії, які допоможуть зняти напруженість у підозрюваного: пояснити причини виклику на повторний допит, створити атмосферу довірливих стосунків, налагодити позитивний психологічний контакт. Доцільно використовувати тактичні прийоми: чергувати швидкий і повільний темп допиту, створювати психологічні «пастки», відвертати увагу від певних фактів, вміти «підставитися» під необхідні питання, раптові пред'явлення доказових фактів, використовувати широкий спектр спеціальних знань.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що з початку досудового розслідування і до винесення вироку судом, як правило, усі норми кримінального процесуального права дотримуються достатньо суворо, але криміналістичними рекомендаціями нехтують. Більшість опитаних слідчих свідчить про безконфліктність допиту підозрюваних. Унаслідок цього у слідчих формується психологічна впевненість у досягненні позитивного результату і можливості ігнорування (за недоцільністю) використання порад і рекомендацій криміналістів під час допиту. Безвідповідальне ставлення слідчих до власних обов'язків стимулює інших учасників процесу до аналогічного ставлення (небажання свідків і потерпілих співпрацювати із органами досудового розслідування). Подібні ситуації дозволяють стороні захисту маніпулювати слідчим. Наприклад, один із співучасників, як правило, за матеріальну винагороду, «вигороджує» своїх співучасників, бере за них всю провину за скоєння вбивства на себе [6–9].

Подібні ситуації виникають також під час одночасного допиту двох і більше осіб, які раніше допитувались, для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, відповідно до п. 9 ст. 224 КПК України. Така слідча (розшукова) дія використовується як ефективний засіб перевірки наявних доказів і одержання нових доказів. Недооцінка важливості такої дії з боку слідчих призводить до негативних наслідків [110].

На нашу думку, слідчому доцільно враховувати наступні рекомендації щодо проведення одночасного допиту двох і більше осіб:

- а) ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- б) прийняття рішення про доцільність проведення одночасного допиту двох осіб;
- в) визначення часу і місця його проведення;
- г) встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню;
- д) проведення додаткового допиту (за необхідності);
- е) визначення осіб, між якими буде проведено одночасний допит, та черговості їх допиту;
- є) добір учасників для проведення одночасного допиту (доцільно залучати працівників оперативних підрозділів);
- ж) психологічна підготовка учасників одночасного допиту, зокрема, приділити увагу готовності потерпілих і свідків;
- з) визначення та підготовка технічних засобів фіксації;
- і) складання плану проведення одночасного допиту.

Зафіксувати результати допиту необхідно у протоколі та інших носіях інформації, на яких за допомогою технічних засобів це відбувається, відповідно до ст. 103 КПК України. Процесуальні вимоги до складання протоколу визначені у ст. 104 КПК України.

Після закінчення допиту слідчий повинен зібрану інформацію зафіксувати у протоколі таким чином, щоб у допитуваної особи не викликало ніяких питань щодо його автентичності і повної відповідності усній промові цієї особи.

Використання під час допиту технічних засобів для звукозапису, фотозйомки, відео зйомки дозволяє фіксувати не лише зміст показань, але й «психологічну атмосферу» їх отримання. У своєму дослідженні О.С. Саїнчин наводить цифри, згідно з якими відеозапис засовується під час першого допиту правопорушників – у 67 %, співучасників – у 28 %, командування частини – у 5 %. Особа, яка проводить відповідну процесуальну дію, приймає рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою науково-технічних засобів [199, с. 306–307].

Під час оцінки результатів допиту слідчому важливо враховувати, що жодний доказ не має наперед встановленої сили, відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК. Навіть визнання підозрюваним своєї вини потребує ретельної перевірки й доведення винуватості особи іншими процесуальними засобами.

Можна зробити висновок, що правильна тактична організація допиту свідків, потерпілих, підозрюваних є важливим фактором, що впливає на отримання об'єктивної інформації про обставини скоєння вбивства, з'ясування характеру дій або бездіяльності з боку винних осіб, умов, що сприяли вчиненню такого кримінального правопорушення.

Крім цього, КПК України для встановлення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі, дає можливість проведення слідчих розшукових та негласних слідчих розшукових дій (НСРД). Ч. 1 ст. 223 КПК визначає слідчі (розшукові) дії – як діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а ч. 1 ст. 246 КПК визначає негласні слідчі (розшукові) дії – як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

Нами підтримано думку М.А. Погорецького, О.С. Старенького та Д.П. Письменного про те, що серед іншого визначаються наступні види НСРД, які пов'язані з втручання у приватне спілкування. Втручанням у приватне

спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Різновидами втручання в приватне спілкування є:

- а) аудіо-, відеоконтроль особи;
- б) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- г) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Іншими видами негласних слідчих (розшукових) дій є:

- а) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- б) установлення місця знаходження радіоелектронного засобу;
- в) спостереження за особою, річчю або місцем;
- г) моніторинг банківських рахунків;
- д) аудіо-, відеоконтроль місця;
- е) контроль за вчиненням правопорушення;
- є) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- ж) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;
- з) використання конфіденційного співробітництва [72; 75; 85].

Слушною думкою Є.Д. Лук'янчикова та Б.Є. Лук'янчикова є те, що НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Підстави проведення НСРД можуть бути юридичні та фактичні. До юридичних підстав згідно з ч. 3 ст. 110, ст. 251, ч. 3, 4 ст. 248 КПК України наявність прийнятого уповноваженою особою і у встановленому на те порядку процесуального рішення про проведення НСРД.

На запитання: **«Чи є складнощі при досудовому розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та**

ворами в законі , якщо так, то в чому їхня суть?» відповіді респондентів були такими:

- у відсутності окремої криміналістичної методики (11 респондентів, або 33,3 %);
- у складнощах організаційного характеру (33 респонденти, або 100 %);
- у складнощах процесуального характеру (20 респондентів, або 41,6 %);
- у недостатності літературних джерел (11 респондентів, або 33,3 %);
- у великому навантаженні (11 респондентів, або 33,3 %);
- у відсутності електронних баз даних та ідентифікаційних матеріалів (22 респонденти, або 66,6 %) **(Додаток Т).**

Таке рішення має бути оформленим у вигляді постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді. Щодо фактичних обставин проведення НСРД, то вони проводяться за кримінальним провадженням тоді, коли встановлена слідчим (прокурором) неможливість отримання органом досудового розслідування відомостей про правопорушення та особу, що його вчинила, в інший спосіб, або є потреба органу досудового розслідування діяти в інтересах здійснюваного кримінального провадження негласно [134].

Зазначається, що комплекс НСРД може проводитися виключно за рішенням суду, але існують обставини проведення СРД до постановлення ухвали слідчого судді про проведення НСРД, якими є фактичні та юридичні. До фактичних обставин можливо віднести обставини, коли встановлена слідчим (прокурором) неможливість отримання органом досудового розслідування відомостей про правопорушення та особу, що його вчинила, в інший спосіб, або існує потреба діяти невідкладно для врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого правопорушення в інтересах здійснюваного кримінального провадження негласно.

На запитання: **«Як Ви вважаєте, наявний порядок отримання дозволу на проведення НСРД задовольняє практику?»** «так» відповіли 22 респонденти, або 66,6 %; «потребує вдосконалення» вказали 11 респондентів, або 33,3 % **(Додаток Т).**

Щодо юридичних обставин проведення НСРД, то вони проводяться при наявності постанови слідчого, узгодженої з прокурором, чи постанови прокурора з дорученням провести НСРД слідчому або уповноваженому оперативному підрозділу. Після реалізації засобів НСРД вимагається невідкладне, після початку НСРД виконання наступних дій:

- а) звернення прокурора з відповідним клопотанням до слідчого судді;
- б) негайне припинення НСРД в разі відмови слідчого судді в наданні дозволу і безспірне знищення отриманої інформації;
- в) неможливість повторного звернення з клопотанням до слідчого судді.

На запитання: **«Якщо так, то в яких напрямках повинно здійснюватися таке удосконалення?»** респонденти відповіли так:

- удосконалювати форми КПК України (11 респондентів, або 33,3 %);
- удосконалювати інші відомчі нормативні акти (22 респонденти, або 66,6 % (Додаток Т)).

Суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення їх організації та здійснення може використовуватись допомога та сприяння осіб, що добровільно співпрацюють із правоохоронними органами на засадах конфіденційного співробітництва. Особи, що співпрацюють з органами досудового розслідування на конфіденційній основі, також можуть допомагати у створенні умов для безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій або ж брати особисту участь в їх здійсненні.

На запитання: **«Як Ви вважаєте, норми статті 86 КПК – недопустимість доказів потребують удосконалення?»**

- так, вказали 33 респондентів 100% (Додаток С).

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД не може перевищувати два місяці, а в разі продовження загальний строк дозволу на проведення НСРД не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, НСРД, що проводиться для розшуку особи, яка переховується від ОДР, може тривати до встановлення місце знаходження особи [143; 157, с. 270–276].

У свою чергу, заходи НСРД можуть привести до грубого порушення норм Конституції України, тому законом КПК забезпечуються права особи, щодо якої вони проводяться. Тому обов'язковим є складання прокурором або за його дорученням слідчим письмового повідомлення особи, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваного і його захисника протягом 12 місяців з дня припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ст. 253 КПК). Постановою прокурора має бути оформленим рішення про знищення речей та документів, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування (ч. 1 ст. 255 КПК України), а також отримані без відповідного дозволу слідчого судді (ч. 3 ст. 250 КПК України). Прокурор зобов'язаний письмово повідомити власника речей або документів, отриманих в результаті проведення НСРД, якщо цей власник може бути зацікавлений у їх поверненні (ч. 3 ст. 255 КПК України).

Зазначені документи повинні бути долучені до матеріалів кримінального провадження. Крім цього особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

На запитання: **«Як Ви вважаєте, яка ефективність проведених НСРД щодо розкриття осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»** 11 респондентів, або 33,3% вказали, що середня; 22 респонденти, або 66,6 % – низька, вказали (Додаток Т).

Це загальні вимоги закону щодо застосування НСРД. Але проведе нами дослідження щодо їх використання при розслідуванні кримінальних проваджень про вбивства військовослужбовців, то нами отриманні наступні висновки:

- а) аудіо-, відеоконтроль особи (1 %);
- б) арешт, огляд і виїмка кореспонденції (86 %);
- в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (76 %);
- г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (26 %)

(Додаток Н).

Іншими видами негласних слідчих (розшукових) дій є:

- а) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (не використовувалося);
- б) установлення місце знаходження радіоелектронного засобу (не використовувалося);
- в) спостереження за особою, реччю або місцем (8 %);
- г) моніторинг банківських рахунків (не використовувався);
- д) аудіо-, відеоконтроль місця (36 %);
- е) контроль за вчиненням правопорушення (не використовувався);
- є) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (не використовувався);
- ж) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (12 %);
- з) використання конфіденційного співробітництва (дані не отримані у зв'язку з їх таємністю) **(Додаток Н).**

Анкетування слідчих та прокурорів з приводу проведення нами НСРД призвело до висновку, що слідчими майже половина слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій по вказаним провадженням не проводилася – 96 %. Зазначалося, що у 82 % в цих діях необхідності не було, 93% зазначили, що при використанні НСРД потребується особливий процедурний порядок, пов'язаний з рішенням суду, а це в умовах проведення бойових дій та

віддаленістю суду від лінії фронту (розмежуванню сторін) проводить до втрачання темпу та наступальності по провадженню (Додаток Н). Інші слідчі та прокурори – у 84% відстоювали думку про те, що у запроваджені НСРД у випадках розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив не було необхідності тому, що діючий процесуальний комплекс, крім НСРД, виконує в основному завдання по встановленню винних осіб.

На запитання: **«Чи використовуєте Ви у своїй діяльності інноваційні та інформаційні технології?»** базу законодавства України та країн ЄС вказали 33 респонденти, або 100 %; електронні довідники, підручники, словники тощо вказали 22 респонденти, або 66,6 %; зразки процесуальних документів вказали 22 респонденти, або 66,6 % (Додаток С).

3.3 Особливості використання спеціальних знань

Проблемам використання спеціальних знань при розслідуванні правопорушень у криміналістиці приділялася велика увага. Можна вважати, що це питання вивчено достатньою мірою. Багато вітчизняних та закордонних вчених, наприклад А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, Н.І. Кліменко, О.С. Саїнчин, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та ін. у цій частині схильні до думки, що в кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання застосовуються у двох формах:

- а) використання спеціальних знань у ході окремих слідчих дій;
- б) і в рамках проведення експертизи.

При цьому до спеціальних знань вони зараховують будь-які знання й уміння об'єктивного характеру, отримані в результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи [184, с. 69].

Образцов В. А. набагато ширше трактує поняття спеціальних знань, визначаючи їх як допомогу знаючих особи при вирішенні питань, що перебувають у їхній компетенції [140, с.354]. З даною думкою, здається, необхідно погодитися, конкретизувавши, що як осіб, які володіють спеціаль-

ними знаннями, можуть залучатися суб'єкти, що володіють спеціальними знаннями не тільки в галузі юриспруденції, а і в інших напрямках з інших наукових та теоретичних дослідженнях. Такі знання можуть мати психологи, педагоги (допит неповнолітнього), перекладачі іноземних мов та мов міміки і жестів, військові, біології і т. ін.

Однак, необхідно відзначити, що між особами, які володіють спеціальними знаннями, і експертами існує різниця в процесуальному характері використання їхніх знань. Експерт – особа, яка у силу своїх специфічних знань і процесуального положення зобов'язана дати висновок експерта по призначуваній експертизі. При цьому експерт завжди попереджається про кримінальну відповідальність за неправомірну експертизу і його висновки по дослідженнях служать джерелами доказів.

Другою формою використання спеціальних знань знаючих осіб є судова експертиза, для проведення якої треба залучити фахівців, які не є експертами, але які володіють більш глибокими пізнаннями в певних категоріях науки та техніки. Тобто, як нами зазначалося раніше, судова експертиза призначається як на стадії досудового слідства, та і за рішенням суду вже на стадії судового провадження та проводяться тоді, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, або у суду та сторін кримінального процесу, є певні сумніви у висновках експерта. Передумовою щодо призначення експертизи (повторної, додаткової) в рамках той, яка вже проводилася, можуть слугувати данні, які отримані при допиті потерпілого, свідків, обвинувачуваного в результаті яких отримані данні, які раніше не були отримані в ході досудового провадження. На думку сторін, якщо ці матеріали отримані додатково, або раніше не були враховані, суд, вислухавши думку сторін, приймає рішення для додаткової експертизи, яка проводиться тим ці іншим експертом.

На відміну від експертизи, яка проводиться експертом, участь фахівця проведення експертизи характеризується тим, що особа, яка володіє певними знаннями, з дотриманням особливого процесуального порядку здійснює

дослідження і дає свій висновок, що служить самостійним джерелом доказів. Частіше це трапляється при проведенні комплексної, або комісійної експертизи, де фахівець залучається для вирішення тільки тих питань, які стосуються його професійних знань в рамках його компетенції. Наприклад, це може траплятися у випадках, коли виявлено тіло загиблого, де маються як сліди вогнепального поранення, та і сліди транспортування трупу. Тоді в комісійну групу експертів-криміналістів (балістиків, трасологів), судових медиків, можуть залучатися спеціалісти в галузі біології, хімії, ґрунтознавства та інші. На запитання: «які, на Вашу думку, судові експертизи найбільш доцільні та ефективні при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі?»

Судово-медичні, вказали 49 респондентів 100%;

Судово-біологічні, вказали 21 респондентів 42,8%;

Судово-психологічні, вказав 7 респондент 14,2%;

Судово-психіатричні, вказали 21 респондентів 42,8%;

Судово-трасологічні, вказали 28 респондентів 57,1%;

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання, вказали 49 респондентів 100%;

Вибухотехнічна експертиза, вказали 7 респондент 14,2%;

Судово-хімічна експертиза, вказали 28 респондентів 57,1%;

Комп'ютерно-технічна експертиза, вказали 14 респондентів 28,5%

(Додаток Р);

Психолого-лінгвістична експертиза, вказали 26 респондентів 82 %.

У криміналістиці види експертиз та участь в їх провадженні експертів та свідомих осіб ретельно описані. Інша справа це те, коли треба розслідувати правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі, або тоді, коли організатори та керівники злочинних організацій та угруповань знаходяться за кордоном (можливо у різних країнах) і звідти керують злочинною спільнотою, а виконавці знаходяться на території України.

Вважаємо, що без допомоги структур Інтерполу, Європолу та участі правоохоронних структур іноземних держав вирішити питання про встановлення та затримання вказаних осіб не виявляється можливим. У разі встановлення місця знаходження осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі правоохоронні органи іноземних держав можуть запропонувати ознайомлення з експертними дослідженнями, які підтверджують вчинення правопорушень особами, які мешкають на їх території. **Ці докази повинні бути беззаперечними** [198].

Здається, що на часі є необхідність створення єдиного банку даних правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі в яких, крім криміналістичного опису, будуть знаходитися в обов'язковому порядку його біологічні, для можливостей проведення у майбутньому порівняльного експертного дослідження ДНК. Можливо, у майбутньому в усіх затриманих підозрюваних в порядку ст. 208 КПК України треба обов'язково вилучати не тільки дактилоскопічні, а й матеріали для молекулярно-генетичного дослідження.

Зазначається, що кримінальний процесуальний закон передбачає обов'язкове проведення експертизи (ст. 242 КПК України):

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, що викликають сумнів щодо його осудності;
- 4) для встановлення статевої зрілості потерпілого по справах про правопорушення, передбачені ст. 155 КК України;
- 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про цьому немає відповідних документів і неможливо їх одержати [125, 172, 177, 191]. Поняття судової експертизи обумовлюється її значеннєвим змістом, метою і завданнями, що вона вирішує.

Поняття судової експертизи розкриває ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка є у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду [193].

З наведеного законодавцем визначення ми бачимо, що суб’єктом проведення експертного дослідження є експерт – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій по постанові слідчих органів, судді або за визначенням суду доручено провести експертизу і дати за її результатами висновок.

Експертом може бути призначена особа, яка має необхідні знання для подання висновку по досліджених питаннях, незалежно від того, чи працює вона в спеціальній експертній установі і є професійним експертом або не працює в такій установі і проведення експертиз не входить у коло її службових обов’язків. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур і громадян [187].

У науці ще існують різні точки зору на визначення поняття судової експертизи. Р.С. Белкін дає таке визначення судової експертизи: «Експертиза – процесуальна дія, що полягає у провадженні з доручення слідчого (органу дізнання) або суду досліджень різних об’єктів відповідними фахівцями в галузі науки, техніки, ремесла, і подання на підставі цих досліджень висновків по спеціальних питаннях у встановленій законом формі» [14, с. 83].

Щербаковський М.Г. визначає експертизу не просто як процесуальну дію, процес дослідження різних об’єктів фахівцями, які володіють спеціальними пізнаннями в галузі науки, техніки або ремесла, але як форму застосування спеціальних знань. Раніше ми відзначали, що спеціальні знання в кримінальному процесі можуть бути використані й у такій формі, як залучення фахівця до участі в слідчій дії [244, с. 85].

Розходження між цими двома формами полягає, насамперед у характері встановлених за їх допомогою фактів. При провадженні слідчих дій (огляду, обшуку тощо) такими фактами є безпосередні результати застосування фахівцем науково-технічних методів і засобів. При експертизі результати дослідження, як правило, не є очевидними і вимагають наукового пояснення, оцінки особою, яка робить експертизу. Тому характерною рисою застосування спеціальних знань у формі експертизи є одержання фактичних даних на основі наукового тлумачення результатів досліджень.

Крім того, ці дві форми застосування спеціальних знань розрізняються:

1) по обов'язках суб'єктів: висновки фахівця використовується лише в оперативних цілях, доказового значення не мають, а обов'язок експерта – подання висновку;

2) за формою процесуальної фіксації: висновки фахівця фіксуються в протоколі слідчої дії, а висновки експерта в самостійному процесуальному документі – висновку експерта, яке є самостійним джерелом доказів;

3) за порядком появи в кримінальному процесі: фахівець запрошується слідчим в усній формі, а експерт – після винесення спеціальної постанови про призначення експертизи.

У той же час слід зауважити, що окремі сучасні автори визначають більш широке коло форм застосування спеціальних пізнань при розслідуванні правопорушень. Відповідно до їхніх позицій, спеціальні пізнання можуть застосовуватися:

а) безпосередньо слідчим і судом, що здійснюють розслідування і розгляд кримінального провадження;

б) шляхом одержання довідок і консультацій у знаючих осіб;

в) шляхом залучення фахівців для участі в слідчих діях;

г) шляхом ревізії;

д) шляхом експертизи [21, с. 158-162; 86, с. 57].

Деякі автори визначають провадження експертизи як процесуальну дію, що полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого (суду) речових

доказів і інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [86, с. 75].

На відміну від визначення поняття експертизи, даного Р.С. Белкіним, тут не згадується про застосування спеціальних пізнань, однак у даному визначенні фігурує слово «експерт», що саме по собі передбачає особу, яка володіє спеціальними пізнаннями в якій-небудь галузі науки, техніки, виробництва або ремесла.

Також автори даного навчального посібника визначають поняття предмета й обсягу експертизи, а саме:

1) предмет експертизи визначається питаннями, поставленими слідчим або судом. Це означає, що предметом кожного виду судової експертизи є факти, які можна установити за допомогою спеціальних знань у конкретній галузі науки, техніки;

2) об'єкти експертизи – матеріальні носії доказової інформації, зібрані і надані експертові слідчим або судом та одержання доказів, що є джерелом, (висновок експерта) у результаті використання спеціальних знань.

Тему предмета й об'єкта експертизи, хоча і конкретного виду (криміналістичної експертизи), докладно аналізує Р.С. Белкін, який указує, що «поняття предмета й об'єкта експертизи взагалі і криміналістичної експертизи зокрема становлять інтерес як із погляду характеристики компетенції і можливостей даного виду або різновиду судової експертизи, так і з точки зору ефективності і правильності використання спеціальних пізнань у судово-слідчій практиці...» [14, с.63].

Р.С. Белкін підтримує запропоноване А.Р. Шляховим визначення предмета експертизи, зокрема те, що предмет науки і предмет заснованої на ній експертизи – поняття різних рівнів. Тобто, предмет науки – певна група об'єктивних закономірностей дійсності, предмет же експертизи – це ті обставини, які можна установити за допомогою результатів пізнання наукою свого предмета.

Р.С. Белкін наголошує, що об'єктами судової експертизи можуть бути матеріальні об'єкти і процеси. До першого він зараховує предмети (речові докази, зразки і їх комплекси), документи, людей, тварин, трупи, транспортні засоби. Крім того, Р.С. Белкін виділяє родовий і конкретний об'єкт судової експертизи.

Зазначені обставини і думки авторитетних учених, які розглядають питання про поняття судової експертизи, її предмет та об'єкт, дозволили нам сформулювати певне розуміння сутності даного питання, у результаті чого ми дійшли висновку, що судова експертиза – це процесуальна дія експерта, що полягає в дослідженні за дорученням слідчого (органу дізнання) або суду різних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінальної справи із застосуванням спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, іншій сфері людської діяльності і подання на основі цих досліджень висновків по спеціальних питаннях у встановленій законом формі.

Говорячи про видову класифікацію судових експертиз, хотілося б відзначити, що крім процесуального й організаційного розподілу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні і комплексні, вони можуть бути розділені по видах, що, у свою чергу, залежно від об'єкта і завдання дослідження мають свої підвиди.

Що ж стосується судових експертиз, призначуваних по провадженнях про правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі, то можна виділити наступні основні види таких експертиз і їхні підвиди:

1. Судово-медична експертиза, відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я:

а) експертиза трупа проводиться з метою встановлення причини смерті й обставин, що її супроводжували, локалізації і механізму утворення ушкоджень, послідовності заподіяння тілесних ушкоджень, часу настання смерті тощо;

б) експертиза речових доказів – виділень (крові, слини, сперми), а також залишків тканин, умісту шлунку тощо – з метою встановлення їх походження, визначення групових факторів; експертиза волосся, нігтів, зубів тощо [155].

2. Судово-психіатрична експертиза, відповідно до зазначеного закону, а також до Закону України «Про психіатричну допомогу», проводиться з метою дослідження психічного стану людини в момент вчинення правопорушення й у період розслідування або розгляду справи в суді для вирішення основного питання про осудність або неосудність правопорушника, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи помертньо [152; 153; 155].

3. Криміналістична експертиза відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерством юстиції України [164]:

а) трасологічна – установлює: тотожність людини по залишених нею відбитках пальців, слідах її зубів та інших частин тіла; тотожність взуття слідам на ґрунті, підлозі; тотожність знарядь і інструментів по залишених ними слідах (удару, розрізу, розпилу тощо). Трасологічне дослідження дозволяє встановлювати також і напрямок впливу.

б) судово-балістична експертиза – установлює:

- чи з даної зброї вистріляна дана куля, викинута гільза;
- чи є даний предмет вогнепальною зброєю, з якої відстані і з якої точки вчинено даний постріл тощо;

в) криміналістична експертиза з метою встановлення особистості по зовнішніх ознаках – дозволяє по ознаках зовнішності людини (будова тіла, фігура, зріст і її окремі частини, голова, обличчя, шия, плечі тощо), ознаках, що характеризують стать, вік, функціональні ознаки (мовлення, голос, хода тощо) ідентифікувати людину;

г) експертиза матеріалів і речовин.

Як показує практика, перераховані вище експертизи найчастіше зустрічаються при розслідуванні кримінальних проваджень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі.

Крім цього пропонується призначення психолого-лінгвістичних експертиз, коли потрібно встановити особу, яка наприклад, надавала вказівки на вчинення правопорушення по мобільному телефону, маються ідентифікаційні зразки голосів, але спілкування відбувалося на мові, яка звична для злочинного середовища.

Раніше ми відзначали, що експертиза, як самостійна форма застосування спеціальних пізнань, характеризується сукупністю ознак:

- а) особлива процесуальна форма дослідження;
- б) істотність встановлюваної обставини для справи;
- в) провадження досліджень компетентними фахівцями;
- г) подання ними висновків і формулювання висновку.

Проведення експертизи передбачає низку дій і рішень слідчого і суду. До них належать: ухвалення рішення про провадження експертизи, вибір експертної установи й експерта, підбір об'єктів дослідження і порівняльних матеріалів, контакт експерта і слідчого в процесі провадження експертизи, оцінка наукової вірогідності і доказового значення виконаної експертизи [21, с. 158-162; 86, с. 87; 201, с. 63].

Дійшовши висновку про необхідність провадження експертизи, слідчому слід визначити момент її призначення. При цьому треба мати на увазі, що:

- а) з постановою про призначення експертизи і з висновком експерта необхідно ознайомити обвинуваченого, якщо він є в кримінальній справі;
- б) одержання необхідних для експертизи об'єктів, документів і матеріалів може потребувати самостійних слідчих дій;
- в) перевірка й оцінка висновку експерта також можуть бути пов'язані з виконанням додаткових слідчих дій.

Важливе значення в процесі підготовки має вибір експертної установи або експерта, який буде проводити дослідження. Про компетентність майбут-

нього експерта можна судити за даними про загальну і спеціальну освіту, стаж науково-дослідної роботи і роботи зі спеціальності, наявності наукових праць, відзивами і характеристиками його експертної діяльності та іншими даними [164; 232]. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням характеру питань, що підлягають вирішенню, і об'єктів дослідження.

Суттєве значення також має визначення об'єктів, завдань і обсягу дослідження. Визначаючи об'єкти і завдання дослідження, формулюючи питання перед експертизою, слідчий і суд повинні керуватися наступними вимогами:

1. З'ясування сутності обставини, що підлягає встановленню в справі.
2. Ознайомленням з науковими можливостями і методами встановлення обставини, що підлягає встановленню.

3. Чітким визначенням компетенції експертів і зв'язки їхніх висновків з іншими засобами встановлення суттєвої в справі обставини.

4. Необхідністю правильного в спеціально-науковому, логічному, граматичному відношенні формулюванні питань перед експертизою, оскільки науково обґрунтована постановка питань – найважливіша умова успішного проведення експертизи [206, с. 84]. Незалежно від форми відображення ідентифікаційних властивостей у зразках (відбитки, частини або частки об'єкта, що перевіряється), останні повинні відповідати наступним вимогам:

- 1) безсумнівності походження;
- 2) репрезентативності;
- 3) порівнянності.

Безсумнівність походження означає точне встановлення того, від якої особи або предмета отримані відбитки, зразки крові, волосся тощо. Зразки, які отримані від конкретного, точно встановленого слідством об'єкта мають бути завірено слідчим, процесуальним керівником або судом.

Під репрезентативністю (показністю) зразків розуміється достатнє по кількості і якості відображення специфічних загальних і конкретних властивостей ідентифікованого об'єкта.

Зміст вимоги порівнянності полягає в усуненні розходжень порівнюваних відображень (слідів і зразків), не обумовлених дійсним розходженням властивостей ідентифікованих об'єктів.

Особливої уваги заслуговує підготовча робота з установлення фактів, що повинні використовуватися експертом як вихідні дані. Вона характерна для випадків, коли за допомогою експертизи досліджуються не речові докази, а обставини справи. Слідчий шляхом слідчих дій повинен довести факти, що мають значення для експертизи і для справи, установлення яких не вимагає застосування спеціальних пізнань.

Велике значення має правильне складання постанови про призначення експертизи. Вона складається з трьох частин: вступної, описової і резолютивної. У даній постанові, крім даних, зазначених у ст. 244 КПК України, указуються підстави для проведення експертизи, прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, по яких експерт повинен дати висновок, об'єкти, що мають бути досліджені, а також перераховуються матеріали, що представляються експерту для ознайомлення.

Якщо експертиза проводиться в експертній установі, експерт указує у вступній частині висновку, що він попереджений про кримінальну відповідальність за подання свідомо помилкового висновку, і засвідчує це своїм підписом. До вищевказаного слід уточнити, що якщо об'єкти дослідження внаслідок своїх великих розмірів або з інших причин не можуть бути направлені до експертної установи, у постанові про призначення експертизи вказується, де знаходяться ці об'єкти і час, коли експерт може їх досліджувати.

У випадках, коли експерту необхідно використовувати широку сукупність відомостей про обставини справи, наприклад, при проведенні судово-психіатричної експертизи і деяких інших експертиз, допускається направлення йому всіх матеріалів справи. Якщо в справі призначаються кілька експертиз, про кожній із них виноситься окрема постанова, навіть у випадку проведення їх співробітниками однієї експертної установи.

Слід зауважити, що чинний кримінальний процесуальний закон про комплексну експертизу взагалі не згадує. Однак деякі вказівки на проведення комплексних експертиз ми можемо знайти у підзаконних актах, наприклад Міністерства юстиції. Так науково-методичні рекомендації з питань підготовки та проведення судових експертиз у розділі до психологічних експертиз вказують, що такі експертизи проводяться як частина комплексних експертних досліджень [201, с.108].

Інші автори, також не даючи чіткого визначення поняття комплексної експертизи, визначають її як різновид комісійної експертизи, указуючи, що остання може бути одно предметною (у її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності) і багатопредметною, комплексною (дослідження проводять експерти різних спеціальностей) [151; 264]. При цьому ці автори відзначають, що поняття комплексної експертизи як процесуальних засобів одержання доказів і комплексного дослідження не рівнозначне: комплексна експертиза завжди буде комплексним дослідженням, але комплексне дослідження може бути комплексною експертизою тільки при виконанні його декількома фахівцями різних спеціальностей. Якщо ж експерт має знання в декількох галузях, то проведене ним комплексне дослідження не стає комплексною експертизою через непотрібність спеціального процесуального врегулювання його діяльності – цілком достатніми є встановлені для звичайної експертизи гарантії вірогідності висновків експерта.

О.С. Саїнчин [199, с.356] стверджує, що комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку. Оскільки провадження комплексної експертизи в кожному випадку обумовлене питаннями, що вимагають застосування різних знань, які є надбанням двох або більше наук, відповідні фахівці проводять необхідні дослідження спільно.

Розширення можливостей судової експертизи прямо пов'язано з підвищенням ефективності комплексного дослідження об'єктів експертизи.

Насущні потреби експертної практики настійно вимагають законодавчого вирішення таких питань:

- 1) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, які беруть участь у провадженні комплексної експертизи;
- 2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;
- 3) порядок провадження міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу);
- 4) правовий статус провідного експерта як організатора і керівника діяльністю комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Крім зазначених, є й інші питання, що постають у практиці провадження комплексних експертиз, котрі вимагають свого процесуального вирішення [201, с. 35; 212; 225]. Проведення комплексної експертизи при розслідуванні правопорушення у ряді випадків належить до числа початкових слідчих дій. Оцінка висновку комплексної експертизи, вчасно призначеної і проведеної, дозволяє вже в початковій стадії розслідування злочину одержати досить цінну інформацію про обставини вчиненого правопорушення. Цінність цієї інформації обумовлена низкою причин.

По-перше, на початку розслідування слідчий найчастіше не має певних даних, необхідних для перевірки версій. Висновок комплексної експертизи певною мірою заповнює цю прогалину.

По-друге, деякі з обставин, установлених комплексною експертизою, не можуть бути з'ясовані іншими шляхами.

По-третє, проведення комплексної експертизи, у порівнянні з роздільними і послідовними експертизами, за інших рівних умов дозволяє скоротити час дослідження, що сприяє більш оперативному розслідуванню правопорушень.

При розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі найчастіше проводяться комплексні

методико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні і медико-трасологічні, комісійна комплексна психолого-лінгвістична криміналістична експертиза (*новий вид комісійного дослідження*), а також експертизи для встановлення часу та місця надходження інформації з електронних засобів зв'язку (*перспективне наукове та практичне дослідження*) [225].

Теоретичні і практичні питання призначення і провадження комплексної експертизи, зокрема, уперше медико-трасологічні експертизи слідів колючо-ріжучих знарядь на тілі людини, розроблені Н.Н. Шульгою [241, с.7]. Також можливі хіміко-біологічні, хіміко-фізичні, медико-хімічні і деякі інші сполучення видів експертиз для вирішення багатьох питань, що постають при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі.

Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані в ході огляду місця події і при провадженні інших початкових слідчих дій. При цьому варто забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, як відзначає І.М. Зельдес, у випадку вбивства з вогнепальної зброї не слід робити зіскрібків із країв ушкодження, не можна шукати рани із прилягаючими шматочками тканини і вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ньому дефектами і слідами вогнестрільних ушкоджень подається експертам і досліджується комплексною медико-балістичною експертизою одночасно з вивченням поранень на трупі.

Тільки так можна обґрунтовано диференціювати вхідний і вихідний отвір і достатньо точно установити дистанцію пострілу. А саме це має першорядне значення для встановлення обставин розслідуваного вбивства [93, с.90].

Вищеперераховані рекомендації повною мірою стосуються й поранень, які також підлягають (Додаток Ж).

Збереження можливості вивчення різних властивостей об'єкта, що можуть незабаром зникнути, видозмінитися й у такий спосіб утруднити або взагалі виключити провадження експертизи є важливою умовою підготовки об'єктів для комплексної експертизи.

Коли є підстави думати, що вбивство вчинене з використанням паливно-мастильних матеріалів або ж на місці вбивства виявляються харчові продукти, тютюнові вироби, різні біологічні об'єкти і т. п., комплексна експертиза призначається негайно на підставі огляду.

Завдання комплексної експертизи визначаються питаннями, сформульованими в постанові. Від правильної постановки питань залежить характер і обсяг експертизи, своєчасне використання того чи того сполучення спеціальних пізнань.

Комплексні експертизи при розслідуванні правопорушень, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, слід визначити і правильно іменувати ту установу, якій доручається проведення експертизи. У випадку, коли провадження комплексної експертизи доручають відповідно двом або більше установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то до кожної з цих установ необхідно направити по примірнику постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати за однією з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові.

Оцінка висновку комплексної експертизи при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворами в законі більш складна, ніж оцінка висновку іншої експертизи. Зумовлено це тим, що комплексна експертиза, по-перше, ґрунтується на ряді досліджень, у зв'язку з чим доводиться аналізувати значно більшу кількість даних. По-друге, комплексна експертиза провадиться декількома фахівцями, тому оцінюється діяльність кожного з них окремо і всієї комісії в цілому.

Серйозну увагу при оцінці комплексної експертизи слід звертати на дотримання кожним експертом принципу індивідуальної відповідальності за

поданий висновок. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити конкретну і загальну компетенцію членів комплексної комісії експертів, переконатися, що проведені дослідження ґрунтуються на їхніх спеціальних пізнаннях, а комплекс застосовуваних методів необхідний і достатній для вирішення поставлених питань.

Комплексні комісійні експертизи тільки прокладають собі дорогу, як самостійний вид дослідження. Народжуються нові, раніше не використовувані види експертиз. Для нас цікавим виявився оголошений висновок експертів за результатами проведення 26.09.2020 року судової комісійної військової експертизи (комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза за справою генерала Віктора Назарова).

Комплексно досліджувалися дії посадових осіб штабу АТО на чолі із начальником штабу генерал-майором Віктором Назаровим, що здійснювали планування та проведення операції щодо перевезення зведеної парашутно-десантної роти літаками ІЛ-76. 14.06.2014 року літак був збитий, екіпаж та усі 40 військових та 9 членів екіпажу загинули. Згідно висновків комісійної комплексної військово-тактичної криміналістичної експертизи, дії посадових осіб перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців, членів екіпажу, втрати озброєння, техніки та іншого військового майна (генерал Віктор Назаров був засуджений у у березні 2017 року до 7 років позбавлення волі, рішенням Верховного суду України в травні 2021 року був повністю виправданий) [199].

Висновки до розділу 3

Дослідження теоретичних основ тактики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив дозволяє зробити такі теоретичні та практичні висновки:

1. Організаційно-тактичні особливості огляду місця події можуть проходити в особливих умовах їх проведення, які визначені у наступному:

2. після виявлення правопорушення (аналізуються матеріали оперативно-розшукових підрозділів) виконати усі процесуальні вимоги огляду місця події, згідно вимог ст.214 КПК;
3. слідчий та процесуальний керівник обмежені у часі проведення огляду;
4. керівнику СОГ треба враховувати загрозу для життя членів оперативної групи та можливістю нападу, вчинення масової непокори засуджених, тому перед оглядом місця події потрібна допомога національної гвардії, ДСНС, але їх дії як правило спотворюють обстановку та знищують сліди правопорушення;
5. можлива відео та фотофіксація місця пригоди за допомогою дронів без участі понятих, яким після закінчення огляду у небезпечних умовах демонструються усі додатки та матеріали його фіксації.

Висвітлюванні проблеми та сучасні можливості встановлення особи аналітичними методами (аналіз початкового етапу розслідування та наявних доказів; віктимологічний аналіз; об'єктно-предметний аналіз; аналіз матеріальних об'єктів; інтегративний метод).

Сформульовано комплекс рекомендацій пізнавального, організаційного, методичного й тактичного планів стосовно встановлення свідків, затримання та допиту підозрюваних осіб, які мають підвищений злочинний вплив. До нього увійшли: – особливості підготовки та проведення першого допиту підозрюваних осіб; – узагальнені типові слідчі ситуації, котрі, відбиваючи кількісно-якісну характеристику криміналістично значимої інформації, особливості її джерел, їх урахування для складання плану допиту свідків та підозрюваних осіб; – процесуальні особливості затримання підозрюваних осіб.

Сформульовано комплекс рекомендацій пізнавального, організаційного, методичного й тактичного планів стосовно проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: – визначені особливості пред'явлення речей та осіб для впізнання; – узагальнені типові слідчі ситуації, котрі впливають на пред'явлення трупа, або його частин для

впізнання; – розроблені програми проведення обшуку, огляду, слідчого експерименту та освідкування підозрюваних осіб.

Сформульовано комплекс рекомендацій пізнавального, організаційного, методичного й тактичного складання планів стосовно проведення слідчих дій відносно осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі.

До нього увійшли:

- визначені особливості процесуальних дій, пов'язаних з накладання арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем;

- особливості застосування спеціальних знань та призначення судових експертиз, призначення комплексних експертиз (медико-криміналістичних, психолого-психіатричних, організаційних, військово-тактичних, трасологічні та вибухо-технічні, фоноскопична, вокало-графічна, лінгвістична, фототехнічна та балістичні), сформульовані пропозиції щодо їхньої законодавчої регламентації;

- при розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив найчастіше проводяться комплексні методико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні і медико-трасологічні, а також можливо призначення експертизи для встановлення часу та місця обміну інформацією між особами, які мають підвищений злочинний вплив, ворами в законі та виконавцями правопорушення.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, сформульовано наукові положення та одержано результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містить практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем криміналістичної характеристики та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності.

Аналіз стану розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив дав підстави констатувати такі характерні риси:

- стабільно негативна тенденція до зростання розмірів вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;
- збереження значної питомої ваги цих правопорушень у структурі корисливої насильницької злочинності;
- груповий характер злочинних проявів, серед яких більшу половину становлять правопорушення, які вчиняються на організованій і професійній основі, що пов'язані з вбивствами, замахом на вбивство та тяжкими тілесними ушкодженнями;
- використання вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв; вчинення вбивств представників адміністрації місць позбавлення волі, збуту наркотичних речовин, шахрайство та інших правопорушень.

1. Розроблено наукові основи комплексної криміналістичної методики розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив в умовах нового кримінального процесуального законодавства, визначено її місце в системі видових (внутрішньовидових) і позавидових методик, а також структуру криміналістичної характеристики, до

якої включено такі елементи: а) спосіб підготовки, вчинення та приховування правопорушень (включаючи знаряддя і засоби); б) обстановку вчинення та слідову картину нападу; в) відомості про осіб, які вчинили правопорушення, та особу (осіб), які мають можливість впливати на інших (вори в законі); г) предмет злочинного посягання.

2. Спосіб вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив систематизовано за етапами злочинної діяльності: приготування до вчинення; безпосереднє вчинення; напад і приховування слідів правопорушення. Типові сліди правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив є важливим орієнтиром у спрямуванні оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій. Усі об'єкти, що містять слідову інформацію, умовно поділено на такі групи: транспортний засіб; інші речі матеріального світу; знаряддя чи засоби злочинної діяльності (окремо зброя та вибухівка); електронно-цифрові сліди; пам'ять людей. Встановлення точного часу і місця вчинення з попереднім аналізом усієї отриманої інформації про подію дозволяє слідчому правильно кваліфікувати кримінальне протиправне діяння, а також визначити вірний напрям його розслідування. Предметом безпосереднього посягання виступають переважно матеріальні цінності, життя інших осіб, частіше не тільки з корисних мотивів, а й з мотивів помсти, особисто неприязних відносин і приховування іншого правопорушення. Частина цих правопорушень вчиняється за умов алкогольного та наркотичного сп'яніння.

3. Зазначено, що труднощі розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив пов'язані з тим, що підготовка та вчинення цих правопорушень носить, як правило, організований характер з використанням вибухових пристроїв, холодної та вогнепальної зброї та засобів мобільного зв'язку. Ретельна підготовка до вчинення правопорушення полягає у підборі засобів скоєння правопорушення; визначення зброї, вибухових пристроїв, а також засобів пересування та мобільного зв'язку; зборі інформації про об'єкт нападу (вид автомобіля, маршрут руху, кількість охорони, наявність

супровідного транспорту, врахування можливості швидкої допомоги); маскування зовнішності правопорушників, транспортного засобу; приховуванні слідів правопорушення; приховуванні знарядь правопорушення.

4. Систематизовано типові слідчі ситуації по відношенню до суб'єкта вчинення правопорушення (вчинене невідомими особами; особа, яка вчинила напад зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які встигли запам'ятати очевидці та свідки; особу затримано на місці події, є свідки і матеріальні сліди) та запропоновано напрями розслідування й алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій для кожного етапу при різних слідчих ситуаціях.

5. Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами (МЮ, ДБР, НАБУ, ДСНС, СБУ та МВС України) здійснюється у таких формах:

а) процесуальні (виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі, інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій);

б) непроцесуальні (спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією з Інтерполу та Європолу; опрацювання початкових матеріалів і висунення основних версій).

6. Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розкриття та розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив як елементи процесуальної діяльності співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку, встановлення особи правопорушника та обставин злочинної діяльності, пошук доказової

інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Структуру розкриття правопорушення складають: слідчі (розшукові) дії, спрямованість і послідовність яких залежить від ситуації розслідування; негласні слідчі (розшукові) дії в рамках досудового розслідування, які спрямовані на розв'язання пошукових завдань і виконання доручень слідчого.

7. Визначено організаційно-тактичні засади проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, або у разі звернення за застосуванням підвищеного злочинного впливу: огляд місця події (місця укриття, стеження за об'єктом до вчинення нападу, де безпосередньо було вчинене вбивство; втечі (відходу) правопорушників з місця події; де правопорушники покинули знаряддя правопорушення); допит очевидців, потерпілого, свідків, підозрюваного; обшук; пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент. Запропоновано порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів учинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив шляхом проведення комплексу пов'язаних єдиним тактичним задумом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

8. Окреслено порядок проведення, фіксації та використання результатів таких негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, зокрема: зняття інформації з телекомунікаційних мереж і встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; візуальне спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; зняття інформації з електронних інформаційних систем; контроль за вчиненням правопорушення; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; процесуальне визначення допустимості електронних документів згідно Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та ч.4 ст. 99 КПК України.

9. Встановлено, що найпоширенішою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з розслідуванням правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, є залучення експерта та проведення експертизи (дактилоскопічна, трасологічна, криміналістичне дослідження холодної зброї, судово-психіатрична експертиза підозрюваних, хімічна, судово-біологічна експертиза речових доказів, балістична, вокалографічна, лінгвістична та інш).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аброськін В. Пріоритетами у роботі оперативних підрозділів є протидія організованій злочинності і «зłodіям у законі» [Електронний ресурс] / В. Аброськін. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2206371>. – Назва з екрана.
2. Азаров М.Ю. Особливості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної діяльності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 1 (29). С. 11–18.
3. Аленин Ю.П., Тищенко В.В. Особенности расследования тяжких преступлений против личности: учеб. Пособ. Одесса: АО БАХВА, 1996. 112 с.
4. Аналіз законопроекту № 2513 станом на 04.03.20 р. Див. : Речицький В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, вчинені злочинною спільнотою» (станом на 04.03.2020) // Права людини в Україні (15.07.20). – 10 с. Ел. Ресурс: <http://khhpg.org/1594840634>
5. Аркуша Л.І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2002. 20 с.
6. Артамонов И.И. Методологические аспекты криминалистической характеристики преступлений. Криминалистическая характеристика преступлений. М.: Всесоюзн. Ин-т по изуч. Пр-н и разработке мер предупр. Преступности, 1984. 244 с.
7. Арцишевский В.Г. Выдвижение и проверка следственных действий. М. : Юрид. Лит., 1978. 104 с.
8. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: дис... Канд. Юрид. Наук: 12.00.08 / Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ. Х., 2004. 200 с.

9. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К.: Охрана труда, 2002. 268 с.
10. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования : дис. ... доктора юрид. Наук: спец. 12.00.09. К., 1991. 403 с.
11. Бахин В.П., Весельский В.К., Карпов Н.С. Проблемы оптимизации следствия: труды Академии управления: современные проблемы криминалистики. М. : Юрид. Лит., 1998. 186 с.
12. Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карпов В.П. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). Алма-Ата : Оркениет, 1999. 208 с.
13. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. К.: НВТ «Правник», 1997. 64 с.
14. Бахуринська, О.О. Окремі питання вдосконалення законодавства у сфері протидії організованих злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С 87-105. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.51> (дата звернення: 11.09.2021)
15. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. М.: Юрид. Лит., 1988. 304 с.
16. Бергер В.Е., Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.И. и др. Экспертизы в судебной практике: учеб. Пособ. К. : Вища школа, 1987. 200 с.
17. Бесчастный В.М., Джужа О.М. Кримінальне право України : підручник. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.
18. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинувачуваного : монографія. К.: Атіка, 1999. 349 с.
19. Бобрик К.Ю. Кримінальний аналіз як метод розслідування правопорушень, пов'язаних зі створенням злочинної організації <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/3566/1/%D0%91%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BA%20%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%20%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%2B1.pdf>

20. Борисенко І. В. Організація та проведення тактичних операцій при розслідуванні вбивств з розчленуванням трупа. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 3. С. 213–225.

21. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни. М.: Юрид. Лит., 1977. 239 с.

22. Бояров В.И. Убийства, совершенные в процессе противостояния организованных преступных группировок (особенности расследования): метод. Пособ. Х. Кримарт:, 1998. 154 с.

23. Булулуков О. Ю. Тактическая операция «Личность преступника» в расследовании убийств при отсутствии трупа. Проблеми законності. Харків, 2001. Вип. 49. С. 166–175.

24. Бурданова В.С. Криминалистическое обеспечение всесторонности, полноты и объективности исследования обстоятельств дела: учеб. Пособ. Спб., 1994. 326 с.

25. Быховский И.Е., Зарубин Н.П., Найдис И.Д. Методика проведения занятий со следователями по осмотру места происшествия по делам об убийствах. М.: БЕК, 1973. 382 с.

26. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : автореф. Дис. ... Д-ра юрид. Наук : 12.00.09 / Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 40 с.

27. Вапнярчук В. В. Щодо окремих питань підсудності, допустимості доказів та початку досудового розслідування. Право та державне управління. 2017. № 1 (26). С. 107–115.

28. Васильев А. О криминалистической классификации преступлений. Методика расследования преступлений (общие положения): материалы науч.-практ. Конф. (Одесса, ноябрь 1976 г). М.: Юрид. Лит., 1976. С. 25–27.

29. Васильев А.Н. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. М.: Гос. Юр. Издат., 1957. 199 с.

30. Васильев В.Л. Юридическая психология. : учебник для вузов. 3-е издание. Спб.: Издательский дом «Питер», 2000. 624 с.

31. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів та словосполучень / автор проєкту та голов. Ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. VIII, 1728 с.

32. Великородный П.Г. Криминалистическая характеристика и классификация способов совершения преступлений. Криминалистическая характеристика преступлений. М.: Всесоюзн. Ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 89–92.

33. Веліканов С. В. Ситуаційний підхід як засіб підвищення ефективності організації розслідування правопорушень. Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали Міжнар. Наук. Конф. (М. Харків, 15 трав. 2008 р.). Харків, 2008. С. 181–184.

34. Видонов Л.Г., Видонов В.Л. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений и закономерных связях между ее элементами. Криминалистическая характеристика преступлений. М.: Юрид. Лит., 1984. № 24. С. 94–97.

35. Винокуров С.И. Криминалистическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методики расследования конкретного вида преступлений. Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы науч.-практ. Конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). М., 1976. С. 101–104.

36. Водянова Н.Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : монографія. М.: Юрлитинформ, 2010. 144 с.

37. Возгрин И.А. О соотношении следственных ситуаций и алгоритмов расследования преступлений. Вопросы профилактики преступлений. Ленинград, 1977. № 8. С. 60–67.

38. Волков В.Б. Роль следственно-оперативных групп в раскрытии умышленных убийств. Законность. 2006. № 4. С. 34–36.

39. Волобуєва О. О. Поняття і принципи взаємодії слідчого зі спеціалістами під час збору інформації про особу підозрюваного. Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. 2004. Вип. 2. С. 242–249.

40. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». К., 1992. 20 с.

41. Гельманов А.Г. Криминалистическая характеристика способа сокрытия преступления преступлений против жизни и здоровья : учеб. Пособ. Омск : Омская ВШ милиции МВД СССР, 1989. 82 с.

42. Герасимов И.Ф. К вопросу о следственных ситуациях. Следственная ситуация. М.: МВШ МВД СССР, 1984. С. 6–11.

43. Герасимов И.Ф. Следственные ситуации на первоначальном этапе расследования преступлений. Социалистическая законность. 1977. № 7. С. 61–62.

44. Гончаренко В.Г., Нор М.Є., Шумило М.Є. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар. / За ред. Гончаренка В.Г. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

45. Гончаренко В.И., Кушнир Г.А., Подпалый В.Л. Понятие криминалистической характеристики преступлений. Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Лыбидь, 1986. № 33. С. 3–8.

46. Григорьев Д. А., Морозов В. И. Как определить лицо, занимающее высшее положение в преступной иерархии? *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2014. № 4(30). URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Положенец> (дата звернення: 10.09.2021)

47. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: репринт. Изд. Новое изд., перепеч. С изд. 1908 г. / науч. Ред. В. В. Крылов. Москва: лексэст, 2002. 1088 с.

48. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. Ун-те, 1975. 144 с.

49. Гуртієв Л.М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. Правова держава. 2017. № 25. С. 155–158. URL: : http://nbuv.gov.ua › j-pdf › Prav_2017_25_

50. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Проблеми потерпілого від правопорушення (кримінологічний та психологічний аспекти): навч. Посіб. К.: Укр. Акад. Внутр. Справ, 1994. 304 с.

51. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.09 / Київ. Нац. Ун-т внутр. Справ. К., 2009. 17 с.

52. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження : автореф. Дис. ... Д-ра юрид. Наук: 12.00.09 / МВС України, Харк. Нац. Ун-т внутр. Справ. Харків, 2019. 40 с.

53. Дулов А.В. Судебная психология. Минск: Вышэйш. Шк., 1970. 392 с.

54. Елеськин М. В. О преступном сообществе «воров в законе» (криминологическая характеристика личности «вора в законе» и преступного сообщества «воров в законе»). Следователь. 2001. № 5. С. 35-41.

55. Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування правопорушень. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 2. С. 197–208.

56. Журавель В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків, 2006. Вип. 6. С. 30–36.

57. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 160 с.

58. Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні / упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін.; за заг. Ред. В. І. Сліпченка. К.: «Хай - Тек Прес», 2013. 580 с.

59. Здоровко С.Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / Х.: Гриф, 2004. 118 с.

60. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. Дисс. ... д-ра юрид. Наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 1970. 34 с.

61. Ієрусалимов І.О. Інформаційне забезпечення використання науково-технічних досягнень у розслідуванні правопорушень : автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 1998. 16 с.

62. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/168

63. Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття злодій в законі до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2015. № 26. С. 366-376

64. Кислий А.М. Тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні правопорушень, пов'язаних з використанням вибухових пристроїв. Форум права. К., 2015. Вип. 1. С. 129–134.

65. Коваленко В.В., Удалова Л.Д., Письменний Д.П. Кримінальний процес: підручник. К. : Центр Учбової літератури. 2013. 544 с.

66. Когутич І.І. Проблеми методики криміналістики і інших її складових частин: навч. Посіб. Львів, 2016. 220 с.

67. Когутич І.І. Судовий допит. Процесуальне і криміналістичне дослідження: монографія. Львів: Вид-во ТОВ «Колір ПРО». 2019. 240 с.

68. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1(5). С. 129–134.

69. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Харьков, 1967. 27 с.

70. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Х. : Изд-во Харьк. Юрид .ин-т, 1985. – 93 с.

71. Колмаков В.П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни. Труды Харьковского государственного медицинского института. 1956. № 5. С. 193–196.

72. Колмаков В.П. Методика расследования дел об убийствах с расчленением трупа : автореф. ... канд. Юрид. Наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Харьков, 1941. 21 с.

73. Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. Лит., 1969. 150 с.

74. Комаха В.О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз : монографія. Вінниця: ДКФ, 2006. 735 с.

75. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top

76. Коновалова В. О. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики правопорушень. Проблеми законності. Харків, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

77. Коновалова В. О. Тактичні операції при розслідуванні убивств, вчинених організованими злочинними групами. Матеріали заключної конференції спільної Українсько-американської науково-дослідної програми Академії правових наук України та Національного інституту юстиції Департаменту юстиції США: тези доп. Та наук. Повідомл. Учасників конф. З укр. Сторони. Харків, 2001. С. 10–13.

78. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х.: Консум, 2000. 146 с.

79. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. Х.: Консум, 1999. 157 с.

80. Коновалова В.Е. Негативные обстоятельства и их значение в расследовании преступлений. Радянське право. 1958. № 6. С. 52–58.

81. Коновалова В.О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. Х.: Вид-во Харків. Ун-ту, 1965. 140 с.

82. Конституція України у судових рішеннях. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України, № 7-8, 2011. – С. 159.

83. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

84. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та правопорушника на їх посткримінальну поведінку. Держава та регіони. Серія «Право». 2009. № 4. С. 47–50.

85. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : дис. ... кандидата юрид. Наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2003. 219 с.

86. Кригер В. И. Взаимодействие органов прокуратуры с общественными организациями в предупреждении преступлений и иных

правонарушений. Взаимодействие органов прокуратуры с Советами народных депутатов, иными государственными органами, общественными организациями и трудовыми коллективами в предупреждении преступлений: сб. Статей. М.: МЮА, 1983. С. 67–92.

87. Криминалистика : курс лекций / ред. В.Ю. Шепитько. 2-е изд., перераб. И доп. Х. : Одиссей, 2005. 367 с.

88. Криминалистика : учеб. Для юрид. Вузов / Е.П. Ищенко, В.А. Образцов. М.: Эксмо-Пресс, 2007. 480 с.

89. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учеб. Для юристов / под ред. В.Ю. Шепитько. Х.: Одиссей, 2001. 528 с.

90. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений. Курс лекций: учеб. Пособ. Для студ. Вузов по спец. Юриспруденция / Ю.В. Гаврилин, Н.Г. Шурухнов; под ред. Н.Г. Шурухнова. М.: Книжный мир, 2004. 466 с.

91. Криминалистика: учеб. Для вузов / под ред. Проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. М.: Высш. Юрид. Заоч. Шк. МВД СССР, 1988. Т. 2. 454 с.

92. Криминалистика: учеб. Для вузов / Т.В. Аверьянов, Р.С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. М., 1999. 990 с.

93. Криминалистика: учеб. Пособ. / под общей ред. Проф. А. И. Винберга. М.: Госюриздат, 1959. 512 с.

94. Криминалистика: учебник / отв. Ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. И доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

95. Криминалистика: учебник / под ред. А. Н. Васильева. М.: Изд-во МГУ, 1980. 566 с.

96. Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Бастрыкина. М.: Дело, 2001. 800 с.

97. Криминология: учеб. Пособ. / под ред. Б.В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М.: Юрид. Лит., 1988. 295 с.

98. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / Салтевський М.В. К.: Кондор, 2005. 588 с.
99. Криміналістика : підручник для студ. Юрид. Спец. Вищ. Навч. Закладів освіти / В.О. Коновалова, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. За ред. В.Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
100. Криміналістика. : підруч. Для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтевський, П.Ю. Тимошенко.; за ред. Акад. П.Д. Біленчука. К.: АТІКА, 1998. 416 с.
101. Криміналістика: навч. Посіб. / за заг. Ред Є. В. Пряхіна. Львів: львдувс, 2010. 540 с.
102. Криміналістика: навч. Посіб. / За ред. В.Г. Гончаренка, Є.М. Мойсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
103. Криміналістика: навч. Посібник / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. Ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
104. Криміналістика: підручник / кол. Авт.: В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
105. Криміналістика: підручник / кол. Авт.: В. Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. Проф. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.
106. Криміналістика: підручник / під ред. П. Д. Біленчука. К.: АТІКА, 2001. 544 с.
107. Криміналістична класифікація правопорушень: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. Влада ГУСЄВА http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/34.pdf
108. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. Для студ. Юрид. Спец. Вищ. Закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. Професорів М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тація. К. Х.: Юрінкон Інтер-Право, 2002. 416 с.

109. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. Для студ. Юрид. Спец. Вищ. Закладів освіти / за ред. Проф. П.С. Матишевського, доцентів П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. К. : Юрін-ком Інтер, 2000. 877 с.
110. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25-26. Ст. 131.
111. Кримінальний процес України : підруч. Для студентів юрид. Спец. Вищ. Закладів освіти / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін. ; за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Х. : Право, 2000. 496 с.
112. Кримінальний процес України: навч. Посіб. / Назаров В.В. К. : ФОП ОС Ліпкан, 2013. 488 с.
113. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.
114. Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012 року. К. : Істина, 2012. 380 с.
115. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково–практичний коментар / Відп. Ред. Ківалов С.В., Міщенко С.М., Захарченко Ю.В. Одеса, 2013. 1104 с.
116. Кубарєв І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні правопорушень. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 181–185.
117. Кузмічов В.С., Москвін Ю.П. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності. Право України. 1999. № 5. С. 65–67.
118. Кузьмичев В.С. Теория и практика следственной деятельности : монографія. К. : НВТ Правник, 1997. 245 с.
119. Лавров В.П., Лузгин И.М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. М. : МФЮЗО при Акад. МВД СССР, 1980. 86 с.
120. Ларин А.М. Расследование убийств, совершенных с применением взрывчатых веществ. М.: Изд-во МГУ, 1975. 264 с.

121. Лисиченко В. К. Форми та способи протидії розслідуванню правопорушень, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : наук.-практ. Посіб. / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – Київ : Атіка, 2009. – 220 с.

122. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. Пособ. К.: КГУ, 1987. 100 с.

123. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (НСРД) від 29 січ. 2013 р. № 223-58/04-13 252.

124. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 87–92.

125. Лук'янчиков Б.Є. Вневидові методики розслідування правопорушень як напрямок удосконалення криміналістичної методики: автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2001. 19 с.

126. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Негласні слідчі дії та їх класифікація. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Вип. 4 (20). 153 с.

127. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Освідування та право особи на недоторканість. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1 (3) URL: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/Choasp/2011_1/11lydonn.pdf.

128. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування правопорушень. Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні правопорушень. К.: Укр. Акад. Внутр. Справ. 1996. С. 17–18.

129. Макаренко С. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Огляд місця події: навч. Посіб. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, 2011. 156 с.
130. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.
131. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування правопорушень: дис. ... Канд. Юрид. Наук: спец. 12.00.09 / Нац. Акад. Внутр. Справ України. К., 1999. 248 с.
132. Михайленко О.В., Постіка І.В., Шульга М.М. Розкриття правопорушень, які пов'язані з використанням вибухових пристроїв та вибухових речовин: учб.-метод. Посіб. Одеса : Астропринт, 2002. 342 с.
133. Мудьюгин Г.Н. Расследование убийств, замаскированных инсценировками. М.: Изд-во ВНИИПРП, 1973. 157 с.
134. Навроцький В. О., Тростюк З. А. Тлумачний словник Особливої частини кримінального законодавства України. Львів: Юрид. Ф-т Львів. Держ. Ун-ту ім. І. Франка, 1997. 127 с.
135. Наказ МВС, Генеральної прокуратури СБУ, Державного комітету у справах охорони державного кордону за N 3/1/2/5/2/2 від 09.01.97 Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні правопорушень.
136. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.; ред. Кол.: В. Я. Тацій та ін.; Нац. Ун-т «Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого». 3-тє вид., переробл. І допов. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2011. 736 с.
137. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. Та ін.; за заг. Ред. Д. Й. Никифорчука. К.: Нац. Акад. Внутр. Справ, 2012. 124 с.
138. Нор В. Т., Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе. К.: Вища школа, 1985. 54 с.

139. Оберемко Ю. О. Структура умисних вбивств з корисливих мотивів. Теоретико-прикладні засади правової науки: сучасний вимір: матеріали наук.-практ. Конф. (Запоріжжя, 25 груд. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 140–144.

140. Образцов В.А. Криминалистика : курс лекцій. М.: АРПО, 1996. 448 с.

141. Овчаров Денис. Негласні слідчі (розшукові) дії. Підстави проведення. Доказова сила отриманих даних. Практика оскарження. Учебний посібник.

https://lhs.net.ua/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2018/06/1_Pidstavy-provedennia-nehlasnykh-slidchykh-dii.-Dokazova-syla-otrymanykh-danykh.pdf

142. Овчинский А.С., Овчинский В.С. Оперативно-розыскная информация. Теоретические основы информационно-прогностического обеспечения оперативно-розыскной и профилактической деятельности органов внутренних дел по борьбе с организованной преступностью. М.: Инфра-М, 2000. 367 с.

143. Павленко С.О. Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії злочинців у законі в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6 (3). С. 73–79.

144. Павлік О. М. Співвідношення понять «потерпілий від правопорушення» та «жертва правопорушення». *Юридична Україна*. 2008. № 6. С. 118–120.

145. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х. : Вища шк. Изд-во Харьк. Ун-та., 1982. 161 с.

146. Пантелеев И.Ф. Методика расследования преступлений: учеб. Пособ. М. : ВЮЗИ, 1975. 46 с.

147. Первомайський В.Б., Ілейко В.Р., Каніщев А.В. Методичні засади експертної діагностики короточасних афективних станів у кримінальному процесі: метод. Рек. К., 2010. 28 с.

148. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270–276.

149. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 93–103.

150. Попов Н.В. Учебник судебной медицины: для студ. Мед. Ин-тов. 2-е изд. М.: Медгиз, 1946. 515 с.

151. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104.

152. Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою: Порядок від 08 жовт. 2001 р. № 397. Офіційний вісник України. 2002. № 10. Ст. 493.

153. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: Порядок від 8 жовт. 2001 р. № 397 / Міністерство охорони здоров'я України. Офіційний вісник України. 2002. № 10. Ст. 493.

154. Постанови Верховного Суду від 14 лют. 2018 р. У справі № 131/1449/16-ц (касаційне провадження № 61-4157св18); від 14 лют. 2018 р. У справі № 727/2187/16-ц (касаційне провадження № 61-3951св18); від 20.02.2018 у справі № 640/4439/16-ц (касаційне провадження № 61-4304св18) (Постанова № 61-4304зпв18, 640/4439/16-ц); від 21 лют. 2018 р. У справі № 211/1546/16-ц (касаційне провадження № 61-4255св18) та ін.

155. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 17 січ. 1995 р. № 6.

156. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 988, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від

23.09.2020 (зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 988, № 865 від 23.09.2020 № 865.

157. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України 07.07.2017 № 575, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31.07.2017 за № 937/30805.

158. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС від 23.05.2017 № 440, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.06.2017 за № 750/30618.

159. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 28.10.2015 № 87821; 27.04.2020 № 357, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.05.2020 за № 443/34726.

160. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 верес. 2009 р. № 390. Офіційний вісник України. 2009. № 82. Ст. 2794.

161. Про затвердження Інструкції про організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ МВС України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

162. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 6 листоп. 2015 р. № 1377. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

163. Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності: Наказ

від 10.12.2015 № 1560, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05.01.2016 за № 12/28142.

164. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. Офіційний вісник України. 1998. № 46. Ст. 172.

165. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серп. 2019 р. № 693-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2019-%D1%80#Text>

166. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298.

167. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Кабінет Міністрів України: Постанова від 28.10.2015 № 878.

168. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: Наказ від 20.05.2020 № 4053, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.06.2020 за № 491/34774.

169. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: Наказ МВС України від 02.07.2015 № 796, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.07.2015 за № 777/27222.

170. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 6 квіт. 2016 р. № 139. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

171. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 08.02.2019 № 100.

172. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ: Наказ Генерального прокурора України та Міністерства внутрішніх справ України від 17 листоп. 2012 р. № 115/1046. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

173. Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 28 листоп. 2012 р. № 1095/955/119. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

174. Про заходи щодо вдосконалення системи комплексного використання сил і засобів в охороні громадського порядку: Наказ МВС України 30.09.2008. № 505.

175. Про звернення громадян. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 25.

176. Про надзвичайний стан: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 538.

177. Про Національну поліцію: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. Ст. 379.

178. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

179. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 серп. 2012 р. № 700. URL: <http://document.ua/proorganizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozslid>.

180. Про організацію діяльності органів досудового розслідування системи МВС України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серп. 2012 р. № 686. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

181. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 груд. 2012 р. № 4гн. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

182. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27.07.2017 за № 918/30786.

183. Про організацію роботи з питань статистики, ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нагляду за обліком кримінальних правопорушень: Наказ Генерального прокурора України від 25 верес. 2012 р. № 15гн. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

184. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-05> (дата звернення: 27.09.2020).

185. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 19. Ст. 143.

186. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

187. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038а-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

188. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М.: Юрлитинформ, 2001. 352 с.

189. Речицький В. Критичний аналіз окремих елементів проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, вчинені злочинною спільнотою» (станом

на 04.03.2020) // Права людини в Україні (15.07.20). – 10 с. Ел.
Ресурс: <http://khp.org/1594840634>

190. Речицький Всеволод. Харківська правозахисна група Критичний аналіз ст.255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за правопорушення, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020) <https://khp.org/1595421303>

191. Рішення КСУ № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. (справа про призначення судом більш м'якого покарання). // Конституція України у судових рішеннях. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України, № 7-8, 2011. – С. 60.

192. Рішення КСУ № 17-рп/ 2010 від 29 червня 2010 р. У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

193. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. К.: Нац. Акад. Внутр. Справ України, 2002. 196 с.

194. Саинчин А.С. Криминалистика и оперативно-розыскная деятельность: понятие и особенности тактики розыска и задержания подозреваемых и обвиняемых: учеб. Пособ. / Одес. Нац. Юрид. Акад. Одесса: Феникс, 2007. 208 с.

195. Саинчин А.С. Криминалистические особенности расследования серийных убийств: монография / Междунар. Гуманит. Ун-т. Одесса: Феникс, 2006. 128 с.

196. Саинчин А.С. Основы раскрытия некоторых видов умышленных убийств: криминалистический анализ: монография / Одес. Нац. Юрид. Акад. Одесса : Юрид. Літ., 2004. 304 с.

197. Саинчин А.С. Убийства по заказу (Уголовно-правовой, криминалистический и криминологический аспекты) / Одес. Нац. Юрид. Акад. Одесса: Юрид. Літ., 2003. 248 с.

198. Саинчин О.С. Амністія "злочинів в законі у Грузії можливий дестабілізаційний фактор криміногенної обстановки в Україні. Матеріали Міжнародного науковопрактичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. С.254-256.

199. Саинчин О.С. Загальна теорія та практика застосування комплексних експертиз при розслідуванні правопорушень (за матеріалами кримінального провадження обвинувачення генерал-майора Віктора Назарова). Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф. До 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ. Харків, 2017. 356 с.

200. Саинчин О.С. Криміналістична характеристика серійних вбивств: аналіз структури. Право та державне управління: зб. Наук. Праць. 2012. Вип. 5. С. 112–115.

201. Саинчин О.С. Кримінально-правові особливості класифікації умисних вбивств та інших правопорушень пов'язаних з позбавленням життя людини. Правова держава: зб. Наук. Праць Одес. Нац. Ун-ту ім. І.І. Мечнікова. 2012. Вип. 16. С. 124–129.

202. Саинчин О.С. Кримінально-процесуальне та криміналістичне визначення етапів розслідування умисних вбивств. Актуальні проблеми держави і права: зб. Наук. Праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. Ред.) Та ін.; відп. За вип. В.М. Др'омін. Одеса: Юрид. Літ., 2012. Вип. 66. С. 112–115.

203. Саинчин О.С. Побудова приватних криміналістичних характеристик умисних вбивств. Держава та регіони: Серія право. Науково-виробничий журнал. Запоріжжя, 2012. Вип. 2 (36). С. 218–223.

204. Саїнчин О.С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практики : монографія. Одеса: СПД Бровкін О.В., 2012. 408 с.
205. Саїнчин О.С. Теорія і практика розслідування умисних вбивств: монографія. Одеса, 2012. 237 с.
206. Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глібоко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К. : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
207. Саморока В. К., Бородкина Т. О. Возможности использования специальных знаний в области психологии для проверки достоверности показаний лица в ходе допроса. Уголовное право. 2006. Вып. 3. С. 79–82.
208. Сафуанов Ф. С. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза обвиняемых в криминально-агрессивных действиях (психологический аспект): автореф. Дис. ... д-ра психол. Наук: спец. 19.00.04 / Гос. Науч. Центр. Соц. И судеб. Психиатрии им. В. П. Сербского. М.: 2001. 32 с.
209. Семенов В. В. Использование возможностей судебных экспертиз при расследовании убийств, скрытых инсценировками. Криміналістика ХХІ століття: матеріали наук.-практ. Конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 477–480.
210. Сервецький І.В. Спеціальна діяльність правоохоронних органів, що здійснюється під час проведення гласних, негласних слідчих (розшукових) дій. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. Вип. 1. С. 69–80. [Http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_10)
211. Сервецький І.В., Якименко Г.О., Лісова Т.Ю. Заяви та повідомлення громадян про правопорушення: правові, теоретичні та прикладні проблеми їх вирішення: монографія. К., 2006. 404 с.
212. Синекий О.Н. Некоторые методические рекомендации по проведению осмотра места происшествия и иных неотложных следственных действий. Юридический вестник. 1999. № 40. С. 68–71.
213. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування

вбивств: дис. ... Канд. Юрид. Наук: 12.00.09 / Нац. Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004.

214. Скуліш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2 (26). С. 15–23. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.

215. Стрельбицький М.П. Мистецтво і наука управління національною безпекою України в умовах гібридної війни. *Розвиток Української держави в умовах активізації комісінтеграційних процесів: матеріали V Міжнар. Наук.-практ. Конф. (м. Київ, 19 берез. 2020 р.)* / редкол.: М.Н.Курко (голова) та ін.; МАУП. К., 2020. С. 92–94.

216. Судебная медицина : учеб. Для студ. Мед. Вузов / Под ред. В.Н. Крюкова. Изд. 4-е, перераб. И доп. М. : Медицина, 1998. 464 с.

217. Судебно-медицинская экспертиза: справочник для юристов / Н. Мухин, Г. Серватинский. М. : Юрид. Лит., 1980. 311 с.

218. Судебно-медицинское исследование трупа: учеб. Пособ. / В.И. Алисиевич, А.П. Громов, А.В. Капустин, и др. ; под ред. А.П. Громов, А.В. Капустин. М. : Медицина, 1991. 320 с.

219. Судові експертизи в Україні: збірник нормативних актів. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

220. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ. 2006. 414 с.

221. Тарас Пристай, Дмитро Мельніков Легітимація поняття «вор в законі» та іншої злочинної термінології: дієвий спосіб протидії організованим злочинності чи чергові декларативні норми <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/legitimaciya-ponyattya-vor-v-zakoni-ta-inshoyi-zlochinnoyi-terminologiyi-dieviy-sposib-protidiyi-org.html>

222. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. І перероб. К.: Алерта, 2020. 1070 с.

223. Тимонина И.В. Программирование криминалистических методов и средств установления обстоятельств заказного характера убийства. Следователь. 2005. № 2. С. 37–38.

224. Тимошенко Б. Ф. Новые возможности раскрытия заказных убийств, терактов и других тяжких преступлений: метод. Рек. Для оператив. Работников, следователей и прокуроров. Харьков: кримарт, 1997. 16 с.

225. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления : криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. Лит., 2002. 360 с.

226. Топчій В. В. Принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ при розкритті та розслідуванні правопорушень. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 3. С. 71–75.

227. Уголовное право Украины : Общая и Особенная части: учебник / Под ред. Е.Л. Стрельцова. Х.: Одиссей, 2002. 672 с.

228. Уголовное право Украины : Общая часть: учебник / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.; под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. К. : Юринком Интер, 2003. 512 с.

229. Удалова Л. Д. Особливості проведення вербальних слідчих дій. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 11. С. 164–165.

230. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Митна справа. 2012. № 4 (82). Ч. 2. С. 3–8.

231. Федюн С. В. Окремі питання взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. Наук.-практ. Конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 978–981.

232. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування правопорушень: автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук: 12.00.09 / Нац. Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с.

233. Хмыров А.А. Криминалистическая характеристика преступления и пути доказывания по уголовному делу. Правоведение. Л. : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1978. № 3. С. 59–66.

234. Черняк Н. П. Особливості розкриття вбивств, вчинених деякими категоріями правопорушників. Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 4. С. 245–250.

235. Чорний А. М. Спосіб правопорушення як елемент криміналістичної характеристики корисливих убивств. Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали Міжнар. Наук.-практ. Інтернет-конф. (Тернопіль, 9 лют. 2010 р.). [Www.lex-line.com.ua](http://www.lex-line.com.ua) Юридична лінія. Тернопіль, 2010. Ч. 3. С. 67–68.

236. Шепітько В. Ю. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності. Вісник Академії правових наук України. Харків, 2007. № 1. С. 175–184.

237. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдєєва Г. К. Проблеми забезпечення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства. Питання боротьби зі злочинністю. Харків, 2008. Вип. 16. С. 216–225.

238. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько- український). Х. : Право, 2001. 552 с.

239. Шошин С.В. Расследование убийств. Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. 346 с.

240. Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення: автореф. Дис. ... Канд. Юрид. Наук: 12.00.09 / Нац. Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2003. 20 с.

241. Шульга Н.Н. Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий : автореф. Дис. ... канд. Юрид. Наук : спец. 12.00.09

«Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Х., 1977. 23 с.

242. Шульга Н.Н. Некоторые вопросы взаимодействия следователя и судебного медика при осмотре места. Криминалистика и судебная экспертиза. К.: Выща школа, 1990. № 41. С. 48–51.

243. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы : назначение, производство, использование.: учеб.-практ. Пособ. Х. : Эспада, 2005. 544 с.

244. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юрид., 2010. 320 с.

245. Юридична психологія: підручник / В. Г. Андросюк та ін.; ред. Я. Ю. Кондратьєв; Національна академія внутрішніх справ України. К.: Ін Юре, 2000. 351 с.

246. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.: заг. Ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Вид. 2-є, доопр. Та доп. К.: КНТ, 2008. 352 с.

247. Яблоков Н.П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики. Криминалистическая характеристика преступлений: сб. Науч. Трудов. М. : Юрид. Лит., 2000. 242 с.

248. Ягодиський В. Кваліфікація умисних вбивств з корисливих мотивів та розбійних нападів зі смертельними наслідками. Право України. 1996. № 11. С. 42–44.

249. Якимов И.Н. Криминалистика: уголовная тактика. М.: НКВД РСФСР, 1929. 312 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1.

Додаток 2

Анкета

аналізу та узагальнення кримінальних проваджень (у схемах) щодо вчинення правопорушень ОЗУ та ЗО

Кримінальне провадження № _____
 почато _____ закінчено _____
 За фактом _____ статті ККУ _____
 Потерпілий _____
 Прізвище, ім'я та по батькові _____

 Число, місяць та рік народження _____
 Підозрюваний _____
 Слідчий: слідчий, старший слідчий _____

 Загальний стаж роботи слідчим _____
 Яка кількість кримінальних правопорушень щодо вчинення правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив розслідувалося в якості слідчого _____

А 1. Криміналістична характеристика діяльності загалом.

1.1. Види базових правопорушень, що входять в аналіз їх вчинення:

- корисливі – 01
- насильницькі – 02
- вбивства, замасковані під некримінальну подію – 03
- вбивства з метою приховання іншого правопорушення – 04
- вбивства із застосуванням зброї та вибухових пристроїв – 05
- формування заходів про призначення керуванням злочинною спільнотою осіб, які мають підвищений злочинний вплив – 6
- проведені заходи у місцях позбавлення волі про призначення керуванням та розподілом функцій особою, яка має підвищений злочинний вплив – 7
- проведені заходи про коронування вора в законі в статус підвищеної злочинної ієрархії – 8
- в межах території України, або за кордоном відбулись заходи об'єднання окремих злочинних організацій у злочинну спільноту - 9

1.2. Кількість епізодів у справі:

- один-01
- два-02
- три-03
- чотири - 04
- п'ять - 05
- більше п'яти - 06

1.3. Тривалість злочинної діяльності:

- протягом місяця - 01
- від одного місяця до шести - 02
- від шести до дванадцяти місяців - 03
- від року до двох років - 04
- більше двох років - 05

1.4. Аналіз розподілу вчинених за часом:

- всі правопорушення вчинялись приблизно в один і той же час доби - 01
- в різні часи на протязі доби - 02

1.5. Характеристика діяльності за місцем вчинення:

- правопорушення вчинялись в одному населеному пункті - 01
- в різних населених пунктах однієї області - 02
- в різних областях України - 03
- за кордоном – 04

1.6. Відношення до об'єктів злочинної діяльності:

- чоловіків – 01
- жінок - 02

1.7. Дані стосовно підготовленості вчинених правопорушень:

- всі правопорушення готувалися - 01
- більшість правопорушень готувалися – 02
- заздалегідь готувалися окремі вбивства – 03

1.8. Спосіб підготовки:

- підбір учасників – 01
- купівля зброї – 02
- викрадення зброї – 03
- виготовлення зброї - 04
- підбір і виготовлення знарядь, засобів – 05
- розробка плану злочинних дій - 06
- вибір потерпілого - 07
- використання співучасників - 08
- вибір місця, часу, обстановки - 09
- входження в довіру до жертви – 10

1.9. Аналіз даних з підготовки щодо їх вчинення:

- вивчення способу життя майбутньої жертви - 01
- розроблення неправдивого алібі - 02
- вибір місця і часу - 03
- утаювання - 04
- фальсифікація - 05
- маскування - 06
- знищення - 07

1.10. Дані щодо способу правопорушень:

- правопорушення вчинялись шляхом нападу із застосуванням різноманітних знарядь які заздалегідь приготовлені для вчинення або зброя- 01
- шляхом введення в організм потерпілого отруйних речовин - 02
- шляхом використання вибухових речовин - 03
- кількома з названих способів – 04;
- іншими способами.

1.11. Дані щодо приховування правопорушень:

- правопорушення приховувались завжди - 01
- у більшості випадків спостерігались дії з маскування правопорушень - 02
- дії з маскування правопорушень не спостерігались – 03

1.12. Способи приховування:

- знищення слідів правопорушення - 01
- приховування чи знищення знарядь і засобів - 02

1.13. Якщо правопорушення вчинялися у складі групи, то дані, що характеризують склад злочинної групи були наступним:

- правопорушення вчинялися незмінним складом учасників – 01
- склад злочинної групи змінювався - 02
- кількість учасників зростала - 03
- кількість учасників зменшувалась – 04

1.14. Ступінь організованості:

- слабка організація вчинення правопорушень – 01
- ступінь організованості поступово зростала – 02
- спостерігався завжди високий рівень організованості – 03

1.15. Застосування зброї:

- застосовувалась холодна зброя - 01
- вогнепальна зброя - 02
- спеціально підготовлене знаряддя - 03
- підручні засоби - 04

1.16. Застосування транспортних та інших засобів:

- використовувались завжди транспортні засоби - 01
- використовувались інколи - 02
- не використовувались - 03
- використовувались засоби зв'язку - 04

1.17. Час вчинення правопорушення:

- 18-24 години - 01
- 0-6 - 02
- 6-12 - 03
- 12-18 - 04
- протягом доби - 05
- більш доби - 06

1.18. Місце вчинення:

- за місцем проживання – 01
- громадські установи – 02
- розкрадання державних коштів – 03
- на вулиці – 04
- на транспорті – 05
- у місці відпочинку громадян – 06

1.19. Спосіб ухилення від відповідальності:

- знищення слідів своєї присутності і своїх дій на місці правопорушення - 01
- використання маски чи інших маскуючих зовнішність засобів – 02
- приведення жертви під час вчинення правопорушення в безпорадний стан - 03
- позбавлення життя чи свідків - 04
- приховання трупів чи спотворювання їхньої зовнішності - 05
- інсценування чи перекручування картини події - 06
- створення фіктивного алібі - 07
- вчинення дій, пов'язаних з використанням чи спробою використання зв'язків із працівниками правоохоронних органів - 08
- переховування від слідчих і оперативних органів - 09

1.20. Знаряддя і засоби:

- холодна зброя – 01
- вогнепальна зброя - 02
- у тому числі пістолети, револьвери, нагани – 03
- автомати - 04
- гвинтівки і карабіни - 05
- мисливські рушниці – 06
- без застосування зброї - 07
- спеціально пристосовані предмети - 08
- побутові предмети - 09

- вибухові пристрої - 10
- отрути, наркотики і т.п. - 11
- знаряддя катувань - 12
- транспортні засоби - 13

1.21. Обстановка:

- темний час доби - 01
- світлий час доби - 02
- святкові, передсвяткові, вихідні, передвихідні дні - 03
- наявність свідків-очевидців - 04
- відсутність слідів - 05
- наявність слідів – 06

Б.1. Дані щодо підозрюваного (підозрюваних) або обвинуваченого (обвинувачених):

1.1. Джерела інформації про підозрюваних:

- свідчення свідків - 01
- обстановка місця події - 02
- сліди правопорушника - 03
- знаряддя правопорушення - 04
- інші речові докази - 05
- документи - 06
- предмет посягання - 07
- засіб правопорушення - 08
- сліди-виділення правопорушника - 9
- мікрооб'єкти, що відносяться до тіла і одягу правопорушника - 10
- транспортні засоби, які використовував правопорушник - 11
- показання співучасників - 12
- показання збувальників викраденого майна - 13
- оперативні дані - 14

1.2. Стать:

- чоловіча-01
- жіноча – 02

1.3. Вік:

- до 18 років - 01
- 18-25 - 02
- понад 25 до 35 - 03
- понад 35 до 45 - 04
- понад 45 до 60 - 05
- понад 60 - 06

1.4. Місце проживання:

- місто - 01
- сільська місцевість - 02
- без постійного місця проживання - 03
- учинив правопорушення там, де проживає – 04
- за межами свого місця проживання – 05

1.5. Освіта:

- середня - 01
- середня спеціальна - 02
- незакінчена вища - 03
- вища – 04

1.6. Рід занять:

- цивільна особа - 01
- посадовець – 02
- представник ОЗУ - 03
- учасник ЗО - 04
- громадянин іншої держави - 05

1.7. Родинний стан:

- одружений-01
- неодружений - 02
- має дітей – 03
- не має дітей - 04

1.8. Засоби існування і джерела:

- зарплата-01
- грошове забезпечення - 02
- стипендія, пенсія - 03
- періодичні заробітки - 04
- скупка, перепродаж - 05
- азартні ігри - 06
- кошти від корисливо-насильницького правопорушення - 07
- від інших правопорушень і правопорушень (наркобізнес, порнобізнес, проституція і т.п.) - 08
- за рахунок коштів родичів, знайомих – 09

1.9. Роль у правопорушенні:

- вчиняв правопорушення самотужки - 01
- у групі - 02
- організатор-03
- виконавець - 04
- посібник - 05
- брав участь у всіх епізодах - 06

- в окремих - 07
- в одному – 08

1.10. Раніше засуджувався:

- за корисливо-насильницькі правопорушення - 01
- убивство - 02
- хуліганство - 03
- статеві правопорушення - 04
- крадіжки - 05
- заподіяння тілесних ушкоджень - 06
- інші корисливі правопорушення - 07
- інші не корисливі правопорушення – 08

1.11. Вчиняв правопорушення:

- проти одного - 01
- двох і більш одночасно - 02

1.12. Відношення з потерпілим:

- не був раніше знайомий - 01
- випадкове знайомство в день чи напередодні правопорушення – 02
- знайомий по проходженню служби - 03
- побутове знайомство - 04
- родич (чи близька людина) - 05
- дані про потерпілого одержані від третьої особи чи шляхом особистої розвідки – 06
- випадкове знайомство - 07

1.13. Перед правопорушенням:

- вживав алкоголь - 01
- наркотики чи інші сильнодіючі речовини - 02
- не встановлено – 03

В. 1. Дані про потерпілого (потерпілих)

1.1. Стать:

- чоловіча - 01
- жіноча - 02

1.2. Вік:

- до 18 років - 01
- 18-25 - 02
- понад 25 до 35 - 03
- понад 25 до 35 – 04
- понад 35 до 45 - 05

- понад 45 до 60 - 06
- понад 60 - 07

1.3. Місце проживання:

- місто - 01
- сільська місцевість - 02

1.4. Місце перебування на момент правопорушення:

- на вулиці - 01
- у чужому будинку, квартирі - 02
- поза житловими приміщеннями - 03
- за місцем проживання цивільних осіб - 04
- в іншому місті, селі - 05
- на відкритій місцевості - 06
- поза місцем - 07

1.5. Рід занять:

- учень - 01
- студент - 02
- службовець - 03
- керівник підрозділу - 04
- працівники СБУ, МВС - 05

1.6. Родинний стан:

- одружений - 01
- неодружений - 02
- має дітей - 03
- не має дітей - 04

1.7. Відносини, зв'язок з ким-небудь зі правопорушників:

- випадкове знайомство - 01
- до вбивства нікого зі правопорушників не знав - 02
- знайомий по службі - 03
- знайомство, пов'язане з загальним захопленням - 04
- родичі - 05
- співмешканці - 06
- сексуальні відносини - 07
- побутове знайомство - 08

Г.1. Характеристика розслідування

1.1. Орган, який вніс відомості до ЄРДР

- орган МВС - 01
- слідчий прокуратури - 02
- прокурор - 03

- органи СБУ - 04
- суд - 05

1.2. Справа розміщена у ЄРДР:

- у день - 01
- від 1 до 3-х доби - 02
- від 4-х до 10 доби - 03
- більш 10 діб - 04

1.3. Терміни розслідування:

- до 1-го місяця - 01
- від 1 до 2-х - 02
- від 2 до 3-х місяців - 03
- від 3-х до 6 місяців - 04
- від 6-ти до 9 - 05
- від 9 місяців до 1 року - 06
- понад рік – 07

1.4. Приводи до внесення у ЄРДР:

- заяви громадян - 01
- посадових осіб - 02
- безпосереднє виявлення правопорушення слідчим, прокурором - 03
- явка з винною - 04
- інші приводи - 05

1.5. Характеристика слідчої ситуації на момент внесення відомостей до ЄРДР або до проведення огляду місця події

- є дані про характер події, але відсутні дані про правопорушника - 01
- є дані про характер злочинної події, і про правопорушника - 02
- чіткі відомості про характер правопорушення й особистість правопорушника відсутні - 03
- чіткі відомості про характер правопорушення відсутні, але є дані про правопорушника – 04
- особа, підозрювана в правопорушенні, затримана - 05
- правопорушник, чи всі правопорушники, затримані на місці правопорушення - 06
- один з (декілька) правопорушників затриманий на місці правопорушення - 07
- правопорушник (усі правопорушники) затримані "по гарячих слідах" - 08
- один з (декілька) правопорушників затриманий "по гарячих слідах" - 09
- правопорушник і потерпілий відомі - 09
- потерпілий відомий, а даних про особистість правопорушника немає - 10

- правопорушник виявлений, але особистість потерпілого не встановлена - 11
- не встановлена особистість потерпілого, зведень про правопорушника немає -12
- правопорушник і потерпілий відомі, знають один одного - 13

1.6. Взаємодія слідчого/процесуального керівника з іншими правоохоронними органами, громадськими організаціями, засобами масової інформації здійснювалася у формі:

- надання разових доручень - 01
- передачі матеріалів оперативно-розшукових дій - 02
- участі оперативних працівників у проведенні слідчих дій - 03
- створення слідчо-оперативних груп для проведення окремих тактичних операцій - 04
- створення слідчо-оперативної групи для розкриття і розслідування правопорушення (злочинної діяльності) по кримінальній справі – 05
- інформування про хід розслідування справи - 06

1.7. Найбільш результативні слідчі дії:

- огляд місця події - 01
- допит свідків-очевидців - 02
- допит службових осіб - 03
- допит родичів, друзів, сусідів - 04
- переслідування і затримання підозрюваного - 05
- особистий обшук підозрюваного - 06
- обшук за місцем проживання підозрюваного - 07
- судово-медична експертиза потерпілого - 08
- криміналістичні експертизи - 9
- огляд предметів, документів - 10
- пред'явлення для впізнання - 11
- одночасний допит - 12
- відтворення обстановки і обставин події- 13
- інші експертизи - 14

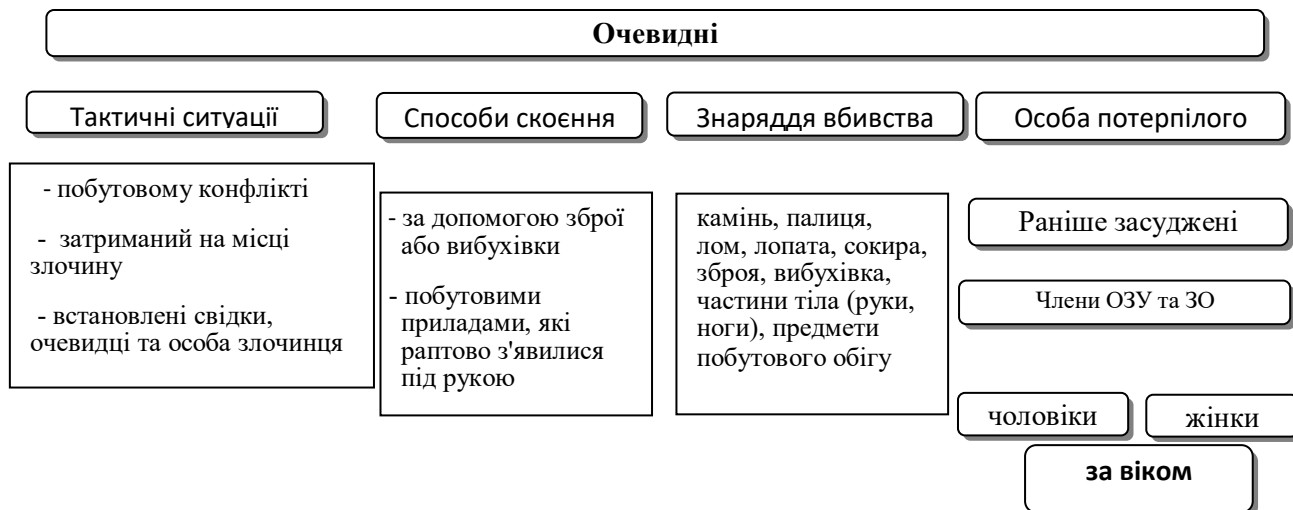
1.8. Використання спеціальних знань:

- використання допомоги спеціалістів при проведенні слідчих дій - 01
- проведення судових експертиз:*
- трасологічних - 02
 - дактилоскопічних - 03
 - балістичних - 04
 - почеркознавчих - 05
 - портретних - 06
 - холодної зброї - 07
 - вибухових речовин і пристроїв - 08
 - матеріалів і речовин - 09

- біологічної - 10
- цитологічної – 11
- імунологічної – 12
- генетико-молекулярної - 13
- судово-медичних - 14
- судово-психіатричних -15
- судово-психологічних -16
- інших комплексних експертиз – 17

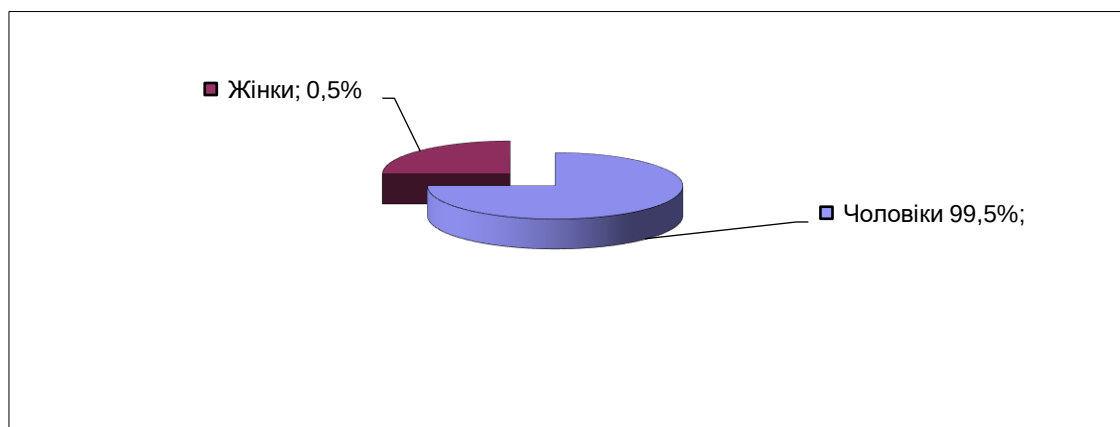
Додаток 3

Класифікація правопорушень

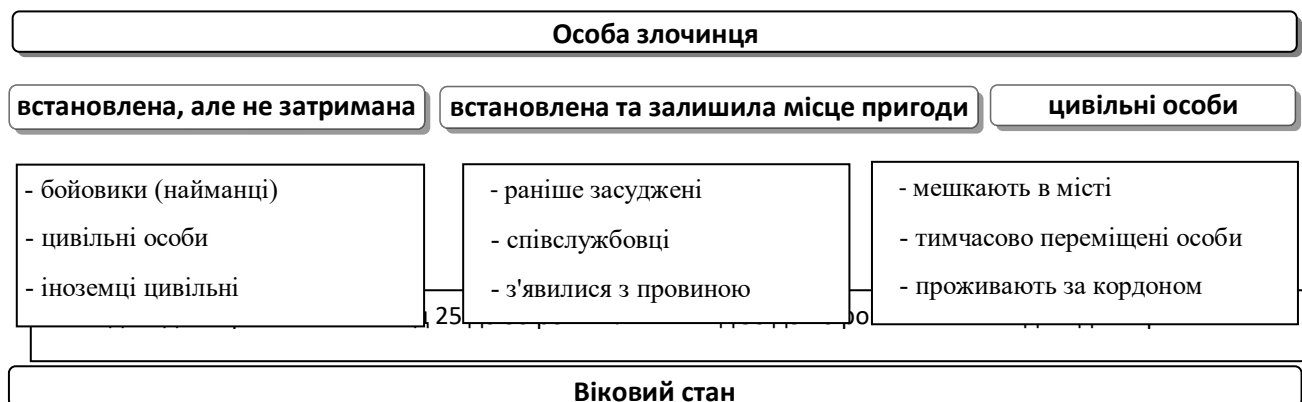
Додаток 4

Стать потерпілих

Додаток 5

Характеристика особи правопорушника

Від 18 до 25 років %	Від 25 до 30 років %	Від 30 до 40 років %	Від 40 до 60 років %

Сімейний стан	Освіта
одружені не одружені	Не повна % Середня % Вища %

Працюючі (працевлаштовані) %	Ті, хто не працює %

Мотиви
помста Приховання іншого злочину Користь Побутові негаразди Сексуальне підґрунтя

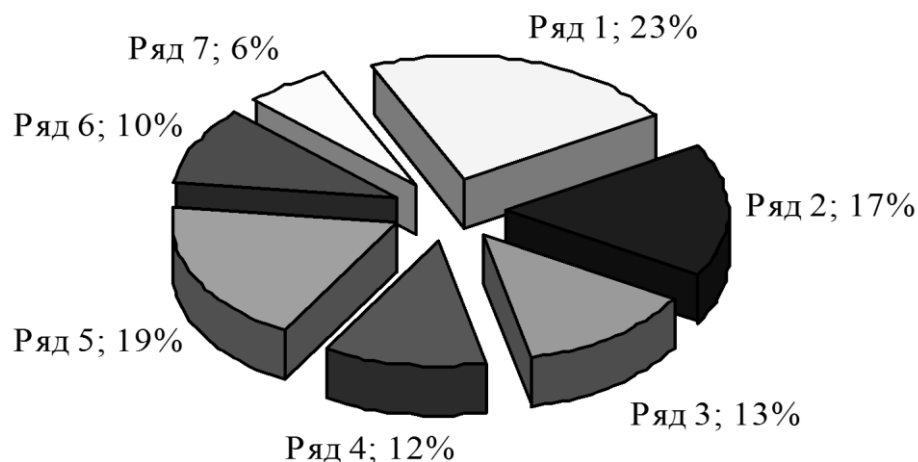
Неочевидні правопорушення, які вчиняються

Способом
підготовки скоєння приховування
- вивчення способів життя - вибір часу - розробка алібі - визначення шляхів підходу та відходу з місця вбивства - визначення знаряддя вбивства - розробка плану скоєння вбивства та прийняття остаточного рішення - задушення (руками, мотузкою, ремнем, кляп, подушка, мотузка) - утоплення - за допомогою транспорту - високих та низьких температур - сили вибуху - скидання - наїзд - спалення - за допомогою зброї - маскуваня під нещасний випадок - приховування трупу - розчленування трупу - заміна знарядь, частин або деталей знарядь вбивства

Особа злочинця
наявні наявні частково відсутні
- достатні для призначення експертиз - ідентифікація трупа - ідентифікація зброї - ідентифікація злочинця - проводився огляд місця події - вилучені частини тіла потерпілого, але особа ідентифікована - є неповні дані про особу злочинця - знаряддя злочину встановлені, але не ідентифіковані - підозрюваний залишив військову - огляд місця події не проводився - частково або повністю відсутні сліди злочину - спотворені знаряддя злочину та особу потерпілого - відсутність трупу, але є інформація про загибель

Додаток 6

Характеристика структури правопорушень

Ряд 1: Особисті неприязні відносини між ОЗУ та ЗО та конфлікти між її членами;

Ряд 2: Встановлення особи;

Ряд 3: Затримання особи на місці пригоди;

Ряд 4: Наявність інформації про особу підозрюваного від свідків і очевидців;

Ряд 5: Явка з повинною;

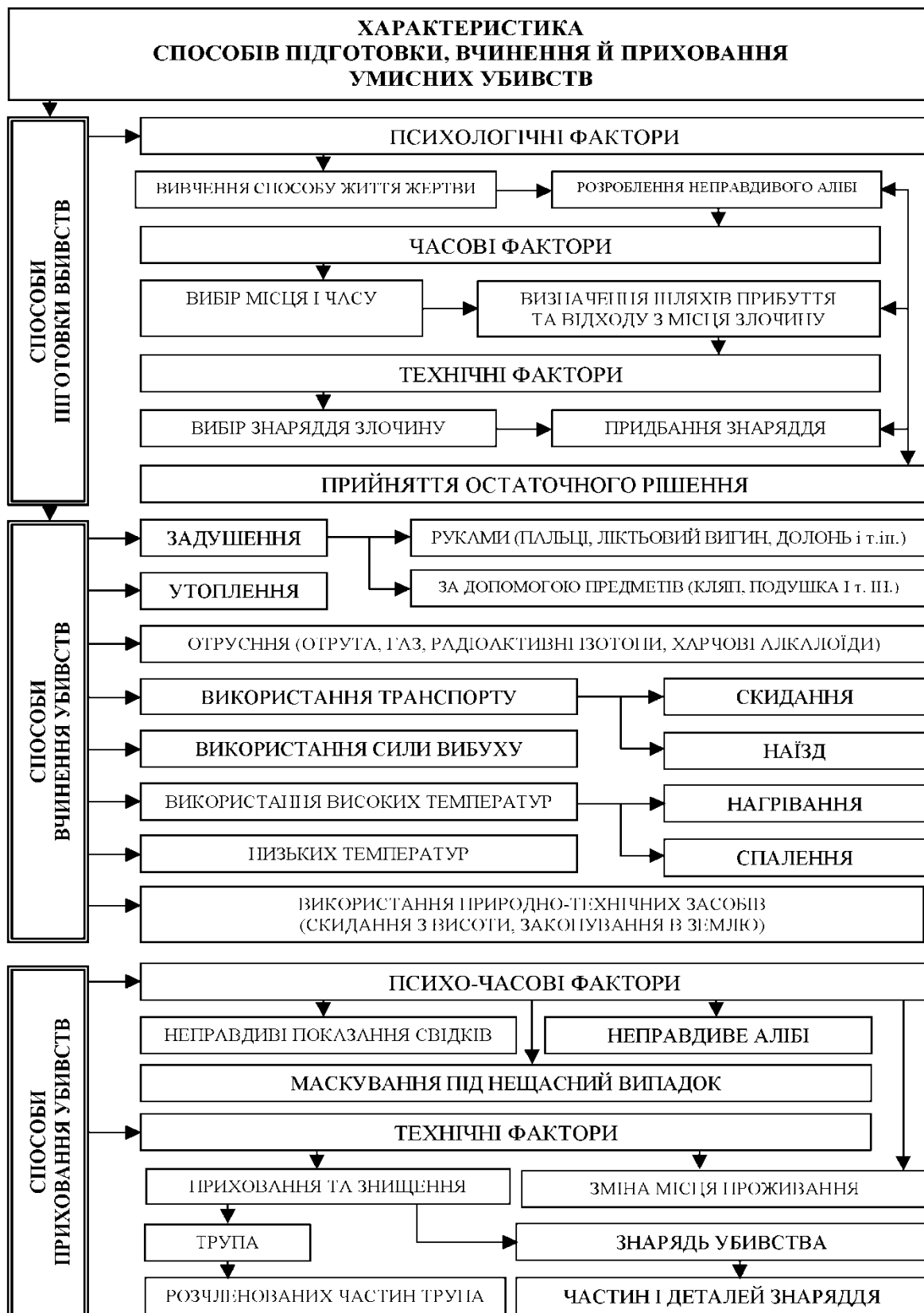
Ряд 6: Відсутність або спонтанність попередньої підготовки по винаходженню способу і знарядь здійснення і заховання слідів;

Ряд 7: Наявність знаряддя.

Додаток 7

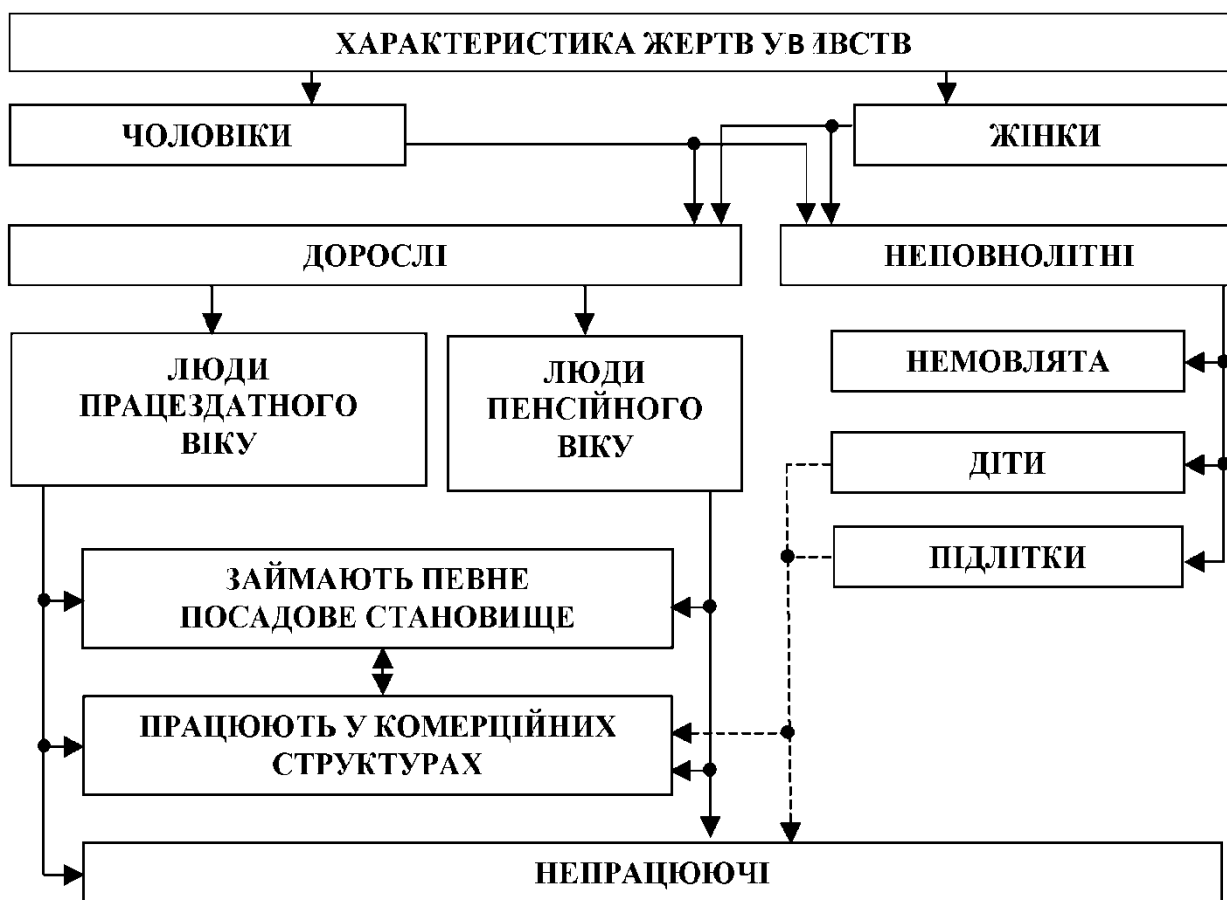
Способи підготовки, вчинення та приховування

правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив

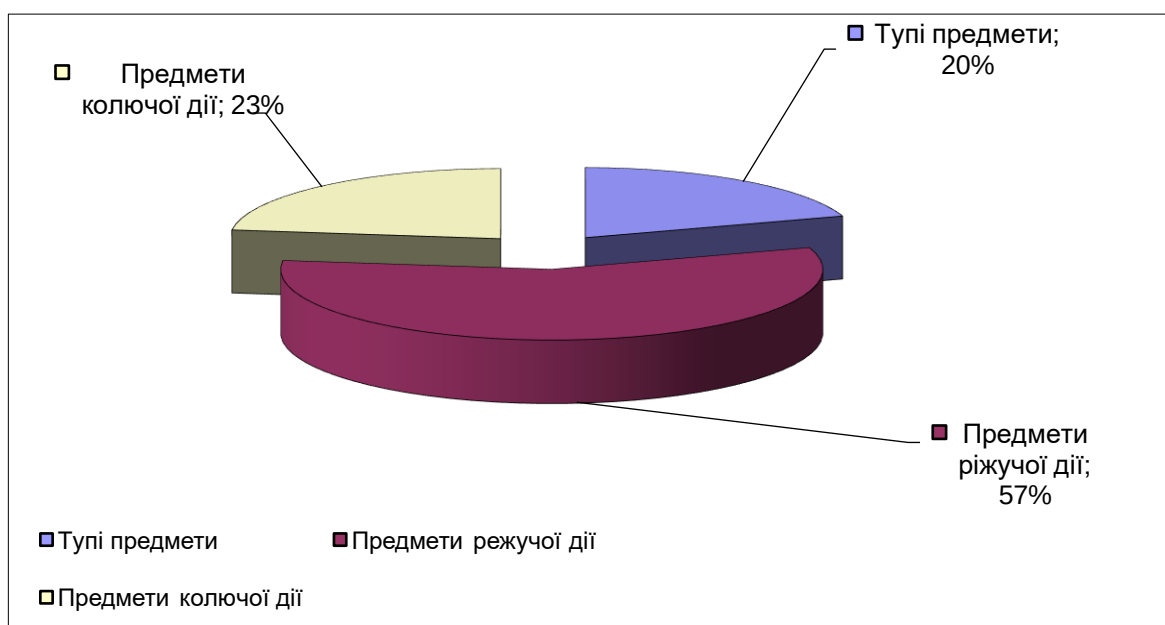
Додаток 8
Характеристика осіб, які вчинили правопорушення

Додаток 9

Характеристика вогнепальної, холодної зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв, які використовувалися при вчиненні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив

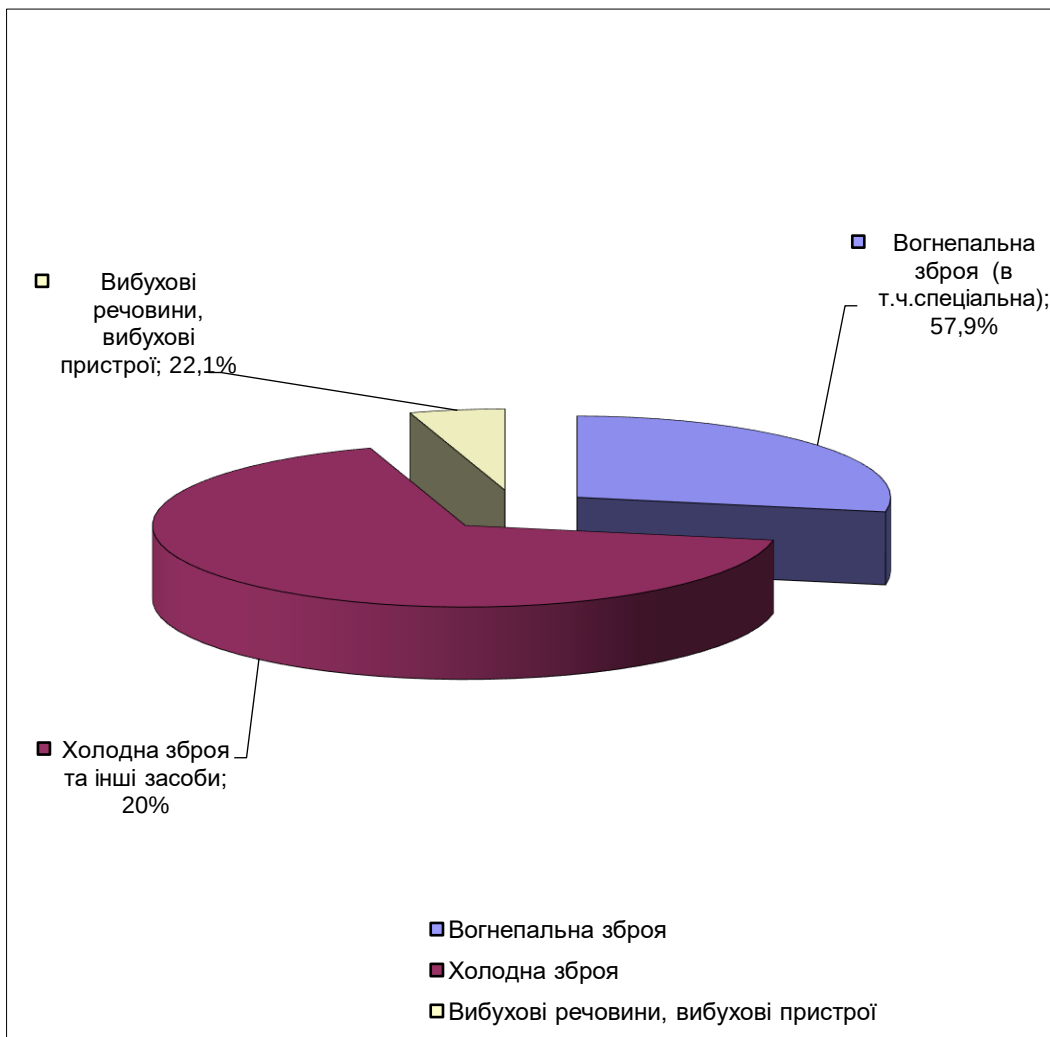

Додаток 10

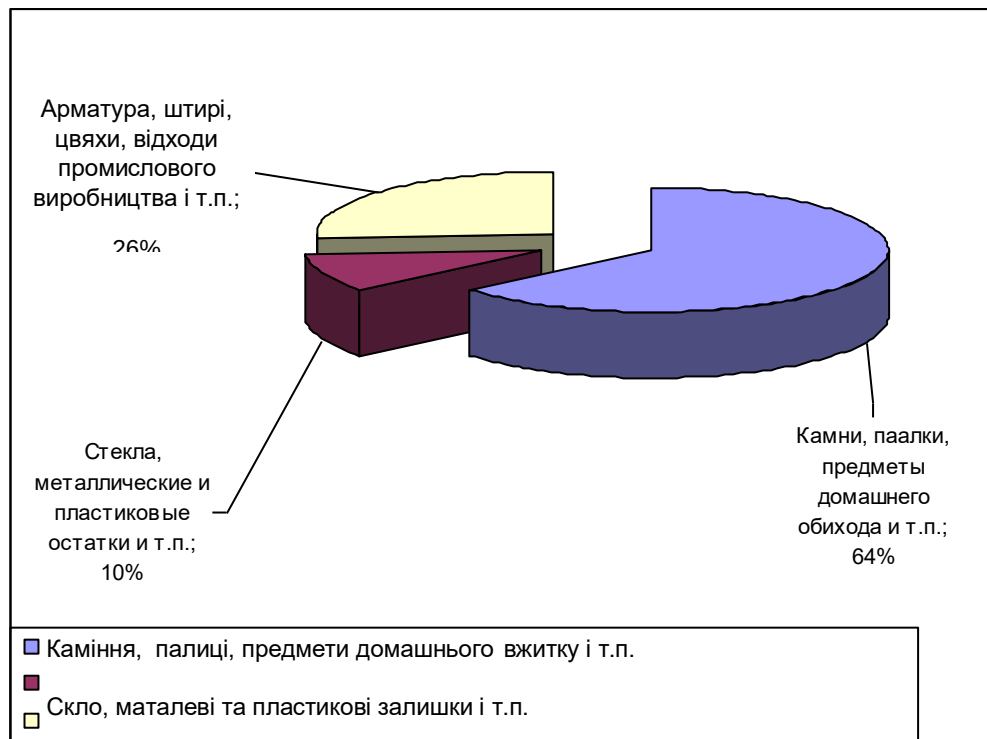
Характеристика холодної зброї при скоєнні

**правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний
вплив**

1. Наперед придбана або виготовлена

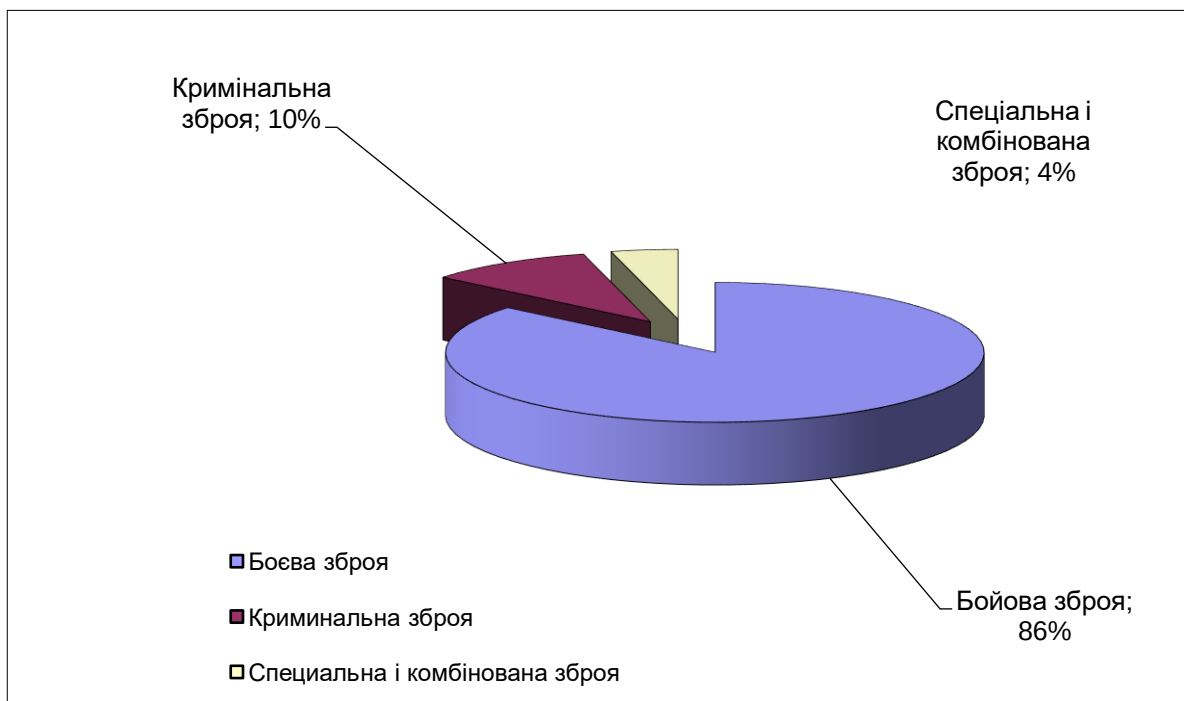

2. Така, що випадково з'явилася під рукою

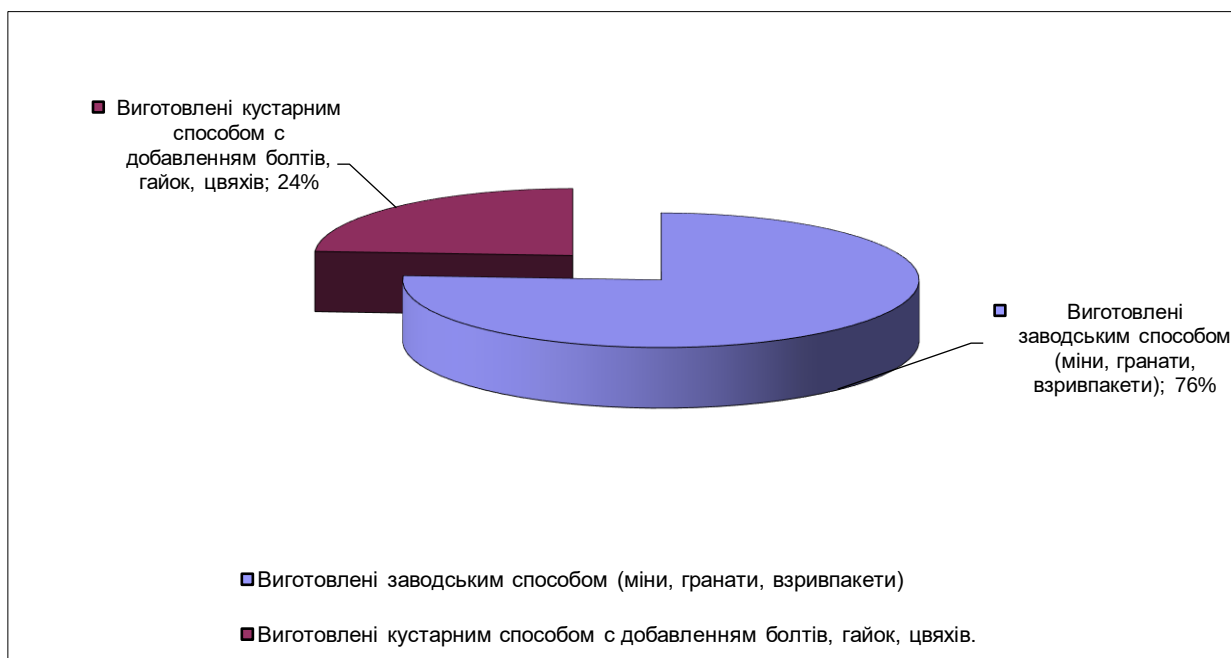
Додаток 11

Характеристика вогнепальної зброї при вчиненні правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив

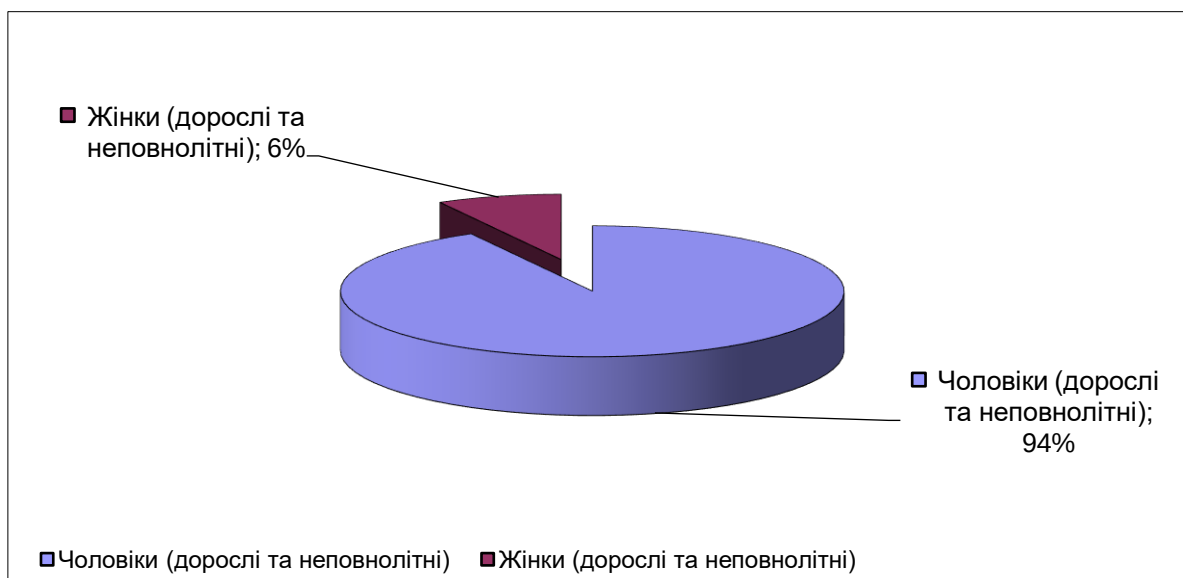
Додаток 12

Характеристика вибухових пристроїв і вибухових речовин, які вживаються при вчиненні умисних убивств

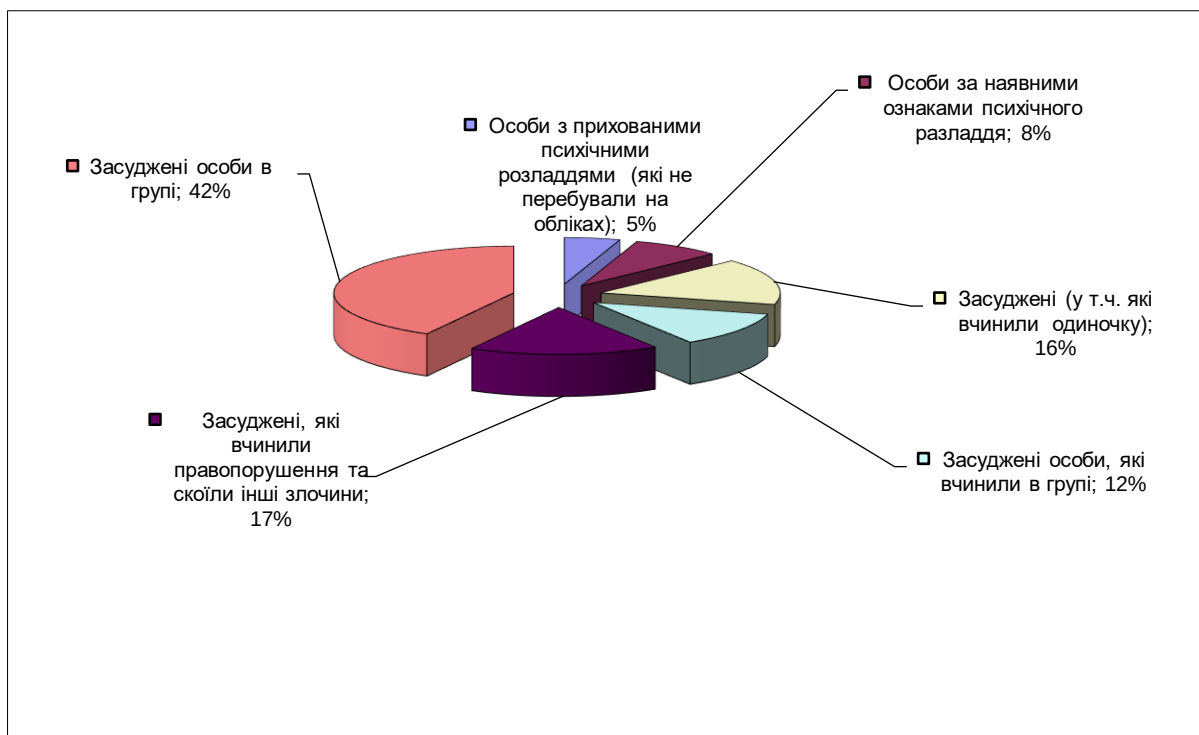
Додаток 13

Статевовікова характеристика правопорушників

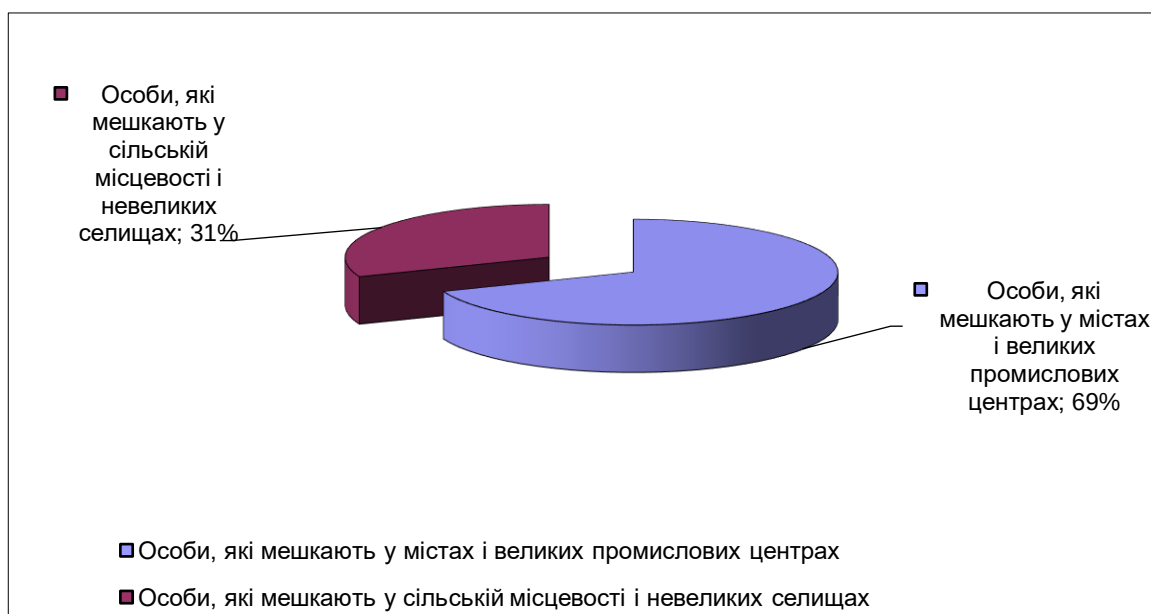
Додаток 14

Соціально-психологічна характеристика підозрюваних осіб

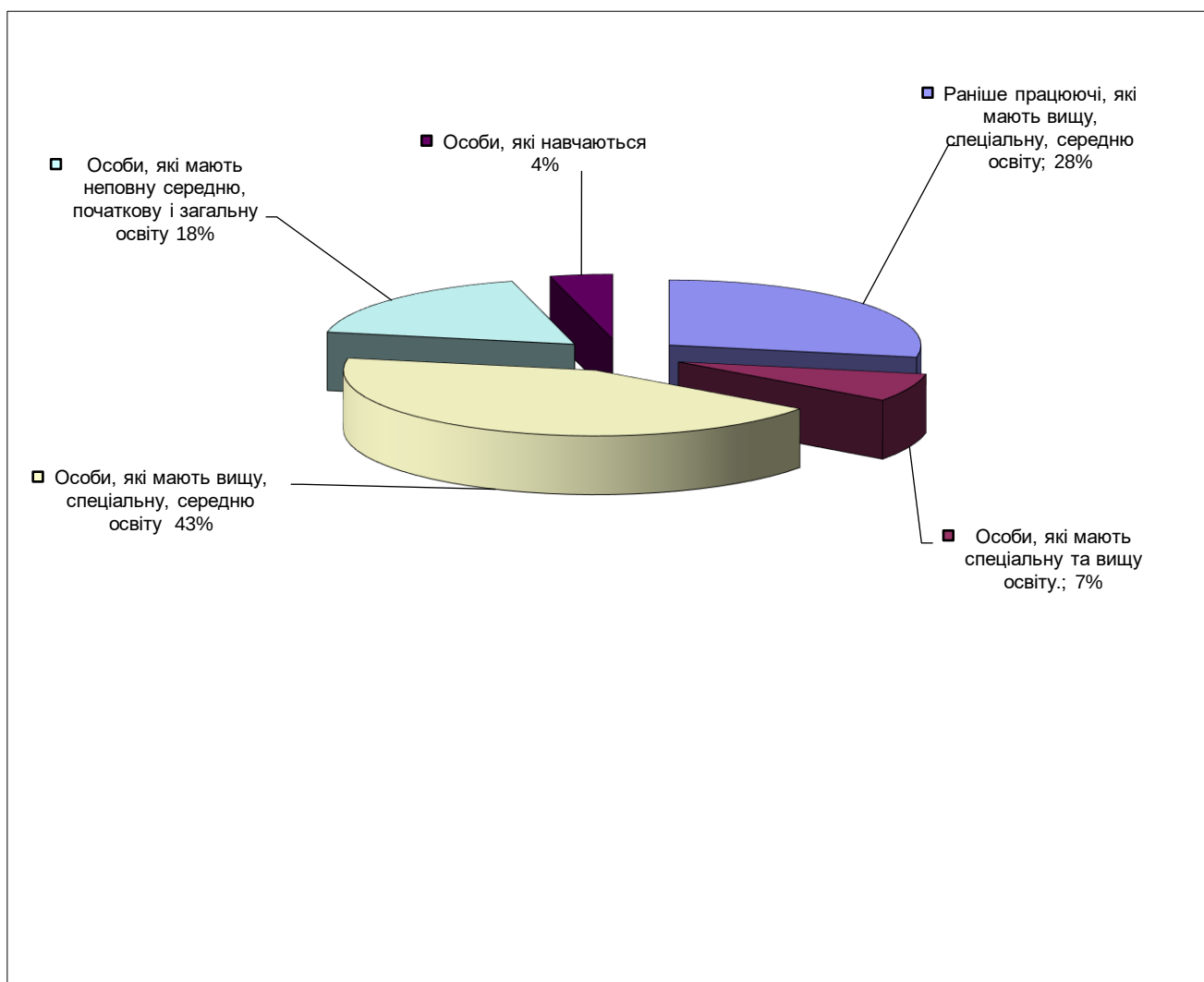
Додаток 15

Демографічна характеристика осіб правопорушників, які мають підвищений злочинний вплив

Додаток 16

Соціальна характеристика осіб

Додаток 17

Узагальнені результати анкетування (48 респондентів) слідчих Національної поліції України, які безпосередньо здійснювали досудове розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив з окремих актуальних питань

В анкетуванні взяли участь (48) слідчих працівників поліції, серед яких 20 слідчих, що становить 41,6 %, 16 старших слідчих – 33 %, 12 керівників слідчих підрозділів 25 %, які 100 % брали участь у розслідуванні правопорушень у Херсонський, Миколаївський, Одеський областях та у м. Києві у період з 1 квітня 2015 р. по 1 квітня 2021 р.

1. На запитання **«Які, на Вашу думку, найбільш суттєві ознаки свідчать, що вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО?»** відповіді розподілилися наступним чином:

- дії спрямовані на вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків (16 респондентів, або 33,3 %);
- дії, спрямовані на вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО в Україні (28 респондентів, або 58,3 %);
- наявність конфліктних відносин між жертвою та правопорушником (20 респондентів, або 41,6 %).

2. На запитання **«Які ознаки вказують про те, що вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО?»** респонденти відповіли:

- використання вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв, отруйних речовин (32 респонденти, або 86,6 %);
- спеціальний статус жертви (потерпілого) (12 респондентів, або 37,5 %).

3. На запитання **«Яким чином інформація (заява) про вчинення вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО надходить до правоохоронних органів?»** відповіді були такими:

- від родичів, близьких людей, друзів потерпілого (8 респондентів, або 16,6 %);
- від представники державних установ (32 респонденти, або 66,6 %);
- від правоохоронних органів іноземних держав (31 респондент, або 64,5 %).

4. На запитання **«Які елементи криміналістичної характеристики, на Ваш погляд, набувають особливого значення під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»** респонденти зазначили:

- предмет злочинного посягання (8 респондентів, або 16,6 %);
- способи вчинення (20 респондентів, або 41,6 %);
- місце, час та обстановка вчинення правопорушення (20 респондентів, або 41,6 %);

- особа потерпілого (8 респондентів, або 16,6 %);
- особа правопорушника (8 респондентів, або 16,6 %);
- мотив правопорушення (24 респонденти, або 50 %);
- знаряддя та засоби вчинення правопорушення (28 респондентів або 58,3 %).

5. На запитання **«Які способи вчинення осіб, які мають підвищений злочинний вплив набули найбільшого розповсюдження?»** респонденти вказали такі відповіді:

- завдання тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого (16 респондентів, або 33,3 %);
- застосування вогнепальної зброї (44 респонденти, або 91,6 %);
- застосування бойових вибухових речовин і пристроїв (16 респондентів, або 33,3 %);
- застосування холодної зброї (16 респондентів, або 33,3 %);
- застосування побутових приладів і предметів (8 респондентів, або 16,6 %);
- застосування високих температур (спалення) (8 респондентів, або 16,6 %).

6. На запитання **«Які категорії громадян стають жертвами (потерпілими)?»** респонденти вказали:

- безробітні (16 респондентів, або 33,3 %);
- працюючі (15 респондентів, або 32,9 %);
- неповнолітні (20 респондентів, або 41,6 %);
- чоловіки (20 респондентів, або 41,6 %);
- жінки (16 респондентів, або 33,3 %);
- іноземці (48 респондентів 100 %).
- Члени ОЗУ та ЗО (20 респондентів, або 41,6 %).

7. На запитання **«Які, на Вашу думку, типові сліди приховування осіб, які мають підвищений злочинний вплив найбільш поширені?»** відповіді були такими:

- сліди знищення залишків частин трупа (має місце при розчленуванні) (8 респондентів, або 16,6 %);
- сліди зміни обстановки (24 респонденти, або 50 %);
- сліди знищення (24 респонденти, або 50 %);
- сліди знищення або приховання знаряддя вчинення правопорушення, особистих речей жертви (28 респондентів, або 58,3 %);
- намагання видати правопорушення під не кримінальну подію (20 респондентів, або 41,6 %);
- сліди дії різного роду хімічних або отруйних речовин, медичних препаратів, сліди дії високих температур (сліди горіння) (28 респондентів, або 58,3 %);
- приховування вчинення іншою особою (особами) (28 респондентів, або 58,3 %);

8. На запитання **«Які, на Вашу думку, найбільш поширені типові сліди про вчинення вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО?»** отримано такі відповіді:

- матеріально-фіксовані сліди (32 респонденти, або 66,6 %);
- ідеальні сліди (сліди пам'яті) у показах свідків (28 респондентів, або 58,3 %);
- сліди біологічного походження (44 респонденти, або 91,6 %);
- мікросліди та мікрооб'єкти (20 респондентів, або 41,6 %);
- документи (7 респондентів, або 14,5 %).

9. На запитання **«На Вашу думку, чи є необхідність у виокремленні типових версій при вчиненні осіб, які мають підвищений злочинний вплив ? «так»** вказало 44 респонденти, або 91,6 %;

«Якщо «так», то які типові версії вчинення осіб, які мають підвищений злочинний вплив висуваються слідчими під час досудового розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»:

- вчинене з корисних мотивів (з метою заволодіння житлом) (8 респондентів, або 16 %);
- вчинене з інших мотивів (помста, неприязний мотив, хуліганських, ідеологічних, релігійних та політичних міркувань та ін.) (20 респондентів, або 41,6 %);
- інші правопорушення 5 респондентів, або 10,4 %).

10. На запитання **«Який, на Вашу думку, найбільш доцільний момент висування слідчих версій?»** відповіді розподілилися так:

- після отримання повідомлення (інформації) **про вчинення вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО** (12 респондентів, або 25 %);
- під час огляду місця події, документів щодо права власності на житло (27 респондентів, або 56,2 %);
- після проведення інших слідчих (розшукових) дій (24 респонденти, або 50 %);
- після проведення негласних слідчих (розшукових) дій (24 респонденти, або 50 %);
- після отримання висновків судових експертиз (16 респондентів, або 33,3 %).

11. На запитання **«Які форми взаємодії, на Вашу думку, найбільш ефективні під час проведення невідкладних слідчих дій»** респонденти вказали такі:

- отримання повідомлення про правопорушення (14 респондентів, або 29,1 %);
- реагування на правопорушення (3 респонденти, або 6,2 %);
- виїзд на місце вчинення правопорушення (44 респонденти, або 91,6 %).

12. На запитання **«Як Ви вважаєте, однією із форм взаємодії під час здійснення огляду місця події є»:**

- участь в огляді усіх членів слідчо - оперативної групи (28 респондентів, або 58,3 %);

- участь в огляді місця події спеціалістів (32 респонденти, або 66,6 %);
- участь в огляді експертів (24 респонденти, або 50 %);
- участь в огляді судмедпрацівника (23 респонденти, або 47,9 %).

13. На запитання **«Як Ви вважаєте, під час якого огляду місця події виникає найбільше проблем із взаємодією між слідчим і правоохоронними органами, МЮ, УСО, ДБР, СБУ тощо?»:**

- під час огляду місця події (24 респонденти, або 50 %);
- під час ОМП (8 респондентів, або 16,6 %);
- під час огляду території (16 респондентів, або 33 %);
- під час огляду техніки (12 респондентів, або 25 %);
- під час огляду транспортних засобів (12 респондентів, або 25 %);

14. На запитання **«Які слідчі (розшукові) дії найбільш ефективні при розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»** респонденти вказали:

- огляд місця події (48 респондентів, або 100 %);
- огляд документів (44 респонденти, або 91,6 %);
- огляд знаряддя вчинення правопорушення (28 респондентів, або 58,3 %);
- допит свідка (24 респонденти, або 50 %);
- допит підозрюваного (16 респондентів, або 33,3 %);
- обшук (7 респондентів, або 6,2 %);
- пред'явлення для впізнання (8 респондентів, або 16,6 %);
- пред'явлення для впізнання документів (речей, одягу) (4 респонденти, або 8,3 %);
- слідчий експеримент (16 респондентів, або 33,3 %);
- призначення судових експертиз (36 респондентів, або 75 %);
- освідування (15 респондентів, або 31,2 %).

15. На запитання **«Що Ви відносите до важливих обставин розслідування про вчинення вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО?»** респонденти зазначили:

- встановлення знарядь (20 респондентів, або 41,6 %);
- встановлення особи потерпілого (12 респондентів, або 25 %);
- встановлення та розшук особи правопорушника (24 респонденти, або 50 %);
- встановлення співучасників (23 респонденти, або 47,9 %);
- встановлення взаємовідносин між правопорушником та жертвою (потерпілим) (28 респондентів, або 58,3 %);
- встановлення часу та місця вчинення (27 респондентів, або 56,2 %);
- отримання необхідних документів, які свідчать про незаконне заволодіння та відчуження житла (8 респондентів, або 16,6 %);
- встановлення способів (48 респондентів, або 100 %);
- затримання особи правопорушника «на гарячому» або по «гарячим слідам» (8 респондентів, або 16,6 %);

– встановлення корумпованих службових осіб в органах правопорядку, органах державної влади та місцевого самоврядування та юридичних осіб (12 респондентів, або 25 %);

– встановлення членів ОЗУ та ЗО (28 респондентів, або 58,3 %);

16. На запитання «Які, на Вашу думку, судові експертизи найбільш доцільні та ефективні при розслідуванні правопорушення ОЗУ та ЗО?»

- судово-медичні (48 респондентів, або 100 %);
- судово-біологічні (48 респондентів, або 100 %);
- судово-психологічні (21 респондент, або 43,7 %);
- судово-психіатричні (44 респонденти, або 91,6 %);
- судово-лінгвістичні (12 респондентів, або 25 %);
- судово-трасологічні (22 респонденти, або 45,8 %);
- судово-почеркознавчі (8 респондентів, або 16,6 %);
- експертиза зброї та слідів і обставин її використання (28 респондентів, або 58,3 %);
- судово-наркологічну (24 респонденти, або 50 %);
- вибухотехнічна експертиза (28 респондентів, або 58,3 %);
- судово-хімічна експертиза (28 респондентів, або 58,3 %);
- комп'ютерно-технічна експертиза (9 респондентів, або 18,7 %).

Додаток 18

Узагальнені результати анкетування (40 респондентів) слідчих та прокурорів, які безпосередньо здійснювали досудове розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив з окремих актуальних питань

В анкетуванні взяли участь (20) слідчих, органів прокуратури, що становить 50 %, 20 старших слідчих – 50 %, які 100 % брали участь у розслідуванні з 1 квітня 2015 р. по 1 квітня 2021 р.

1. На запитання «Які, на Вашу думку, найбільш суттєві ознаки свідчать, про вчинення правопорушення ОЗУ та ЗО?»

- дії спрямовані на правопорушення у зв'язку з виконанням ним як службових, так і інших обов'язків вказало 40 респондентів (100 %);
- високий рівень латентності вказало 20 респондентів (50 %);
- наявність конфліктних відносин між жертвою та правопорушником вказало 40 респондентів (100 %).

2. На запитання «Які ознаки вказують про те, що вчинене правопорушення ОЗУ та ЗО?»

- використання вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв, отруйних речовин вказало 33 респонденти (82,5 %);
- спеціальний статус жертви (потерпілого) вказало 20 респондентів (50 %).

3. На запитання «Яким чином інформація (заява) про вчинення правопорушення ОЗУ та ЗО надходить до правоохоронних органів?»

- від оперативних підрозділів МВС вказало 10 респондентів (25 %);
- від громадян вказало 40 респондентів (100 %);
- від ЗМІ вказало 20 респондентів (50 %).

4. На запитання: «Які елементи криміналістичної характеристики, на Ваш погляд, набувають особливого значення під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»

- способи вказало 20 респондентів (50 %);
- місце, час та обстановка вчинення правопорушення вказало 33 респонденти (82,5 %);
- особа правопорушника вказало 10 респондентів (25 %);
- мотив правопорушення вказало 33 респонденти (82,5 %);
- наряддя та засоби вчинення вказало 33 респонденти (82,5 %).

5. На запитання: «Які способи вчинення осіб, які мають підвищений злочинний вплив набули найбільшого розповсюдження?»

- завдання тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого вказало 10 респондентів (25 %);
- застосування вогнепальної зброї вказало 40 респондентів (100 %);
- застосування бойових вибухових речовин та пристроїв вказало 33 респонденти (82,5 %);

- застосування холодної зброї вказало 10 респондентів (25 %).

6. На запитання: **«Які, на Вашу думку, типові сліди приховування осіб, які мають підвищений злочинний вплив найбільш поширені?»**

- сліди знищення слідів вказало 20 респондентів (50 %);
- сліди зміни обстановки вказало 20 респондентів (50 %);
- сліди знищення або приховання знаряддя вчинення правопорушення особистих речей жертви вказало 10 респондентів (25 %);

7. На запитання: **«Які, на Вашу думку, найбільш поширені типові сліди вбивства залишаються?»**

- матеріально-фіксовані сліди вказало 20 респондентів (50 %);
- сліди біологічного походження вказало 40 респондентів (100 %);

8. На запитання: **«На Вашу думку, чи є необхідність у виокремленні типових версій при вчиненні осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»**

- «Так» вказало 40 респондентів (100 %).

«Якщо «так», то які типові версії вчиненні осіб, які мають підвищений злочинний вплив висуваються слідчими під час досудового розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»

- вчинене з корисних мотивів (з метою заволодіння житлом) вказало 10 респондентів (25 %);
- вчинене з інших мотивів (помста, неприязний мотив, хуліганських, ідеологічних, релігійних та політичних міркувань та ін.) вказало 40 респондентів (100 %);
- стався нещасний випадок вказало 20 респондентів (50 %);
- вчинено інший правопорушення вказало 10 респондентів (25 %).

9. На запитання: **«Який, на Вашу думку, найбільш доцільний момент висування слідчих версій?»**

- під час огляду місця події, документів щодо права власності на житло вказало 40 респондентів (100 %);
- після отримання висновків судових експертиз вказало 10 респондентів (25 %).

10. На запитання: **«Які форми взаємодії, на Вашу думку, найбільш ефективні під час проведення невідкладних слідчих дій?»**

- отримання повідомлення про правопорушення вказало 10 респондентів (25 %);
- реагування на правопорушення вказало 20 респондентів (50 %);
- виїзд на місце вчинення правопорушення вказало 40 респондентів (100 %).

11. На запитання: **«Як Ви вважаєте, однією з форм взаємодії під час здійснення огляду місця події є?»**

- участь в огляді місця події спеціалістів вказало 33 респонденти (82,5 %);
- участь експертів вказало 10 респондентів (25 %);
- участь в огляду судмедпрацівника вказало 33 респонденти (82,5 %).

12. На запитання: **«Як Ви вважаєте, під час якого огляду місця події виникає найбільше проблем із взаємодією між слідчим та правоохоронними органами, МЮ, МВС, УСР, ДВБ, СБУ, ЗМІ України тощо»:**

- під час огляду території вказало 10 респондентів (25 %);
- під час огляду місць бойових позицій вказало 33 респонденти (82,5 %);
- під час огляду місць дислокацій ОЗУ та ЗО вказало 20 респондентів (50 %);
- під час ексгумації вказало 10 респондентів (25 %).

13. На запитання: **«Які слідчі (розшукові) дії найбільш ефективні при розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»**

- огляд місця події вказало 40 респондентів (100 %);
- огляд документів вказало 20 респондентів (50 %);
- огляд знаряддя вказало 20 респондентів (50 %);
- допит свідка вказало 20 респондентів (50 %);
- допит підозрюваного вказало 10 респондентів (25 %);
- обшук вказало 10 респондентів (25 %);
- слідчий експеримент вказало 33 респонденти (82,5 %);
- призначення судових експертиз вказало 40 респондентів (100 %).

14. На запитання: **«Які, на Вашу думку, судові експертизи найбільш доцільні та ефективні при розслідуванні?»**

- судово-медичні вказало 40 респондентів (100 %);
- судово-біологічні вказало 40 респондентів (100 %);
- судово-психологічні вказало 10 респондентів (25 %);
- судово-психіатричні вказало 33 респонденти (82,5 %);
- судово-грунтознавчі вказало 10 респондентів (25 %);
- судово-трасологічні вказало 20 респондентів (50 %);
- експертиза зброї та слідів і обставин її використання вказало 40 респондентів (100 %);
- вибухотехнічна експертиза вказало 20 респондентів (50 %);
- судово-хімічна експертиза вказало 20 респондентів (50 %);
- пожежно-технічна експертиза вказало 10 респондентів (25 %).

Додаток 19

Узагальнені результати анкетування (33 респонденти) прокурорів прокуратури, які безпосередньо здійснювали керівництво досудовим розслідуванням осіб, які мають підвищений злочинний вплив з окремих актуальних питань

В анкетуванні взяли участь (33) прокурори, що становить 100 %, які безпосередньо здійснювали керівництво досудовим розслідуванням у період з 1 квітня 2015 р. по 1 квітня 2021 р.

1. На запитання **«Чи існують складнощі при досудовому розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив, якщо так то в чому їх суть?»**

- у відсутності окремої криміналістичної методики вказало 11 респондентів (33,3 %);
- у складнощах організаційного характеру вказало 33 респонденти (100 %);
- у складнощах процесуального характеру вказало 20 респондентів (41,6 %);
- у недостатності літературних джерел вказало 11 респондентів (33,3 %);
- у великому навантаженні вказало 11 респондентів (33,3 %);
- у відсутності електронних баз даних вказало 22 респонденти (66,6 %);

2. На запитання **«Чи вважаєте Ви за доцільне планувати розслідування?»**

«Так» вказало 33 респонденти (100 %);

«Якщо «так», то які саме?»

- у формі розгорнутого письмового плану розслідування вказало 33 респонденти (100 %);
- у складанні письмового плану окремої слідчої (розшукової) дії вказало 11 респондентів (33,3 %);
- у складанні схем злочинних зв'язків вказало 11 респондентів (33,3 %);
- укладанні переліку слідчих (розшукових) дій вказало 11 респондентів (33,3 %).

3. На запитання **«Як Ви вважаєте, існуючий порядок отримання дозволу на проведення НСРД задовольняє практику?»**

- «так» вказало 22 респонденти (66,6 %);
- потребує вдосконалення вказало 11 респондентів (33,3 %).

5. На запитання **«Якщо так, то в яких напрямках повинно здійснюватися таке удосконалення?»**

- удосконалювати форми КПК України вказало 11 респондентів (33,3 %);

- удосконалювати інші відомчі нормативні акти вказало 22 респонденти (66,6 %).

6. На запитання **«Як Ви вважаєте, норми статті 86 КПК – недопустимість доказів потребують удосконалення?»**

«Так» вказало 33 респонденти (100 %).

7. На запитання **«Як Ви вважаєте, яка ефективність проведених НСРД щодо розкриття осіб, які мають підвищений злочинний вплив?»**

- середня вказало 11 респондентів (33,3 %);

- низька вказало 22 респонденти (66,6 %).

8. На запитання **«Чи використовуєте Ви у своїй діяльності інноваційні та інформаційні технології?»**

- базу законодавства України та країн ЄС вказало 33 респонденти (100 %);

- електронні довідники, підручники, словники тощо вказало 22 респонденти (66,6 %);

- зразки процесуальних документів вказало 22 респонденти (66,6 %).

Додаток 20

Методичні рекомендації щодо проведення досудового розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив

ЗМІСТ

ВСТУП

- 1.1. Початок кримінального провадження**
- 1.2. Особливості роботи слідчих і прокурорів**
- 1.3. Обставини, що підлягають установленню в кримінальному провадженні**
- 1.4. Типові слідчі ситуації, версії та особливості проведення тактичних операцій**
- 1.5. Огляд місця події як первинна і невідкладна слідча дія**
- 1.6. Пошук доказів протиправної діяльності, які можна буде використано при доказуванні протиправної діяльності**
- 1.7. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування**
- 1.8. Тактика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування**
- 1.9. Тактико-методологічні засади проведення експертиз під час розслідування**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВИСНОВКИ

ВСТУП

Сучасна криміналістика розглядається як наука, яка має об'єктом вивчення два взаємопов'язаних види людської діяльності:

1) злочинну діяльність (підготовка, вчинення і приховування правопорушень);

2) діяльність з пошуку, виявлення і розслідування правопорушень.

Злочинна діяльність вивчається криміналістикою з функціональної точки зору як певна динамічна система дій, які об'єднуються поняттям механізму вчинення правопорушення. Такий механізм правопорушення включає в себе особистість правопорушника, предмет посягання, місце і обстановку правопорушення, особистість потерпілого, способи правопорушення і характерні сліди, що залишаються в навколишньому середовищі та місці вчинення правопорушення.

При формуванні механізму вчинення правопорушення проявляються певні закономірності - суттєві, повторювані і відносно стійкі зв'язки і залежності між окремими його елементами.

Діяльність з виявлення і розслідування правопорушень вивчається криміналістикою з точки зору використання певних способів (слідчих дій), прийомів та засобів пошуку, виявлення, фіксації, вилучення і використання слідів правопорушення як можливе джерело доказів.

У цій ситуації виявляються певні закономірності у формуванні слідчих дій і використання відповідних способів та окремих прийомів збирання, аналіз та фіксація доказів під час слідчих розшукових дій.

Такі дії здійснюються у точній відповідності КПК України органи досудового розслідування, прокуратури та суду щодо розслідування кримінальних правопорушень.

Кримінальне правопорушення завжди завдає державі, суспільству, громадянам певної шкоди й це зобов'язує державні органи, на які покладено обов'язок вести боротьбу зі злочинністю, в межах своєї компетенції, здійснювати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України).

Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Слово «провадження» означає діяльність, застосування фізичних і розумових сил, а «кримінальне» – таке, що стосується кримінальних правопорушень, їх караності.

Система процесуальних дій, що здійснюються у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, у сучасній Україні, як уже зазначалось, включає в себе не тільки судове, а й досудове провадження.

Специфіка досудового провадження полягає в тому, що у ньому задіяні цілий ряд взаємодіючих суб'єктів (державні органи та посадові особи, заявники, потерпілі, підозрювані, захисники, представники, свідки, експерти та ін.), які здійснюють та беруть участь у багатьох процесуальних діях і приймають чимало процесуальних рішень (щодо прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, збирання, перевірки та оцінки доказів, повідомлення особі про підозру, зупинення та закриття кримінального провадження тощо).

Досудове провадження займає значну частину всього кримінального судочинства. Однак у цій частині провадження не здійснюється судова діяльність пов'язана з розглядом питання про винність і покарання. Тут немає звернень до суду з кримінально-правових питань. Лише у випадках, прямо передбачених законом, органи досудового розслідування, прокурор звертаються до суду (слідчого судді) для одержання дозволу на провадження процесуальних дій, якими обмежуються права та свободи учасників кримінального провадження. Відповідно до п. 18 ст. 3 КПК слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Таким чином, сутність кримінального процесу (кримінального судочинства) полягає в діяльності суду та інших суб'єктів у постановленні питання про вчинення певною особою кримінального правопорушення, його дослідження за допомогою доказування та прийняття рішень у питаннях щодо події кримінального правопорушення, винності підсудного, необхідності та розмірі покарання винного.

Судовою медициною і судовою психіатрією, досягнення яких використовуються, зокрема, при провадженні огляду місця події, освідування, огляді трупа, призначенні судово-медичної і судово-психіатричної експертиз тощо.

Таким чином, під час кримінального провадження, кримінального судочинства, здійснюються заходи у точній відповідності до норм і правил кримінального судочинства, спрямовані на вирішення завдань протидії злочинності.

1.1. Початок кримінального провадження

У ст. 3. Конституції України вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а правоохоронні органи, залежно від підслідності (ст. 216 КПК України), зобов'язані забезпечити ці конституційні права громадян. Кримінальний процесуальний кодекс передбачає порядок такого захисту шляхом дотримання правил та процедур, що забезпечують неупереджене проведення досудового розслідування у точній відповідності до КПК України.

Подання заяви чи повідомлення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, на жаль, не можна вважати самостійною стадією кримінального провадження, а тому не достатньо чітко врегульована нормами процесуального законодавства.

Законодавець не визнає процес первинної перевірки заяв та повідомлень про правопорушення самостійною стадією, а це призводить до того, що ця стадія не має чітких правил та процедур вирішення таких заяв, а віддана на відкуп працівникам поліції, а вони діють в залежності від їх порядності, чесності, практичному досвіду роботи тощо.

Тому, вчені в галузі права змушені вести дискусії про початок кримінального провадження та проблеми, що мають місце під час вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення. Адже загальновідомо, що до початку кримінального провадження здійснюється низка організаційно-тактичних, оперативно-розшукових заходів реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення. Відповідно ст. 214 КПК України пошук первинної інформації про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення повинна здійснюватися протягом 24 годин, в тому числі огляд місця події, в умовах не визначених законодавчих правил та процедурах, мінімальної інформації, обмеженим колом осіб, як правило, членами слідчо-оперативної групи, уповноваженими та службовими особами тощо. Але якщо у ці терміни не вдалося встановити обставин, що можуть свідчити про наявність або відсутність ознак кримінального правопорушення, виникає низка порушень термінів прийняття рішень, що можуть призвести до того, докази протиправної діяльності можуть бути визнані неналежними (ст. 85 КПК України) та недопустимими (ст. ст. 86-90 КПК України).

Тому такі факти призводять до необґрунтованого кримінального переслідування або списання матеріалів за висновками як за кримінальними правопорушеннями, так і за фактами кримінальних проступків.

Отже, актуальними є питання усвідомлення правоохоронними органами та громадянами наявності суттєвих прогалин у чинному законодавстві щодо чіткого порядку реєстрації, реагування і вирішення заяв, повідомлень громадян та посадових осіб про кримінальні правопорушення.

Проблемами удосконалення чинного кримінального процесуального кодексу займаються такі науковці та практичні працівники правоохоронних органів, а саме: Ю. П. Аленін, Р.Г. Андреев, О. Баганець, О.М. Бандурка, О. Банчук, Т. М. Барабаш Є.П. Блажівський, В. Богунов, О. А. Вакулік, А. Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Р.С. Кацавця, В.В. Коваленко, Ю. Котнюк, Л. М. Лобойко, А.В. Молдаван, В.Н. Назарова, В.Т. Нор, П.Д. Письменний, О.С. Саїнчин, В.Я. Тацій, В. М. Трофименко, Л.Д. Удалова, В. Фаренник, І. В. Чурікова М.Є. Шумило, А. З. Якубова та інші.

У разі порушення прав і свобод людини, внаслідок учинення відносно них, близьких осіб, або сторонніх осіб кримінального правопорушення, громадяни мають право звернутись безпосередньо або опосередковано до правоохоронних органів із заявою в будь-якій формі (усно або письмово), а слідчий, прокурор, або уповноважена чи службова особа зобов'язані прийняти та зареєструвати згідно з п. 1.2 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є:

1. Повідомлення будь-яких осіб та самотійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;

2. Повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення.

У ст. 214 КПК України зазначено, що слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самотійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Отже, необхідно отримати, зафіксувати, розгадати та встановити факт кримінального правопорушення, а у невідкладних випадках, якщо це необхідно, здійснити огляд місця події до внесення відомостей та внести до ЄРДР з метою отримання найбільш повної та об'єктивної інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Отримати первинну інформацію про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) можливо під час здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також при зверненні до правоохоронних органів із заявою або повідомлення про вчинення відносно потерпілого або його близьких родичів (ст. 60 КПК України).

У цьому випадку потерпілий або заявник складають у довільній формі заяву, у якій має міститись інформація про заявника.

Порядок перевірки первинної інформації до початку досудового розслідування, процесуально не закріплений та призводить до порушень законності, необ'єктивності, створює хаос у діяльності оперативних підрозділів та слідства, створює підґрунтя для зловживання.

Відсутність стадії кримінального процесу перевірки заяв та повідомлень про правопорушення до початку кримінального провадження створює ілюзію спрощеного порядку вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та про кримінальні проступки, а саме: у КПК України зазначено, що процесуальні рішення органів досудового розслідування (ст. 110 КПК України) приймаються у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо слідчий визнає це необхідним.

У ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. Ця норма закріплена у ст. 246 КПК України де сказано про те, що негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. ст. 260–264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких правопорушень.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів

Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Відповідно до ст 99 КПК України матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази, посилаючись на ч. 2 ст. 91 КПК України, де зазначено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів, у (ст. 93 КПК України) зазначено порядок збирання доказів, а (ст. 94 КПК України) передбачає оцінка доказів.

Законодавець у ст. 12 КК України ввів таке поняття, класифікація кримінальних правопорушень, які поділив на кримінальні проступки і правопорушення.

Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, а правопорушення поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Нетяжким правопорушенням є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким правопорушенням є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким правопорушенням є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Законодавець ввів єдина поняття кримінальні правопорушення але не запропонував єдиний порядок їх вирішення, чим суттєво обмежив повноваження оперативних підрозділів на стадії перевірки заяви та повідомлення про кримінальні проступки (ст.12 КК України).

Більше того, здійснювати оперативно-розшукові заходи під час перевірки заяв і повідомлень про кримінальні проступки не врегульовано, але порядок використання такої інформації законодавець не передбачив (ст. 275 КПК України).

Отже, окрім того, на цій стадії важко встановити яке правопорушення вчинене, але й слід знати, які дії слід вчинити, які засоби, сили, та методи використати, а які не можна використати під час вирішення заяв та повідомлень про вчинені правопорушення.

Виходячи з цього, вчені у галузі кримінального процесуального законодавства намагаються вирішити цю проблему під час перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

На стадій подачі, реєстрації та вирішенні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення правоохоронним органам досить складно встановити їх ступінь тяжкості та кваліфікувати за вказаними ознаками, а відтак постає питання де законний порядок, нормативно – правовий їх вирішення?

Разом з тим МВС України здійснили певні кроки щодо вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення – кримінальні проступки, шляхом введення нового підрозділу дізнання. Підрозділи дізнання забезпечують чергування у складі слідчо-оперативних груп для їх виїзду на місце події за заявами і повідомленнями про кримінальні проступки. Керівник підрозділу дізнання розглядає заяви і повідомлення про кримінальні проступки, що надходять до територіального підрозділу поліції, а також інші матеріали про кримінальні проступки, виявлені працівниками поліції, і забезпечує невідкладне, але не пізніше 24 годин після надходження, внесення відповідних відомостей про кримінальні проступки до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) та повідомлення прокурора про початок досудового розслідування.

Так, В.В. Назаров у своєму коментарі до КПК України дає визначення: «досудове розслідування – це стадія кримінального процесу, що починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності».

В.Г. Гончаренко, зазначає, що слідчий прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після надходження заяви, повідомлення до правоохоронного органу й незалежно від часу їх надходження безпосередньо до нього, зобов'язаний надати правову оцінку їх змісту, сутності та за наявності у викладених відомостях ознак, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, але не висвітлює, питання стосовно документів, які повинен аналізувати слідчий до початку кримінального провадження.

Так, у своєму коментарі до КПК України В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова, Д. П. Письменний наголошують, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Тому слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінального правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати досудове розслідування, не пояснюючи як збирати, перевіряти первинну інформацію про кримінальні правопорушення.

С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, Ю.В. Захарченко стверджують, що одним із найбільш складних залишається питання диференційного підходу до вирішення

заяв і повідомлень про правопорушення. Складність цього питання полягає в тому, що загальна кількість відповідних звернень з боку громадян та юридичних осіб щороку збільшується, а механізм їх перевірки так і досі недостатньо врегульований нормами кримінального процесуального законодавства.

Законом України «Про звернення громадян» не регулюється порядок подачі та вирішення заяв і повідомлень про правопорушення, але дії цього закону неправомірно поширюється на діяльність правоохоронних органів щодо вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

С.В. Ківалов називає стадію перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення етапом і зазначає, що відсутність такого етапу є передумовою до порушення законності й обґрунтованості подальшого розслідування та судового розгляду не зазначає суть порушень.

Дуже важливою є наукова точка зору Ю.М. Грошевого, який зазначає, що відмова від назви цього етапу досудового провадження – порушення кримінальної справи, а також відсутність докладної регламентації порядку перевірки інформації про вчинене кримінальне правопорушення та кінцевих рішень, що оформлялись би відповідним процесуальним документом, дає підстави стверджувати про ліквідацію самостійної стадії процесу – порушення кримінальної справи. Адже діяльність щодо початку досудового розслідування (прийняття й реєстрація інформації про кримінальні правопорушення), зважаючи на невеликий термін (24 години), відведений законом для цього, та незначний обсяг дій, що мають бути здійснені, досить важко вважати відносно відокремленим етапом кримінального провадження.

Так, Сервецький І.В., Якименко Г.О., Лісова Т.Ю. запропонували альтернативний шлях вирішення заяв та повідомлень про правопорушення, але автори нового КПК України не врахували сучасні прогресивні способи вирішення заяв та повідомлень про правопорушення, натомість маємо суттєві порушення законності при їх вирішенні.

Таку ж думку підтримує і Л. М. Гуртієва, який початком кримінального провадження України та стадією досудового розслідування вважає отримання слідчим або прокурором у законному порядку та із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, або інше суспільно небезпечне діяння.

Ця думка трансформувалась і у наказі Офісу Генпрокурора України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» від 30.06.2020 № 298, у якому зазначається, що формування Реєстру розпочинається з моменту внесення до нього Реєстратором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ним самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим, (уповноваженою особою іншого підрозділу) або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

Відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам

п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У разі виявлення ознак правопорушення на морському, річковому судні чи військовому кораблі, а також миротворчим контингентом та персоналом, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про правопорушення вносяться до Реєстру при першій можливості (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Таким чином, не дивлячись на нагальну необхідність у самостійній стадії попередньої перевірки, що регламентувала б порядок отримання, перевірки, аналізу отриманої інформації, правові засади здійснення заходів уповноваженими чи службовими особами, форми фіксації отриманої інформації та її допустимість і використання її як доказів у кримінальному провадженні є суттєвим недоліком КПК України. Відсутність чіткої регламентації порядку вирішення заяв та повідомлень про правопорушення в кримінальному процесуальному законодавстві призводить до того, що правоохоронні органи змушені фальсифікувати, компенсуючи прогалини кримінального процесуального законодавства, а саме: несвоєчасною реєстрацією заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, а це в свою чергу призводить до низки більш суттєвих порушень, а саме: втрата часу для пошуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, втрата доказів, порушення термінів реєстрації інформації тощо.

У Законі України «Про поліцію» ст. 18, п. 2 зазначено, що основним обов'язком поліцейського є:

1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

3) поважати і не порушувати прав і свобод людини;

4) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я;

5) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

6) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

2. Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити

необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції.

Відповідно до положення про МВС України вказано, що одною з основних завдань МВС є забезпечення формування державної політики щодо:

1) охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Ці завдання конкретизовано у відомчому наказі МВС України № 357, «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», відповідно до якого поліції надано право: – виявляти, попереджати та припиняти кримінальні правопорушення, вживати з цією метою у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку оперативно-розшукові та профілактичні заходи; – припиняти адміністративні правопорушення й здійснювати провадження за цими справами; розшукувати осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або пропали безвісти; – виконувати прийняті в установленому законодавством порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого судді, суду; – повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійні лиха та інші надзвичайні події, уживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, рятування людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду; – брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій; – надавати невідкладну, у тому числі медичну допомогу особам, які потерпіли від правопорушень, надзвичайних ситуацій і нещасних випадків, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя та здоров'я стані, дітям, які залишилися без опіки, а також затриманим та взятим під варту особам. Працівник на території України незалежно від посади, яку він обіймає, місцезнаходження й часу, у разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою, повідомленням про кримінальні правопорушення та надзвичайні події, що загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний: – негайно сповістити про ці правопорушення або події будь-якими способами до найближчої чергової частини органу внутрішніх справ; – ужити заходів щодо попередження й

припинення правопорушень, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення й затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події тощо. Під час затримання особи працівником повідомляються затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого правопорушення він підозрюється, роз'яснюється право оскаржувати їх у суді, а також право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього та інші процесуальні права, передбачені КПК України; – у разі затримання особи, яка володіє тільки іноземною мовою, роз'яснити їй підстави затримання в присутності перекладача; – надається усне роз'яснення ч. 1 ст. 63 Конституції України, про право відмовитися від надання будь-яких пояснень, або свідчень до прибуття захисника та одночасно в друкованому вигляді – роз'яснення ст. ст. 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України та прав осіб, затриманих або взятих під варту, установлених законами, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання, право відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника; – негайно за допомогою технічних засобів здійснити оповіщення відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування та доставити до найближчого підрозділу органу досудового розслідування; – про затримання одразу повідомити орган (установу), уповноваженого законодавством щодо надання безоплатної правової допомоги; – забезпечити затриманому з моменту затримання право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, реалізацію інших прав затриманих; – у разі заява затриманими особами усної або письмової вимоги про залучення захисника, та працівники міліції не мають права вимагати від них надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника; – про заяву вимоги про залучення захисника або про відмову в залученні захисника в протоколі затримання робиться відповідний запис, що скріплюється підписом затриманої особи; – надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо працівник поліції, який здійснив затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, він може здійснити таке повідомлення самотійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

Отже, джерелом первинної інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу внутрішніх справ, уповноваженого для початку досудового розслідування, є:

- повідомлення фізичних або юридичних осіб та самотійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;

- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення;

- повідомлення, про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації;
- інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень.

Заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення реєструються, контролюються цілодобово в чергових частинах органів внутрішніх справ оперативними черговими відразу після їх надходження та вносяться до ЄО, а також до інформаційної підсистеми «ФАКТ» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ. Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний ужити всіх можливих заходів щодо запобігання кримінальному правопорушенню або припинити його, організувати невідкладні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у короткий термін, а у невідкладних випадках, якщо це необхідно, здійснити огляд місця події до внесення відомостей.

Основними завданнями органів внутрішніх справ щодо реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та надзвичайні події є: негайне реагування на всі кримінальні правопорушення та надзвичайні події, направлення на місця подій сил і засобів, необхідних для захисту порушених конституційних прав громадян. Підтримання постійної готовності сил і засобів органів внутрішніх справ до оперативного реагування. Оперативне інформування чергових частин вищого органу внутрішніх справ (ОВС) про отримані повідомлення. Забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав, свобод і законних інтересів, попередження чи припинення правопорушень, виявлення та затримання осіб, які їх учинили, усунення негативних наслідків правопорушень та надзвичайних подій. Орієнтування всіх видів нарядів про вчинення кримінальних правопорушень та інших правопорушень, прикмет осіб, які їх учинили, об'єктів посягань. Організація взаємодії з іншими органами й підрозділами внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади під час реагування на кримінальні правопорушення, інші правопорушення та події. Забезпечення особистої безпеки працівників міліції, організація їх навчання діям у надзвичайних ситуаціях. У таких випадках може вводиться посилений варіант оперативно-службової діяльності.

Отже, посилений варіант несення служби – це комплекс організаційно-правових, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних із особливим режимом виконання оперативно-службових завдань і залученням значної кількості працівників та військовослужбовців системи МВС України, з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки наявними силами й засобами, що безпосередньо залучені до охорони громадського порядку. При повсякденному режимі функціонування органів внутрішніх справ під час надходження заяв та повідомлень про правопорушення, потрібно здійснити такі

невідкладні заходи, а саме: Уточнити: – місце, час та обставини вчинення правопорушення; – кількість підозрюваних, їх прикмети, установчі дані (якщо відомі); які сліди могли залишитися на одязі та тілі підозрюваних; наявність у них зброї, транспорту (належність, кількість, марка, номер); місцеперебування на даний час, якщо зникли; – шляхи можливого відходу або місце переховування; – установчі дані вбитого (якщо відомі); – чи викрадено щось підозрюваними, прикмети викраденого; – установчі дані та місцезнаходження заявника.

Попередити заявника про необхідність збереження обстановки та слідів правопорушення. Зареєструвати повідомлення. Про прикмети підозрюваних, напрям їх руху та транспорт, що вони використовували, прикмети викраденого орієнтувати: – усі види нарядів; – дільничних інспекторів міліції; – чергових сусідніх ОВС (територіальних та транспортних); – диспетчерів вокзалів (залізничних, річкових, морських, автобусних), аеропортів, таксопарків, швидкої медичної допомоги; – заклади охорони здоров'я (якщо є дані, що підозрюваний дістав травму). Направити для затримання підозрюваних та охорони місця події найближчий наряд, екіпаж автопатруля, дільничного інспектора, а в сільській місцевості до прибуття міліції користуватися допомогою працівників органів місцевого самоврядування, керівників господарств. Перекрити можливі шляхи відходу підозрюваних (вокзали, аеропорти, зупинки громадського транспорту, шляхи з населеного пункту) та місця їх можливої появи, організувати переслідування.

Надалі діяти за розпорядженнями штабу з керування операцією і згідно з цими планами. Направити до чергової частини вищого рівня детальну інформацію про правопорушення, вжиті заходи та їх результати.

З метою залучення усіх підрозділів міліції до реагування на протиправні правопорушення та розкрити правопорушення по гарячих слідах запровадити систему зв'язку й налагодити співпрацю з черговими на вокзалах (станціях), диспетчерськими службами швидкої медичної допомоги, міського пасажирського транспорту, таксі, електричних мереж, газового господарства, аварійних служб, житлово-експлуатаційних організацій для отримання від них необхідної оперативної інформації та залучити патрульну службу, які зобов'язані:

- при зверненні громадян із заявами та повідомленнями про підготовку до вчинення або про вчинені правопорушення встановити й записати прізвище, ім'я та по батькові заявників, їх адреси, час надходження повідомлення, конкретне місце вчинення правопорушення, ким і проти кого він вчинений або готується та інші дані, що мають значення для розкриття правопорушення;

- при одержанні повідомлень про підготовку правопорушення, доповісти черговому й вжити заходів до його запобігання;

- при одержанні повідомлень про правопорушення, що готується або про вчинений правопорушення, терміново доповісти про це черговому, прибути до місця події, вжити заходів щодо виявлення й затримання осіб, які вчинили правопорушення, надати допомогу потерпілим, встановити свідків (очевидців) і до прибуття слідчо-оперативної групи забезпечити охорону місця пригоди,

недоторканість обстановки, слідів, знарядь правопорушень та інших речових доказів;

- при виявленні в районі маршруту (поста) слідів або предметів, що можуть бути доказом вчинення правопорушення, ужити заходів для їх зберігання й доповісти про це черговому; д) при одержанні інформації про правопорушників, які перебувають в розшуку, і тих, що пропали безвісти, та прикмети осіб, які розшукуються, виявляти їх шляхом особистого пошуку в районі маршруту патрулювання (поста), при цьому звертати особливу увагу на місце масового скупчення громадян;

- з прибуттям на місце події слідчо-оперативної групи діяти відповідно до вказівок слідчого, про що доповісти черговому тощо.

При надходженні до органу внутрішніх справ заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ (оперативний черговий) зобов'язаний негайно надати її начальнику слідчого підрозділу, що визначає слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати начальника територіального органу внутрішніх справ. Начальник територіального органу внутрішніх справ організовує своєчасне направлення на місце події слідчо-оперативної групи (СОГ) у повному складі. СОГ створюються при чергових частинах територіальних органів внутрішніх справ і зорганізується їх взаємодія.

Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіку чергування, затвердженого начальником територіального органу внутрішніх справ та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення.

Співробітник оперативного підрозділу:

- 1). Здійснює по квартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази.

- 2). Установлює час, місце й обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, що могли залишитися через опір потерпілих або під час подолання перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямки, у якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

- 3). Негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. (Глава 21 КПК України).

Виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (ст. 41 КПК України). Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу. Слідчий керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події.

Разом з членами групи, залученими спеціалістами криміналістами, потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому (ст. 237 КПК України) порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, що мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення з метою проведення експертного дослідження. Має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. За наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення.

Таким чином, діяльність працівників поліції при вирішенні заяв та повідомлень про правопорушення та проведення невідкладних заходів огляд місця події (ст. 237 КПК України) є дуже важливою стадією і повинна бути чітко регламентовано тому, прибуття, огляд місця події та пошук предметів та речей відбувається за певними процедурами та правилами, дотримання яких дозволяє в подальшому їх використати як докази під час (ст. 91 КПК України) під час доказування протиправної діяльності осіб, яке його вчинили.

1.2. Обставини, що підлягають установленню в кримінальному провадженні

Кримінальний процесуальний кодекс України серед завдань кримінального провадження називає повне розслідування та судовий розгляд. Таке положення розвивається нормою ст. 91 КПК України, відповідно до якої у кримінальному провадженню підлягають доказуванню:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) Обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність, або є підставою закриття кримінального провадження.

Ми вважаємо, що орієнтовний перелік обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив має бути наступним:

1. Особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан до часу настання смерті).
2. Здійснення потерпілим професійної діяльності (спеціальний об'єкт) .
3. Подія вбивства (час, місце, інші обставини).
4. Причина смерті (в тому числі час настання смерті, характер ушкоджень, що призвели до смерті, локалізація на тілі жертви, час їх заподіяння та механізм виникнення).
5. Мало місце насильницьке заподіяння смерті чи маються негативні наслідки, які настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі тощо).
6. Спосіб та засоби вчинення вбивства (в тому числі способи та засоби готування та приховування правопорушення).
7. Особа правопорушника (анкетні дані, особисті та професійні якості, відношення до військової служби, найманці, терористи або цивільна особа, її фізіологічний та психологічний стан).
8. Співучасники вбивства, роль кожного з них у вчиненні правопорушення.
9. Кореляційні зв'язки між правопорушником та потерпілим.
10. Форма вини, мета правопорушення.
11. Спеціальний мотив – вчинення правопорушення у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого.
12. Вид і розмір шкоди, завданої вбивством, а також розмір процесуальних витрат.
13. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність.

1.3. Типові слідчі ситуації, версії та особливості проведення тактичних операцій по встановленню осіб, причетних до вчинення правопорушення

Кримінальний процесуальний кодекс України стадій розслідування не визначає, вчені сперечаються з приводу можливостей розділу досудового розслідування починаючи з початкового (огляд місця події та реєстрації відомостей у ЄРДР у відповідності ст.214 КПК), закінчення досудового провадження та його скерування до суду.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень стосовно осіб, які мають підвищений злочинний вплив, а також думок науковців дає можливість класифікувати типові слідчі ситуації за такими критеріями: а) за обстановкою скоєння правопорушення; б) за обставиною правопорушення; в) за механізмом

заподіяння смерті потерпілому; г) за підставами внесення відомостей про вбивства до ЄРДР; д) за даними щодо виявленого трупа; є) за даними про особу потерпілого та підозрювану особу.

Характерними для осіб, які мають підвищений злочинний вплив можуть бути наступні ситуації, які зазначили при анкетуванні працівники слідства, прокуратури та поліції. З урахуванням проведеного аналізу анкет вказаних практичних працівників, ми дійшли до висновку, що серед них можливо виділити такі.

1) заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене або в ході сварки, або з раптово виниклих особистих неприязних стосунків (59 %).

Так, у слідчій практиці більш поширеними є ситуації завдання удару у життєве важливі органи на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних стосунків, безпосередньо від якого або внаслідок падіння від якого військовослужбовець помирає. При цьому проведене нами анкетування доводить, що майже половина з таких випадків трапляються між військовими, які несли службу разом, або тоді, коли командири різного рівня застосовують силу, іноді зброю до підлеглих, які порушили дисципліну.

2) не заплановане заподіяння смерті потерпілому через необережність при поводженні зі зброєю, помста, або вчинене з хуліганських спонукань (6 %).

3) заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене під впливом наркотичних або алкогольних напоїв (19 %).

4) нанесення тяжких тілесних ушкоджень, здоров'ю, що призвело до смерті потерпілого, вчинене малознайомими або незнайомими потерпілому особами через злочинну недбалість (5 %).

5) заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене через злочинну недбалість близькими знайомими потерпілого (біля 10 % від загального числа скоєних правопорушень цієї категорії).

6) заподіяння смерті потерпілому через необережність, вчинене під час спільного відпочинку чи розваг знайомими потерпілого (біля 5 % від загального числа скоєних правопорушень цієї категорії).

Важливість аналізу цих ситуацій укладаються в тім, що завдяки йому можливо охарактеризувати обстановку розслідування, що у свою чергу, обумовлює прийняття рішень про напрямки розслідування, плануванні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, залучення сил і засобів відповідних правоохоронних органів.

Говорячи про слідчу ситуацію, як одному з важливих факторів у розслідуванні правопорушень, не можна не відзначити її динамічний характер, залежність від ряду суб'єктивних і об'єктивних факторів, що вже у свою чергу обумовлюють індивідуальність слідчої ситуації.

До числа об'єктивних факторів, що впливають на формування конкретної ситуації відносяться:

- наявність і характер в розпорядженні слідчого що орієнтує і доказової інформації;

- наявності у визначений момент у розпорядженні слідчого та оперативного працівника необхідної інформації, наявність необхідних сил і засобів, можливість їхнього використання в найкоротший термін і т.д.

До числа суб'єктивних факторів, можливо, віднести психологічний стан слідчого і оперативного працівника, рівень його знань, практичний досвід, їхня здатність швидко приймати і реалізовувати рішення в несприятливих для нього умовах і т.д.

Виходячи з принципу доцільності виділяється три найбільш важливих, взаємозалежних один з одним питань, що визначають позитивний дозвіл будь-якої слідчої і оперативної ситуації.

4. Наскільки реальна і здійсненна в конкретних умовах розкриття правопорушення поставлена мета?

5. Якими силами і засобами необхідно розташовувати, щоб реалізувати поставлену мету?

6. У яких умовах дані можливості достатні для досягнення поставленої мети (під час бою, або після його закінчення)?

Як показує аналіз кримінальних проваджень по фактах осіб, які мають підвищений злочинний вплив, зазначені аспекти на першопочатковому етапі відповідними правоохоронними органами враховуються не в повною мірою, що негативно впливає на якість розслідування названої категорії правопорушень. Це особливо важливо при постановки мети майбутньої діяльності, спрямованої на розслідування вбивств, визначення об'єкта пізнання, необхідних засобів зв'язку і пересування, науково-технічних методів, категорії слідчих, оперативних працівників, яких доцільно використовувати для рішення складних задач розслідування, рівень їхніх знань, кваліфікації, а також час, що відводиться для цих цілей.

Як віднесення осіб, які мають підвищений злочинний вплив до розряду вбивств можна використовувати наступні критерії:

- очевидність вбивства;
- застосування автоматичної стрілецької зброї, вибухових пристроїв і інших предметів, спеціально призначених для позбавлення життя;
- умисний характер правопорушення;
- відсутність ознак пограбування;
- встановлення знарядь вбивства на місці правопорушення;
- велика кількість ушкоджень у життєво важливі органи (у випадків розриву вибухівки, гранати та інш., які мали смертельний характер);
- застосування комбінованих способів вбивства, кожний з яких самостійно міг би заподіяти смерть;
- приховання правопорушення не використовувалося;
- максимальна кількість слідів: незважаючи на наявність ряду предметів залишених правопорушниками: зброя, стріляні гільзи, кулі, боеприпаси;
- ознаки вистежування пересування особи і вибір часу і місця скоєння правопорушення (притаманні дії ворожого снайпера, де є відсутність чи взагалі мінімальна кількість очевидців);
- високий статус потерпілого (популярність, службове становище).

Кожна ситуація, що складається на різних стадіях розслідування правопорушень, має комплекс тільки їй властивих специфічних особливостей, що робить її відмінною від всіх інших.

Криміналістична наука, що аналізує слідчі ситуації, які виникають на конкретні моменти розслідування, визначає ефективні та оптимальні шляхи, організаційні, науково-технічні засоби і методи їхньої зміни в сприятливому для слідчого напрямку. Правильна і своєчасна оцінка слідчих ситуацій сприяє, виробленню конкретних специфічних рекомендацій розслідування, максимально наближених до дійсності. Саме в цій якості слідчі ситуації відіграють найважливішу роль у побудові приватних методик і в загальному виді складають елемент загальних положень методики розкриття вбивств на замовлення.

Не задаючи метою докладного аналізу існуючих точок зору вчених-криміналістів на суть основ для побудови класифікації ситуацій, відзначимо тільки, що незалежно від тієї чи іншої структури, вони можуть бути підрозділені на індивідуальні і типові. Як відзначається в криміналістичній і фаховій літературі, індивідуальні ситуації у своїй більшості носять приватний характер, тому що дають представлення про положення справ у визначений відрізок часу; типовим же ситуаціям притаманний загальний характер, адже вони є результатом узагальнення слідчої і оперативної практики. Частина з них характерна для певного виду правопорушень, інші для визначеного етапу розслідування, найчастіше для першопочаткового.

Типова ситуація має значне наукове і практичне значення для розробки, насамперед, тактики окремих слідчих і оперативно-розшукових дій у залежності від сформованої обстановки на конкретний період розслідування.

Немаловажного значення набувають типові ситуації і для розробки спеціальних методик розслідування і наукових рекомендацій з найбільш реального висування загальних і приватних версій, їхній перевірці стосовно до конкретних слідчих ситуацій.

Типова слідча ситуація осіб, які мають підвищений злочинний вплив важлива для вибору комплексу і черговості слідчих і оперативно-розшукових дій, установлення задач і характеру взаємодії членів слідчо-оперативної групи, що беруть участь у розслідуванні.

Слідча ситуація - певна сукупність інформації, обставин, умов, яка є наявною на тому чи іншому етапі розслідування в конкретній кримінальній справі та яка обумовлює вибір слідчим відповідного напрямку своїх пошуково-дослідницьких дій. Конкретні ситуації, що виникають у досліджуваній категорії вбивств можуть бути сформовані наступним чином.

Ситуація 1. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про готування та скоєння правопорушення за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та воров в законі. Відомий час, характер правопорушення та учасники кримінальної події.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- встановлення зав'язків (дружина, коханка, дорослі діти, близькі друзі) допити свідків - очевидців, інших свідків;
- перевірка наявності банківських рахунків та електронних гаманців з можливою прив'язкою до номеру мобільного телефону, яким користується підозрювана особа;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, біологічної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 2. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про готування та скоєння правопорушення, пов'язані з проведенням сходки про призначення у місця позбавлення волі особи (так званого «смотрящего»), яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- вилучення особистої справи та характеристики з місць утримування та його можливі корумповані зв'язки з керівництвом пенітенціарних закладів;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 3. Встановлена особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює підвищений злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваного та його зв'язків;
- освідкування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного та його зв'язків з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів, зброї тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Черговість наведених вище процесуальних і оперативно-розшукових дій буде ситуативно вирішальною слідчим, процесуальним керівником та оперативними працівниками.

Ситуація 4. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про те, що в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань злочинною сходкою призначена особа, яка здійснює підвищений злочинний вплив, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі вора в законі, яка організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення діяльності ОЗУ чи ЗО.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідкування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук за місцем перебування підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, хіміко-біологічної, балістичної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 5. В ході міжнародного обміну інформації від правоохоронних органів іноземних держав стало відомо, що на території України пройшло створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, сформовано та обрано керівництво такою спільнотою.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- через офіс Генерального прокурора та МВС України направлення запиту до правоохоронних органів іноземних держав про можливості створення сумісної слідчої групи для встановлення злочинної діяльності конкретних осіб на території кожної держави;
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судових експертиз;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 6. З оперативних підрозділів карного розшуку, УСР, ДБР до слідчих та прокурорів надходить інформація про те, що проведенні заходи злочинного зібрання (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп, або осіб, які здійснюють підвищений злочинний вплив, для планування вчинення одного або більше правопорушень, матеріального забезпечення чи координації злочинної діяльності, у тому числі розподілу доходів, одержаних злочинним шляхом, або сфер підвищеного злочинного впливу, встановлені засоби зв'язку між членами ОЗГ та ЗО.

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- направлення запиту до правоохоронних органів іноземних
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Ситуація 7. Особами, які перебувають у статусі суб'єктів підвищеного злочинного впливу та мають статус "вора в законі", проведенні заходи злочинного зібрання (сходки) у ході яких відбулась «коронація» авторитету злочинного світу з отриманням у вказаній субкультурі звання «вор в законі» с делегуванням їй певних злочинних функцій.

Феномен появи в Україні осіб зі статусом вора в законі в криміналістиці тільки починає досліджуватися. Зазначається, що ці особи і раніше відвідували нашу державу у зв'язку з тим, що Росії, Грузії та Україні діють однакові закони протидії особам, які мають цій злочинний статус. У списку МВС та СНБО їх

налічує 557 осіб, в основному вони мешкають те території Росії, але це розкидана по всій планеті верхівка пострадянського злочинного світу. 36 з них на початок 2021 року постійно проживали в Україні, 21 з них є громадянами України, 9 знаходяться у місцях позбавлення волі. З них найбільш відомі: Слюсаренко Олексій Тимофійович – «Дубина», 1929 р.н. відмовився від цього статусу, помер у 2017 році, Артур Ярошевський - «Артур» відбував довічне ув'язнення, помер у в'язниці, «Шарік, Шеремет» – Шеремет Валерій Андрійович 1949 р.н. з сином відбували покарання у Німеччині (термін ув'язнення закінчився у 2013 році), наразі Шеремет та син звільнені та мешкають у м.Одеса, Хівренко Микола Леонідович – «Хівря», «Хохол», «Герцог», 1950 р.н., відбуває покарання в колонії №54 м. Сокаль під Львовом (строк покарання 15 років, початок з 27.11.2003 року, звільнився), Антадзе Автандил – «Авто», 1959 р.н. відбуває покарання у Вінницькій області (у 2013 році закінчився термін покарання), Дрібний Володимир «Полтава», 1938 р.н. – помер у 2020 році, Омар Бекаєв – «Омар Уфимский» депортований у січні 2013 року до Росії, де він заочно засуджений до 7 років позбавлення волі.

Решта, а це: 1. Кухилава Антимос Хутаєвич – «Антимос», «Антик», 1956 р.н., абхазець, жив в Одесі за підробленими документами (депортований у 2011 році); 2. Мамедов (Пахомов) Сергій Олександрович – «Мамед», 1967 р.н., помер 23.11.2011 року; 3. Лисенко Сергій Іванович – «Лера Сумской», 1954 р.н., живе у Сумах; 4. Крамаренко В'ячеслав Васильович — «Крамар», «Микола», «Бес», 1957 р.н., живе в Полтаві; 5. Русан Василій Олександрович — «Вася Ушастий», 1974 р.н., живе в Києві та Одесі, самий молодий «зłodій в законі» України; 6. Сальніков Олексій Вікторович – «Льоня Краснодарський», 1973 р.н., живе в Луганську, - усі мешкають в Україні.

Ще 111 людей - кримінальні авторитети рангом нижче, переважно уродженці Північного Кавказу і Закавказзя, нібито причетні до організації в Україні злочинних банд. Маючи найвищий статус у злочинній ієрархії злочинного світу, вори в законі при затриманні правоохоронними органами, завжди підтверджують свій статус. Це вимагає їх звання і статус. Крім цього, згідно з "поняттям" - неофіційного зводу правил пострадянської організованої злочинності - статус "зłodія" є визнанням достоїнств і авторитету, а не чимось, що варто приховувати. Тому інформація про "коронацію" нового правопорушника поширюється моментально як у злочинному світі та у правоохоронних органів та ЗМІ, які відстежують ці події [27; 74; 84 стаття Саїнчина вори в законі].

Але ця інформація може досліджуватися виключно вербально, або при визнання статусу вора в законі сомою особою, або особами, які постійно відстежують цю інформацію. Нам складно відповісти на питання, які докази будуть використовуватися при визнанні особи винним згідно Примітки 2 п.6 ст.255, ч.3 ст.255-1 та 255-3, треба ще додатково проаналізувати вироки по 37 кримінальним провадженням цієї категорії правопорушень, подивитись які докази для суду є переконливими і допустимими, а які ні. Але вказані аспекти повинні досліджувати науковці в галузі кримінології, на які ми і будемо спиратися.

Для такої ситуації характерними є такі коло і черговість слідчих дій:

- аналіз оперативної інформації та прийняття прокурором рішення про внесення відомостей в ЄРДР та кваліфікації правопорушення;
- розроблення плану запровадження негласних слідчих (розшукових) дій та клопотання перед судом для отримання дозволу на їх проведення;
- направлення запиту до різних правоохоронних органів, які мають інформацію, яка підтверджує інформацію про те:
 - а) де і коли відбувалася коронація вора в законі;
 - б) хто був на неї присутній та надавав рекомендації на цю особу;
 - в) яку сферу контролю у злочинному світі йому делеговано;
 - г) яким чином вор в законі виконував свої статусні обов'язки та який мав вплив на злочинну спільноту;
 - д) його найближчі зв'язки та уразливі особи, які можуть свідчити про його діяльність;
 - е) з ким з осіб, які мають статус вора в законі підтримує стосунки;
 - ж) коли в останній раз відвідував зібрання ворів в законі та які питання там вирішувалися;
 - з) якщо перебував за кордоном, то у якій країні та з якою місією;
 - і) яка мається оперативна та процесуальна інформація відносно вора в законі у представників закордонних правоохоронних органів.
- одночасне затримання, допит і особистий обшук підозрюваних;
- освідчування підозрюваного та призначення щодо нього судово-медичної експертизи;
- огляд місця події, обшук помешкання чи за місцем підозрюваного з вилученням окремою виїмкою його одягу, взуття, окремих предметів тощо;
- допити свідків - очевидців, інших свідків;
- призначення судових експертиз (судово-психіатричної, речових доказів, психолого-психіатричної, лінгвістичної, фоноскопичної тощо).

Головними особливостями розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив та ворів в законі треба вважати наступні:

- отримавши статус так званого «смотрящего», або вора в законі, особи зобов'язуються дотримуватися чітко визначених правил особистісної поведінки щодо взаємовідносин з іншими учасниками кримінального світу та поширення свого підвищеного злочинного впливу, серед яких:
 - повне неприйняття зовнішніх загальноприйнятих норм і правил поведінки;
 - заборона будь-якої співпраці під час розслідування правопорушень і спілкування зі співробітниками правоохоронних органів (за виключенням власних слідчих дій та судових засідань), визнання своєї вини у вчиненні правопорушень, отримання будь-якої допомоги від офіційних представників держави;
 - заборона заняття будь-якою загальнокорисною працею, заміщення у виправних закладах будь-яких адміністративно-господарських посад;

- підтримування в місцях позбавлення волі «злочинських порядків» та виконання «суддівських» (арбітражних) функцій під час вирішення спорів між засудженими;
- повна аполітичність, заборона на проходження військової служби, носіння отриманої від держави зброї та захист державних інтересів;
- вміння на високому рівні грати в азартні ігри та контроль за своєчасним розрахуванням з тими, хто виграв;
- заборона на вчинення правопорушень проти статевої свободи, лікарів, адвокатів, відносно дітей та осіб похилого віку.

Перебуваючи у цьому статусі «смотрящего», або вора в законі особа зобов'язана здійснювати наступні функції:

- встановлення та поширення у суспільстві підвищеного злочинного впливу, як в місцях позбавлення волі, так і поза ними, а саме: сприяння, координування та здійснення впливу на злочинну діяльність;
- контролю та розподілу матеріальних благ серед засуджених та осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності (так званий «общак»);
- контролю за дотриманням представниками криміналітету загальноприйнятих в їх колах правил поведінки (так званих «понять»), контролю за своєчасним надходженням коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», облік зазначених матеріальних благ та їх розподіл;
- виконання ролі, так званого «мирового судді», тобто вирішення конфліктів та спірних ситуацій, які виникають між представниками криміналітету, ґрунтуючись на зазначених вище «злочинських поняттях» з обов'язковим подальшим виконанням рішення сторонами конфлікту, у тому числі у частині виконання покарання;
- організація, сприяння та здійснення впливу на злочинну діяльність, зокрема у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, розподіл коштів, спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Встановлено, що до цього часу єдиної інформаційно-пошукової окремої бази даних ворів законі та осіб, які мають підвищений злочинний вплив у криміналістичних підрозділах немає. Вважається за потрібним скласти окремий облік, для чого у відібрати та зберігати зразки ДНК, для можливої майбутньої їх ідентифікації [27; 74; 84].

1.4. Огляд місця події як первинна і невідкладна слідча дія розслідування

Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у кримінальній справі. Огляд проводиться слідчим, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України).

Огляд – самостійна слідча (розшукова) дія. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) ч. 3 ст. 214 КПК України.

Сутність огляду полягає в тому, що слідчий за допомогою своїх органів почуттів переконується в існуванні і характері фактів, що мають доказове значення.

При огляді слідчий не тільки спостерігає, але й проводить вимірювання, фотографування, звуко - чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляє відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України). При огляді широко застосовуються спеціальні методи криміналістики, особливо техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами та іншими речовими доказами. Задачі огляду, як зазначено в (ч. 1 ст. 237 КПК України), полягає у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Огляд є однією із основних слідчих (розшукових) дій, що проводиться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

При проведенні огляду слідчий:

- безпосередньо сприймає обстановку місця події й інших матеріальних об'єктів, вивчає і досліджує їх;
- виявляє і досліджує сліди й інші речові докази;
- усвідомлює сутність і механізм події;
- оцінює результати огляду;
- фіксує обстановку місця події, предмети і сліди з метою їх подальшого використання в процесі розслідування.

Згідно зі ст. 237 КПК України, *огляд* – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані із обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводиться з метою їх виявлення та фіксації.

Відповідно, під оглядом необхідно розуміти процесуальну діяльність слідчого, реалізуючи котру він за участю зазначених у законі осіб виявляє, безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних з подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження.

Завданнями огляду є:

- виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази;
- з'ясування обстановки кримінального правопорушення;
- виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;
- відображення (фіксація) в протоколі та додатках до нього всіх дій слідчого і всіх виявлених обставин

На підставі цього слідчий висуває версії про характер події і його учасників, про місце перебування правопорушника, викраденого майна та інших об'єктів, що можуть мати доказове значення, про наслідки правопорушення тощо. Крім того, при проведенні огляду переслідуються мета встановити обставини, що сприяли вчиненню правопорушення. У багатьох випадках він є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути добуті іншим шляхом. Результати огляду, особливо такого його виду, як огляд місця події, дозволяють слідчому визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, особистість правопорушника.

Види огляду МП. Класифікація видів слідчого огляду здійснюється за різними критеріями. Розглянемо основні із них.

1. За об'єктами огляду.

Передусім мова йде про види огляду, визначені КПК України.

– огляд місця події (ч. 3 ст. 214).

Огляд місця події належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою воно було вчинено, предметів, які можуть стати речовими доказами. Особливість даного виду огляду полягає у тому, що згідно ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду;

– *огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ст. 237).*

Огляд місцевості полягає в дослідженні певної території (ділянок земної поверхні чи водного простору), на якій можуть бути, наприклад, викрадене майно, цінності, а також результати дій, направлених на приховання слідів кримінального правопорушення. Такий огляд місцевості проводиться й з метою виявлення суб'єкта його вчинення, місць його перебування як до, так і після протиправних дій. Нерідко огляди такого виду зустрічаються при розслідуванні екологічних правопорушень; правопорушень, що вчиняються у сільській місцевості, парковій зоні.

Огляд приміщень, які не є місцем події, проводиться в обмежених випадках (наприклад, з метою встановлення умов життя неповнолітнього). Огляд приміщень може проводитися з метою виявлення речових доказів, слідів кримінального правопорушення, викрадених цінностей, місця перебування винної особи.

Сутність огляду речей полягає у огляді різних предметів. Якщо вони причинно пов'язані із подією кримінального правопорушення, мова йде про огляд речових доказів (ст. ст. 98-100 КПК України).

Огляд документів – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в їх вивченні та дослідженні з метою виявлення і фіксації ознак, що надають документам значення речових доказів. Згідно зі ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження;

– огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 233).

Проведення вказаного виду огляду здійснюється згідно з ст. 233 КПК України, якою встановлено, що проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути здійснено лише: 1) за добровільною згодою особи, яка ним володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України); 2) на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України – пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушення;

- огляд трупа (ст. ст. 238, 239).

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті. Окремий вид огляду трупа складає його проведення, пов'язане з ексгумацією (ст. 239 КПК України).

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко - чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією та освідчення особи (ст. ст. 237–238, 241 КПК України). Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідного огляду.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування огляду (ст. 234 КПК України). Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими в КПК України для обшуку житла чи іншого володіння особи. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Спеціалістом у кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України) є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціалістом може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під

час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї статті.

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціалістом або використання його пояснень і допомоги.

Крім того, спеціаліст (ст. 72 КПК України) має право:

- ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;
- знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України.

У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події за участю спеціаліста – криміналіста.

Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліст і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото - і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото - і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Крім того, спеціаліст зобов'язаний:

- прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;
- виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються

(здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

- заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.

Відповідальність спеціаліста, передбачена (ст. 72 КПК України).

- у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

- за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише тих речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Огляд речей і документів здійснюються відповідно до закону (ч. 5 ст. 23 КПК України) речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, що були виявлені при проведенні інших видів огляду, підлягають негайному огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд.

У цьому випадку огляд речей і документів складає зміст самостійної слідчої (розшукової) дії.

Огляд речей починається з вивчення їх загального вигляду. Слідчий встановлює стан речі, її найменування і призначення, при необхідності – правила користування цією річчю. Потім виявляються індивідуальні ознаки речі, її дефекти й особливості, ознаки, що свідчать про те, за яким призначенням вона використовувалася і як інтенсивне, ознаки, що вказують на зв'язок речі, яка оглядається, з розслідуваною подією.

Всі ці дані фіксуються в протоколі огляду, до якого можуть бути прикладені фотознімки, відео - зйомка та графічні зображення.

Метою огляду документів – виявити і зафіксувати такі їх ознаки, які надають документам значення речових доказів, а також встановити засвідчені ними або викладені в них обставини і факти, що мають значення для справи. На початковому етапі огляду слідчий повинен отримати загальне уявлення про документ. При цьому з'ясовується:

- а) що являє собою документ;
- б) у кого і де зберігається;
- в) зовнішній вигляд документа і його реквізити;

г) походження документа, від кого він надійшов до адресата.

Зміст подальших дій слідчого залежить від того, яку роль, за його припущенням, цей документ може грати в справі: речового доказу або засобу посвідчення тих або інших фактів і обставин.

При огляді документів – речових доказів, слідчий доступними йому засобами вирішує питання про дійсність документа, вивчаючи для цього, зміст, форму, матеріал документа і його окремі частини: підписи, відбитки печаток і ін.

Всі ознаки, що свідчать про його підробку (травлення, підчищення, дописки й ін.), докладно фіксуються в протоколі огляду. Якщо документ є засобом посвідчення фактів, особлива увага звертається на ті його частини, що відіграють посвідчувальну роль, наприклад на підпис певної посадової особи і дату документа, що в сукупності вказує на перебування цієї особи в той момент у даній посаді, або на зміст документа, з якого можна зробити висновок про певні обставини, наприклад про одержання певної партії товарів. У протоколі огляду фіксується все виявлене, а та частина документа, що має доказове значення, при необхідності може бути викладена дослівно.

Таким шляхом слідчий може уникнути залучення до справи значних за обсягом документів, наприклад книг бухгалтерського обліку, якщо доказове значення мають лише деякі записи.

Огляд приміщень і місцевості. Об'єктами даного виду огляду можуть бути складські, торговельні, виробничі і житлові приміщення, різні ділянки місцевості (наприклад, місце зустрічі співучасників). Проводиться він за правилами огляду місця події.

Проведення огляду підпорядковане певним принципам, до яких належать:

1. Своєчасність огляду полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії відразу ж, як у ньому виникає необхідність.

2. Об'єктивність огляду полягає насамперед у дослідженні і фіксації всього виявленого в тому вигляді, в якому це було в дійсності.

В протоколі, що відбиває результати огляду, не повинні приводитися висновки і припущення слідчого.

3. З об'єктивністю огляду тісно пов'язана його повнота – виявлення, фіксація і дослідження всіх тих фактичних даних, що мають доказове значення в справі.

4. Активність огляду полягає, по-перше, в тому, що слідчий, прокурор робить його в силу свого службового становища, незалежно від бажань зацікавлених осіб, і, по-друге, в тому, що він діє, приймаючи всі заходи до виявлення слідів правопорушення, проявляє творчу ініціативу.

5. Методичність і послідовність полягають у правильній організації і планомірному проведенні огляду.

Методичність – це застосування найбільш ефективних для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів огляду; послідовність – суворо визначений порядок дій.

Огляд місця події: методи проведення та підготовчий етап.

Одним із найскладніших видів огляду є огляд місця події.

Під місцем події розуміється приміщення або місцевість, де вчинено правопорушення або де є матеріальні сліди, пов'язані з подією правопорушення.

Місце правопорушення і місце події – поняття, які не завжди співпадають: місце події – поняття більш широке; місце правопорушення – це місце безпосереднього вчинення злочинного наміру, яке спричинило певні матеріальні зміни (наявність слідів злому, взуття, крові та ін.).

Зміст слідчої дії визначається об'єктом, на дослідження якого вона спрямована. Об'єкт дослідження визначає як характер пізнавальних операцій, необхідних для досягнення мети слідчої дії, так і процесуальну форму їх здійснення.

Під місцем події логічно розуміти територію, приміщення або будівлю, де відбулася подія, яку розслідують, або настав її результат. Місце події як об'єкт огляду завжди являє собою складну та неповторну систему різноманітних за своїми якостями та характеристиками предметів та інших матеріальних утворень (територія підприємства, житлове помешкання, магазин, автомобільна магістраль, пасажирський вагон, лісовий масив тощо).

Огляд повинен забезпечувати можливість виявлення та закріплення слідів правопорушення в межах обстановки будь-якого місця події, мати свого роду пізнавальну універсальність, включати прийоми та методи, що забезпечують всебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального світу. Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів правопорушення і правопорушника та інших фактичних даних, що дозволяють в сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини розслідуваної події.

Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незміненому стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини, а також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку правопорушника, а також інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття правопорушення. Загальна задача огляду місця події полягає у встановленні механізму події в деталях, тобто у відповіді на питання, що відбулося на цьому місці. Ця загальна задача розбивається на ряд окремих: - вивчення і фіксація обстановки місця події; - встановлення характеру впливу правопорушника на навколишнє середовище; - виявлення, фіксація і вилучення слідів правопорушення і правопорушника; - виявлення правопорушника і мотивів правопорушення; - встановлення причин і умов, що сприяли правопорушення; - одержання необхідних даних для наступних слідчих (розшукових) дій.

Огляд місця події можна поділити на три етапи: підготовчий, робочий і заключний.

Підготовчий етап огляду місця події. Він починається з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду.

Таке рішення приймається на підставі заяви, повідомлення, виявленні, на підставі ст. 214 КПК України.

Прийнявши таке рішення, слідчий, прокурор повинен: - забезпечити охорону місця події до свого прибуття, тобто не допустити до нього сторонніх осіб і забезпечити збереження і недоторканність обстановки і слідів правопорушення; - вжити заходів до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків правопорушення (наприклад, розпорядитися про посилення заходів для ліквідації пожежі); - забезпечити до моменту свого прибуття присутність поблизу від місця події осіб, що можуть дати необхідну інформацію: очевидців правопорушення, якщо вони відомі, і інших свідків, наприклад, особи, яка виявила сліди правопорушення; - попередньо визначити, яких спеціалістів варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття; - внести пропозиції про склад слідчо-оперативної групи, що виїжджає на місце огляду; - перевірити готовність технічних засобів огляду.

З моменту прибуття слідчого, прокурора на місце події починається другий період підготовчого етапу.

Безпосередньому огляду передують: - вжиття заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; - видалення з місця події всіх сторонніх осіб; - залучення, при необхідності, до участі в огляді понятих і остаточно визначення кола інших учасників огляду. Інструктаж учасників огляду про їх права і обов'язки; - збирання шляхом опитування попередніх відомостей, які повинні бути враховані при огляді, встановлення, які зміни, ким і з якою метою були зроблені на місці події; - проведення інших невідкладних дій і вживання заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду (забезпечення штучного освітлення й ін.). Як на цьому, так і на наступних етапах паралельно з оглядом здійснюються необхідні пошукові заходи, наприклад переслідування правопорушника, застосування службово-розшукової собаки.

Керівник слідчо-оперативної групи (СОГ наказ) залежно від інформації, що надійшла про вчинений правопорушення, повинен оцінити обстановку та залучити спеціалістів відповідних профілів для найбільш якісного огляду місця події:

- 1 — судово-медичного експерта;
- 2 — спеціаліста-криміналіста;
- 3 — спеціаліста-баліста;
- 4 — спеціаліста -біолога;
- 5 — спеціаліста-одоролога;
- 6 — спеціаліста -хіміка;
- 7 — інспектора-кінолога.

Після прибуття на місце події необхідно:

- 1 — огородити місце події для збереження слідової інформації;
- 2 — з'ясувати, які зміни відбулися на місці до приїзду СОГ.

Перед початком огляду необхідно випроводити за межі кордону місця події всіх зайвих осіб, у тому числі працівників поліції, безпосередньо не пов'язаних із проведенням слідчої дії (огляду).

Важливим питанням при огляді місця правопорушення є послідовність дій спеціалістів різних профілів. Особливо коли до огляду був залучений інспекторкінолог із собакою, одоролог, біолог (може виконувати функції одоролога), криміналіст. При роботі за своїми спеціальностями вони не повинні порушувати сліди, які будуть виявлятися наступним спеціалістом. Під час роботи спеціалістів, тим більш кінолога та біолога, на території місця події не повинно бути сторонніх осіб, у тому числі слідчого. Він повинен знаходитися за стрічкою та отримувати інформацію від працюючих спеціалістів. Це пов'язано з тим, що свої біологічні та одорологічні сліди людина залишає тільки знаходячись на території, навіть без яких-небудь дій (сліди запаху, волосся, яке випало, лупа та ін.).

Під час проведення зйомки кожному виявленому об'єкту надається відповідний номер. Детальна фотозйомка об'єктів із наданими їм номерами проводиться масштабним способом. Усі об'єкти фіксуються в протоколі огляду, під час чого спеціаліст допомагає слідчому грамотно і повно їх описати. При цьому вказується місце виявлення з прив'язкою до нерухомих орієнтирів, стан об'єктів, їх взаємне розташування, якісні (форма, колір, походження матеріалу та ін.) і кількісні (геометричні параметри, кількість, вага і т. п.) характеристики, які дозволяють індивідуалізувати об'єкти.

Важливе значення для встановлення всіх обставин має вивчення механізму виникнення слідів, найчастіше слідів крові. Це дозволяє за слідами, виявленими на місці правопорушення, одягом потерпілого та підозрюваного встановити місце скоєння правопорушення, місце розміщення і положення потерпілого тощо. Конкретних інструкцій з пошуку слідів за кожною категорією справ не існує, але основне — це те, що сліди різного походження, які відносяться до конкретної особи, слід шукати в місцях, де мав бути його фізичний контакт з предметами на місці події.

Робочий етап огляду місця події.

Він складається з загального і детального огляду. Загальний огляд починається з огляду місця події з метою орієнтування; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення його послідовності; вибору позиції для орієнтуючої і оглядової фотозйомки. Потім слідчий разом з іншими учасниками огляду з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до його обстановки, визначає взаємне розташування і взаємозв'язок елементів цієї обстановки, вивчає їх зовнішній вигляд, стан і з максимально необхідними і можливими в даних умовах подробицями фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки, складання схем, планів і креслень, а також необхідних заміток для майбутнього протоколу огляду. По закінченню загального слідчий переходить до детального огляду, під час якого: - об'єкти ретельно і детально оглядаються (з цією метою вони можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т.п.); - приймаються всі доступні заходи до розшуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів правопорушення і правопорушника; - відбираються об'єкти зі слідами на них, піддаються вилученню сліди з тих об'єктів, які самі не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо, з них знімаються копії; -

фіксуються негативні ознаки стану предметів; - перевіряються дані загального огляду; - проводиться панорамна, вузлова і детальна фотозйомки.

У криміналістиці застосовуються три основних способи (прийоми, методи) огляду місця події:

концентричний,
ексцентричний
фронтальний.

При концентричному способі огляд ведеться по спіралі від периферії до центр а місця події, під яким, зазвичай, розуміється найважливіший об'єкт (труп, зламаний сейф і т.п.) або умовне місце.

Ексцентричний спосіб полягає в тому, що огляд ведеться по спіралі від центр а місця події до його периферії. Фронтальний спосіб являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого. Постійного правила застосування того або іншого способу огляду не існує, і питання вирішується виходячи з конкретних обставин справи. Так, огляд приміщення рекомендується проводити концентричним способом; огляд відкритої місцевості звичайно проводять від центра до периферії, тому що іноді важко на початку огляду визначити кордони місця події, або способом фронтального огляду, коли територія велика і її можна розбити на смуги.

Заключний етап огляду місця події. Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий, прокурор переходить до заключного етапу огляду: - складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення; - при необхідності робить дактилоскопірування трупа і відправляє в морг; - упаковує об'єкти, вилучені з місця події; - вживає заходів до збереження тих що мають доказове значення об'єктів, які вилучити неможливо або недоцільно; - вживає заходів по заявам, що надійшли від учасників огляду й інших осіб.

Тактика огляду місця події.

Місце події та його матеріальна обстановка є відображенням наслідків певного правопорушення. Місце вчинення правопорушення – найбагатше джерело відомостей. У більшості випадків розкриття правопорушень залежить від того, чи повною мірою використано це джерело. Але таке джерело не завжди однаково відбиває подію правопорушення. Залежно від характеру відображення на місці події правопорушення можна уявити ситуації, коли подія правопорушення:

- 1) має дійсне відображення;
- 2) не має повного відображення;
- 3) не знаходить свого явного відображення;
- 4) має фальшиве відображення.

Ці ситуації вимагають відповідної інтерпретації.

1. Коли подія правопорушення має дійсне відображення, у слідчого немає сумніву щодо характеру події і осіб, які причетні до неї.

Достатній обсяг інформації дозволяє припустити дійсність події. Проте на першому етапі розслідування (яким часто є огляд місця події) нерідко важко вирішити, які об'єкти треба оглядати.

2. Коли подія правопорушення не має повного відображення, завдання слідчого полягає у відновленні повної картини події, що відбулася. Неповнота відображення може мати різний ступінь. Коли відображення настільки неповне, що не передає змін середовища, на основі яких можна судити про відображений об'єкт, тоді неповнота його є істотною.

Виникнення неповного відображення пов'язано з такими моментами: а) у процесі вчинення правопорушення подія повністю не відобразилась на місці події; б) після вчинення правопорушення виникли зміни об'єктів огляду: слідів та речових доказів;

Слідчі ситуації та системи тактичних прийомів при огляді місця події.

Коли подія правопорушення не знаходить свого явного відображення, можливо передбачити, що: а) знищено дані на місці події (зміни в середовищі зникли, і акт їх виділення став неможливим; разом з тим знищення інформації на місці події (слідів і речових доказів) характеризується виникненням іншої інформації - слідів їх знищення); б) події у цьому місці не було. Коли подія правопорушення має фальшиве відображення, виникає ситуація відображення не події правопорушення, а іншої події. Такі відображення мають місце при різних інсценуваннях. У цих випадках необхідно звернути увагу на так звані негативні обставини, які несуть у собі інформацію не про правопорушення, чийм відображенням вони нібито є, а про інсценування правопорушення. Кожній з названих ситуацій огляду місця події відповідає найдоцільніша система тактичних прийомів:

- 1) при дійсному відображенні події кримінального правопорушення;
- 2) при неповному відображенні події кримінального правопорушення;
- 3) при відсутності явного відображення події правопорушення;
- 4) при фальшивому відображенні події правопорушення.

Тактичні прийоми системи мають достатньо загальний характер, їх подальша диференціація обумовлена типовими ознаками правопорушення і його індивідуальними особливостями.

Огляд місця події має свою специфіку відповідно до різних видів правопорушень, способів їх вчинення та приховування. Система тактичних прийомів при дійсному відображенні події кримінального правопорушення охоплює:

- 1) зіставлення первинних даних і обстановки місця події з метою виявлення слідів правопорушення;
- 2) аналіз окремих слідів на місці події;
- 3) моделювання події, яка відбулася.

Розглянемо функціональне призначення і доцільність названих прийомів. Слідчий має певну інформацію про характер події ще до початку огляду місця події з повідомлень про правопорушення, оперативних даних, пояснень окремих осіб та ін. Дуже рідко слідчий, який виїздить на місце події, не має хоча б деякого уявлення про подію правопорушення. Це уявлення може бути уривчастим, неправильним, неточним, але воно існує. У ситуації дійсного відображення події правопорушення не повинні виникнути суперечності і невідповідності між первинними даними і обстановкою на місці події. Мета

тактичного прийому, який полягає в їх зіставленні, – виявити якомога більше слідів правопорушення і речових доказів, визначити належність доказів.

Важливим тактичним прийомом у даній системі виступає аналіз окремих слідів на місці події.

Місце події є відображенням минулого, яке може бути пізнане як результат вивчення обстановки і речових доказів переважно раціональним шляхом. Треба аналізувати такі ознаки та властивості предметів і слідів:

- а) час виникнення їх на місці події (аналіз тимчасових зв'язків слідів);
- б) зв'язки об'єктів з даним чи іншим місцем (аналіз просторових зв'язків слідів);
- в) структуру предметів і слідів для вивчення їх групової належності;
- г) ідентифікаційні якості слідів з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили;
- г) можливість виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного правопорушення (потерпілого, обвинуваченого та ін.) або сторонніх осіб;
- д) зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, механізм їх утворення;
- е) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак.

Аналіз окремих слідів на місці події є тим першим ступенем, який дозволяє встановити причинні зв'язки між ними. Сліди (предмети) перебувають у залежності один від одного. Виявлення одного сліду або його частин чи ознак слідів повинно наштовхувати на пошук інших речей або слідів.

Тому використання тактичного прийому, який полягає в аналізі окремих слідів на місці події, дозволяє:

- а) виявити більш широке коло слідів (предметів), що мають відношення до певного правопорушення;
- б) визначити залежності між ними; в) не брати до уваги сліди, які не стосуються події.

Наступним тактичним прийомом у системі є моделювання події. Кожна уявна модель вчиненої події щодо розслідування будь-якої категорії правопорушень має більший або менший ступінь ймовірності. Уявне моделювання (відтворення) події дозволяє виявити нові факти та певні невідповідності. При дійсному відображенні події правопорушення уявна модель повинна збігатися з інформацією, яку виявлено на місці події. Але якщо між ними виникають суперечності і невідповідності, то ситуація огляду первісно визначена невірно.

Викликає інтерес система тактичних прийомів при неповному відображенні події правопорушення, яка включає такі прийоми:

- 1) аналіз окремих слідів (предметів), їх ознак, розташування;
- 2) використання уявної реконструкції окремих елементів події;
- 3) моделювання з метою відтворення події, яка відбулася;
- 4) зіставлення модельованої події і реальної картини місця події.

Така система використовується у разі, коли на місці події виявлені окремі предмети чи сліди правопорушення і механізм події недостатньо виражений.

Огляд місця події при неповному відображенні події правопорушення необхідно розпочинати з аналізу окремих слідів (предметів), їх ознак, розташування. Цей тактичний прийом дозволяє визначити об'єкти, які мають значення для справи, встановити зв'язки між окремими слідами та їх можливе місцезнаходження. У процесі огляду місця події слідчий має певну інформацію про характер події, а іноді й докази, що підтверджують ті чи інші факти. Тому зіставлення інформації місця події з доказами, які точно встановлені по справі, дає змогу виявити невідповідності між ними і підтверджує штучний характер тих чи інших слідів.

1.5. Пошук доказів протиправної діяльності, які можна буде використано при доказуванні протиправної діяльності осіб, які мають підвищений злочинний вплив

Відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється лише сторонами кримінального провадження та в порядку і спосіб, передбачений КПК України ч. 2 ст. 22 КПК України додатково вказує на те, що сторони мають *рівні права* на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, а також на реалізацію інших процесуальних прав.

Системний аналіз положень КПК України, проведений з метою характеристики процесу доказування, вказав на те, що під час кримінальних процесуальних відносин діяльність може бути спрямована на:

отримання доказів (ч. 3 ст. 17, ч. 1 ст. 84, п. 2 ч. 2 ст. 87, ч. 2 та ч. 3 ст. 93 та ін.);

подання доказів (п. 15 ч. 1 ст. 7, ч. 2 ст. 22, п. 8 ч. 3 ст. 42, п. 3 ч. 1 ст. 56);

збирання доказів (ч. 2 ст. 22, п. 8 ч. 3 ст. 42, ст. 93, ч. 1 ст. 223);

дослідження доказів (ч. 1 ст. 23, ч. 3 ст. 339, ч. 3 ст. 349, ст. 360);

прийняття доказів (ч. 2 ст. 23);

безпосередню перевірку доказів (п. 3 ч. 3 ст. 56),

визнання їх допустимості (ч. 2 ст. 5, ст. 86, ч. 2 ст. 97),

недопустимості (ст. ст. 87, 89) та *належності* (ст. 85);

оцінку доказів (ст. 94) та їх *сукупності* (ч. 1 ст. 94),

вагомості (п. 1 ч. 1 ст. 178) і *достатності* (п. 2 ч. 2 ст. 152, п. 2 ч. 2 ст. 173) та ін.

Крім того, у «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104, окремо вказується на існування таких категорій, як *зберігання, передача, вилучення, видача та облік* речових доказів, а також *фактичний стан речового доказу*.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що доказування являє собою тривалий динамічний процес, який за своєю суттю має ґносеологічний (пізнавальний) характер, у результатах якого зацікавлена як сторона обвинувачення, так і захисту.

У зв'язку з цим розглянемо процесуальні механізми забезпечення реалізації права сторін на збирання, перевірку та оцінку доказів як на досудовій, так і судових стадіях кримінального процесу.

Перш за все слід відзначити, що ефективне функціонування принципу змагальності сторін, а відповідно і об'єктивна можливість реалізації прав на збирання, перевірку та оцінку доказів у кожному кримінальному провадженні повинна забезпечуватись низкою процесуальних гарантій, до яких у новому КПК України слід віднести:

- чітке визначення поняття доказів та їх видів (ст. 84)
- регламентація правил збирання та оцінки доказів (ст. ст. 93, 94);
- встановлення вичерпного перелік суб'єктів доказування (ст. 93);
- наявність обов'язкових вимог для перевірки належності (ст. 85),

Допустимості (ст. 86) та достатності доказів (п. 2 ч. 2 ст. 152, п. 2 ч. 2 ст. 157, п. 2 ч. 2 ст. 173, п. 3 ч. 1 ст. 276, п. 3 ч. 1 ст. 284, ч. 1 ст. 290 та ін.);

- визнання випадків недопустимості використання доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод особи (ст. ст. 87–89), та ін.

Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України, доказами визнаються фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Тому норми Закону передбачають спеціальні вимоги та порядок отримання доказів, що в науці кримінального процесу отримало назву *процесуальна форма*.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Враховуючи, що зазначені види процесуальних джерел доказів містять відомості про факти та обставини вчиненого кримінального правопорушення, КПК України передбачив спеціальні вимоги щодо можливості їх використання залежно від стадії кримінального процесу та суб'єкта правозастосування, а саме:

- відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України, суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо отримав під час судового засідання або в порядку, передбаченому ст. 225 «Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні»;

Процесуальний порядок збирання, зберігання та використання доказів суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилається на них, якщо вони не були предметом безпосереднього дослідження в суді, крім випадків, передбачених законом (наприклад, наведена нами ст. 225 КПК України);

- на сторону обвинувачення та захисту покладається обов'язок забезпечити схоронність речового доказу та його надання для дослідження в суді;

- кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч. 2 ст. 101 КПК України).

- якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень ст. 290 КПК України, суд не має права допустити чи вважати відомості, що містяться в них, доказами (ч. 12 ст. 290 КПК України), та інше.

Також слід звернути увагу на те, що:

- жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України);

- ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до положень ч. 3 ст. 93 КПК України, здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України, а п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України гарантує право на оскарження рішення слідчого (прокурора) про відмову в задоволенні клопотання до слідчого судді;

- представники сторони захисту нарівні із представниками сторони обвинувачення мають право витребувати та отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок, проводити інші процесуальні дії (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України);

- сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів (ч. 8 ст. 95 КПК України);

- матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази (ч. 2 ст. 99 КПК України);

- протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК України);

- сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 290 КПК України).

Наведено в КПК України і чіткі вимоги щодо речових доказів (ст. 98 КПК України). Однак правила їх зберігання, забезпечення схоронності, поводження та надання стороною обвинувачення на досудовому провадженні регламентовано «Порядком зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово

вилученого майна під час кримінального провадження», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104. Щодо судових стадій, то такий порядок регламентовано Інструкцією з діловодства в місцевому загальному суді, затвердженою наказом ДСА України № 68 від 27.06.2006, та Інструкцією з діловодства в апеляційному загальному суді, затвердженою наказом ДСА України № 1 від 06.01.2006.

Заслуговує на увагу і порядок призначення експертизи у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза може бути проведена експертом або за зверненням сторони кримінального провадження, або за дорученням слідчого (слідчого судді, суду). У випадку, якщо слідчий (прокурор) відмовляє стороні захисту в задоволенні клопотання про залучення конкретного експерта для проведення експертизи, зазначене рішення може бути оскаржене до слідчого судді (ч. 1 ст. 244 КПК України).

Новелою КПК України є те, що сторона захисту вправі самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ч. 2. ст. 243 КПК України), але при цьому законодавець не визначив який документ у такому випадку є підставою для проведення експертизи – доручення, заява, адвокатський запит чи інший документ, який повинен містити інформацію про особу, яка залучається у якості експерта, питання, що ставляться експерту, перелік матеріалів (зразків, документів), що надаються для дослідження, попередження про кримінальну відповідальність експерта тощо.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що, оцінюючи процесуальне джерело доказу, а відповідно і зафіксовані у ньому відомості про доказ з точки зору допустимості, слідчий суддя (суд) в кожному випадку повинен з'ясувати такі питання:

- а) чи передбачене це процесуальне джерело ч. 2 ст. 84 КПК України;
- б) чи не було допущено порушення кримінально-процесуального закону в процесі формування цього процесуального джерела;
- в) у випадку порушення закону при одержанні процесуального джерела наскільки вони вплинули на достовірність наявних в джерелі відомостей;
- г) чи можливе взагалі використання цього джерела та відомостей, що в ньому містяться, в процесі доказування, при встановленні певних порушень процесуального закону в ході їх одержання.

1.6. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

Найбільш поширеним та ефективним засобом отримання доказової інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень є допит та встановлення свідків. На думку М.В. Салтевського, 80-90% робочого часу слідчого витрачається на процедуру підготовки, проведення та фіксації результатів допиту. Як вважає О.С. Саїнчин, оскільки не всі слідчі можуть досягати мети допиту, існує потреба постійного оновлення та вдосконалення тактичного арсеналу слідчих, потреба в наявності поглиблених знань про тактику злочинної діяльності, в істотному підвищенні рівня тактико-

криміналістичної готовності слідчих та інших працівників правоохоронних органів.

У наукових джерелах з питань кримінального процесу допит визначається як передбачена кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка полягає в отриманні слідчим, прокурором від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта свідчень про обставини, що мають значення для кримінального провадження. В статтях 224-226, 232, 351-354, 356 КПК України визначено порядок проведення допиту і фіксації його результатів. Окремі положення кримінальних процесуальних норм викликають дискусії серед науковців. Наприклад, серед нових норм ми не знаходимо чіткого розмежування у процедурних питаннях залежно від процесуального статусу допитуваного та предмету допиту; запровадження невластивих для фіксації допиту науково-технічних засобів (фотозйомки); заміна поняття «очна ставка» іншим поняттям: «одночасний допит двох і більше осіб».

Питання правового регулювання процесуального порядку допиту та відповідних рекомендацій щодо тактики допиту є багатограними і стосуються багатьох наукових дисциплін. Багато вчених-криміналістів і процесуалістів розглядали різні аспекти проблематики організації і проведення допитів. Зокрема, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.Г. Гончаренко, В.Г. Лукашевич, О.Б. Соловйов, М.В. Салтевський. Здійснення допитів у процесі розслідування умисних вбивств розглядали В.Г. Гончаренко, Л.Г. Удовіка, В.Т. Нор, І.І. Когутич, О.С. Саїнчин та інші. Але значна кількість питань залишаються поза увагою криміналістів-науковців і потребує вирішення.

Кримінальний процесуальний закон відносить до обставин, що підлягають з'ясуванню в ході допиту під час розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, наступні:

- а) факт вчинення вбивства військовослужбовця;
- б) причини і обставини, які цьому сприяли;
- в) особи, які відповідали за дотримання проведення конкретної антитерористичної операції;

г) можливість відвернення (попередження) настання шкідливих наслідків. Результативність допиту залежить від багатьох фактів:

- а) рівень інформованості слідчого щодо обставин факту, який встановлюється;
- б) гострота конфлікту, який виникає між слідчим і особою, що допитується, та причини цього конфлікту;
- в) умови, за яких буде відбуватись спілкування слідчого з конфліктуючою особою та обстановка допиту, атмосфера;
- г) вміння слідчого правильно застосовувати тактичні прийоми допиту.

Найчастіше слідчому доводиться допитувати свідків. О.С. Саїнчин запропонував наступний розподіл свідків на групи:

1. Свідки зовнішнього прояву правопорушення.

1.1. Свідки-очевидці злочинної події, які повідомляють про факт виявлення умисного вбивства військовослужбовців. Такими заявниками можуть бути як посадової особи, так і звичайні громадяни.

1.2. Свідки-очевидці злочинної події та її наслідків:

а) свідки-очевидці, що дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали;

б) свідки-очевидці, які безпосереднє приймали участь у бойових діях разом з потерпілим.

Ці особи, які безпосереднє бачили подію правопорушення, надавали першу допомогу потерпілому та іншим особам, лікарі медичних установ.

Такі категорії свідків, як правило, дають повні і правдиві показання, їх доцільно допитувати у першу чергу (за місцем їх знаходження). Допит таких осіб проходить в безконфліктній ситуації, стадія вільної розповіді переважає над стадією запитань і відповідей.

2. Свідки дій конкретних осіб і технічних процесів або експериментів, які стали причиною загибелі військовослужбовців.

2.1. Свідки, які не мають відношення до кримінального правопорушення, або навіть не оцінювали дії певної особи як кримінально карані.

Ці свідки в ході подальшого кримінального провадження можуть отримати статус підозрюваних, і в такому випадку показання таких свідків, відповідно з п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України, визнають в якості недопустимих доказів.

3. Окрему групу становлять особи, яких залучали до проведення слідчих (розшукових) дій в якості понятих, технічних помічників, допоміжного персоналу, які потім були допитані як свідки. Метою допиту таких свідків є перевірка об'єктивності відомостей з протоколу окремої слідчої (розшукової) дії, уточнення деталей проведення такої дії.

4. Якщо необхідно, в якості свідків можуть бути допитані особи, які брали участь в службовому розслідуванні, фахівці.

5. Особи, які можуть охарактеризувати особу підозрюваного, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на службі, у громадських місцях, вдома, у близькому оточенні, джерела його доходів (батьки, члени родини, друзі, співробітники, однокурсники, однокласники), схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин, конфліктні відносини між потерпілим та підозрюваною особою.

Наведена класифікація може бути доповнена. Оскільки розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив мають певну специфіку, слідчий повинен підготуватись до допиту свідків, врахувати особливості обсягу спеціальних знань, якими вони володіють.

Для того, щоб виключити добросовісні помилки під час допиту свідків, варто встановити умови сприйняття очевидцями факту, явища, події:

а) на якій відстані від допитуваного відбувалася подія;

б) чи не було обставин, які заважали розгледіти обсяг події: сутінки, хмари, яскраве сонце;

в) погодні умови в момент спостереження (сильний вітер, дощ, сніг);

- г) чи користується свідок окулярами, контактними лінзами;
- є) яким є його ставлення до події.

В ході постановки уточнюючих запитань слідчому треба уникати навідних питань.

Необхідно встановити час події правопорушення. Одним з ефективних прийомів, які дозволяють підвищити точність пригадування часу події, є застосування об'єктивних часових орієнтирів (день народження, офіційне або релігійне свято, час виходу в ефір телепрограми або радіопрограми, політичні події). Відновлення в пам'яті черговості подій, їх подробиць сприяє проведенню допиту на місці події або неподалік від такого місця.

Особливої уваги криміналістів потребує дослідження особливостей допиту підозрюваних, тобто осіб, яким в порядку, передбаченому ст.ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або осіб, які затримані за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 42 КПК України). Але у чинному КПК України можна спостерігати суперечності щодо наявних підстав визнання особи підозрюваною. Наприклад, ст. 42 КПК України вказує на дві підстави для визнання особи підозрюваною – повідомлення про підозру й затримання в порядку статей 207 або 208 КПК України, тоді як у ст. 276 КПК України, яка регламентує випадки повідомлення про підозру, а звідси – і визнання особи підозрюваною, вже визначаються три підстави, де поряд із затриманням і наявністю достатніх доказів для підозри, йдеться і про обрання для особи одного з запобіжних заходів. Заважає ефективності проведення допиту підозрюваного відсутність у чинному КПК України чітко визначених строків проведення допиту даного учасника кримінального провадження.

Як вважає М.В. Салтевський та В.А. Журавель, зволікання з проведенням допиту підозрюваного йде на користь тільки злочинцю, надає їй час для адаптації, можливість оцінити, які факти та докази потрапили у розпорядження слідчого, обрати виражену лінію поведінки, що значно ускладнює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення.

Слідчому під час підготовки до допиту підозрюваного необхідно систематизувати наявні докази щодо кожного з них та, відповідно до криміналістичних рекомендацій, визначитися з черговістю допиту підозрюваних (якщо їх декілька). Важливо ретельно готуватись до допитів правопорушників, які тією чи іншою мірою відповідають за безпеку особового складу, оскільки вони мають спеціальні знання. Тактика проведення такої слідчої (розшукової) дії передбачає: а) дослідження специфіки роботи підприємств, зокрема, дотримання правил безпеки; б) вивчення матеріалів кримінального провадження; в) вивчення особи підозрюваного, його характеристик. Доцільно поділити відомості про особу на дві групи: відомості, які визначені в кримінальному процесуальному законі та інші відомості, які мають криміналістичне значення; г) складання письмового плану допиту; д) консультація спеціалістів і залучення спеціалістів до допиту.

Якщо підозрюваний заперечує факт вчинення кримінального правопорушення, рекомендовано використовувати наступні тактичні прийоми: «пред'явлення доказів», «допущення легенди». Необхідно дати можливість

допитуваному якомога більше викласти інформацію про подію, з усіма деталями і специфічними обставинами. Після цього підозрюваному пред'являють зібрані докази і ставлять запитання, що вимагають від особи детального пояснення наявних у показаннях протиріч. Необхідно ретельно занотовувати такі відповіді особи до протоколу. Рекомендовано одразу після допиту закріпити показання підозрюваного за допомогою одночасного допиту даної особи з іншими учасниками провадження.

На практиці зустрічаються ситуації, коли правопорушник завчасно створює моделі різних варіантів власної поведінки, у тому числі, у випадках затримання співучасників правопорушення. Але, навіть якщо правопорушник ретельно продумав свої показання, він не може передбачити всіх подробиць запитань, які буде ставити йому слідчий або оперативний працівник. Йому доводиться здійснювати корективи лінії поведінки під час допиту, на що може звернути увагу слідчий.

Інколи, після першого допиту підозрюваного, виникає потреба повторного допиту. В такому випадку слідчому необхідно виконати попереджувальні дії, які допоможуть зняти напруженість у підозрюваного: пояснити причини виклику на повторний допит, створити атмосферу довірливих стосунків, налагодити позитивний психологічний контакт. Доцільно використовувати тактичні прийоми: чергувати швидкий і повільний темп допиту, створювати психологічні «пастки», відвертати увагу від певних фактів, вміти «підставитися» під необхідні питання, раптові пред'явлення доказових фактів, використовувати широкий спектр спеціальних знань.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що з початку досудового розслідування і до винесення вироку судом, як правило, усі норми кримінального процесуального права дотримуються достатньо суворо, але криміналістичними рекомендаціями нехтують. Більшість опитаних слідчих свідчить про безконфліктність допиту підозрюваних. Внаслідок цього, у слідчих формується психологічна впевненість у досягненні позитивного результату і можливості ігнорування (за недоцільністю) використання порад і рекомендацій криміналістів під час допиту. Безвідповідальне ставлення слідчих до власних обов'язків стимулює інших учасників процесу до аналогічного ставлення (небажання свідків і потерпілих співпрацювати із органами досудового розслідування). Подібні ситуації дозволяють стороні захисту маніпулювати слідчим. Наприклад, один із співучасників, як правило, за матеріальну винагороду, «вигороджує» своїх співучасників, бере за них всю провину за скоєння вбивства на себе.

Подібні ситуації виникають також під час одночасного допиту двох і більше осіб, які раніше допитувались, для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях, відповідно до п. 9 ст. 224 КПК України. Така слідча (розшукова) дія використовується як ефективний засіб перевірки наявних доказів і одержання нових доказів. Недооцінка важливості такої дії з боку слідчих призводить до негативних наслідків.

На нашу думку, слідчому доцільно враховувати наступні рекомендації щодо проведення одночасного допиту двох і більше осіб:

- а) ретельне вивчення матеріального кримінального провадження;
- б) прийняття рішення про доцільність проведення одночасного допиту двох осіб;
- в) визначення часу і місця його проведення;
- г) встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню;
- д) проведення додаткового допиту (за необхідності);
- е) визначення осіб, між якими буде проведено одночасний допит, та черговості їх допиту;
- є) добір учасників для проведення одночасного допиту (доцільно залучати працівників оперативних підрозділів);
- ж) психологічна підготовка учасників одночасного допиту, зокрема, приділити увагу готовності потерпілих і свідків;
- з) визначення та підготовка технічних засобів фіксації;
- і) складання плану проведення одночасного допиту.

Зафіксувати результати допиту необхідно у протоколі та інших носіях інформації, на яких за допомогою технічних засобів це відбувається, відповідно до ст. 103 КПК України. Процесуальні вимоги до складання протоколу визначені у ст. 104 КПК України.

Після закінчення допиту слідчий повинен зібрану інформацію зафіксувати у протоколі таким чином, щоб у допитуваної особи не викликало ніяких питань щодо його автентичності і повної відповідності усній промові цієї особи.

Використання під час допиту технічних засобів для звукозапису, фотозйомки, відео зйомки дозволяє фіксувати не лише зміст показань, але й «психологічну атмосферу» їх отримання. В своєму дослідженні О.С. Саїнчин наводить цифри, згідно з якими відеозапис засовується під час першого допиту правопорушників – у 67%, співучасників – у 28%, командування частини – у 5%. Особа, яка проводить відповідну процесуальну дію, приймає рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою науково-технічних засобів.

Під час оцінки результатів допиту слідчому важливо враховувати, що жодний доказ не має наперед встановленої сили, відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК України. Навіть визнання підозрюваним своєї вини потребує ретельної перевірки й доведення винуватості особи іншими процесуальними засобами.

Можна зробити висновок, що правильна тактична організація допиту свідків, потерпілих, підозрюваних є важливим фактором, що впливає на отримання об'єктивної інформації про обставини скоєння вбивства, з'ясування характеру дій або бездіяльності з боку винних осіб, умов, що сприяли вчиненню такого кримінального правопорушення.

1.7. Тактика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

З метою однакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій кримінального процесуального законодавства, уникнення неоднозначного тлумачення норм права під час здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції повноважень, передбачених КПК України, судова палата у

кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів місцевих та апеляційних судів на наступне.

1. Вирішуючи питання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у кожному випадку розгляду відповідних клопотань слідчі судді зобов'язані:

- здійснювати повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування сумлінно і принципово, діяти у межах та відповідно до вимог закону;

- перевіряти наявність об'єктивної необхідності та виправданість такого втручання у права і свободи особи, з'ясовувати можливість досягнення мети, на яку посиляється автор клопотання, без проведення зазначених дій;

- враховувати, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться лише у тих випадках, коли відомості про правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (що має бути підтверджено матеріалами кримінального провадження та належним чином обґрунтовано у відповідному клопотанні згідно з п.7 ч. 2 ст. 248 КПК України), а також те, що негласні 171 слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. ст. 260–264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких правопорушень. Обов'язок довести неможливість отримання таких відомостей іншим чином, ніж як у результаті негласних слідчих (розшукових) дій, покладається на особу, яка заявляє клопотання про їх проведення;

- пам'ятати, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно ч. 1 ст. 76 КПК, не має права брати участі у цьому ж провадженні, як в суді першої інстанції, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами.

2. Розгляд всіх клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 21 КПК та віднесених до компетенції слідчого судді; згідно зі ст. 247 КПК здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування, незалежно від місця проведення негласної слідчої (розшукової) дії. У разі здійснення такого розслідування і слідчою групою клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії також розглядається слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. Слідчим суддею, який розглядає клопотання щодо негласних слідчих (розшукових) дій, на відміну від слідчого судді суду першої інстанції, який обирається зборами суддів зі складу суду, згідно з п. 18 ч. 1 ст. 3 та ст. 247 КПК є голова або визначений ним суддя/судді (КПК не містить положень щодо обмеження їх кількості; натомість в п. 8-1 ч. 1 ст. 29 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» при вказівці

на слідчого суддю апеляційного суду зазначено «суддів (суддю)» Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва чи Севастополя. Визначення слідчого судді для конкретного судового провадження щодо розгляду таких клопотань: - за змістом ст. 247 КПК - «розгляд ... клопотань ... здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею» – як виняток із загальних правил здійснюється не автоматизованою системою документообігу суду, а почергово, згідно зі встановленим графіком чергувань; - не залежить від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому ж кримінальному провадженні раніше.

3. Характер негласних слідчих (розшукових) дій, мета їх проведення і важливість для швидкого розкриття тяжких і особливо тяжких правопорушень вимагають максимально оперативного як їх ініціювання, так і вирішення питання про надання відповідного дозволу або відмови в їх проведенні. Слідчий суддя згідно з ч. 1 ст. 248 КПК зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Порухення визначених процесуальним законом строків не допускається. Організаційне забезпечення належного дотримання процесуальних строків забезпечується головою та керівником апарату апеляційного суду шляхом вжиття організаційних заходів, у тому числі чергування (також і в телефонному режимі) слідчих суддів та працівників апаратів судів у неробочий час (вихідні та святкові дні).

4. Негласні слідчі (розшукові) дії, з огляду на застереження, вміщене у ч. 1 ст. 253 КПК, – про тимчасове обмеження конституційних прав під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій повідомляються як підозрюваний, так й інші особи, конституційні права яких були таким чином тимчасово обмежені, - проводиться не лише стосовно підозрюваного, а й щодо будь-якої іншої особи, за наявності згідно ст. 246 КПК достатніх підстав вважати, що відповідна процесуальна дія є необхідною для отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а інформацію про правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

5. Під час вирішення питання щодо повноти даних, наведених у клопотанні слідчого (прокурора) про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також в ухвалі, слід враховувати специфіку конкретної слідчої дії та, беручи до уваги зміст попереднього пункту цього роз'яснення, ту обставину, що у певних випадках неможливо зазначити всі відомості, передбачені загальними нормами (ч. 2 ст. 248 КПК). Так, на момент звернення з клопотанням не завжди може бути відома конкретна інформація про особу (прізвище, ім'я, по-батькові), стосовно якої слідчий (прокурор) планує провести негласну слідчу (розшукову) дію, в тому числі конкретні відомості про особу, яка користується кінцевим обладнанням телекомунікацій (зокрема, через велику кількість абонентів сервісу зв'язку з попередньою оплатою та наявністю корпоративних груп абонентів тощо), а також інші дані. У такому разі слідчий (прокурор) у своєму клопотанні має обґрунтувати причини ненадання відповідних відомостей, а слідчий суддя - переконатися, що такі причини є

об'єктивними, та посилається у своїй ухвалі на відповідне обґрунтування. Викладене, зокрема, зумовлено тим, що необхідність проведення негласної слідчої (розшукової) дії може виникати до встановлення особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, за наявності обмежених даних та/або відсутності конкретних відомостей про таку особу. Зазначимо, що саме встановлення цієї особи та інших відомостей про правопорушення і є метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 246 КПК).

6. Слідчим суддям мають враховувати, що однорідні питання, які необхідно з'ясувати в рамках одного кримінального провадження шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій одного або різних видів, пов'язаних між собою (при цьому необхідність з'ясування таких питань обґрунтовується однаковими обставинами), можуть ініціюватися слідчим (прокурором) у рамках одного клопотання та вирішуватися слідчим суддею однією ухвалою. Наприклад, в одному документі може міститися клопотання про дозвіл на здійснення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК) та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) із метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи; про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж кількох видів. При цьому слідчий суддя розглядає необхідність проведення таких дій щодо кожного виду негласних слідчих (розшукових) дій чи мережі окремо та за відсутності підстав для постановлення ухвали про відмову може приймати рішення як про повне, так і часткове задоволення клопотання (наприклад, лише щодо частини таких видів мереж). Також слід враховувати, що під час розгляду клопотання про надання дозволу на спостереження за конкретною особою (ч. 2 ст. 269 КПК України) в окремих випадках для досягнення мети цієї негласної слідчої (розшукової) дії виникає потреба одночасного вирішення питання про дозвіл на спостереження й за іншими суб'єктами (до встановлення їх особи), з якими ця конкретна особа контактуватиме під час спостереження за нею. У цьому аспекті, слід визнати правильною практику тих слідчих суддів суду першої інстанції, які в рамках кримінального провадження, пов'язаного з злочином, вчиненим в умовах неочевидності (правопорушення наявний, проте відсутні особи, які підозрюються у причетності до його вчинення), під час розгляду клопотань про надання тимчасового доступу до документів, що знаходяться в операторів і провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, ММЗ тощо), маршрутів передавання тощо (ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України), надають тимчасовий доступ до такої інформації щодо всіх абонентів, які перебували у місці вчинення такого правопорушення у відповідний час, одним судовим рішенням.

7. З числа визначених у КПК України негласних слідчих (розшукових) дій тільки за рішенням слідчого судді для забезпечення останнім дотримання прав і свобод особи проводиться такі дії: втручання у приватне спілкування (ст. ст. 260–266 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження

радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); спостереження за особою (ст. 269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); які проводяться під час здійснення контролю за вчиненням правопорушення за умови, що ці дії тимчасово обмежують конституційні права особи (ч. 8 ст. 271 КПК України); негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). Згідно з ч. 2 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. ст. 260, 261, 262, 263, 267, 269. 270. 274 КПК України, а також ст. 264 КПК України (крім дій, передбачених ч. 2 цієї статті) проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких правопорушень. Разом з тим, ураховуючи, що ст. 268 КПК України не зазначена у переліку, наведеному в ч. 2 ст. 246 КПК України, негласна слідча (розшукова) дія у вигляді установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може проводитися у кримінальному провадженні незалежно від ступеню тяжкості вчиненого правопорушення. Також, ураховуючи передбачений у ч. 2 ст. 246 КПК України виняток, здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до якої не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, може проводитися у кримінальному провадженні незалежно від ступеню тяжкості вчиненого правопорушення. Крім того, такі дії, передбачені ч. 2 ст. 264 КПК України, не вважаються втручанням у приватне спілкування та не є негласними слідчими (розшуковими) діями, оскільки не відповідають критеріям, передбаченим частинами 3, 4 ст. 258 КПК України (спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, коли учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від, втручання інших осіб, а втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, що учасники спілкування мають достатні підстави вважати спілкування приватним). Зауважимо, що рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) як контроль за вчиненням правопорушення відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК вправі приймати виключно прокурор. Разом з тим, якщо під час проведення контролю за вчиненням правопорушення виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, відповідні негласні слідчі (розшукові) дії (у тому числі це стосується і окремих форм контролю за вчиненням правопорушення як оперативно-розшукового заходу згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність») мають здійснюватися, по-перше, в межах, які допускаються Конституцією України, а по-друге, лише на підставі рішення слідчого судді. 8. Слідчому судді слід мати на увазі, що накладення арешту на кореспонденцію відповідно до ч. 3 ст. 261 КПК України надає право слідчому здійснювати її огляд і виїмку без подання окремого клопотання до слідчого судді, але в межах строку, визначеного в ухвалі про накладення арешту. Спосіб реалізації накладення арешту на кореспонденцію визначено ст. 262 КПК України. Положення цих статей свідчать, що огляд та виїмка кореспонденції не можуть проводитись без накладення арешту на неї слідчим суддею, інакше докази, отримані внаслідок таких дій, мають визнаватись недопустимими.

9. До постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженим з прокурором, або прокурора негласну слідчу (розшукову) дію згідно з ч. 1 ст. 250 КПК України може бути розпочато лише у випадках, передбачених КПК. Такі випадки прямо встановлені лише ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України, інші ж статті, що передбачають порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, такого посилання не містять. Отже, до постановлення ухвали слідчого судді можуть бути розпочаті лише такі негласні слідчі (розшукові) дії: 1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 2) спостереження за особою (ст. 269 КПК України).

А також лише у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних, зокрема з:

- 1) урятуванням життя людей;
- 2) запобіганням вчиненню тяжкого та особливо тяжкого правопорушення, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Після початку таких негласних слідчих (розшукових) дій прокурор зобов'язаний невідкладно (за наявності найпершої об'єктивної можливості) звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням.

10. Під час здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні слідчим суддям необхідно враховувати, що у КПК передбачено декілька процесуальних дій, які мають певну схожість. Зокрема, статтями 263 та 268 КПК передбачено такі негласні слідчі (розшукові) дії як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу відповідно, а ст. 159 та п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України – такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо. Слід мати на увазі, що процесуальні дії, передбачені ст. ст. 263 та 268 КПК України, є негласними слідчими (розшуковими) діями, дозвіл на проведення яких надає слідчий суддя суду апеляційної інстанції, інформація щодо цих дій згідно із Законом України «Про державну таємницю» та пунктами 4.12.4. і 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440, містить відомості, що становлять державну таємницю. Водночас дії, передбачені ст. 159, п. 7 ч.1 ст. 162 КПК України є заходами забезпечення кримінального провадження, дозвіл на вжиття яких надає 178 слідчий суддя суду першої інстанції, при цьому відомості щодо таких дій не становлять державної таємниці. Крім того, тимчасовий доступ надається до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг (у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо) і не дають можливості втрутитися у приватне спілкування (отримати доступ до

змісту інформації, яка передається). Статтями 159, 162 КПК України передбачено отримання слідчим (прокурором) інформації про зв'язок (у тому числі про місцезнаходження радіоелектронного засобу), що відбувся в минулому (постфактум), на той час як визначена ст. 268 КПК України негласна слідча (розшукова) дія - установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – передбачає локалізацію (моніторинг) місцезнаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу (тобто інформацію про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним). З огляду на практичну необхідність й актуальність цього аспекту для слідчих суддів суду першої інстанції, слід звернути увагу, що особа, зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана згідно з ч. 1 ст. 165 КПК України надати тимчасовий доступ до визначених в ухвалі речей або документів особі, вказаній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. Ураховуючи специфіку формату зберігання інформації, що передбачена п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України і знаходиться в операторів (провайдерів) телекомунікацій, надання доступу до відповідних документів (тобто надання можливості ознайомитися з ними та зробити з них копії), може здійснюватися як безпосередньо в оператора (провайдера), так і шляхом надання доступу до відповідних документів уповноваженому на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділу правоохоронного органу через відповідні інформаційні системи відповідно до встановленого порядку з обов'язковим наданням копії ухвали слідчого судді відповідному оператору (провайдеру).

11. Викладені у цьому роз'ясненні рекомендації стосуються як клопотань про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, так і клопотань про надання дозволу на проведення оперативно-розшукового заходу, які направляються на розгляд слідчих суддів судів апеляційної інстанції згідно з положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у ч. 2 ст. 8 якого зазначено, що подання та розгляд клопотань про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді здійснюються згідно з процедурою, передбаченою положеннями глави 21 КПК України з урахуванням певних особливостей – суб'єкта ініціювання цих заходів (керівник відповідного оперативного підрозділу або його заступника), суб'єкта проведення цих заходів (співробітник оперативного підрозділу), а також змісту й обґрунтування клопотання, додатків до клопотання, підстав для його задоволення та інших питань, зумовлених метою проведення оперативно-розшукових заходів. Зокрема, метою проведення таких заходів (ч. 3 ст. 8 Закону) є запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого правопорушення, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, за умови, що іншим способом одержати інформацію неможливо. Обов'язок доведення неможливості, отримати такі відомості іншим чином, ніж як у результаті проведення оперативно-розшукового заходу, покладається на особу, яка заявляє клопотання про його проведення. До клопотання про надання дозволу на проведення оперативно-

розшукового заходу, на відміну від клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, не додається витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки оперативно-розшукова діяльність проводиться до моменту виявлення правопорушення, а отже, і до внесення відомостей про цей правопорушення до реєстру. Натомість слідчий суддя, перевіряючи обґрунтованість заявленого клопотання, має з'ясувати наявність підстав для проведення оперативно-розшукового заходу, передбачених ст. 6 Закону 180 України «Про оперативно-розшукову діяльність», шляхом ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової справи. Вирішуючи питання про надання дозволу на проведення оперативно-розшукового заходу, слідчий суддя повинен виважено оцінити доцільність проведення таких дій (заходів). Питання строку дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення оперативно-розшукового заходу, вимоги щодо його визначення в судовому рішенні та межі; продовження строку проведення такого заходу та загальний його строк; фіксації його процесу і результатів; повідомлення осіб, стосовно яких цей захід проводився; вжиття заходів щодо захисту інформації, отриманої в результаті його проведення, тощо регулюються главою 21 КПК України та, відповідно, здійснюються в передбаченому цією главою порядку.

12. У контексті попереднього пункту рекомендаційних роз'яснень, звертаємо увагу, що згідно з п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам, крім іншого, надається право з дозволу слідчого судді в порядку, встановленому КПК України, витребувати документи та дані, що характеризують спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні правопорушення. Оскільки одним із механізмів витребування документів і даних, передбачених КПК України, є процедура тимчасового доступу до речей і документів, передбачена главою 15 КПК України, оперативні підрозділи мають право звертатися до слідчих суддів суду першої інстанції з клопотаннями про тимчасовий доступ до таких документів згідно з правилами, встановленими ст. ст. 159–166 КПК України, та з урахуванням специфіки суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та мети її здійснення (зокрема, змісту та обґрунтування клопотання, додатків до клопотання, підстав для його задоволення тощо). При цьому, слідчому судді слід мати на увазі, що документи і дані, які не характеризують діяльність юридичної особи та спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні правопорушення чи джерела і розмір їх доходів випробовуватися оперативними підрозділами не можуть. Зважаючи на те, що Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України не регламентують процедуру ініціювання відповідного клопотання, на нашу думку, вирішувати це питання доцільно з урахуванням вимог ч. 6 ст. 9 КПК України, при цьому вбачається правильним подання таких клопотань керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником за погодженням із прокурором. У такому разі клопотання про тимчасовий доступ до документів і відповідна ухвала слідчого судді складаються як нетаємні документи, без дотримання режиму секретності, оскільки вони не містять відомостей, що становлять

державну таємницю (крім випадку, передбаченого п. 9 ч. 1 ст. 162 КПК України).

13. Рішення слідчого судді суду апеляційної інстанції щодо надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів або відмову в їх проведенні згідно зі ст. 309 КПК оскарженню не підлягають. Разом з тим постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії відповідно до ч. 5 ст. 248 КПК, як і оперативно-розшукового заходу, не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

1.8. Тактико-методологічні засади проведення експертиз під час розслідування

Проблемам використання спеціальних знань при розслідуванні правопорушень у криміналістиці приділялася велика увага. Можна вважати, що це питання вивчено достатньою мірою. Багато вітчизняних та закордонних вчених, наприклад А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, Н.І. Клименко, О.С. Саїнчин, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та ін. у цій частині схильні до думки, що в кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання застосовуються у двох формах:

- а) використання спеціальних знань у ході окремих слідчих дій;
- б) і в рамках проведення експертизи.

При цьому до спеціальних знань вони зараховують будь-які знання й уміння об'єктивного характеру, отримані в результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи.

Образцов В. А. набагато ширше трактує поняття спеціальних знань, визначаючи їх як допомогу знаючих особи при вирішенні питань, що перебувають у їхній компетенції. З даною думкою, здається, необхідно погодитися, конкретизувавши, що як осіб, які володіють спеціальними знаннями, можуть залучатися суб'єкти, що володіють спеціальними знаннями не тільки в галузі юриспруденції, а і в інших напрямках з інших наукових та теоретичних дослідженнях. Такі знання можуть мати психологи, педагоги (допит неповнолітнього), перекладачі іноземних мов та мов міміки і жестів, військові, біологічні та ін.

Однак, необхідно відзначити, що між особами, які володіють спеціальними знаннями, і експертами існує різниця в процесуальному характері використання їхніх знань. Експерт – особа, яка у силу своїх специфічних знань і процесуального положення зобов'язана дати висновок експерта по призначуваній експертизі. При цьому експерт завжди попереджається про кримінальну відповідальність за неправомірну експертизу і його висновки по дослідженнях служать джерелами доказів.

Другою формою використання спеціальних знань знаючих осіб є судова експертиза, для проведення якої треба залучити фахівців, які не є експертами, але які володіють більш глибокими пізнаннями в певних категоріях науки та техніки. Тобто, як нами зазначалося раніше, судова експертиза призначається

як на стадії досудового слідства, та і за рішенням суду вже на стадії судового провадження та проводяться тоді, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, або у суду та сторін кримінального процесу, є певні сумніви у висновках експерта. Передумовою щодо призначення експертизи (повторної, додаткової) в рамках той, яка вже проводилася, можуть слугувати данні, які отримані при допиті потерпілого, свідків, обвинувачуваного в результаті яких отримані данні, які раніше не були отримані в ході досудового провадження. На думку сторін, якщо ці матеріали отримані додатково, або раніше не були враховані, суд, вислухавши думку сторін, приймає рішення для додаткової експертизи, яка проводиться тим ці іншим експертом.

На відміну від експертизи, яка проводиться експертом, участь фахівця проведення експертизи характеризується тим, що особа, яка володіє певними знаннями, з дотриманням особливого процесуального порядку здійснює дослідження і дає свій висновок, що служить самостійним джерелом доказів. Частіше це трапляється при проведенні комплексної, або комісійної експертизи, де фахівець залучається для вирішення тільки тих питань, які стосуються його професійних знань в рамках його компетенції. Наприклад, це може траплятися у випадках, коли виявлено тіло загиблого військовослужбовця, на тілі якого маються як сліди вогнепального поранення, та і сліди транспортування. Тоді в комісійну групу експертів-криміналістів (балістиків, трасологів), судових медиків, можуть залучатися спеціалісти в галузі біології, хімії, ґрунтознавства та інші.

У криміналістиці види експертиз та участь в їх провадженні експертів та свідомих осіб ретельно описані. Нами пропонується проведення комплексної комісійної судово-медичної експертизи, членами якої можуть бути фахівці ентомологи. Одним з методів експертного дослідження, що дозволяють встановити період часу, до якого можна віднести смерть потерпілого, є ентомологічне дослідження, коли знаходять на трупі комахи або їх останки.

Професор О.С. Саїнчин описує випадок, коли за допомогою ентомологічних досліджень вдалося встановити час та місце смерті особи. Так, у грудні в 300 метрів від моря були виявлені череп, лопаткові, тазові кістки, плечові, променеві, права стегнова і п'яtkова кістки людини і частина одягу. Кістки знаходилися на відстані 20-30 м один від одного (мабуть внаслідок руйнування трупа тваринами).

У групу комплексної експертизи, крім експертів, був запрошений фахівець-ентомолог якому, зокрема, було запропоновано питання: чи не могла смерть настати до весняно-літнього періоду, тобто 10-11 місяців тому. Дослідивши останки трупу фахівець встановив, що кістки були вологі, якби промаслені, щільні, важкі, сірувато-білясті, з легким коричневим відтінком, різким гнильним солодкуватим запахом, що поєднується з запахом згірклого жиру. На черепі, лопатках, плечових, ліктювих і п'яtkової кістках, а також на правій безіменній кістці м'які тканини повністю були відсутні. Вони частково збереглися лише біля головки стегнової кістки і в області лобка зліва у вигляді щільної буро-коричневою м'язової тканини і невеликої ділянки муміфікованою

шкіри з незначним числом волосся. Поверхні кісток гладкі, без слідів «вивітрювання» поверхневого шару, «дефектів» компактного шару в області епіфізів або інших будь-яких ознак руйнування. Кістковий мозок був відсутній.

Таким чином, зовнішній вигляд кісток свідчив про їх відносну «свіжість», що не дав жодних об'єктивних підстав для судження, до якого періоду року могла бути віднесена смерть. Оглядаючи порожнину черепа, експерти звернули увагу на те, що внутрішня поверхня його правої половини покрита тонким шаром щільної підсохлої маси буро-коричневого кольору, серед якої знаходилися лусочки і частини висохлих личинок комах сірувато-світло-коричневого кольору, довжиною від 0,3 до 1 см і діаметром до 0,3 см, лялечки мух темно-коричневого кольору, залишки дорослої мухи і кілька сухих дрібних листків. Трохи комах виявлено і на інших кістках.

Ентомологічним дослідженням серед зібраних хітинових залишків вдалося визначити: частина черевця і лапку зеленої падальної мухи (рід *Lucilia*), оболонки личинок веснянок (роду *Plecoptera*), останки 2 личинок жука-шкіроїда (сімейство *Dermestidae*), 2 добре збережені пупарії (лялечки) мух (сімейство *Tachinidae*) і дрібного жука (сімейство *Dermestidae*).

Виявлення цих комах дозволило зробити висновок, що початок гниття трупа може відноситися до періоду ранньої весни. При цьому ентомолог виходив з таких положень. Веснянки мешкають в гірських річках Чорноморського узбережжя і повноводних струмках, що протікають по дону річки. Вихід комах з личинок відбувається на початку або в середині березня. Вилод дорослих веснянок відбувається після того, як личинки виповзуть та підносяться над водою. Сильні вітри, очевидно, перенесли легкі оболонки личинок спочатку на схил щілини, а потім на залишки трупа.

Останки личинок мух свідчили про те, що після дня смерті людини стояли теплі дні, протягом яких личинки були відкладені і з них встигли виплоду дорослі комахи. У приморських районах з їх теплим кліматом виліт деяких мух з Пупара (в тому числі що відносяться до сімейства *Tachinidae*, в яке входять зелені каліфориди) можна спостерігати вже в лютому. Самки зеленої падальної мухи мають дуже розвиненою здатністю виявляти запах трупа, при цьому личинки їх з'являються вже через добу після відкладання яєць.

Крім цього, висновок про те, що початок гниття трупа відноситься до ранньої весни і, отже, смерть потерпілого могла наступити до цього періоду, повністю співпадало з даними слідства. В результаті ідентифікації, здійсненої за залишками одягу, встановлено, що знайдені залишки тіла належать особі, яка зникла на полюванні саме в той час і пропала без вісті. Генотипологічне (експертиза ДНК) дослідження не проводилося.

У висновку слід підкреслити, що для успішного застосування ентомологічного методу при судово-медичних експертизах, крім ретельного дослідження стану трупа, врахування кліматичних та інших природних умов, необхідно зібрати зразки всіх наявних на трупі видів комах на всіх стадіях розвитку та звернутися за консультацією до ентомологів та включити їх до складу комплексної комісійної експертизи. Такі дослідження можливо робити у

випадках, коли встановлено труп військовослужбовця, чи іншої особи, коли на тілі загиблого маються сліди ентомологічного, або рослинного втручання.

Здається, що на часі є необхідність створення банку даних без вісті зниклих військовослужбовців, в яких, крім криміналістичного опису зниклого, будуть знаходитися в обов'язковому порядку біологічні данні його родичів (доцільно матері), для можливостей проведення у майбутньому порівняльного експертного дослідження ДНК. Можливо, у майбутньому у всіх затриманих підозрюваних в порядку ст.208 КПК України та родичів без вісті зниклих осіб треба обов'язково вилучати не тільки дактилоскопічні, а і матеріали для молекулярно-генетичного дослідження.

Зазначається, що кримінальний процесуальний закон передбачає обов'язкове проведення експертизи (ст. 242 КПК України) :

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, що викликають сумнів щодо його осудності;
- 4) для встановлення статевої зрілості потерпілого по справах про правопорушення, передбачені ст. 155 КК України;
- 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про цьому немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Поняття судової експертизи обумовлюється її значенням змістом, метою і завданнями, що вона вирішує.

Поняття судової експертизи розкриває ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка є у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду.

З наведеного законодавцем визначення ми бачимо, що суб'єктом проведення експертного дослідження є експерт – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій по постанові слідчих органів, судді або за визначенням суду доручено провести експертизу і дати за її результатами висновок.

Експертом може бути призначена особа, яка має необхідні знання для подання висновку по досліджених питаннях, незалежно від того, чи працює вона в спеціальній експертній установі і є професійним експертом або не працює в такій установі і проведення експертиз не входить у коло її службових обов'язків. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур і громадян.

У науці ще існують різні точки зору на визначення поняття судової експертизи. Р.С. Белкін дає таке визначення судової експертизи: «Експертиза – процесуальна дія, що полягає у провадженні з доручення слідчого (органу дізнання) або суду досліджень різних об'єктів відповідними фахівцями в галузі

науки, техніки, ремесла, і подання на підставі цих досліджень висновків по спеціальних питаннях у встановленій законом формі».

І.Ф. Крилов визначає експертизу не просто як процесуальну дію, процес дослідження різних об'єктів фахівцями, які володіють спеціальними пізнаннями в галузі науки, техніки або ремесла, але як форму застосування спеціальних знань. Раніше ми відзначали, що спеціальні знання в кримінальному процесі можуть бути використані й у такій формі, як залучення фахівця до участі в слідчій дії.

Розходження між цими двома формами полягає, насамперед у характері встановлених за їх допомогою фактів. При провадженні слідчих дій (огляду, обшуку тощо) такими фактами є безпосередні результати застосування фахівцем науково-технічних методів і засобів. При експертизі результати дослідження, як правило, не є очевидними і вимагають наукового пояснення, оцінки особою, яка робить експертизу. Тому характерною рисою застосування спеціальних знань у формі експертизи є одержання фактичних даних на основі наукового тлумачення результатів досліджень.

Крім того, ці дві форми застосування спеціальних знань розрізняються:

1) по обов'язках суб'єктів: висновки фахівця використовується лише в оперативних цілях, доказового значення не мають, а обов'язок експерта – подання висновку;

2) за формою процесуальної фіксації: висновки фахівця фіксуються в протоколі слідчої дії, а висновки експерта в самостійному процесуальному документі – висновку експерта, яке є самостійним джерелом доказів;

3) за порядком появи в кримінальному процесі: фахівець запрошується слідчим в усній формі, а експерт – після винесення спеціальної постанови про призначення експертизи.

У той же час слід зауважити, що окремі сучасні автори визначають більш широке коло форм застосування спеціальних пізнань при розслідуванні правопорушень. Відповідно до їхніх позицій, спеціальні пізнання можуть застосовуватися:

а) безпосередньо слідчим і судом, що здійснюють розслідування і розгляд кримінального провадження;

б) шляхом одержання довідок і консультацій у знаючих осіб;

в) шляхом залучення фахівців для участі в слідчих діях;

г) шляхом ревізії;

д) шляхом експертизи.

Деякі автори визначають провадження експертизи як процесуальну дію, що полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого (суду) речових доказів і інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

На відміну від визначення поняття експертизи, даного Р.С. Белкіним, тут не згадується про застосування спеціальних пізнань, однак у даному визначенні фігурує слово «експерт», що саме по собі передбачає особу, яка володіє спеціальними пізнаннями в якій-небудь галузі науки, техніки, виробництва або ремесла.

Також автори даного навчального посібника визначають поняття предмета й обсягу експертизи, а саме:

1) предмет експертизи визначається питаннями, поставленими слідчим або судом. Це означає, що предметом кожного виду судової експертизи є факти, які можна установити за допомогою спеціальних знань у конкретній галузі науки, техніки;

2) об'єкти експертизи – матеріальні носії доказової інформації, зібрані і надані експертів слідчим або судом та одержання доказів, що є джерелом, (висновок експерта) у результаті використання спеціальних знань.

Тему предмета й об'єкта експертизи, хоча і конкретного виду (криміналістичної експертизи), докладно аналізує Р.С. Белкін, який указує, що «поняття предмета й об'єкта експертизи взагалі і криміналістичної експертизи зокрема становлять інтерес як із погляду характеристики компетенції і можливостей даного виду або різновиду судової експертизи, так і з точки зору ефективності і правильності використання спеціальних пізнань у судово-слідчій практиці...».

Р.С. Белкін підтримує запропоноване А.Р. Шляховим визначення предмета експертизи, зокрема те, що предмет науки і предмет заснованої на ній експертизи – поняття різних рівнів. Тобто, предмет науки – певна група об'єктивних закономірностей дійсності, предмет же експертизи – це ті обставини, які можна установити за допомогою результатів пізнання наукою свого предмета.

Р.С. Белкін наголошує, що об'єктами судової експертизи можуть бути матеріальні об'єкти і процеси. До першого він зараховує предмети (речові докази, зразки і їх комплекси), документи, людей, тварин, трупи, транспортні засоби. Крім того, Р.С. Белкін виділяє родовий і конкретний об'єкт судової експертизи.

Зазначені обставини і думки авторитетних учених, які розглядають питання про поняття судової експертизи, її предмет та об'єкт, дозволили нам сформулювати певне розуміння сутності даного питання, у результаті чого ми дійшли висновку, що судова експертиза – це процесуальна дія експерта, що полягає в дослідженні за дорученням слідчого (органу дізнання) або суду різних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінальної справи із застосуванням спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, іншій сфері людської діяльності і подання на основі цих досліджень висновків по спеціальних питаннях у встановленій законом формі.

Види та особливості призначення судових експертиз.

Говорячи про видову класифікацію судових експертиз, хотілося б відзначити, що крім процесуального й організаційного розподілу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні і комплексні, вони можуть бути розділені по видах, що, у свою чергу, залежно від об'єкта і завдання дослідження мають свої підвиди.

Що ж стосується судових експертиз, призначуваних по справах про умисні вбивства, то можна виділити наступні основні види таких експертиз і їхні підвиди:

1. Судово-медична експертиза, відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я:

а) експертиза трупа проводиться з метою встановлення причини смерті й обставин, що її супроводжували, локалізації і механізму утворення ушкоджень, послідовності заподіяння тілесних ушкоджень, часу настання смерті тощо;

б) експертиза речових доказів – виділень (крові, слини, сперми), а також залишків тканин, умісту шлунку тощо – з метою встановлення їх походження, визначення групових факторів; експертиза волосся, нігтів, зубів тощо.

2. Судово-психіатрична експертиза, відповідно до зазначеного закону, а також до Закону України «Про психіатричну допомогу», проводиться з метою дослідження психічного стану людини в момент вчинення правопорушення й у період розслідування або розгляду справи в суді для вирішення основного питання про осудність або неосудність правопорушника, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно.

3. Криміналістична експертиза відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерством юстиції України:

а) трасологічна – установлює: тотожність людини по залишених нею відбитках пальців, слідах її зубів та інших частин тіла; тотожність взуття слідам на ґрунті, підлозі; тотожність знарядь і інструментів по залишених ними слідах (удару, розрізу, розпилу тощо). Трасологічне дослідження дозволяє встановлювати також і напрям впливу;

б) судово-балістична експертиза – установлює:

— чи з даної зброї вистріляна дана куля, викинута гільза;

— чи є даний предмет вогнепальною зброєю, з якої відстані і з якої точки вчинено даний постріл тощо;

в) криміналістична експертиза з метою встановлення особистості по зовнішніх ознаках – дозволяє по ознаках зовнішності людини (будова тіла, фігура, зріст і її окремі частини, голова, обличчя, шия, плечі тощо), ознаках, що характеризують стать, вік, функціональні ознаки (мовлення, голос, хода тощо) ідентифікувати людину;

г) експертиза матеріалів і речовин.

Як показує практика, перераховані вище експертизи найчастіше зустрічаються при розслідуванні кримінальних справ про вбивства.

Раніше ми відзначали, що експертиза, як самостійна форма застосування спеціальних пізнань, характеризується сукупністю ознак:

а) особлива процесуальна форма дослідження;

б) істотність встановлюваної обставини для справи;

в) провадження досліджень компетентними фахівцями;

г) подання ними висновків і формулювання висновку.

Проведення експертизи передбачає низку дій і рішень слідчого і суду. До них належать: ухвалення рішення про провадження експертизи, вибір експертної установи й експерта, підбір об'єктів дослідження і порівняльних

матеріалів, контакт експерта і слідчого в процесі провадження експертизи, оцінка наукової вірогідності і доказового значення виконаної експертизи.

Дійшовши висновку про необхідність провадження експертизи, слідчому слід визначити момент її призначення. При цьому треба мати на увазі, що:

- а) з постановою про призначення експертизи і з висновком експерта необхідно ознайомити обвинуваченого, якщо він є в кримінальній справі;
- б) одержання необхідних для експертизи об'єктів, документів і матеріалів може потребувати самостійних слідчих дій;
- в) перевірка й оцінка висновку експерта також можуть бути пов'язані з виконанням додаткових слідчих дій.

Важливе значення в процесі підготовки має вибір експертної установи або експерта, який буде проводити дослідження. Про компетентність майбутнього експерта можна судити за даними про загальну і спеціальну освіту, стаж науково-дослідної роботи і роботи зі спеціальності, наявності наукових праць, відзивами і характеристиками його експертної діяльності та іншими даними. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням характеру питань, що підлягають вирішенню, і об'єктів дослідження.

Суттєве значення також має визначення об'єктів, завдань і обсягу дослідження. Визначаючи об'єкти і завдання дослідження, формулюючи питання перед експертизою, слідчий і суд повинні керуватися наступними вимогами:

1. З'ясуванням сутності обставини, що підлягає встановленню в справі.
2. Ознайомленням з науковими можливостями і методами встановлення обставини, що підлягає встановленню.
3. Чітким визначенням компетенції експертів і зв'язки їхніх висновків з іншими засобами встановлення суттєвої в справі обставини.
4. Необхідністю правильного в спеціально-науковому, логічному, граматичному відношенні формулюванні питань перед експертизою, оскільки науково обґрунтована постановка питань – найважливіша умова успішного проведення експертизи. Незалежно від форми відображення ідентифікаційних властивостей у зразках (відбитки, частини або частки об'єкта, що перевіряється), останні повинні відповідати наступним вимогам: 1) безсумнівності походження; 2) репрезентативності; 3) порівнянності.

Безсумнівність походження означає точне встановлення того, від якої особи або предмета отримані відбитки, зразки крові, волосся тощо. Зразки, які отримані від конкретного, точно встановленого слідством об'єкта мають бути завірено слідчим, процесуальним керівником або судом.

Під репрезентативністю (показністю) зразків розуміється достатнє по кількості і якості відображення специфічних загальних і конкретних властивостей ідентифікованого об'єкта.

Зміст вимоги порівнянності полягає в усуненні розходжень порівнюваних відображень (слідів і зразків), не обумовлених дійсним розходженням властивостей ідентифікованих об'єктів.

Особливої уваги заслуговує підготовча робота з установлення фактів, що повинні використовуватися експертом як вихідні дані. Вона характерна для

випадків, коли за допомогою експертизи досліджуються не речові докази, а обставини справи. Слідчий шляхом слідчих дій повинен довести факти, що мають значення для експертизи і для справи, установлення яких не вимагає застосування спеціальних пізнань.

Велике значення має правильне складання постанови про призначення експертизи. Вона складається з трьох частин: вступної, описової і резолютивної. У даній постанові, крім даних, зазначених у ст. 244 КПК України, указуються підстави для проведення експертизи, прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, по яких експерт повинен дати висновок, об'єкти, що мають бути досліджені, а також перераховуються матеріали, що представляються експерту для ознайомлення. Якщо експертиза проводиться в експертній установі, експерт указує у вступній частині висновку, що він попереджений про кримінальну відповідальність за подання свідомо помилкового висновку, і засвідчує це своїм підписом. До вищевказаного слід уточнити, що якщо об'єкти дослідження внаслідок своїх великих розмірів або з інших причин не можуть бути направлені до експертної установи, у постанові про призначення експертизи вказується, де знаходяться ці об'єкти і час, коли експерт може їх досліджувати. У випадках, коли експерту необхідно використовувати широку сукупність відомостей про обставини справи, наприклад, при проведенні судово-психіатричної експертизи і деяких інших експертиз, допускається направлення йому всіх матеріалів справи. Якщо в справі призначаються кілька експертиз, про кожній із них виноситься окрема постанова, навіть у випадку проведення їх співробітниками однієї експертної установи.

Слід зауважити, що чинний кримінальний процесуальний закон про комплексну експертизу взагалі не згадує. Однак деякі вказівки на проведення комплексних експертиз ми можемо знайти у підзаконних актах, наприклад Міністерства юстиції. Так науково-методичні рекомендації з питань підготовки та проведення судових експертиз у розділі до психологічних експертиз вказують, що такі експертизи проводяться як частина комплексних експертних досліджень.

Інші автори, також не даючи чіткого визначення поняття комплексної експертизи, визначають її як різновид комісійної експертизи, указуючи, що остання може бути однопредметною (у її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності) і багатопредметною, комплексною (дослідження проводять експерти різних спеціальностей). При цьому ці автори відзначають, що поняття комплексної експертизи як процесуальних засобів одержання доказів і комплексного дослідження не рівнозначне: комплексна експертиза завжди буде комплексним дослідженням, але комплексне дослідження може бути комплексною експертизою тільки при виконанні його декількома фахівцями різних спеціальностей. Якщо ж експерт має знання в декількох галузях, то проведене ним комплексне дослідження не стає комплексною експертизою через непотрібність спеціального процесуального врегулювання

його діяльності – цілком достатніми є встановлені для звичайної експертизи гарантії вірогідності висновків експерта.

В.І. Шиканов у роботі «Комплексна експертиза при розслідуванні вбивств» стверджує, що комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку. Оскільки провадження комплексної експертизи в кожному випадку обумовлене питаннями, що вимагають застосування різних знань, які є надбанням двох або більше наук, відповідні фахівці проводять необхідні дослідження спільно. Розширення можливостей судової експертизи прямо пов'язано з підвищенням ефективності комплексного дослідження об'єктів експертизи. Насущні потреби експертної практики настійно вимагають законодавчого вирішення таких питань:

- 1) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, які беруть участь у провадженні комплексної експертизи;
- 2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;
- 3) порядок провадження міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу);
- 4) правовий статус провідного експерта як організатора і керівника діяльністю комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Крім зазначених, є й інші питання, що постають у практиці провадження комплексних експертиз, котрі вимагають свого процесуального вирішення. Проведення комплексної експертизи при розслідуванні вбивств у ряді випадків належить до числа початкових слідчих дій. Оцінка висновку комплексної експертизи, вчасно призначеної і проведеної, дозволяє вже в початковій стадії розслідування вбивства одержати досить цінну інформацію про обставини вчиненого правопорушення. Цінність цієї інформації обумовлена низкою причин. По-перше, на початку розслідування вбивства слідчий найчастіше не має певних даних, необхідних для перевірки версій. Висновок комплексної експертизи певною мірою заповнює цю прогалину. По-друге, деякі з обставин, установлених комплексною експертизою, не можуть бути з'ясовані іншими шляхами. По-третє, проведення комплексної експертизи, у порівнянні з роздільними і послідовними експертизами, за інших рівних умов дозволяє скоротити час дослідження, що сприяє більш оперативному розслідуванню правопорушень.

При розслідуванні осіб, які мають підвищений злочинний вплив найчастіше проводяться комплексні методико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні і медико-трасологічні, комісійна комплексна криміналістична експертиза (новий вид комісійного дослідження), а також експертизи для встановлення часу настання смерті за допомогою фахівця біолога, ґрунтознавця та ентомолога (перспективне наукове та практичне дослідження).

Теоретичні і практичні питання призначення і провадження комплексної експертизи, зокрема, уперше медико-трасологічні експертизи слідів колючо-ріжучих знарядь на тілі людини, розроблені Н.Н. Шульгою. Також можливі хіміко-біологічні, хіміко-фізичні, медико-хімічні і деякі інші сполучення видів експертиз для вирішення багатьох питань, що постають при розслідуванні вбивств.

Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані в ході огляду місця події і при провадженні інших початкових слідчих дій. При цьому варто забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, як відзначає

У випадку вбивства з вогнепальної зброї не слід робити зіскрібків із країв ушкодження, не можна шукати ран із прилягаючими шматочками тканини і вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ньому дефектами і слідами вогнестрільних ушкоджень подається експертам і досліджується комплексною медико-балістичною експертизою одночасно з вивченням поранень на трупі.

Тільки так можна обґрунтовано диференціювати вхідний і вихідний отвір і достатньо точно установити дистанцію пострілу. А саме це має першорядне значення для встановлення обставин розслідуваного вбивства.

Вищеперераховані рекомендації повною мірою стосуються й випадків розслідування вбивств, вчинених механічними засобами (колючо-ріжучими, рублячими, тупими і т. ін.). Збереження можливості вивчення різних властивостей об'єкта, що можуть незабаром зникнути, видозмінитися й у такий спосіб утруднити або взагалі виключити провадження експертизи є важливою умовою підготовки об'єктів для комплексної експертизи.

Коли є підстави думати, що вбивство вчинене з використанням паливно-мастильних матеріалів або ж на місці вбивства виявляються харчові продукти, тютюнові вироби, різні біологічні об'єкти і т. п., комплексна експертиза призначається негайно на підставі огляду.

Завдання комплексної експертизи визначаються питаннями, сформульованими в постанові. Від правильної постановки питань залежить характер і обсяг експертизи, своєчасне використання того чи того сполучення спеціальних пізнань.

Найчастіше при розслідуванні перед комплексною експертизою ставляться завдання:

- 1) визначити механізм утворення ушкоджень;
- 2) установити характеристики або ідентифікувати знаряддя, що заподіяло ушкодження, реконструювати взаємоположення нападника і потерпілого;
- 3) визначити дистанцію і напрямок пострілу;
- 4) ототожнити ділянку місцевості слідами ґрунту тощо

Комплексні експертизи при розслідуванні вбивств, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, слід визначити і правильно іменувати

ту установу, якій доручається проведення експертизи. У випадку, коли провадження комплексної експертизи доручають відповідно двом або більше установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то до кожної з цих установ необхідно направити по примірнику постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати за однією з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові.

Оцінка висновку комплексної експертизи при розслідуванні вбивств більш складна, ніж оцінка висновку іншої експертизи. Зумовлено це тим, що комплексна експертиза, по-перше, ґрунтується на ряді досліджень, у зв'язку з чим доводиться аналізувати значно більшу кількість даних. По-друге, комплексна експертиза провадиться декількома фахівцями, тому оцінюється діяльність кожного з них окремо і всієї комісії в цілому.

Серйозну увагу при оцінці комплексної експертизи слід звертати на дотримання кожним експертом принципу індивідуальної відповідальності за поданий висновок. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити конкретну і загальну компетенцію членів комплексної комісії експертів, переконатися, що проведені дослідження ґрунтуються на їхніх спеціальних пізнаннях, а комплекс застосовуваних методів необхідний і достатній для вирішення поставлених питань.

Комісійні експертизи по умисним вбивствам військовослужбовців проводяться вкрай рідке. Але, цікавим є оголошений висновок експертів за результатами проведення 26.09.2020 судової комісійної військової експертизи (комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза за справою генерала Віктора Назарова).

Відповідь на основне питання однозначна: дії посадових осіб штабу АТО на чолі із начальником штабу генерал-майором Віктором Назаровим, що здійснювали планування та проведення операції щодо перевезення зведеної парашутно-десантної роти літаками ІЛ-76 14.06.2014 перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців, членів екіпажу, втрати озброєння, техніки та іншого військового майна (генерал Віктор Назаров засуджений до 7 років позбавлення волі).

ВИСНОВКИ

У **висновках** на основі дослідження проблем досудового розслідування осіб, які мають підвищений злочинний вплив сформульовано наукові положення та одержані результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи й містять практичні рекомендації щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) заходів та НС(Р)Д.

Основними результатами дослідження є:

За результатами вивчення кримінальних проваджень, що розслідувались за фактами осіб, які мають підвищений злочинний вплив, вчинених під час проведення бойових, запропоновано криміналістичну характеристику з урахуванням суспільної небезпеки цих правопорушень, що вчиняються з

використання стрілецької зброї та сучасних засобів ураження, які використовуються під час збройної гібридної агресії та виділено основні ознаки правопорушень, що використовуються як підстави для класифікації правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

Розроблено та запропоновано нові організаційно-тактичні засади початкового етапу розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, в частині огляду місця вбивств (у місці знаходження трупів) та особливості його проведення із залучення до огляду спеціаліста-ентомолога для встановлення часу та місця вчинення вбивства військовослужбовців

Запропоновано нові принципи організаційно-тактичних задач розслідування умисних вбивств з урахуванням найбільш імовірних версій і слідчих ситуацій, обґрунтування методичних рекомендацій дій, визначено особливості форм взаємодії слідчого, процесуального керівництва органів прокуратури, а також взаємодію з підрозділами МЮ, МВС, СБУ, ДБР під час досудового розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив;

Сформульовано концептуально нові положення методики досудового розслідування правопорушень за участю осіб, які мають підвищений злочинний вплив, визначена її структура та зміст, запропоновано шляхи використання під час досудового розслідування спеціалістів – криміналістів та проведення комплексних експертиз (медико-криміналістичних, медико-ентомологічних, психолого-психіатричних, криміналістичних, військово-тактичних, вибухо-технічних, балістико-трасологічних), експертних досліджень трупів та порядок їх ексгумації, сформульовані пропозиції щодо їх законодавчої регламентації.

Додаток 21

Пропозиції щодо удосконалення Кримінального процесуального кодексу

Кримінальний процесуальний кодекс України	
Чинна редакція	Запропонована редакція
Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру	Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати

досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. {Частина перша статті 214 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017} 3. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості.	розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. 3. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру допускається у разі неможливості невідкладно внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У таких випадках огляд місця події та інші першочергові слідчі дії у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно при першій можливості.

Додаток 22

Акти впровадження

Додаток 23

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ

Слідче управління Головного управління Національної поліції
в Херсонській області

73000, м. Херсон, вул. Лютеранська, 4

факс: (0552) 42-90-93

ПОВІДОМЛЕННЯ**про зміну раніше повідомленої підозри та нову підозру**

м. Херсон

16.06.2021

Заступник начальника відділу СУ ГУНП в Херсонській області майор поліції Кметь Альона Сергіївна, встановивши у кримінальному провадженні № 12021230000000028 наявність достатніх доказів для зміни раніше повідомленої підозри та нової підозри особи у вчиненні кримінальних правопорушень, відповідно до ст. ст. 42, 276, 277, 278, 279 КПК України, -

ПОВІДОМИВ:

Соломеннікова Михайла Анатолійовича, 26.01.1979 року народження, уродженця м. Павлоград Дніпропетровської області, громадянина України, який утримується в умовах Державної установи «Херсонський слідчий ізолятор», до арешту проживав за адресою: Сумська область, Путивльський район, с. Руднєве, вул. Партизанська, 4, раніше судимого: 07.07.1996 Терновським міським судом Дніпропетровської області за ч.3 ст. 140, ст.46-1 КК України до трьох років позбавлення волі з іспитовим строком 1 рік, 16.12.1997 Терновським міським судом Дніпропетровської області за ч.2 ст.140, ст.43 (за вироком від 07.07.1996) КК України до 4 років позбавлення волі. Звільнений 29.12.1999 з Криворізької ВК №80 Дніпропетровської області умовно-достроково, невідбутий строк 1 рік 11 місяців 17 днів, 25.07.2003 Терновським міським судом Дніпропетровської області за ч.2 ст.185, ч.3 ст.185, ст.70 КК України до 3 років 3 місяців позбавлення волі. Звільнений 05.12.2005 з Синельниківської ВК №94 Дніпропетровської області умовно-достроково, невідбутий строк 4 місяці 10 днів, 27.04.2007 Терновським міським судом Дніпропетровської області за ч.2 ст.185, ст.395, ч.1 ст. 70 КК України до 2 років 6 місяців позбавлення волі. Звільнений 21.08.2009 Синельниківської ВК №94 Дніпропетровської області по відбуттю строку покарання, 11.03.2010 Терновським міським судом Дніпропетровської області за ч.2 ст.185, ч.2 ст.190, ч.1 ст.263, ч.1 ст.70 КК України до 2 років 6 місяців позбавлення волі, 03.02.2012 Пятихатським районним судом

Дніпропетровської області за ст.391, ч.1,4 ст.71 (за вироком від 11.03.2010) КК України до 3 років позбавлення волі, звільнений 20.11.2012 з Райківської ВК №73 Житомирської області, 08.01.2014 Путивльським районним судом Сумської області за ст.ст. 115 ч.2 п.6, 187 ч.3, 289 ч.2, 357 ч.3, 70 КК України до 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна

про зміну раніше повідомленої підозри та нову підозру у тому, що він, достовірно знаючи про запровадження в Україні кримінальної відповідальності за вплив суб'єктів злочинної ієрархії на суспільні відносини, у тому числі у кримінальному середовищі, а саме те, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, вчинені злочинною спільнотою» від 04.06.2020 № 671-IX внесено зміни, у тому числі до Кримінального кодексу України, з метою виключення впливу суб'єктів злочинної ієрархії на криміногенні, економічні та політичні процеси у державі; припинення діяльності злочинних спільнот, їх учасників та осіб, причетних до їх створення та функціонування; ліквідування ієрархії злочинного світу та його традицій, завдяки авторитету, іншим особистим якостям і можливостям сприяв та координував злочинну діяльність на території колишньої виправної колонії № 61, яка у зв'язку із реорганізацією 15.03.2019 увійшла до складу ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, тим самим встановив та у подальшому поширив підвищений злочинний вплив за наступних обставин.

У період з 27.06.2020 по 22.04.2021, Соломенніков М.А., відбуваючи покарання у ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, протиставляючи себе нормам законності та бажаючи продовжувати свою злочинну діяльність у противагу загально визнаним етичним правилам існування у правовому суспільстві, у ході злочинного зібрання (сходки) з використанням засобів зв'язку, за протекторату загально визнаних у кримінальному світі суб'єктів підвищеного злочинного впливу, при невстановлених досудовим слідством обставинах, пройшовши у 2019 році процедуру ініціації (був призначений «смотрящим» за виправною колонією № 61, яка у подальшому увійшла до складу ДУ «Херсонський слідчий ізолятор»), отримав статус суб'єкта злочинної ієрархії, чим його уповноважено наглядати за дотриманням загальноприйнятих у злочинських колах неписаних правил поведінки на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», а саме на території підпорядкованій колишній виправній колонії № 61.

Одночасно з цим, отримавши статус так званого «смотрящего», Соломенніков М.А. зобов'язався дотримуватися чітко визначених правил особистісної поведінки щодо взаємовідносин з іншими учасниками кримінального світу та поширення свого підвищеного злочинного впливу, серед яких:

- повне неприйняття зовнішніх загальноприйнятих норм і правил поведінки;
- заборона будь-якої співпраці під час розслідування правопорушень і спілкування зі співробітниками правоохоронних органів (за виключенням власних слідчих дій та судових засідань), визнання своєї вини у вчиненні правопорушень, отримання будь-якої допомоги від офіційних представників держави;
- заборона заняття будь-якою загальнокорисною працею, заміщення у виправних закладах будь-яких адміністративно-господарських посад;
- підтримування в місцях позбавлення волі «злочинських порядків» та виконання «суддівських» (арбітражних) функцій під час вирішення спорів між засудженими;
- повна аполітичність, заборона на проходження військової служби, носіння отриманої від держави зброї та захист державних інтересів;
- вміння на високому рівні грати в азартні ігри та контроль за своєчасним розрахуванням з тими, хто виграв;
- заборона на вчинення правопорушень проти статевої свободи, відносно дітей та осіб похилого віку.

Взявши на себе функцію так званого «смотрящего за ВК № 61», яка увійшла до складу ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», займаючи відповідну ланку у кримінальній ієрархії, а також завдяки авторитету, іншим особистим якостям та можливостям Соломенніков М.А. отримав змогу контролювати надходження, витрати та розподіл грошових коштів, у тому числі отриманих злочинним шляхом, призначених для забезпечення існування та функціонування усіх ланок злочинного суспільства.

Поряд з цим, Соломенніков М.А., перебуваючи у цьому статусі «смотрящего», здійснював наступні функції:

- встановлення та поширення у суспільстві підвищеного злочинного впливу, як в місцях позбавлення волі, так і поза ними, а саме: сприяння, координування та здійснення впливу на злочинну діяльність;
- контролю та розподілу матеріальних благ серед засуджених та осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності (так званий «общак»);
- контролю за дотриманням представниками криміналітету загальноприйнятих в їх колах правил поведінки (так званих «понять»), контролю за своєчасним надходженням коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», облік зазначених матеріальних благ та їх розподіл;
- виконання ролі, так званого «мирового судді», тобто вирішення конфліктів та спірних ситуацій, які виникають між представниками криміналітету, ґрунтуючись на зазначених вище «злочинських поняттях» з обов'язковим подальшим виконанням рішення Соломеннікова М.А. сторонами конфлікту, у тому числі у частині виконання покарання;
- організація, сприяння та здійснення впливу на злочинну діяльність, зокрема у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, розподіл коштів, спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Таким чином, перебуваючи на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», Соломенніков М.А., діючи умисно, встановивши та поширюючи підвищений злочинний вплив у суспільстві, дотримуючись зазначених вище «злочинських понять», перебуваючи у статусі, так званого «смотрящего», завдяки особистим якостям та можливостям, авторитету серед засуджених, ув'язнених та інших довірених осіб зі злочинного суспільства, протягом вересня 2020 року – квітня 2021 року, виконуючи взяті на себе функції з організації, спрямування та координації їх діяльності, шляхом надання усних розпоряджень, уповноважив Абрарутдінова С.Р. та у подальшому також Голованюка В.О. під своїм керівництвом, забезпечити придбання та надходження від осіб, які перебувають на свободі, до ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, виготовлення з них готового до вживання наркотичного засобу, його зберігання та збут засудженим, безпосередньо розподіляв кошти, отримані від їх збуту, які спрямовував на забезпечення такої діяльності.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 255-1 КК України, а саме: умисне встановлення та поширення в суспільстві підвищеного злочинного впливу, за відсутності ознак, зазначених у частині п'ятій статті 255 цього Кодексу, вчинені в установі виконання покарань.

Продовжуючи свою злочинну діяльність, Соломенніков М.А. з початку лютого 2021 року, встановивши та поширюючи підвищений злочинний вплив у суспільстві, дотримуючись зазначених вище «злочинських понять», перебуваючи у статусі, так званого «смотрящего», завдяки особистим якостям та можливостям, авторитету серед засуджених, ув'язнених та інших довірених осіб зі злочинного суспільства, відбуваючи покарання в ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та вчинення злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, організував злочинну групу, до складу якої увійшли Абрарутдінов С.Р. та Голованюк В.О., з якими він був знайомий протягом тривалого часу, відбував покарання у виправній колонії № 61, яка у зв'язку із реорганізацією 15.03.2019 увійшла до складу ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, підтримували товариські стосунки та перебували у довірливих відносинах.

Організоване Соломенніковим М.А. стійке об'єднання мало чітку ієрархічну структуру, відповідно до якої Соломенніков М.А., завдяки статусу, так званого «смотрящего», особистим якостям, можливостям та авторитету серед засуджених, ув'язнених та інших довірених осіб зі злочинного суспільства, являвся її організатором, якому були підпорядковані інші члени групи. Функції кожного учасника групи були чітко розподілені відповідно до розробленого Соломенніковим М.А. плану спільних злочинних дій.

Кожний з учасників групи, будучи поінформованим організатором групи – Соломенніковим М.А. про злочинні наміри та її плани, у розробці, прийнятті

та реалізації яких він приймав безпосередню участь, дав згоду на вступ до групи та виконання доручень її організатора, бажаючи об'єднати свої зусилля з іншими учасниками для досягнення єдиного злочинного результату – незаконного обігу наркотичних засобів, прекурсорів та сильнодіючих лікарських засобів у місці позбавлення волі.

Соломенніков М.А., як організатор групи здійснював загальне керівництво створеною ним організованою групою, визначав напрямки злочинної діяльності, розподіляв обов'язки між учасниками, контролював їх виконання, координував дії кожного з учасників групи, налагодив канал постачання у місце позбавлення волі наркотичної сировини, сильнодіючих лікарських засобів, та прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичного засобу, здійснював контроль за виготовленням наркотичного засобу, його реалізацією, надходженням грошових коштів для придбання наркотичного засобу, сприяв учасникам організованої групи у забезпеченні діяльності пов'язаної з незаконним виготовленням, зберіганням з метою збуту та збутом наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів, контролював надходження матеріальних благ від засуджених та осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності до так званого «общака», після чого розподіляв отримані кошти на придбання наркотичної сировини, сильнодіючих лікарських засобів, та прекурсорів.

Абрарутдінову С.Р. організатором групи було доручено функції отримання, виготовлення, фасування та зберігання з метою збуту наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів, прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичного засобу, організація безпечного зберігання виготовленого ними наркотичного засобу з метою подальшого збуту за місцем відбування покарання, безпосереднього збуту виготовленого ними наркотичного засобу, а також сильнодіючих лікарських засобів серед засуджених та ув'язнених, які відбувають покарання у ДУ «Херсонський слідчий ізолятор».

Голованюку В.О. організатором групи було доручено функції придбання, зберігання, передачі наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів, та прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичного засобу до ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», а також їх упакування з метою вжиття конспіративних заходів.

Члени організованої групи для спілкування між собою користувались мобільними телефонами, у розмовах застосовували завуальовані та зашифровані слова з метою узгодження дій для виконання єдиного, відомого всім учасникам організованої групи, плану злочинної діяльності. Під час телефонної розмови обговорювалися об'єм, вид наркотичного засобу, його вартість, умови оплати, час та місце його передачі.

Описані ознаки свідчать про зорганізованість Соломеннікова М.А., Абрарутдінова С.Р. та Голованюка В.О. у стійке об'єднання для незаконного придбання наркотичної сировини, виготовлення, зберігання з метою збуту наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів, прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичного засобу. Вказане також

підтверджується наявністю єдиного плану відомого всім учасникам групи з розподілом їх функцій, та керівну роль Соломеннікова М.А.

Члени організованої групи у період з початку лютого 2021 року по 22 квітня 2021 року вчинили на території м. Херсона та Херсонської області ряд правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та сильнодіючих лікарських засобів **за наступних обставин:**

Так, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою збуту наркотичних засобів у місці позбавлення волі, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час, та у подальшому зберігали на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» з метою подальшого збуту іншим засудженим особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – концентрат з макової соломи та наркотичний засіб, обіг якого обмежено – метадон (6-(диметиламіно)-4,4-дифеніл-3-гептанон).

Вказані наркотичні засоби, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упакували, та 24.02.2021 о 12:09 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10 шляхом перекидування через огорожу, після чого зберігали на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» з метою подальшого збуту іншим засудженим, відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України №СЕ-19/122-21/2297-НЗПРАП від 12.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – концентрат з макової соломи, загальна маса якого, у перерахунку на суху речовину 27,657 г, та наркотичний засіб, обіг якого обмежено – метадон (6-(диметиламіно)-4,4-дифеніл-3-гептанон) масою, у перерахунку на діючу речовину 0,5408 г, які 24.02.2021 у період з 13:00 до 13:40 виявлено та вилучено працівниками поліції під час проведення огляду місця події.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання з метою збуту особливо небезпечних наркотичних засобів у місця позбавлення волі, вчинені організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності

у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою використання для виготовлення наркотичних засобів у місці позбавлення волі, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час, та зберігали на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» прекурсор, обіг якого обмежено і стосовно якого встановлюються заходи контролю, ангідрид оцтової кислоти.

Вказаний прекурсор, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упаковали та 24.02.2021 о 12:09 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, шляхом перекидування через огорожу, після чого зберігали на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», з метою використання для виготовлення наркотичних засобів, відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України №СЕ-19/122-21/2297-НЗПРАП від 12.04.2021 прекурсор, обіг якого обмежено і стосовно якого встановлюються заходи контролю, ангідрид оцтової кислоти, загальною масою 10,048 г, який 24.02.2021 в період з 13:00 до 13:40 виявлено та вилучено працівниками поліції під час проведення огляду місця події.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 311 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичних засобів, вчинені організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Аббарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою використання для виготовлення наркотичних засобів у місці позбавлення волі, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час та зберігали на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» з метою збуту сильнодіючий лікарський засіб - дифенгідрамін (димедрол) гідрохлорид.

Вказаний сильнодіючий лікарський засіб, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упаковали та 24.02.2021 о 12:09 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10 шляхом

перекидування через огорожу, після чого зберігали з метою подальшого збуту на території ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України №СЕ-19/122-21/2297-НЗПРАП від 12.04.2021 кристалічну речовину, яка містить дифенгідрамін (димедрол) гідрохлорид, який є сильнодіючим лікарським засобом, загальною масою, в перерахунку на діючу речовину 0,0939 г та яку 24.02.2021 в період з 13:00 до 13:40 виявлено та вилучено працівниками поліції під час проведення огляду місця події.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 321 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання з метою збуту сильнодіючих лікарських засобів, вчинені організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою подальшого збуту у місці позбавлення волі, повторно, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час відповідно до висновку експерта Миколаївського НДЕКЦ МВС України № КСЕ19/115-21/5611-НЗПРАП від 27.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – опій ацетильований, у великих розмірах, маса якого, у перерахунку на суху речовину 5,6479 г, а також, відповідно до висновків експертів Миколаївського НДЕКЦ МВС України № КСЕ19/115-21/5610-НЗПРАП від 27.04.2021 та Херсонського НДЕКЦ МВС України № СЕ-19/122-21/2841-НЗПРАП від 27.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – концентрат з макової соломи, загальною масою, у перерахунку на висушену речовину 22,6879 г, відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України № СЕ-19/122-21/2835-НЗПРАП від 27.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – канабіс, маса якого, у перерахунку на суху речовину 0,009 г, та відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України № СЕ-19/122-21/2842-НЗПРАП від 27.04.2021 наркотичний засіб, обіг якого обмежено – метадон (6-(диметиламіно)-4,4-дифеніл-3-гептанон) масою, у перерахунку на діючу речовину 0,00020 г.

Вказані наркотичні засоби, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упакували та 21.04.2021 о 18:03 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, шляхом перекидування через огорожу.

Після чого, вказані наркотичні засоби, Абрарутдінов С.Р., виконуючи відведену йому функцію та задля досягнення спільної мети у складі організованої групи з Соломенніковим М.А. та Голованюком В.О. зберігав у кімнаті № 7 відділення соціально-психологічної служби № 2 ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» з метою збуту іншим засудженим, до виявлення та вилучення під час проведення обшуку працівниками поліції 22.04.2021 в період з 07:23 до 10:40.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання з метою збуту особливо небезпечних наркотичних засобів у місця позбавлення волі, у великих розмірах, вчинені повторно, організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А. переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою використання для виготовлення наркотичних засобів, повторно, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України № СЕ-19/122-21/2840-НЗПРАП від 27.04.2021, прекурсор, обіг якого обмежено і стосовно якого встановлюються заходи контролю, ангідрид оцтової кислоти, маса якого 1,314 г.

Вказаний прекурсор, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упакували та 21.04.2021 о 18:03 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10, шляхом перекидування через огорожу.

Після чого, вказаний прекурсор, Абрарутдінов С.Р., виконуючи відведену йому функцію та задля досягнення спільної мети у складі організованої групи з Соломенніковим М.А. та Голованюком В.О., зберігав у кімнаті № 7 відділення соціально-психологічної служби № 2 ДУ «Херсонський слідчий ізолятор» з метою використання для виготовлення наркотичних засобів, до виявлення та вилучення під час проведення обшуку працівниками поліції 22.04.2021 в період з 07:23 до 10:40.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 311 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання прекурсорів з метою їх використання для виготовлення наркотичних засобів, вчинені повторно, організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою використання для виготовлення наркотичних засобів у місці позбавлення волі, повторно, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час відповідно до висновку експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України № СЕ-19/122-21/2837-НЗПРАП від 28.04.2021 таблетки, які містять дифенгідрамін (димедрол) гідрохлорид, який є сильнодіючим лікарським засобом, загальною масою 0,0911 г.

Вказаний сильнодіючий лікарський засіб, Голованюк В.О., діючи умисно, згідно з єдиним планом організованої злочинної групи, реалізуючи спільний злочинний намір, виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., при невстановлених обставинах придбали у невстановлених досудовим слідством осіб, упакували та 21.04.2021 о 18:03 передали у місце позбавлення волі - ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за адресою: м. Херсон, вул. Перекопська, 10 шляхом перекидування через огорожу.

Після чого, вказаний сильнодіючий лікарський засіб, Абрарутдінов С.Р., виконуючи відведену йому функцію та задля досягнення спільної мети у складі організованої групи з Соломенніковим М.А. та Голованюком В.О., зберігав з метою подальшого збуту у кімнаті № 7 відділення соціально-психологічної служби № 2 ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», до виявлення та вилучення під час проведення обшуку працівниками поліції 22.04.2021 в період з 07:23 до 10:40.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 321 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання з метою збуту сильнодіючих лікарських засобів, вчинені повторно, організованою групою.

Крім того, Соломенніков М.А., переслідуючи єдиний злочинний намір, діючи у складі організованої групи з Абрарутдіновим С.Р. та Голованюком В.О., на виконання єдиного плану вчинення правопорушень відомого всім учасникам, повторно, умисно, незаконно, задля забезпечення надходження коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», та злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів та прекурсорів, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою подальшого збуту у місці позбавлення волі, при невстановлених обставинах придбали у невстановлений досудовим слідством час та у невстановлених осіб відповідно до висновку експерта Миколаївського НДЕКЦ МВС України №КСЕ-19/115-21/5612 від 28.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – опій ацетильований, загальною масою, в перерахунку на суху речовину 0,9011

г, та відповідно до висновків експерта Херсонського НДЕКЦ МВС України №СЕ-19/122-21/2825-НЗПРАП від 27.04.2021, №СЕ-19/122-21/2839-НЗПРАП від 29.04.2021 особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено – канабіс, загальною масою 42,723 г, які Голованюк В.О., за вказівкою Соломеннікова М.А., виконуючи відведену йому функцію у складі організованої групи, за попередньою змовою з Чернишовим А.А., зберігали з метою подальшого збуту у місце позбавлення волі – ДУ «Херсонський слідчий ізолятор», за місцем свого проживання за адресою: Херсонська область, м. Олешки, вул. Робоча, 44, які 22.04.2021 у період з 07:56 до 11:13 виявлено та вилучено працівниками поліції під час проведення обшуку.

Таким чином, Соломенніков М.А. підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України, а саме: незаконне придбання, зберігання з метою збуту особливо небезпечних наркотичних засобів у місця позбавлення волі, вчинені повторно, організованою групою.

Відповідно до положень ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний має право:

- 1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;
- 2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення у разі необхідності;
- 3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;
- 4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- 5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;
- 6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;
- 7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК України;
- 8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;
- 9) брати участь у проведенні процесуальних дій;
- 10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;
- 11) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);
- 12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;
- 13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

**Заступник начальника відділу СУ
ГУНП в Херсонській області
майор поліції**

**Альона Сергіївна
Кметь**

ПОГОДЖЕНО
Старший групи прокурорів
у кримінальному провадженні –
прокурор відділу
Херсонської обласної прокуратури

**Павло Анатолійович
Камінський**

«__»_____ 2021 року

Про зміну раніше повідомленої підозри та про нову підозру мені повідомлено, копія письмового повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри та про нову підозру та пам'ятка про процесуальні права та обов'язки вручені, права підозрюваного оголошені та роз'яснені.

Підозрюваний_____

«____» ГОД. «____» ХВ. «____» _____ 20__ року

Захисник _____

Письмове повідомлення про раніше повідомленої підозри та про нову підозру вручив:

**Заступник начальника відділу СУ
ГУНП в Херсонській області**

Альона Сергіївна Кметь

ПОВІДОМЛЕННЯ
про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень

м. Харків

«18» березня 2021 року

Старший слідчий Другого слідчого відділу (з дислокацією у м. Харкові) Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Полтаві Плохотніков А.В., розглянувши матеріали об'єднаного кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань 09.11.2020 за № 42020220000000528 за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 255-1, ч. 2 ст. 307 КК України, встановивши наявність достатніх підстав для повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, керуючись ст. ст. 2, 36, 40, 42, 276 - 279 КПК України,

ПОВІДОМИВ:

Тимчуку Руслану Борисовичу, 11.11.1977 року народження, уродженцю м. Лозова Харківської області, громадянину України, слідчо-заарештованому у кримінальному провадженні № 12020220380000690 від 26.05.2020 за ч. 4 ст. 185 КК України, який утримується в умовах Державної установи «Харківський слідчий ізолятор», зареєстрованому за адресою: м. Харків, вул. Клочківська, буд. 197, кв. 434, який фактично проживав за адресою: Харківська область, м. Лозова, 2-й мікрорайон, буд. 3, кв. 39, має середню освіту,

про підозру у вчиненні ним кримінальних правопорушень, передбачених:
ч. 2 ст. 255-1 КК України, тобто умисне встановлення та поширення в суспільстві підвищеного злочинного впливу в слідчому ізоляторі;

ч. 2 ст. 307 КК України, тобто незаконне придбання та зберігання з метою подальшого збуту наркотичного засобу у місця позбавлення волі.

Фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється Тимчук Р.Б.:

Згідно зі ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення, вчинені злочинною спільнотою» від 04.06.2020 № 671-IX внесені зміни в тому числі до Кримінального кодексу України з метою виключення впливу суб'єктів злочинної ієрархії на криміногенні, економічні та політичні процеси в державі; припинення злочинної діяльності спільнот та їх учасників; ліквідування ієрархії злочинного світу та його традицій.

Водночас, Тимчук Р.Б., достовірно знаючи про запровадження в Україні

кримінальної відповідальності за вплив суб'єктів злочинної ієрархії на суспільні відносини, в тому числі криміногенні, набув статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу та в подальшому поширив вказаний підвищений злочинний вплив за наступних обставин.

Наприкінці листопада 2020 року, більш точну дату та час в ході досудового розслідування не встановлено, Тимчук Р.Б., перебуваючи на території Державної установи «Харківський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: вул. Полтавський Шлях, 99, м. Харків, будучи з 07.07.2020 слідчо-заарештованим, обвинуваченим за ч. 4 ст. 185 КК України в кримінальному провадженні № 12020220380000690 від 26.05.2020, обвинувальний акт у якому перебуває на розгляді Лозівського міськрайонного суду Харківської області, протиставляючи себе нормам законності та бажаючи продовжувати свою діяльність у протигагу загальновизнаним етичним правилам існування в правовому суспільстві, в ході злочинного зібрання (сходки) з використанням засобів зв'язку за протекторату загальновизнаних у кримінальному світі суб'єктів підвищеного злочинного впливу, пройшов процедуру ініціації (був призначений «смотрящим за СІЗО м. Харкова», тобто ДУ «Харківський слідчий ізолятор») та отримав статус суб'єкта злочинної ієрархії, чим його було уповноважено наглядати за дотриманням загальноприйнятих у злочинських колах неписаних законів поведінки на території ДУ «Харківський слідчий ізолятор».

Одночасно з цим, отримавши статус так званого «смотрящего», Тимчук Р.Б. зобов'язувався дотримуватися чітко визначених правил особистісної поведінки щодо взаємовідносин з іншими категоріями криміногенного світу та поширення свого підвищеного злочинного впливу, серед яких:

- повне неприйняття зовнішніх загальноприйнятих норм і правил поведінки;
- заборона на будь-яку співпрацю під час розслідування правопорушень і спілкування зі співробітниками правоохоронних органів (за виключенням власних слідчих дій та судових засідань), визнання своєї вини у вчиненні правопорушень, отримання будь-якої допомоги від офіційних представників держави;
- заборона заняття будь-якою загальнокорисною працею, заняття в виховних закладах будь-яких адміністративно-господарських посад;
- уникнення тривалих відносин з жінками, розірвання контактів з рідними та близькими, заборона створювати сім'ю;
- підтримка в місцях позбавлення волі «злочинських порядків» та виконання суддівських (арбітражних) функцій під час вирішення спорів між засудженими;
- повна аполітичність, заборона на проходження військової служби, носіння отриманої від держави зброї та захист державних інтересів;
- вміння на високому рівні грати в азартні ігри та вчасно розраховуватися з тим, хто виграв;
- заборона на вчинення вбивства, якщо його причиною не був захист

«злочинських принципів» і «честі злодія», а також на хуліганство та згвалтування.

Займаючи найвищу ланку в кримінальній ієрархії, Тимчук Р.Б. отримав змогу контролювати надходження, витрати та розподіл грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, призначених для забезпечення існування та функціонування усіх ланок криміногенного суспільства на території певної адміністративно-територіальної одиниці чи на території окремого виправного закладу, тобто взяв на себе функцію так званого «смотрящего за Харківським СІЗО», тобто ДУ «Харківський слідчий ізолятор».

Поряд з цим, Тимчук Р.Б., перебуваючи в цьому статусі, користуючись авторитетом, яким автоматично наділявся носій вказаного статусу, взяв на себе наступні функції:

- встановлення та поширення в суспільстві підвищеного злочинного впливу як в місцях позбавлення волі, так і через довірених осіб поза місцями позбавлення волі, а саме, враховуючи особистісні якості та можливості, спонукає, сприяє та координує злочинну діяльність;

- контроль та розподіл матеріальних благ серед засуджених та осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності (так званий «общак»);

- призначення на нижчестоящі щаблі в кримінальній ієрархії довірених та близьких до нього людей - так званих «смотрящих» та «старших», які відповідали за дотримання представниками криміналітету загальноприйнятих правил поведінки (так званих «понять»), контроль за своєчасним надходженням коштів та матеріальних благ до «злочинського общака», облік зазначених матеріальних благ та розподіл їх за вказівкою Тимчука Р.Б.;

- виконання ролі так званого «мирового судді», тобто вирішення конфліктів та спірних ситуацій, які виникали між представниками криміналітету під час здійснення їх злочинної діяльності, ґрунтуючись на зазначених вище «злочинських поняттях» з обов'язковим подальшим виконанням рішення Тимчука Р.Б. сторонами конфлікту, в тому числі в частині виконання покарання.

Таким чином, Тимчук Р.Б. за вищевказаних обставин протягом листопада 2020 року, протиставляючи себе законності, ігноруючи дотримання вимог самокерованої правослухняної поведінки, маючи певний життєвий досвід та розуміння принципів діяльності криміногенних елементів, отримав статус «смотрящего за Харківським СІЗО», тобто ДУ «Харківський слідчий ізолятор», та розпочав свою злочинну діяльність.

Перебуваючи на території ДУ «Харківський слідчий ізолятор», Тимчук Р.Б., діючи умисно, дотримуючись зазначених вище «злочинських понять» та користуючись власним авторитетом серед засуджених та слідчо-заарештованих, протягом листопада 2020 року – березня 2021 року поширив свій підвищений злочинний вплив шляхом виконання взятих на себе зазначених вище функцій зі спрямування та координації діяльності криміногенних елементів:

- протягом листопада 2020 року – березня 2021 року призначив «смотрящих за корпусами» осіб з числа слідчо-заарештованих, які

утримувались в умовах ДУ «Харківський слідчий ізолятор»;

- взяв участь у злочинному зібранні (сходці) та прийняв обов'язкове до виконання рішення за результатами вирішення спору на основі «злочинських понять» між засудженими.

Поряд з цим, Тимчук Р.Б., діючи умисно, утримуючись з 07.07.2020 як підозрюваний за ч. 4 ст. 185 КК України в кримінальному провадженні № 12020220380000690 від 26.05.2020, в умовах ДУ «Харківський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: вул. Полтавський шлях, 99, м. Харків, протягом листопада 2020 року – березня 2021 року, шляхом надання усних розпоряджень іншим засудженим визначив Зайцева Єгора Валерійовича, 07.10.1998 р.н. (прізвище – «Заяц»), Кабанова Олександра Анатолійовича, 28.08.1982 р.н. (прізвище – «Кабан»), Рухаїа Зураба Мурмановича, 18.08.1986 р.н. (прізвище – «Зурік»), Скалецького Олександра Володимировича, 08.01.1985 р.н. (прізвище – «Француз») як «смотрящих за корпусами» ДУ «Харківський слідчий ізолятор», тобто уповноважив їх під його керівництвом контролювати надходження, витрати та розподіл грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, призначених для забезпечення існування та функціонування слідчо-заарештованих та засуджених, які утримуються в умовах вказаної установи. Також, Тимчук Р.Б., враховуючи наявність у своїх ставлеників вагомого кримінального авторитету серед слідчо-заарештованих та засуджених за вчинення особливо тяжких правопорушень, визначив за ними роль «смотрящих за корпусами» ДУ «Харківський слідчий ізолятор» за дотриманням іншими елементами криміналітету «злочинських понять» та інших правил.

Крім того, протягом листопада 2020 року – березня 2021 року Тимчук Р.Б., встановивши та поширюючи свій підвищений злочинний вплив, маючи відповідний авторитет у кримінальному середовищі, будучи в статусі «смотрящего» за ДУ «Харківський слідчий ізолятор», за співучасті невстановлених працівників правоохоронного органу, а саме - службових осіб ДУ «Харківський слідчий ізолятор», організував регулярні азартні ігри, призовим фондом яких останнім було визначено наркотичні засоби та психотропні речовини, тобто встановив та поширив підвищений злочинний вплив щодо збуту наркотичних засобів та психотропних речовин у місцях позбавлення волі - Державній установі «Харківський слідчий ізолятор».

Таким чином, Тимчук Р.Б. зазначеними вище діями умисно встановив та поширив у суспільстві підвищений злочинний вплив у слідчому ізоляторі, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 255-1 КК України.

Крім того, Тимчук Р.Б., у період з листопада 2020 року, точніше дату та час в ході досудового розслідування не встановлено, до 13.01.2021, маючи прямий умисел, спрямований на незаконне придбання, зберігання з метою подальшого збуту у місцях позбавлення волі - ДУ «Харківський слідчий ізолятор» наркотичного засобу - метадону, маса якого в перерахунку на масу речовини склала 0,03 грами, незаконно його придбав за невстановлених в ході

досудового розслідування обставин та зберігав до 13.01.2021 з метою збуту у місцях позбавлення волі - ДУ «Харківський слідчий ізолятор» у пластиковій тарі з надписом «VITRUM» у камері № 688 ДУ «Харківський слідчий ізолятор», розташованої за адресою: вул. Полтавський шлях, 99 у м. Харкові, де його було виявлено та вилучено працівниками правоохоронного органу.

Таким чином, зазначеними вище своїми умисними діями Тимчук Р.Б. вчинив незаконне придбання та зберігання з метою подальшого збуту наркотичного засобу - метадону у місця позбавлення волі, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 307 КК України.

**Старший слідчий Другого слідчого відділу
(з дислокацією у м. Харкові)
Територіального управління
Державного бюро розслідувань,
розташованого у м. Полтаві**

А. Плохотніков

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

**Прокурор першого відділу
процесуального керівництва
управління процесуального керівництва
у кримінальних провадженнях слідчих територіального
управління Державного бюро розслідувань
Харківської обласної прокуратури**

А. Прокопенко

Повідомлення про підозру здійснено, письмове повідомлення про підозру одержав «___» березня 2021 року.

Підозрюваний
_____ год. _____ хв. _____ .03.2021.

Захисник _____

Підозрюваному у відповідності до вимог ст. ст. 20, 276, 277 КПК України повідомлено та роз'яснено права підозрюваного, передбачені наступними нормами чинного законодавства України.

Конституція України

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти правопорушенню чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні правопорушення.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Закон України «Про попереднє ув'язнення»

Стаття 9. Права осіб, взятих під варту

Особи, взяті під варту, мають право:

на захист відповідно до кримінально-процесуального законодавства;

на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав та мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України, цієї статті та інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту);

особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника, знайомитися з правилами тримання під вартою;

на щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим з дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин;

одержувати два рази на місяць передачі або посилки та грошові перекази і передачі;

купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення;

користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи і записи, що стосуються кримінальної справи;

користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами і книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну

мережу;

відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їм віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб;

на восьмигодинний сон в нічний час, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків;

звертатись із скаргами, заявами та листами до державних органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 цього Закону.

Взяті під варту жінки вправі мати при собі дітей віком до трьох років.

Взяті під варту молоді громадяни (віком від 14 до 28 років) мають право отримувати психолого-педагогічну допомогу спеціалістів центрів соціальних служб для молоді.

Осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, в разі обрання щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в зв'язку з провадженням в іншій справі, тримають відповідно до правил, установлених цим Законом. Одержання цими особами посилок і передач, а так само купівля ними продуктів харчування і предметів першої необхідності здійснюються в порядку, встановленому Виправно-трудовим кодексом У країни для виду режиму виправно-трудової колонії, призначеного їм

Державним департаментом України з питань виконання покарань.

Перелік продуктів харчування і предметів першої необхідності, які забороняється передавати особам, взятим під варту, встановлюється Державним департаментом України з питань виконання покарань. Міністерством оборони України за погодженням з Генеральною прокуратурою України.

Стаття 10. Обов'язки осіб, взятих під варту

Особи, взяті під варту, зобов'язані:

- додержуватися порядку, встановленого в місцях попереднього ув'язнення, і виконувати законні вимоги адміністрації,
- дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері,
- бути ввічливими до працівників місця попереднього ув'язнення, а також поміж не вступати в суперечки з представниками адміністрації, не принижувати їх гідність не протидіяти виконанню ними своїх обов'язків,
- бережливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого майна місця попереднього ув'язнення.

Кримінальний процесуальний кодекс України

Стаття 42. Підозрюваний

Підозрюваний, обвинувачений має право:

- 1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- 2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, а також отримати їх роз'яснення у разі необхідності;
- 3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого та перед кожним наступним допитом з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допиту та інших процесуальних дій, на відмову від послуг захисника в будь-який момент кримінального провадження, на отримання послуг захисника за рахунок держави у випадку відсутності коштів на оплату таких послуг,
- 4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- 5) давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати;
- 6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;
- 7) у разі затримання - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування;
- 8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;
- 9) брати участь у проведенні процесуальних дій;
- 10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;
- 11) застосовувати з дотриманням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають

право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про ЩО виноситься вмотивована постанова (ухвала),

- 12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо,
- 13) заявляти відводи;
- 14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, та вимагати відкриття матеріалів;
- 15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення,
- 16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді,
- 17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердились;
- 18) користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватись послугами перекладача за рахунок держави.

Підозрюваний, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення.

Підозрюваний зобов'язаний:

- 1) прибувати за викликом до суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це суд;
- 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

На всіх стадіях кримінального провадження підозрюваний має право примиритися з потерпілим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Права підозрюваного мені оголошені, роз'яснені та зрозумілі.

Пам'ятку про процесуальні права та обов'язки підозрюваного отримав.

Підозрюваний

(підпис, ініціали, прізвище)

« » год. « » хвилин « » березня 2021 року.

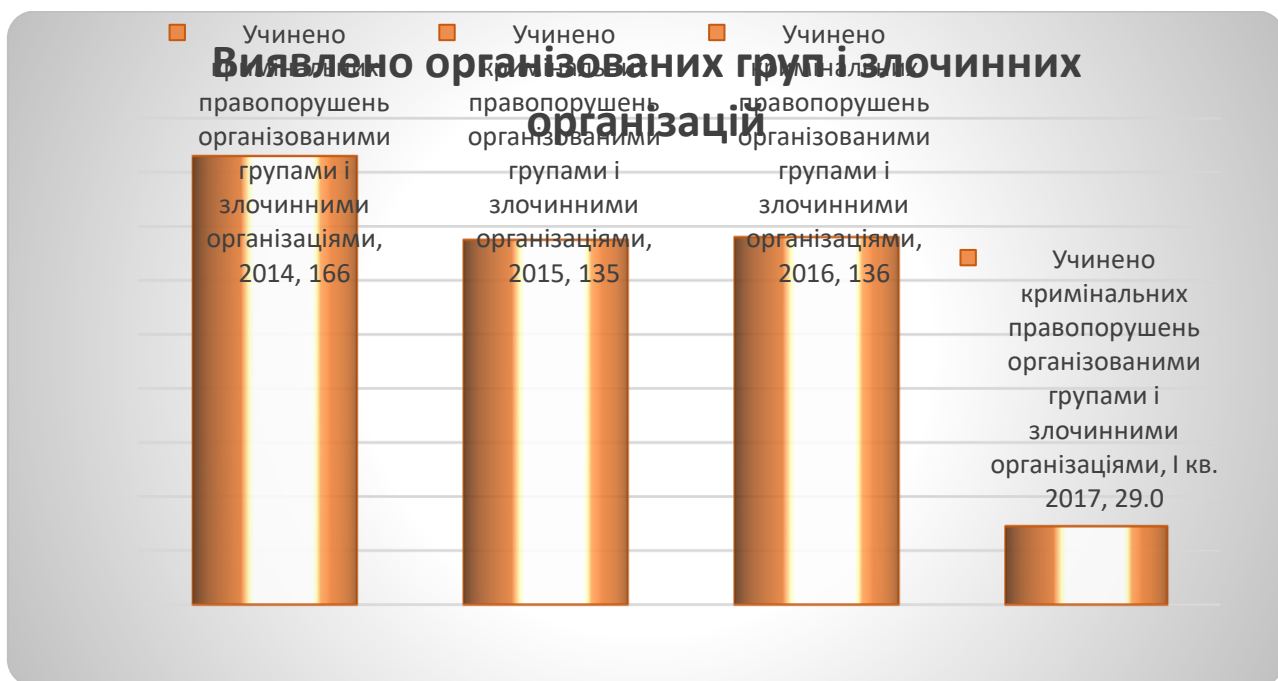
Захисник

(підпис, ініціали, прізвище)

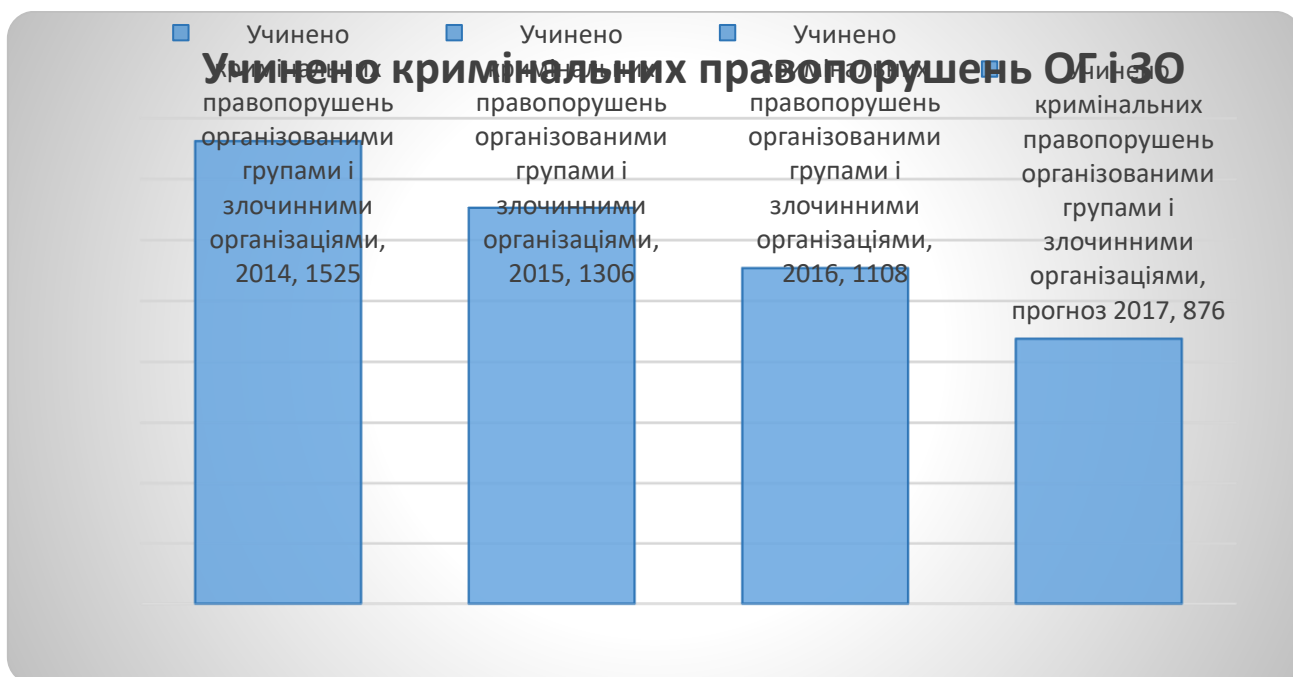
Письмове повідомлення про зміну підозри та нову підозру та пам'ятку про процесуальні права підозрюваного вручив:

Додаток 24

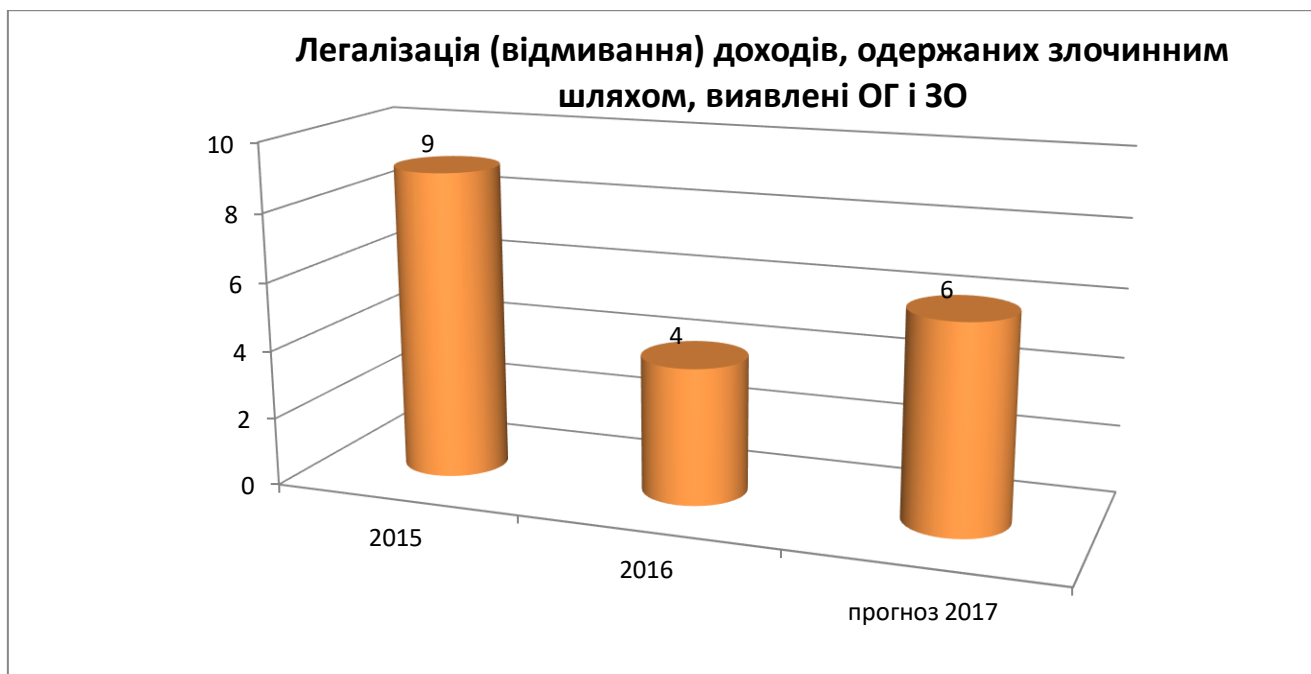
Графік 1

Графік 2

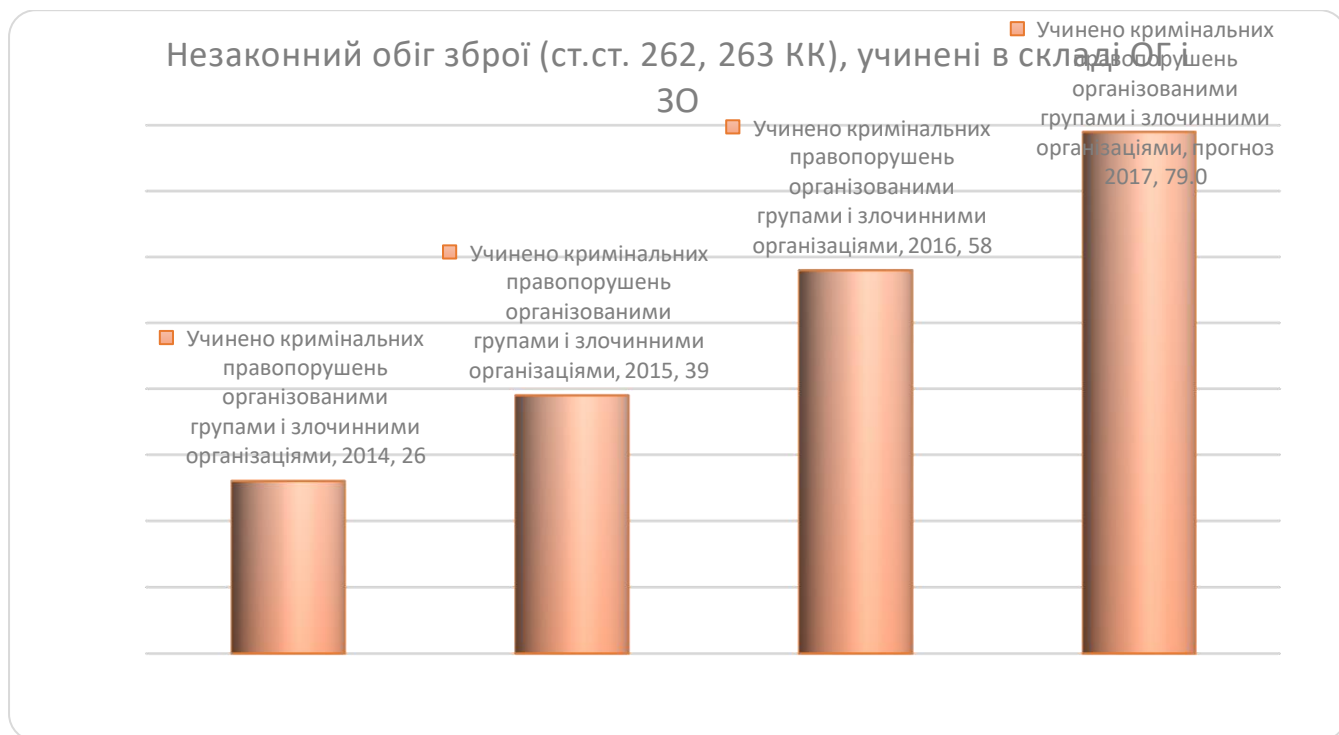
Графік 3

Графік 4

Графік 5

Графік 6

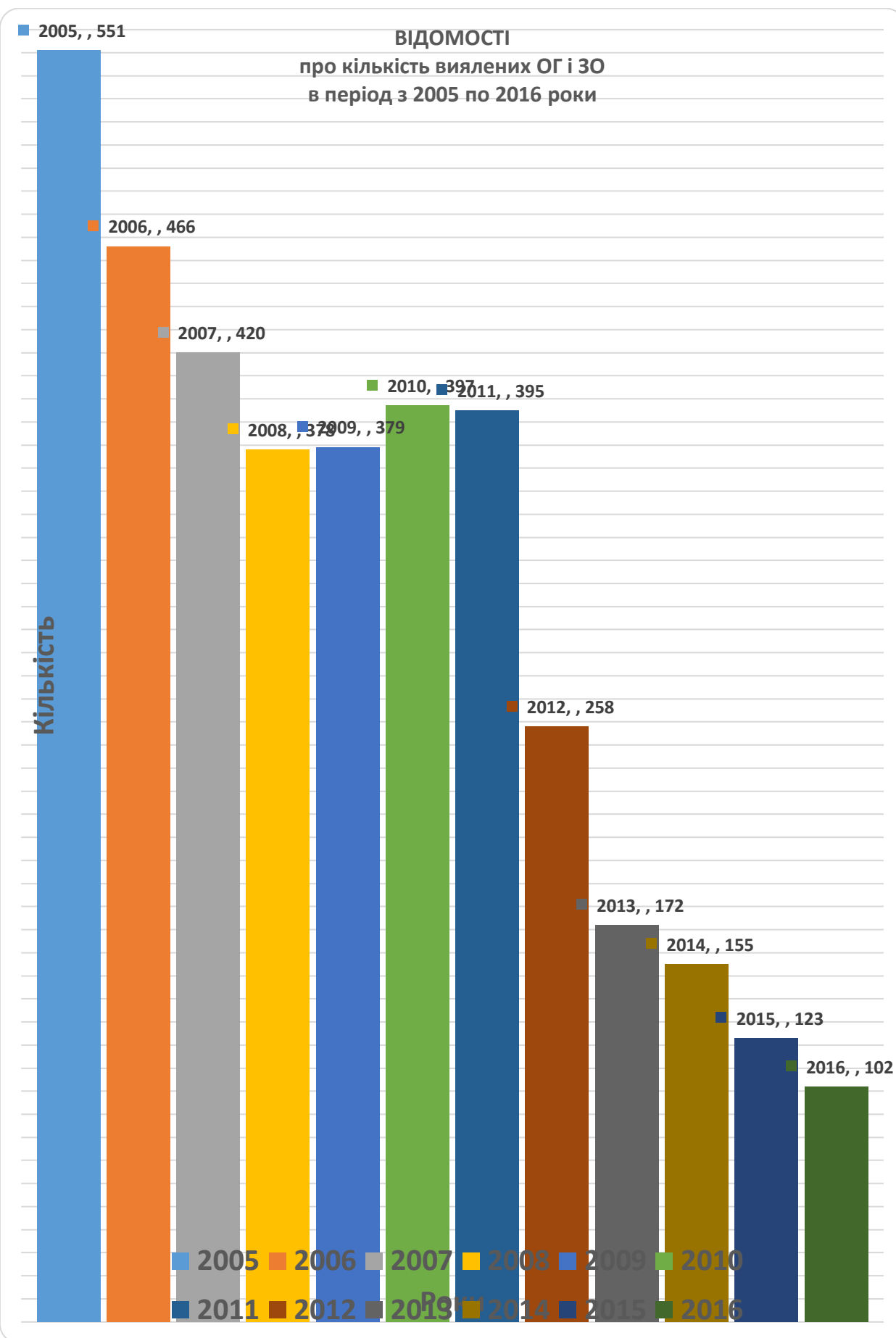
Графік 7

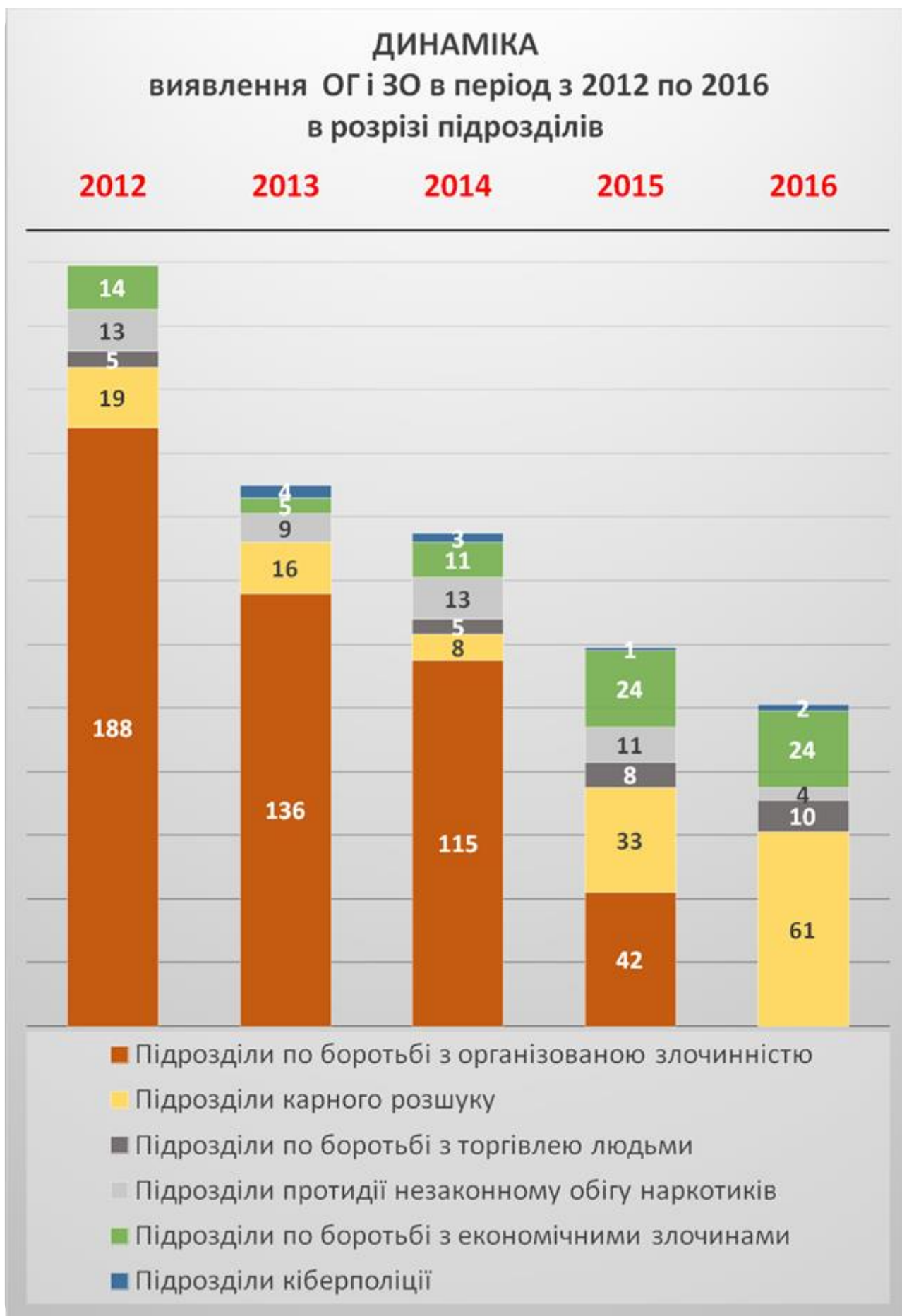

Графік 8

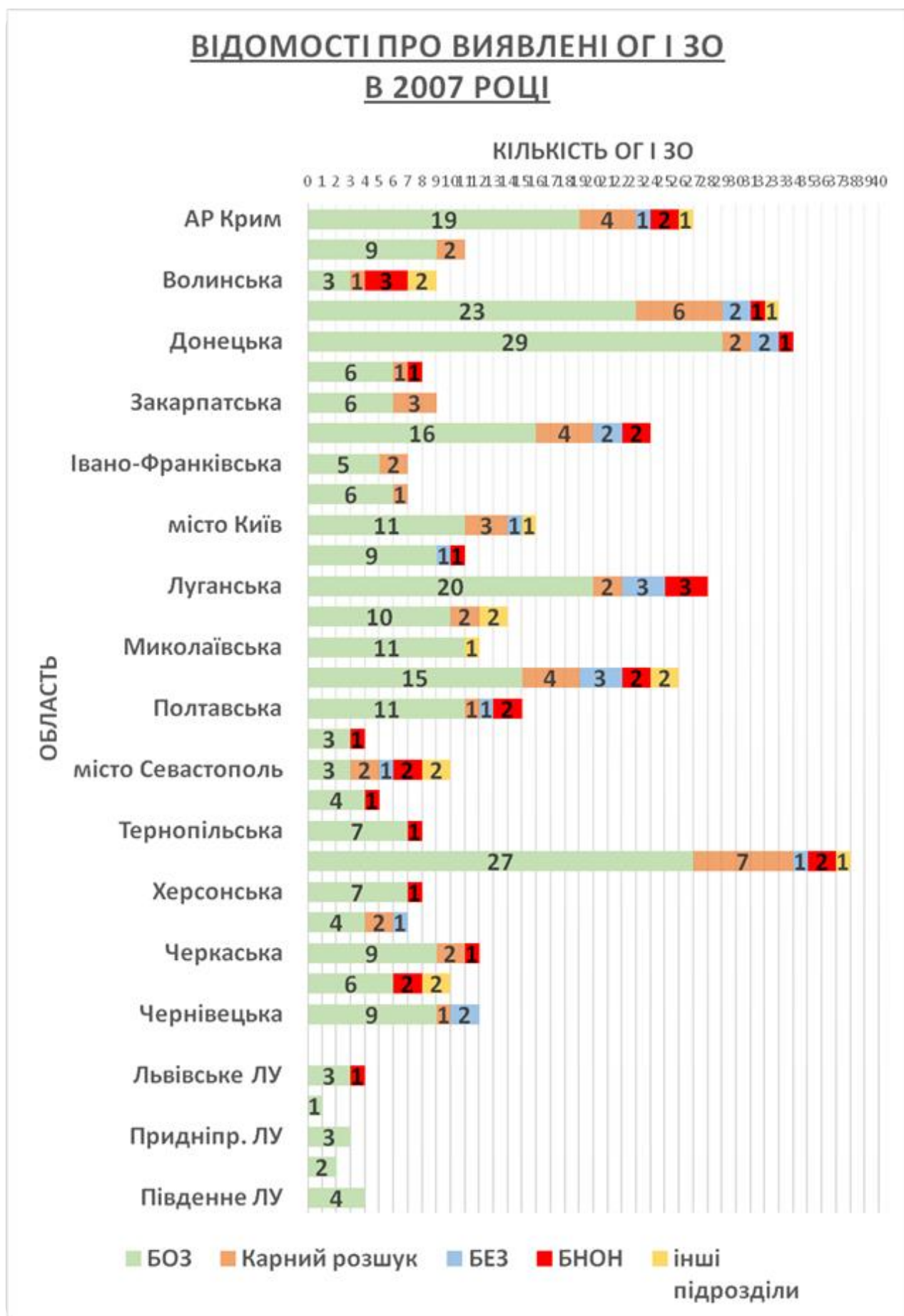

Графік 9

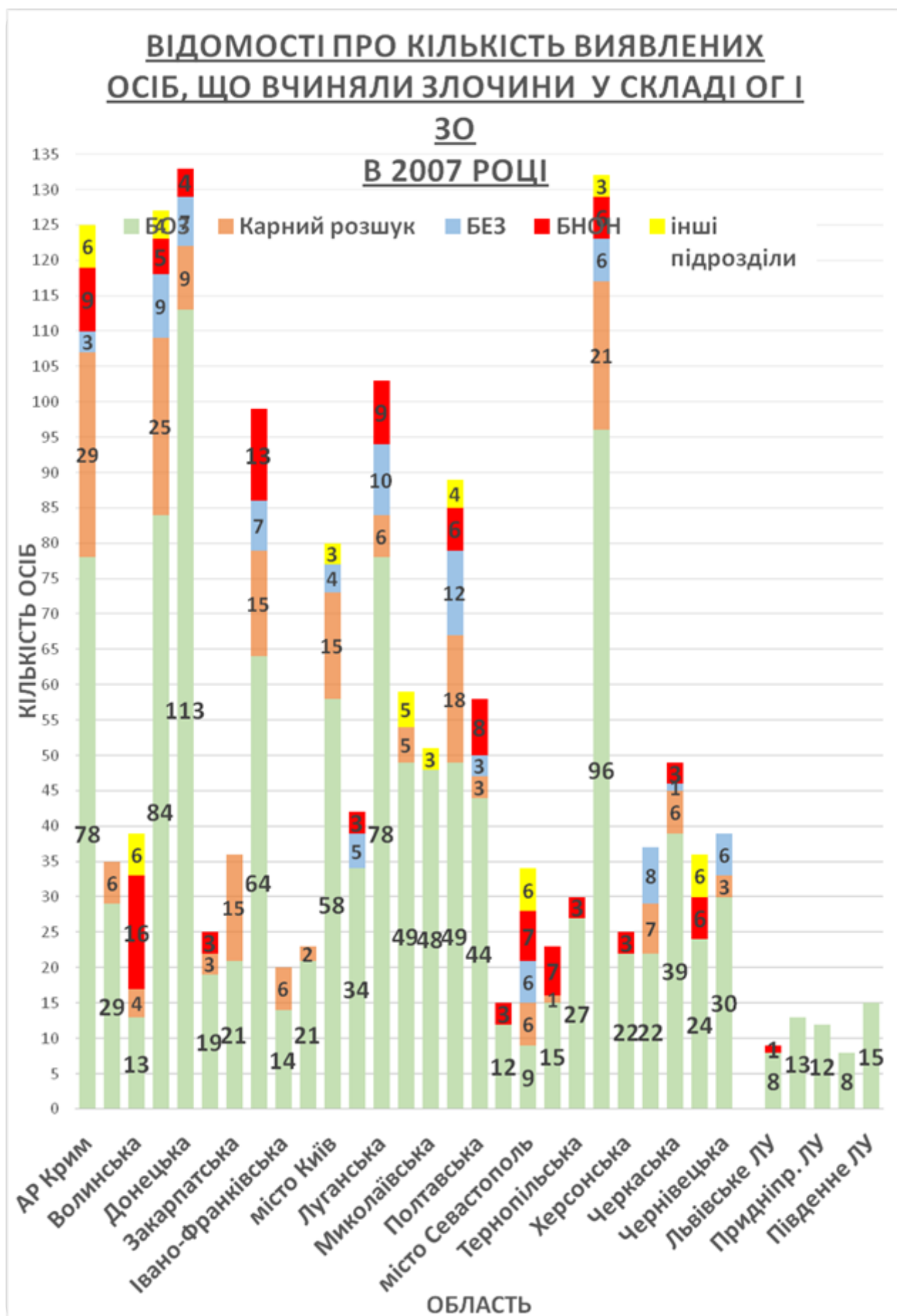

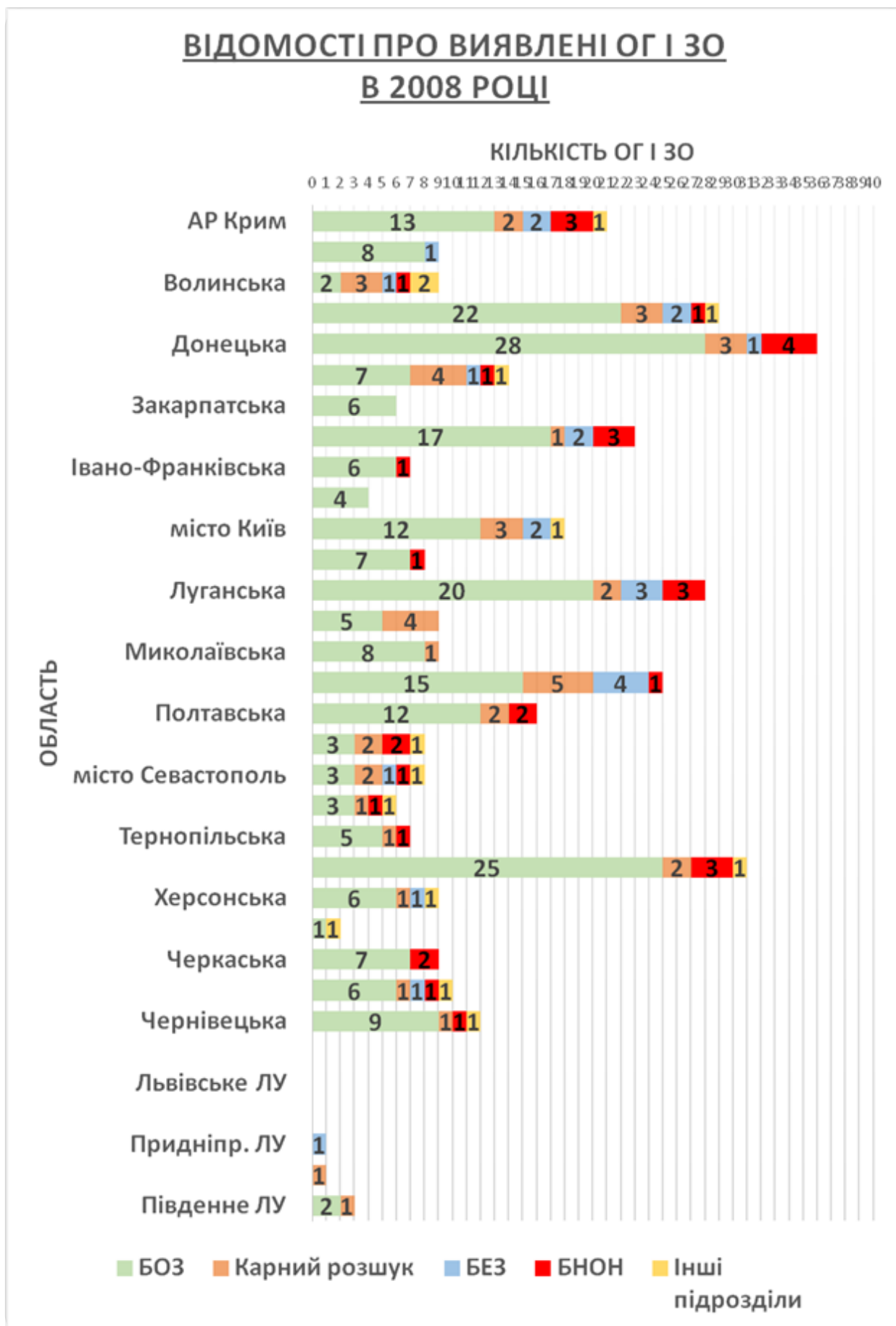
Графік 11

Графік 12

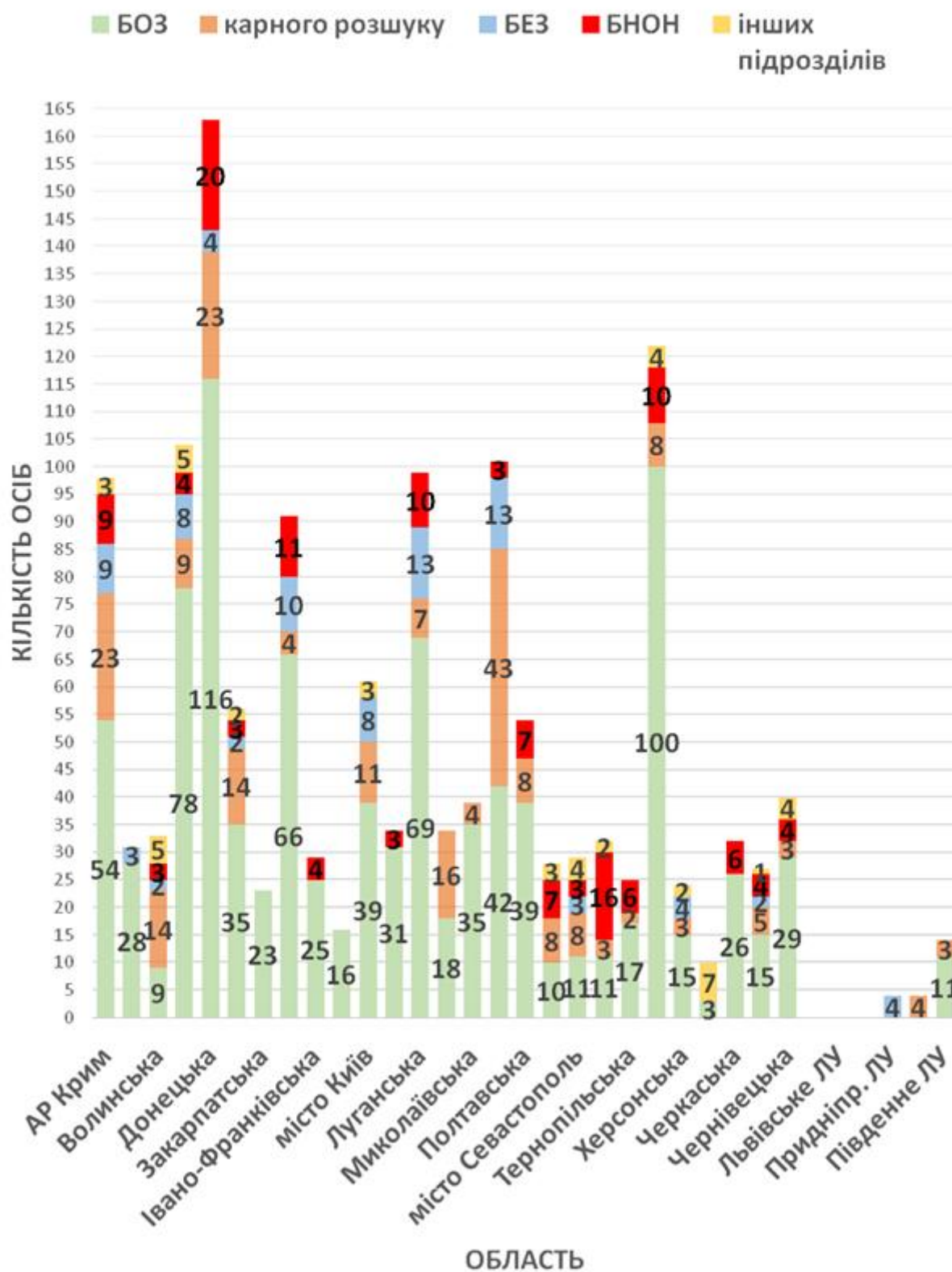
Графік 13

Графік 14

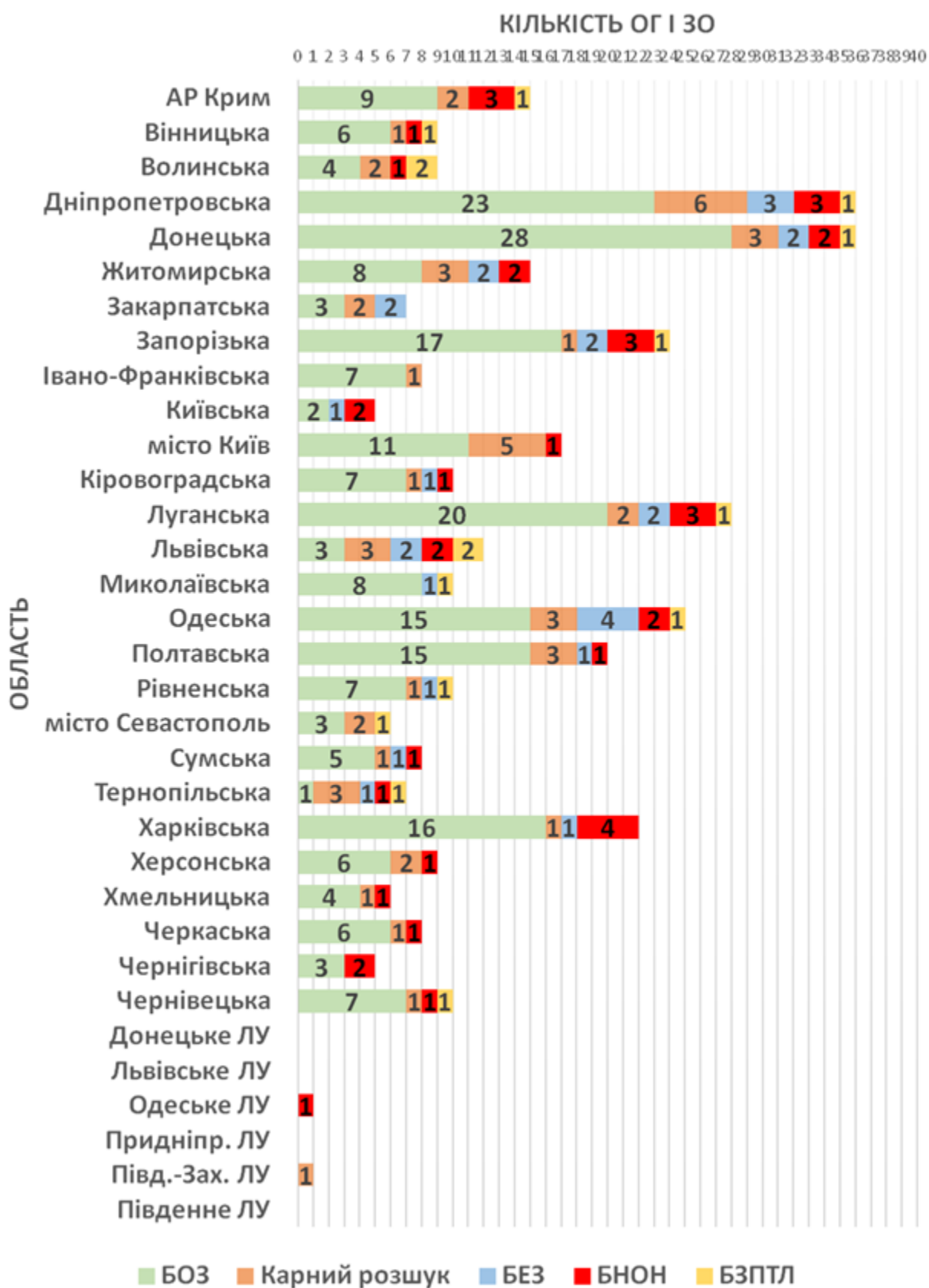
ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І

**30
В 2008 РОЦІ**

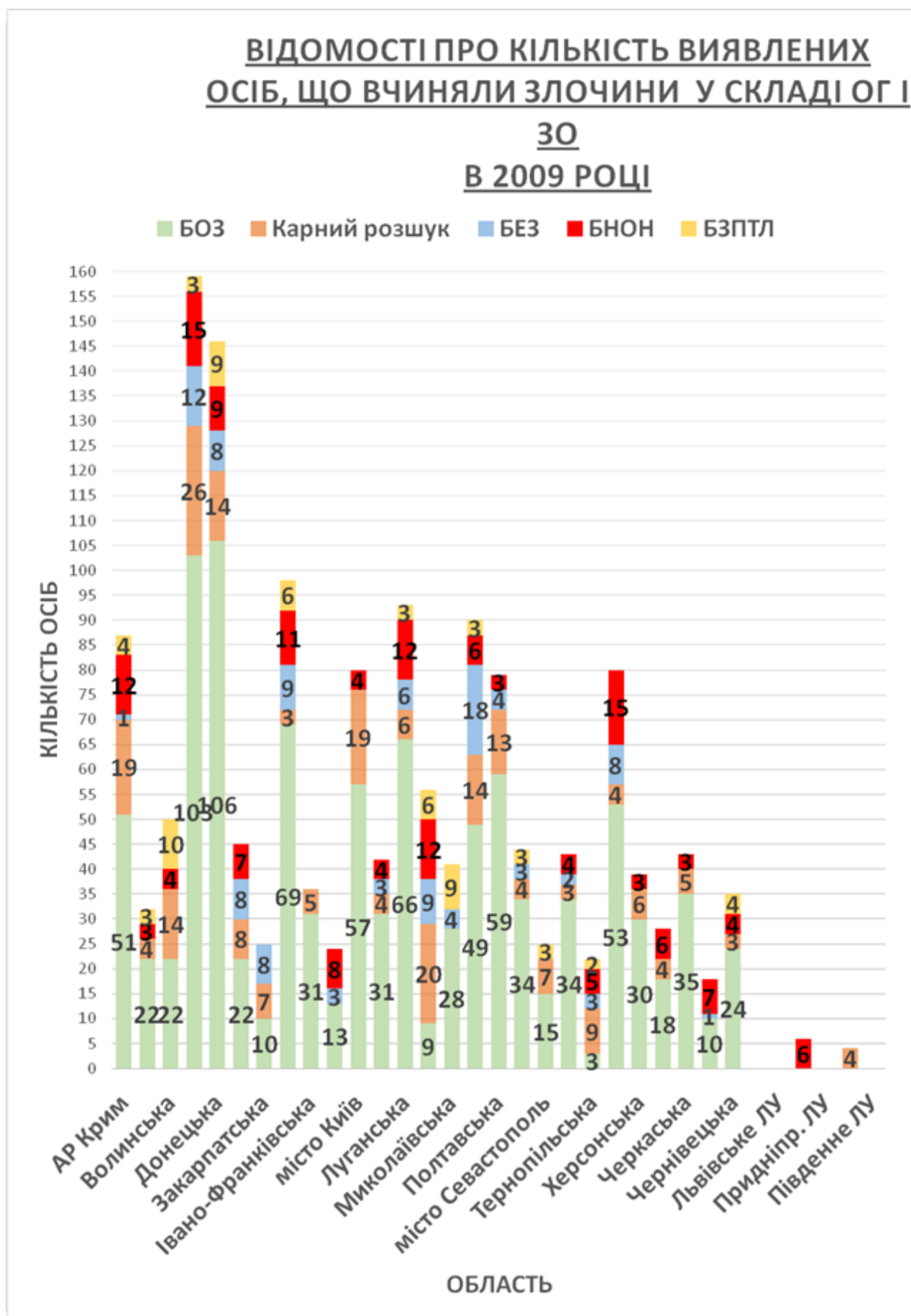

Графік 15

ВІДОМОСТІ ПРО ВИЯВЛЕНІ ОГ І ЗО В 2009 РОЦІ

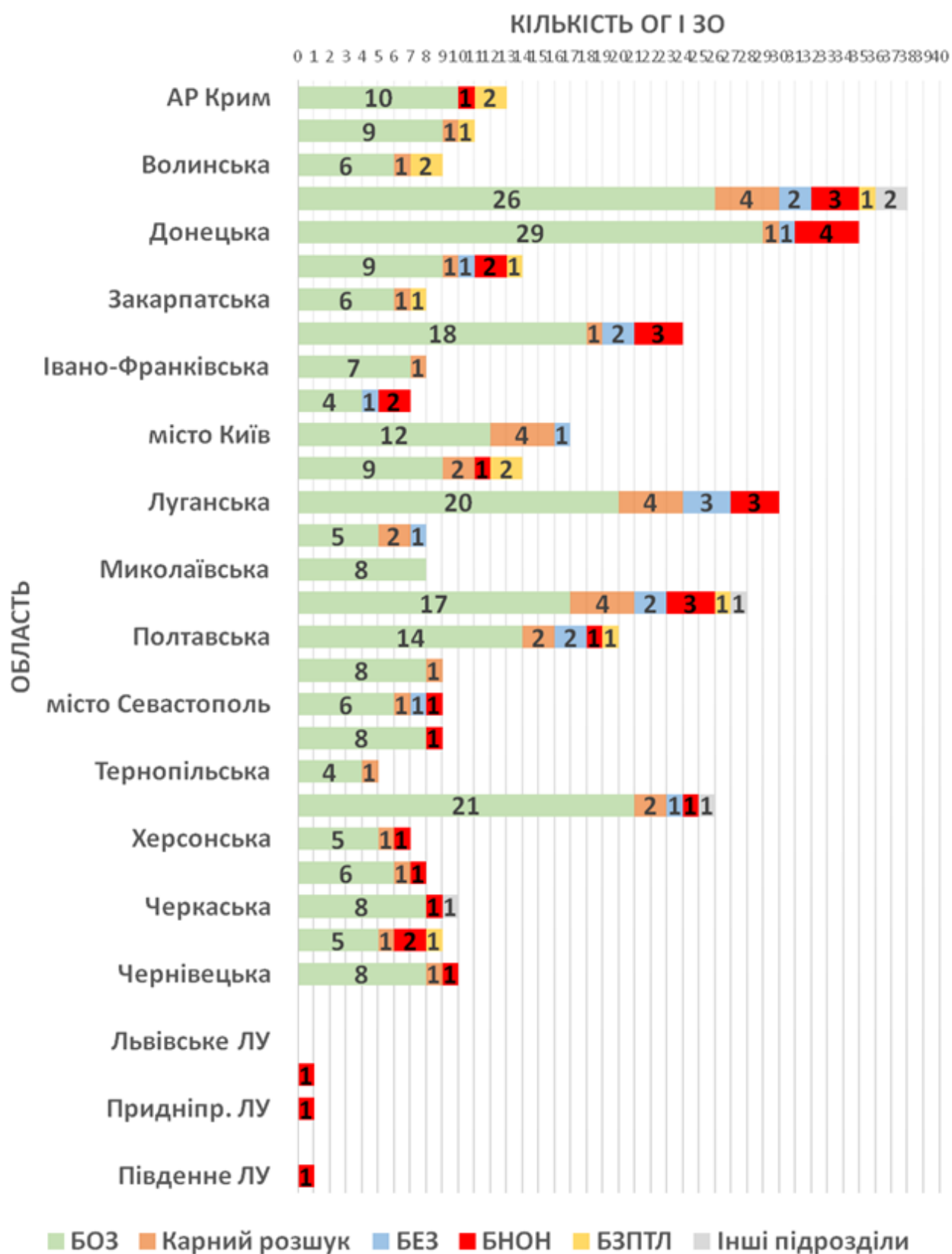

Графік 16

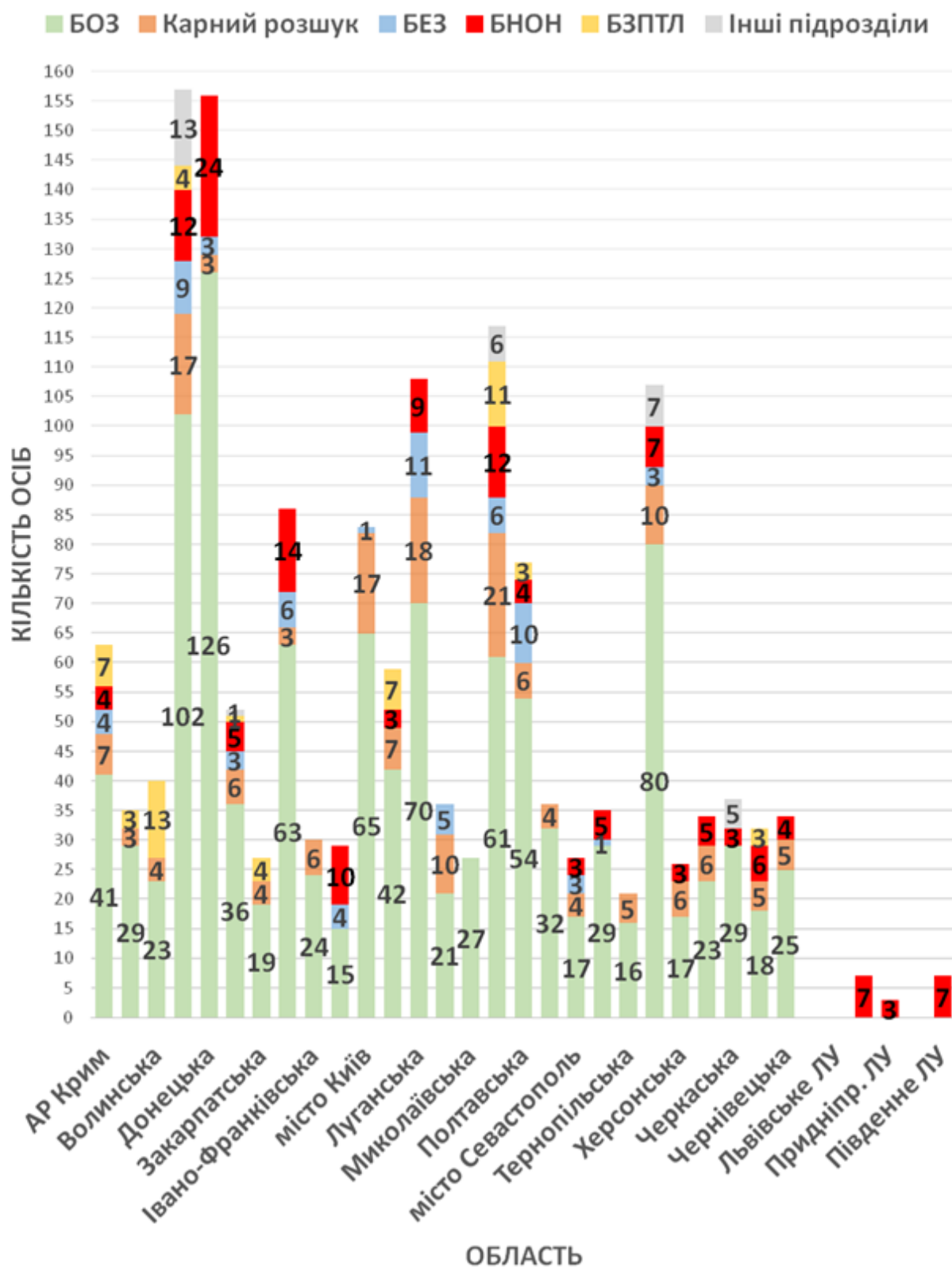
Графік 17

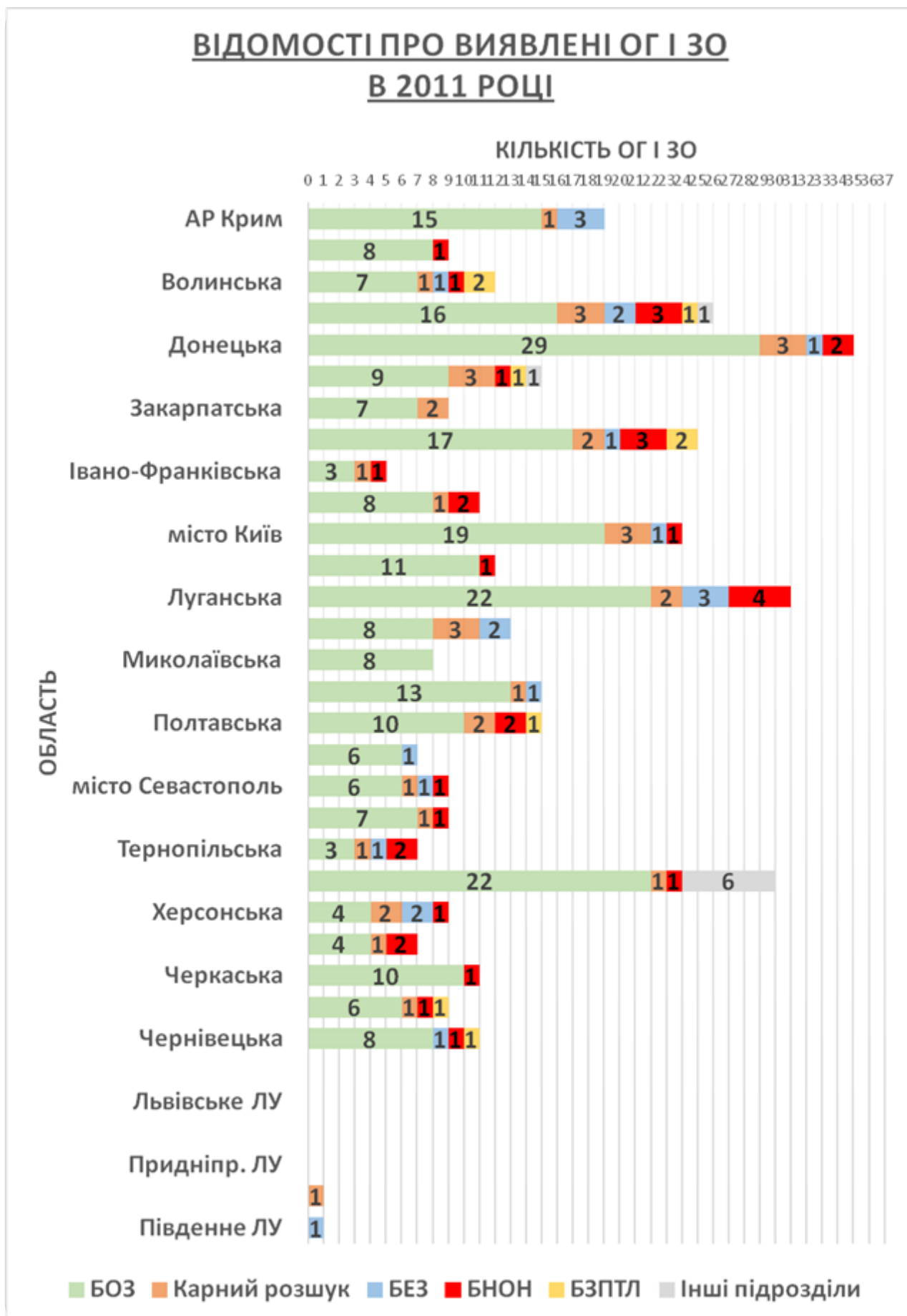
ВІДОМОСТІ ПРО ВИЯВЛЕНІ ОГ І ЗО В 2010 РОЦІ

Графік 18

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І ЗО В 2010 РОЦІ

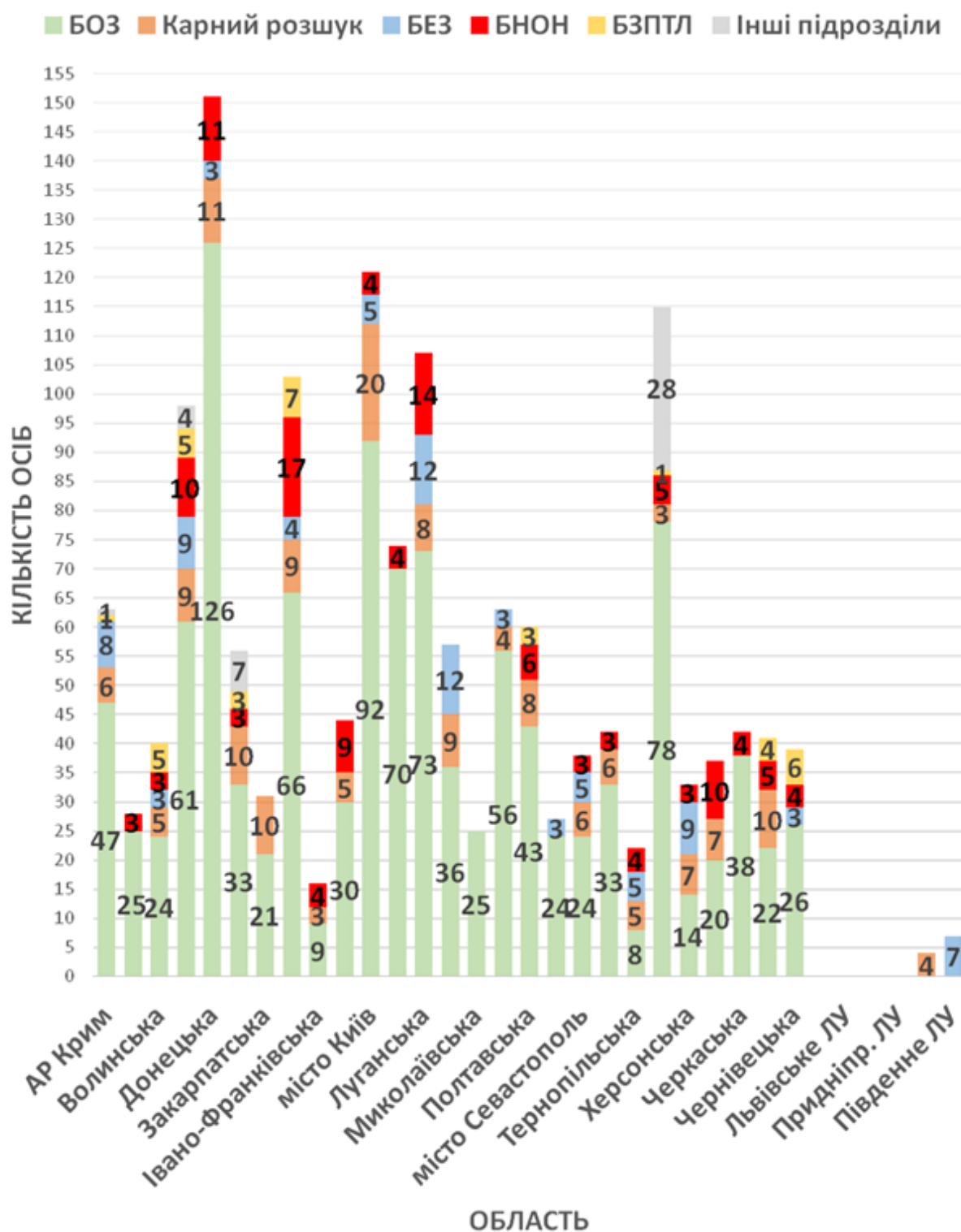

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І

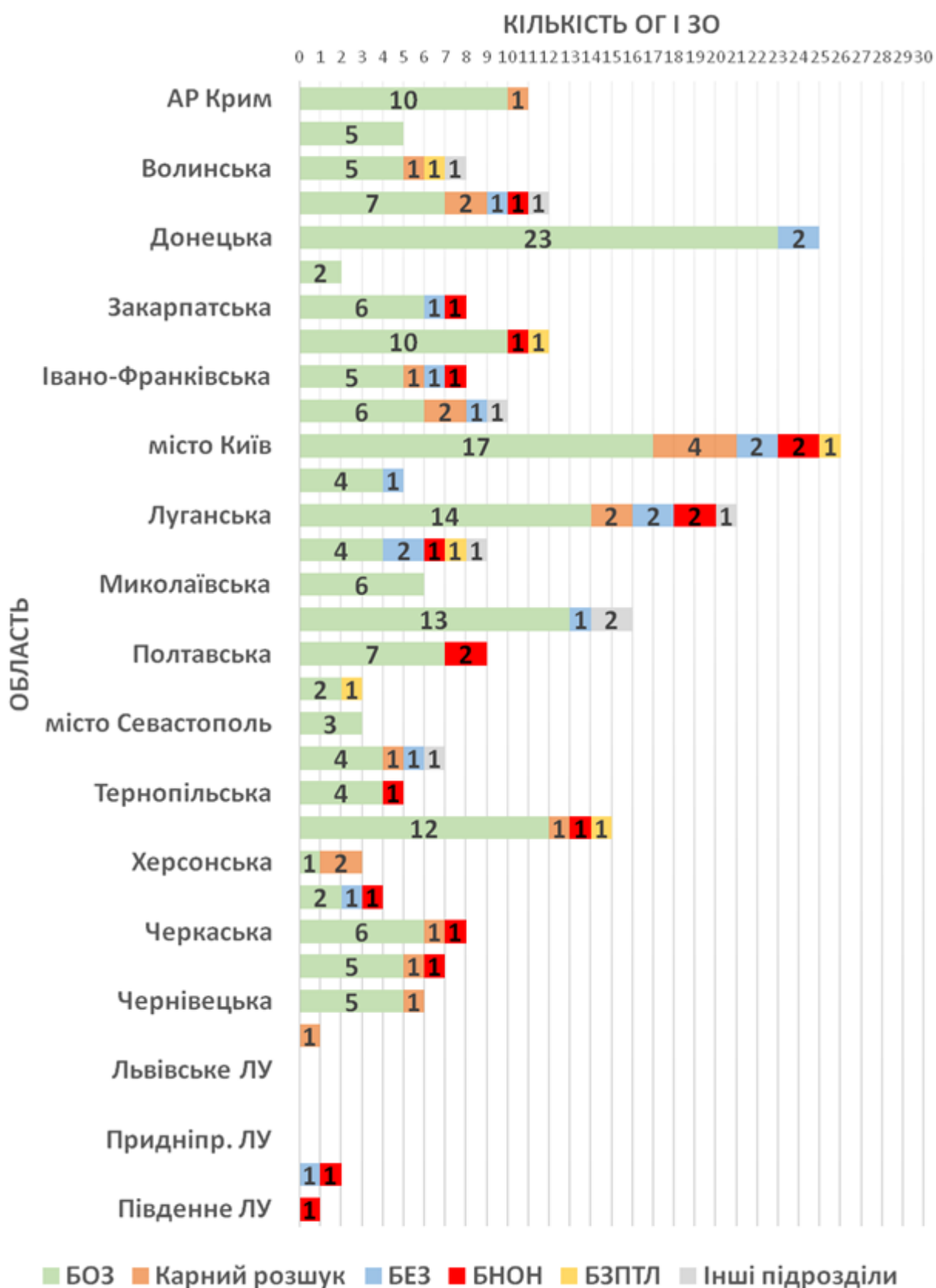
30

В 2011 РОЦІ

Графік 21

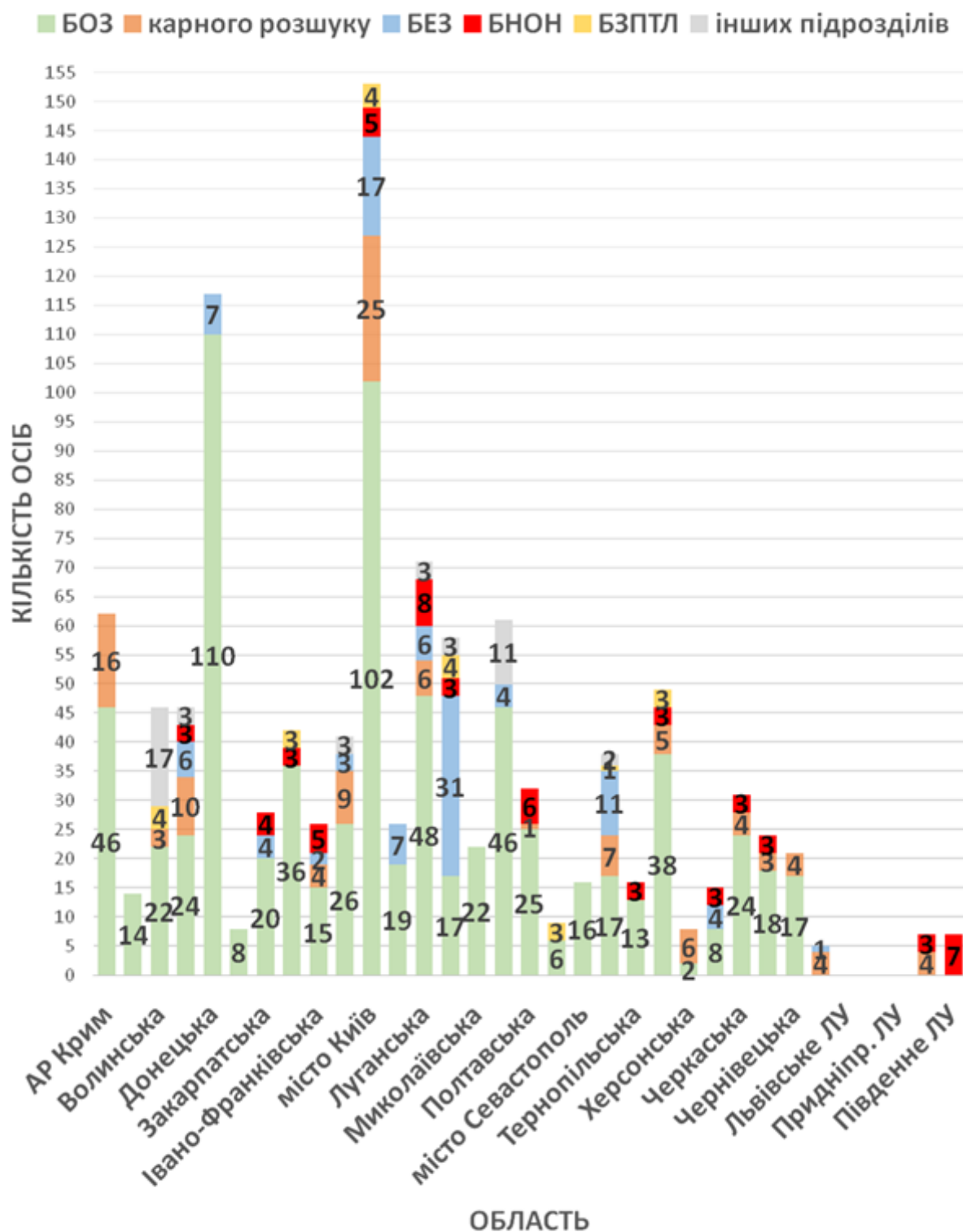
ВІДОМОСТІ ПРО ВИЯВЛЕНІ ОГ І ЗО В 2012 РОЦІ

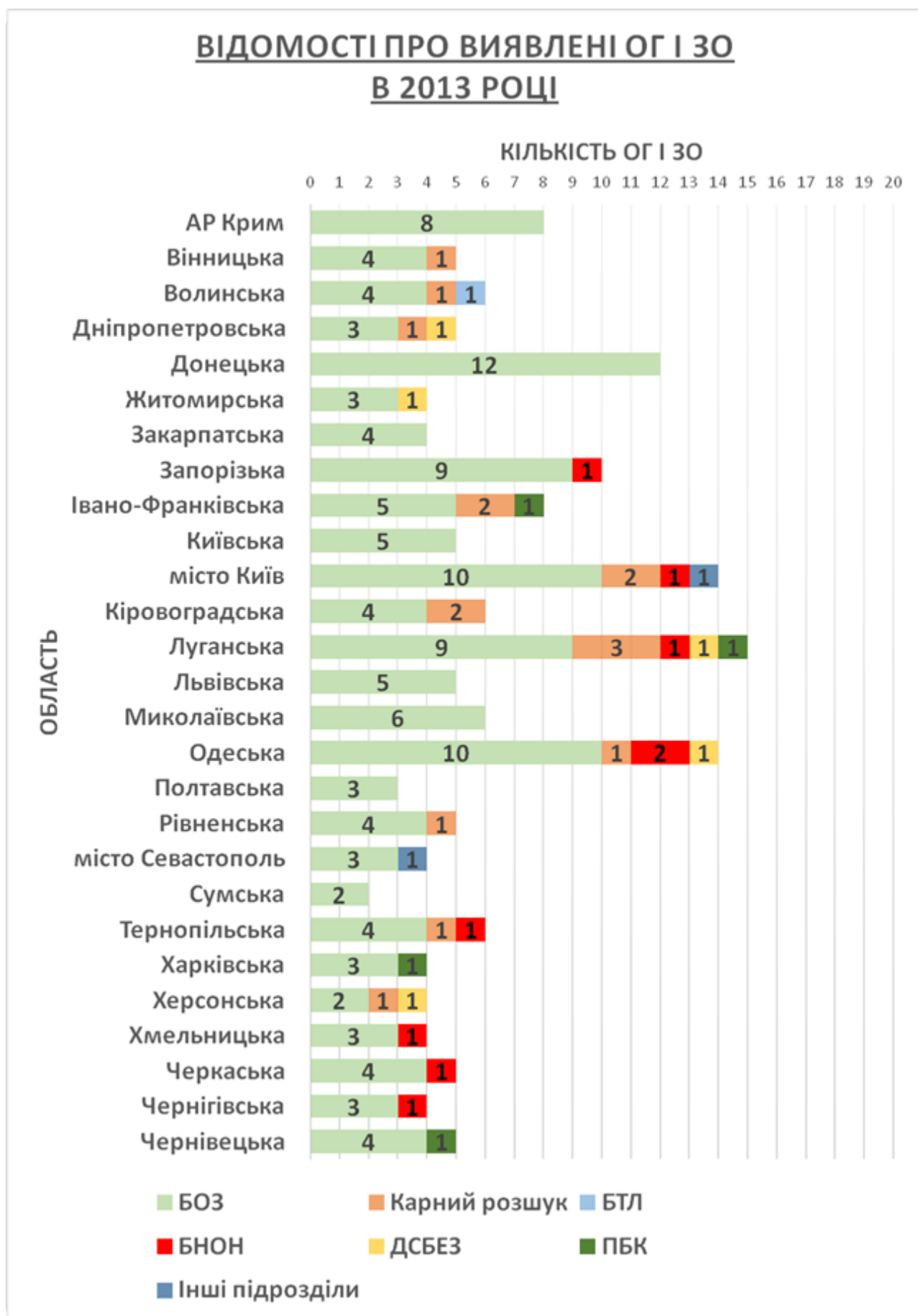

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І

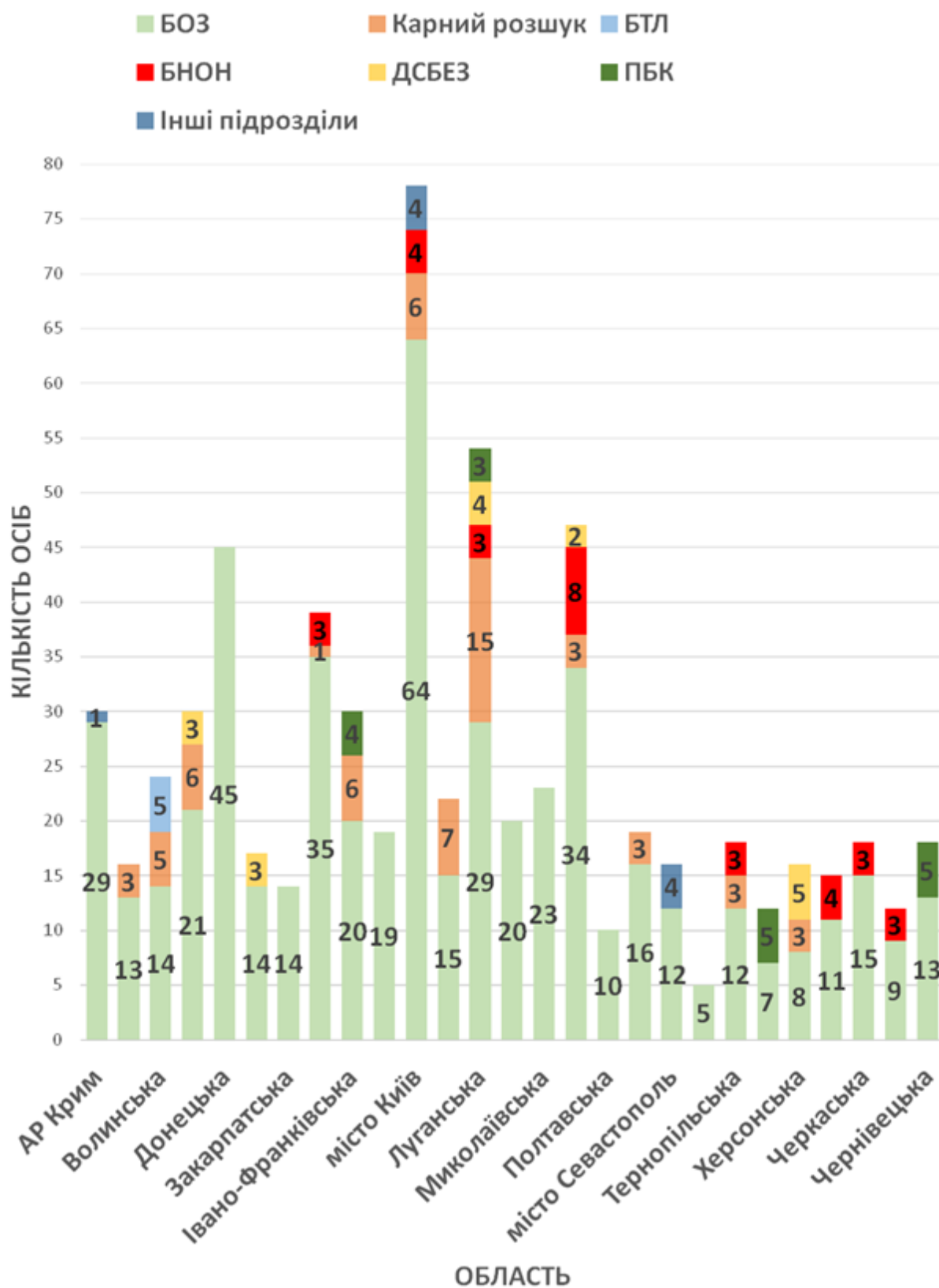
30

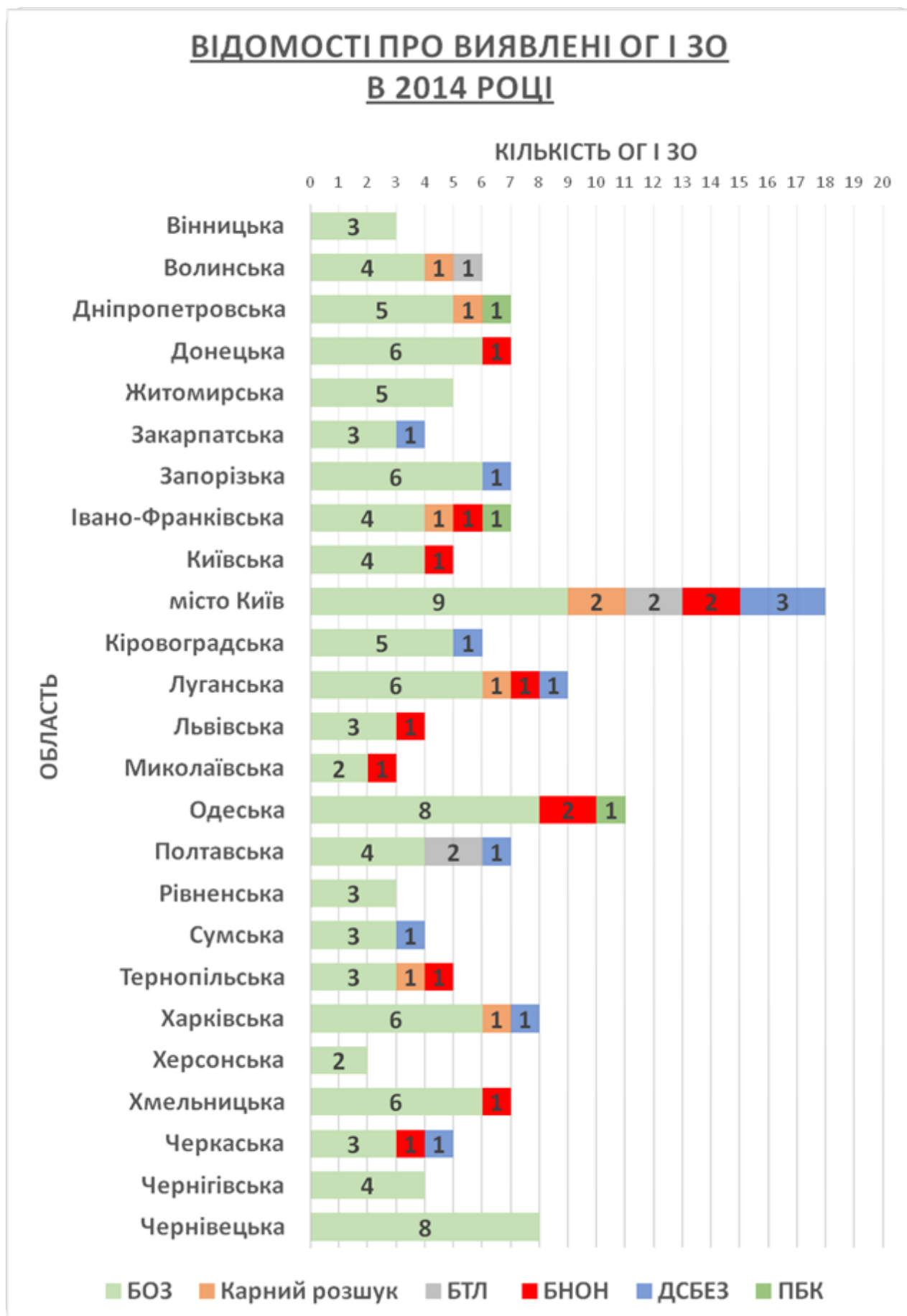
В 2012 РОЦІ

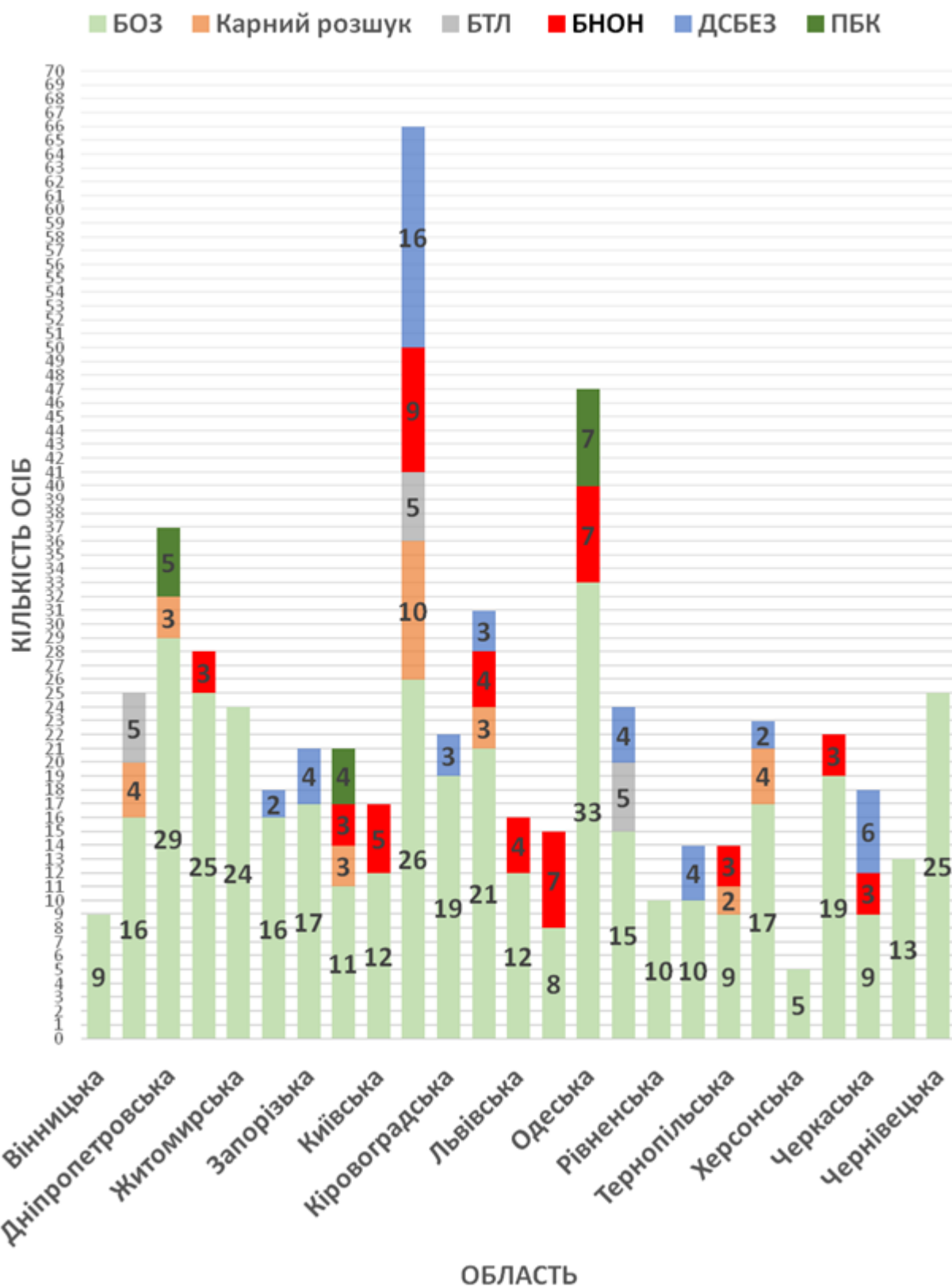

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВІЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І ЗО В 2013 РОЦІ

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І ЗО В 2014 РОЦІ

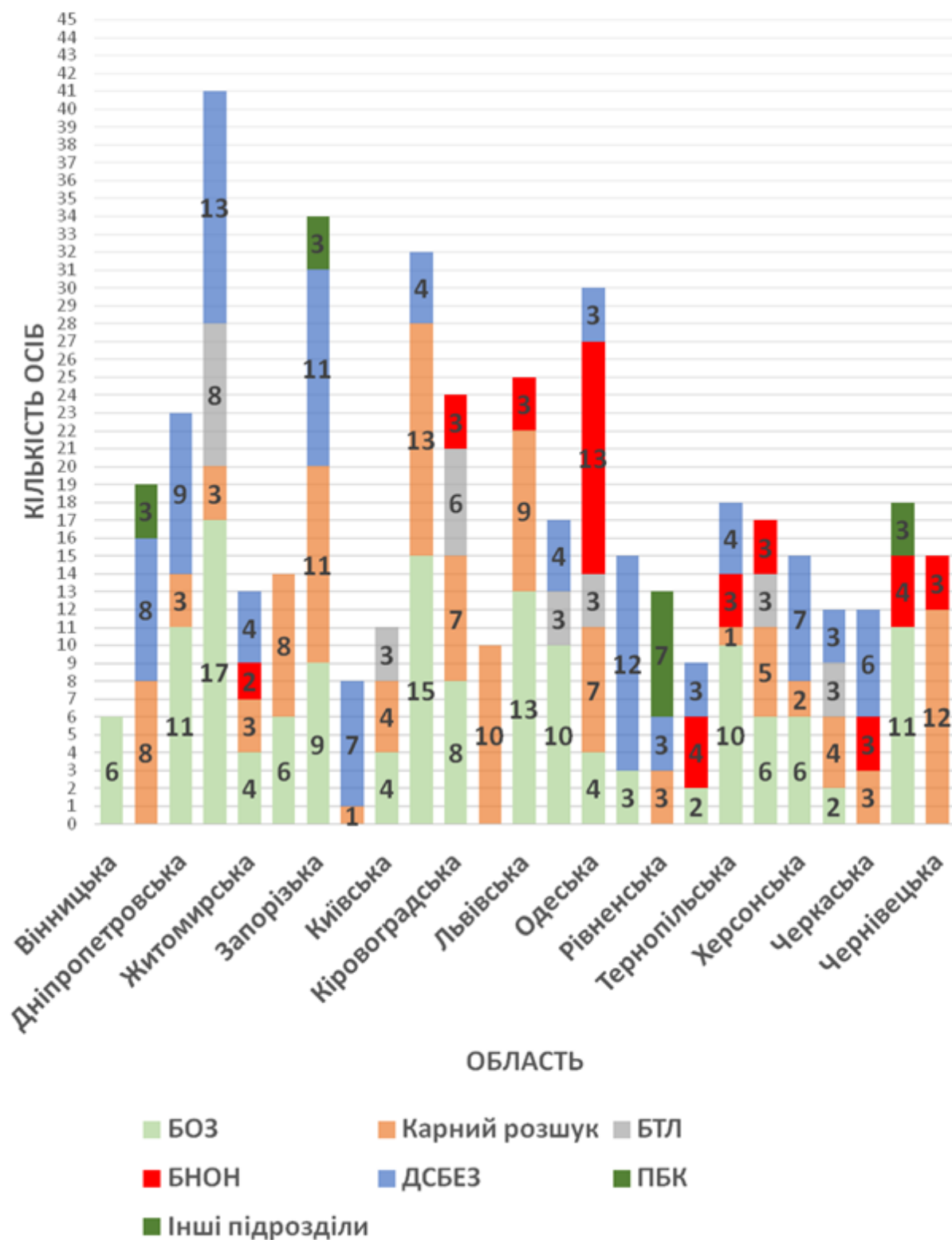

ВІДОМОСТІ ПРО ВИЯВЛЕНІ ОГ І ЗО В 2015 РОЦІ

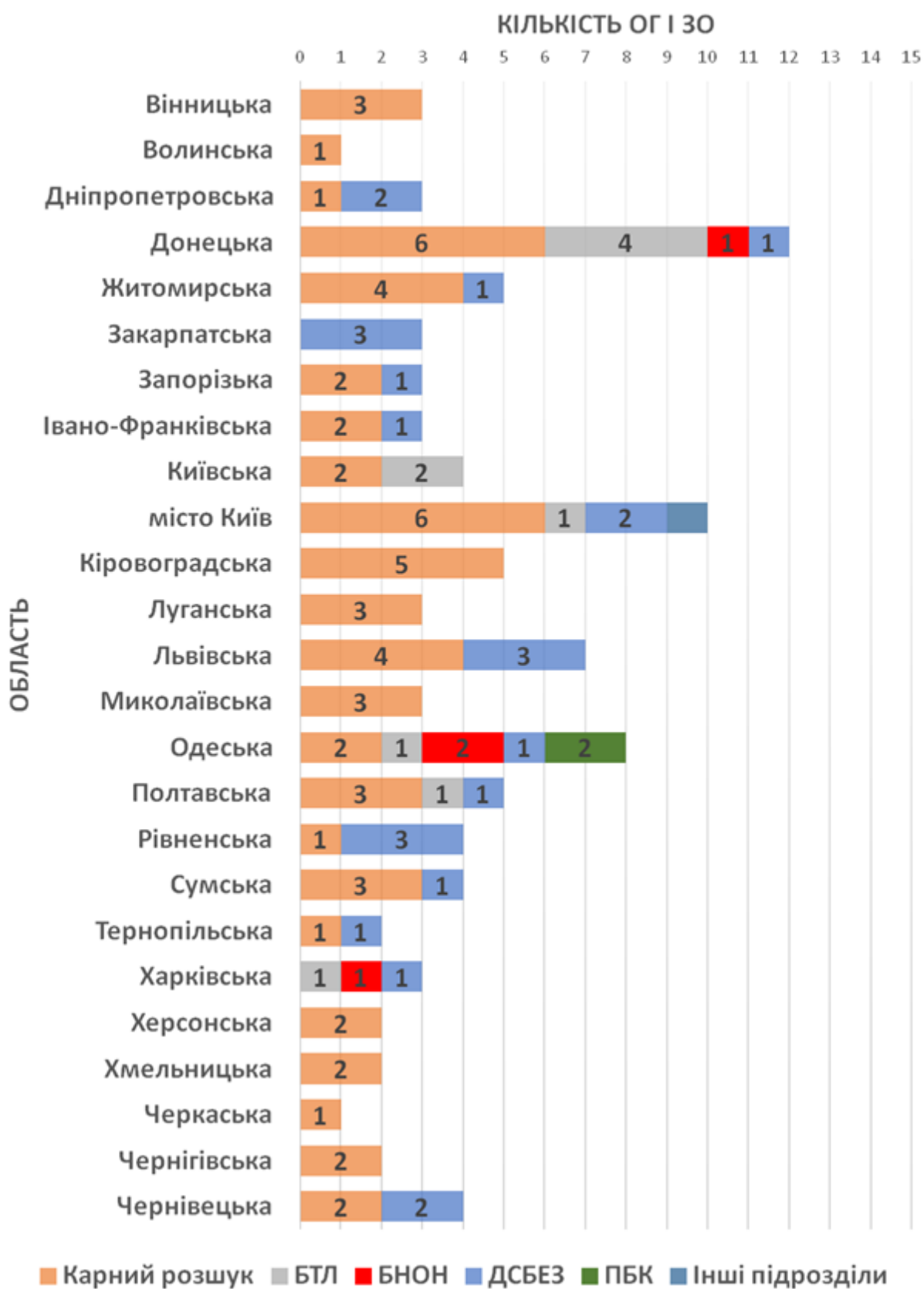
ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І

**30
В 2015 РОЦІ**

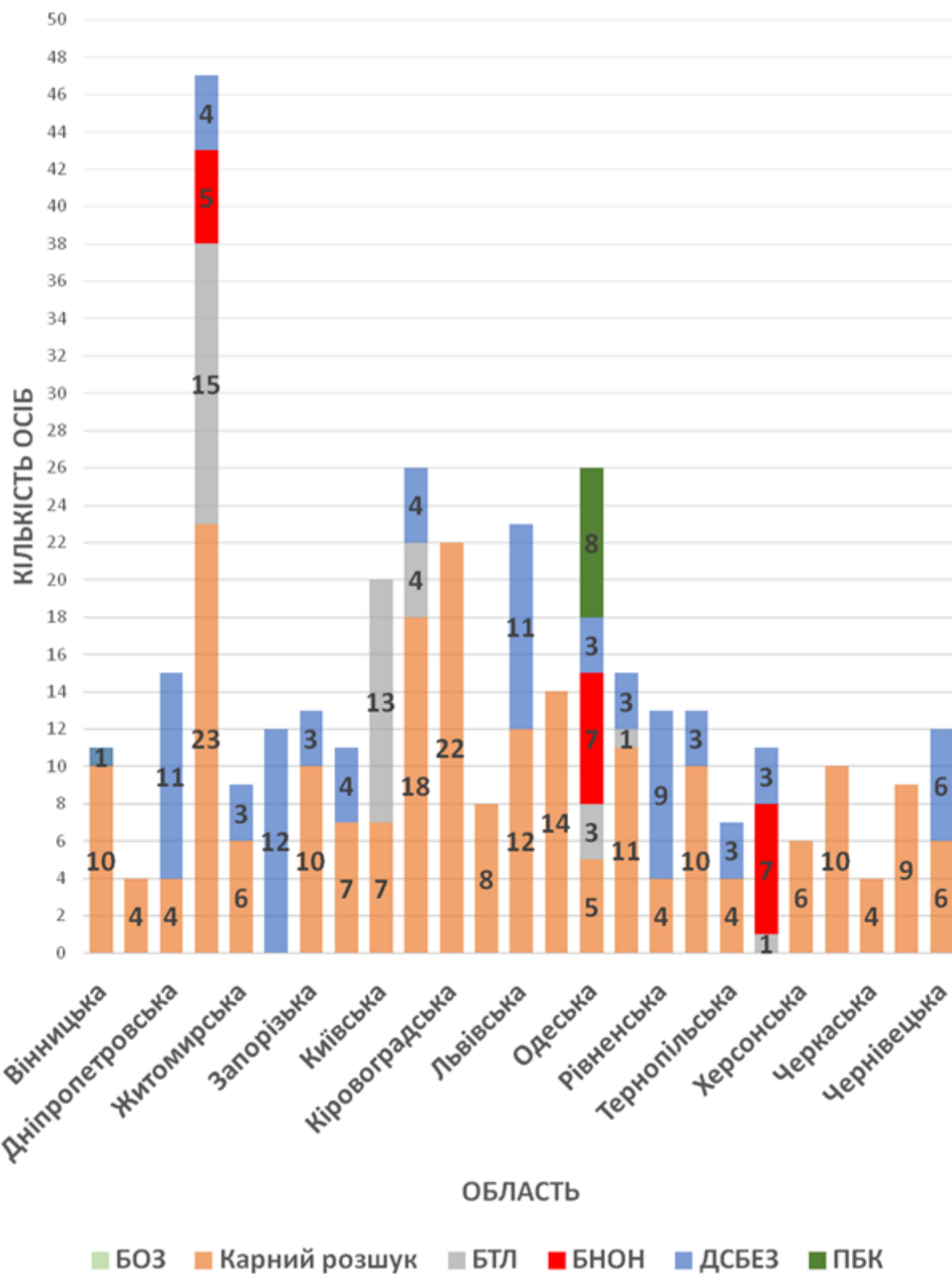
Графік 29

ВІДОМОСТІ ПРО ВИЯВЛЕНІ ОГ І ЗО В 2016 РОЦІ

ВІДОМОСТІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ ЗЛОЧИНИ У СКЛАДІ ОГ І

30
В 2016 РОЦІ

Додаток 25

Характеристика виявлених ОГ і ЗО в Україні (з 2006 р. по 3 міс. 2017 р.)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	3 міс. 2017
Виявлено організованих груп і злочинних організацій, із них:	466	420	378	379	397	395	258	185	166	135	136	29
Загально кримінальної спрямованості	305	268	237	237	-	-	-	-	-	-	-	-
економічної спрямованості	161	152	141	142	-	-	-	-	-	-	-	-
з корумпованими зв'язками	26	13	15	27	29	38	37	33	32	11	16	8
з міжнародними зв'язками	28	29	18	18	40	28	38	38	28	-	21	5
у фінансово-кредитній системі	50	61	70	55	-	-	-	4	3	-	3	-
у сфері приватизації	7	6	2	1	-	-	-	0	0	-	-	-
у металургійній промисловості	4	3	3	6	-	-	-	0	-	-	-	-
сформовані на етнічному ґрунті	6	12	4	8	16	26	19	21	19	8	6	5
Тривалість дії ОГ і ЗО												
До одного року	356	307	282	274	304	296	193	140	120	97	108	50
До двох років	75	70	59	74	51	53	33	14	25	22	16	6
Від 3-х до 6-ти років	32	41	35	29	40	42	31	4	2	4	4	3
Більше 6-ти років	3	2	2	2	2	4	1	2	2	0	1	0
Виявлено осіб, які вчинили правопорушення у складі ОГ і ЗО	1754	1628	1457	1570	1588	1584	1238	662	676	570	598	216

Додаток 26

Список рішень по судових вироках за ст. 255 КК України

№ п/п	№ рішення	Форма судового рішення	Дата ухвалення рішення	Дата набрання законної сили	№ судової справи	Назва суду
1.	46806855	Вирок	07.05.2010		1-497/10	Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області
2.	15827768	Вирок	17.03.2011		1-56/11	Знам'янський міськрайонний суд Кіровоградської області
3.	28424327	Вирок	28.11.2011		1087	Солом'янський районний суд міста Києва
4.	33072364	Вирок	20.08.2013	06.09.2013	1813/5489/2012	Охтирський міськрайонний суд Сумської області
5.	35665378	Вирок	15.11.2013		1-1371/11	Шевченківський районний суд міста Києва
6.	35499769	Вирок	25.11.2013	16.12.2013	1109/5929/12	Кіровський районний суд м. Кіровограда
7.	36482974	Вирок	02.12.2013		1-780/12	Києво-Святошинський районний суд Київської області
8.	38078998	Вирок	28.02.2014		1-240/11	Приморський районний суд м. Одеси
9.	38548680	Вирок	06.05.2014	06.06.2014	210/143/14-к	Дзержинський районний суд м. Кривого Рогу
10.	40501341	Вирок	16.09.2014	17.10.2014	369/2837/13-к	Києво-Святошинський районний суд Київської області
11.	44480780	Вирок	25.05.2015		2609/28078/12	Солом'янський районний суд міста Києва
12.	53079535	Вирок	02.11.2015		759/9978/14-к	Святошинський районний суд міста Києва
13.	54783278	Вирок	30.12.2015	15.01.2016	1109/5929/12	Кіровський районний суд м. Кіровограда
14.	59723562	Вирок	12.08.2016		760/13613/16-к	Солом'янський районний суд міста Києва
15.	59659805	Вирок	12.08.2016	26.09.2016	760/13369/16-к	Солом'янський районний суд міста Києва
16.	64580751	Вирок	23.01.2017		641/9778/16-к	Комінтернівський районний суд м. Харкова
17.	64580781	Вирок	03.02.2017		641/9777/16-к	Комінтернівський районний суд м. Харкова

Додаток 27

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО СТАНУ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У 2015-2020 РОКИ (за даними звіту Генеральної прокуратури України)

З метою прогнозування тенденцій розвитку криміногенної ситуації, оцінювання ступеня небезпеки і масштабів організованої злочинності та ужиття профілактичних і практичних заходів на національному і регіональному рівнях, у Національній поліції системно проводиться вивчення стану протидії організованим формам злочинності.

Так, упродовж 2015 року підрозділами Національній поліції викрито та нейтралізовано злочинну діяльність 123 організованих груп до складу яких входив 451 учасник. Правопорушникам повідомлено про підозру у вчиненні 1324 кримінальних правопорушень, у т.ч. 1136 - тяжких та особливо тяжких. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту застосовано до 201 особи, відносно 71 - домашній арешт, за 69 внесено заставу.

Підрозділами карного розшуку викрито - 75 ОГ, по лінії захисту економіки - 24, підрозділом боротьби зі правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми - 8, протидії наркозлочинності - 11 та 1 по лінії кіберзлочинності.

Серед виявлених ОГ: 22 - діяли за рахунок міжрегіональних зв'язків, 13 - корумпованих в органах влади та місцевого самоврядування, 10 - створені з числа етнічної спільноти та 5 використовували зв'язки із закордонним криміналітетом.

По викритих правопорушеннях: 288 - у сфері незаконного обігу наркотиків, 297 - шахрайств, 94 - крадіжки, 78 - розбоїв, 70 - з ознаками корупції, 45-у сфері суспільної моралі, 31-у сфері незаконного обігу зброї, 28 - вимагань, 16 — торгівля людьми, 10 - бандитизм та 8 - грабежів.

Значний вклад у боротьбу з організованою злочинністю внесли підрозділи Донецької області, якими нейтралізовано 10 організованих груп; міста Києва - 9; Одеської - 8; Львівської та Запорізької - по 7; Дніпропетровської, Кіровоградської та Харківської - по 6; Миколаївської, Тернопільської, Чернігівської та Чернівецької — по 5; Волинської, Закарпатської, Полтавської, Рівненської, Хмельницької та Черкаської - по 4. Інші від 1 до 3.

На сьогодні суттєвий вплив на криміногенну ситуацію в країні має тривалий озброєний конфлікт з Російською Федерацією, який у значній мірі сприяє створенню незаконних збройних формувань, розповсюдженню значного обігу неконтрольованої зброї та загальної активації «криміналітету». З метою стабілізації криміногенної обстановки в державі, зокрема на території східних регіонів, забезпечено проведення комплексу оперативно-розшукових заходів.

Як приклад, в Донецькій області працівниками карного розшуку викрито організовану групу з трьох осіб — мешканців так званої ДНР, учасники якої на території міста Маріуполь у складі диверсійно-розвідувальної групи під керівництвом Гриненка М.І., вчинили низку терористичних актів (ч.1 ст. 258-3 КК України).

У сфері незаконного обігу зброї припинено злочинну діяльність 12 організованих груп, якими вчинено 31 кримінальне правопорушення (Запорізька, Луганська, Миколаївська області та місто Київ - по 2 ОГ, Волинська, Дніпропетровська, Київська, та Харківська області - по 1).

На Дніпропетровщині ліквідовано організовану групу у складі 3 осіб, яка налагодила канал надходження вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин із зони проведення Антитерористичної операції з метою збуту на території області. У правопорушників вилучено 35 гранат, більше 3,6 тис. набоїв, вибуховий пристрій з детонатором (400 грам тротилу).

За ознаками статті 257 КК України (Бандитизм) закінчено провадження та направлено до суду матеріали відносно 10 банд угруповань, до складу яких входило 54 особи, з них - 47

узято під варту.

Діяльність банд угруповань викрито на території Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Чернігівської областей та міста Києва.

Впродовж 2015 року припинено діяльність 22 організованих груп, що діяли у сфері незаконного обігу наркотиків. Крім того, ліквідовано 111 підпільних нарколабораторій та 1 тис. місць нелегального виготовлення та вживання наркотичних засобів.

Характерний приклад: у червні 2015 року працівниками у ході досудового розслідування кримінального провадження задокументовано злочинну діяльність групи у складі 6 осіб, які впродовж року являлись основними постачальниками та реалізаторами психотропної речовини «амфетамін» на території міста Чернігів.

В ході проведення санкціонованих обшуків за місцями мешкання учасників групи, а також за місцями іншої нерухомості вилучено 1,8 кг «амфетаміну», 2 сучасних автомобілі та мотоцикл. Накладено арешт на дві елітні квартири у центрі міста Чернігів.

Аналіз стану протидії організованій злочинності засвідчує, що завдяки ужитим заходам організаційного та практичного характеру відбулися певні позитивні зрушення на цьому напрямі.

За інформацією Генеральної прокуратури України всього правоохоронними органами держави у 2015 році викрито 134 організовані групи. Загалом до суду скеровано прокуратурою та Державною фіскальною службою - по 8 організованих груп, СБУ - 10, інші слідчими Нацполіції.

До кримінальної відповідальності притягнуто 553 учасника організованих груп, якими вчинено майже 1,4 тис. кримінальних правопорушень.

У провадженнях даної категорії встановлено матеріальних збитків на суму 62 млн. грн., у ході розслідування відшкодовано та вилучено майна на 28 млн. грн., накладено арешт на 52 млн. грн., пред'явлено позовів на 26 млн. грн..

За 2016 рік оперативним підрозділам Національної поліції вдалося ліквідувати 102 організованих групи, у т.ч. 3 злочинних організації, до складу яких входило 368 осіб, з них 170 (46 %) взято під варту.

Задокументовано вчинення 1331 кримінального правопорушення, у т.ч. 1182 (88,8%) тяжких та особливо тяжких. Серед виявлених ОГ - 19 мали міжрегіональні зв'язки, по 7 діяли за рахунок корумпованих зв'язків в органах влади та створювалися із числа етнічних спільнот, 3 - використовували транснаціональні зв'язки із криміналітетом інших держав.

Зокрема, підрозділами карного розшуку викрито - 61 ОГ, по лінії захисту з економіки - 24, підрозділом боротьби зі правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми - 10, протидії наркозлочинності - 4 та 2 по лінії кіберзлочинності.

Кожна друга знешкоджена група вчиняла корисливі або корисливо- насильницькі правопорушення, серед яких умисні вбивства, вимагання, грабежі, розбої, незаконні заволодіння транспортними засобами, крадіжки та шахрайства.

Знешкоджено 11 озброєних банд, що на 10 % більше, ніж у 2015 році.

Як приклад, у Запорізькій області знешкоджено озброєну банду, яка у складі 7 учасників упродовж 5 років вчиняла зухвалі напади на ювелірні крамниці та інкасаторів. У затриманих вилучено арсенал вогнепальної зброї та більше 10-ти кг виробів із золота на загальну суму близько 10-ти млн. гривень. Доведено причетність до учинення 23 епізодів злочинної діяльності, з яких: бандитизм-1, вбивство-2, розбійних нападів - 13, незаконне поводження зі зброєю — 7.

Усім учасникам повідомлено про підозру, 6 обрано міру запобіжного заходу — тримання під вартою, 1 — домашній арешт. 11.11.2016 матеріали кримінального провадження направлено до суду.

За 2016 рік підрозділами боротьби зі правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, викрито 8 організованих груп, що діяли на території Донецької області - 4, Київської, Одеської, Харківської та Полтавської областей - по 1 (з міжрегіональними

зв'язками - 1, транснаціональними зв'язками - 1). Тривалість дії всіх ОГ до одного року.

З них за напрямками діяльності боротьби з торгівлею людьми (ст.ст. 149, 300-303, 332 КК України) - 5 ОГ, у сфері суспільної моралі - 4, що діяли на територіях Донецької, Київської та Полтавської областей, та 1 організована група, що здійснювала незаконне переправлення осіб через державний кордон.

На Харківщині працівниками Нацполіції спільно з обласним підрозділом СБУ припинено діяльність організованої злочинної групи з міжрегіональними зв'язками, у складі 4 громадян України, яка під прикриттям діяльності однієї з туристичних агенцій м. Харкова забезпечувала функціонування схеми незаконної легалізації іноземців в Україні з метою їх подальшого переправлення до Євросоюзу (вартість однієї обладки сягала від 2 до 2,5 тисяч доларів США), всього задокументовано 10 злочинних епізодів. Триває судовий розгляд справи.

Задокументовано діяльність 3 злочинних груп, які вчиняли умисні вбивства, у т.ч 1 «на замовлення».

У Вінницькій області встановлено та знешкоджено злочинну діяльність організованої групи у складі 3 осіб на рахунку якої 13 крадіжок із автомобілів на території м. Вінниці і області, розбійний напад на таксиста та його вбивство.

Усім учасникам обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Крім того, ужитими заходами на 20 % більше виявлено розбоїв, учинених у складі організованих груп (78 - 2015, 98 - 2016) та майже утричі більше фактів грабежів (8 - 2015, 21 - 2016).

У півтора рази збільшено виявлення правопорушень, пов'язаних із шахрайством (297 - 2015, 467 - 2016), у два рази крадіжок (94 - 2015, 197 - 2016) та незаконних заволодінь транспортними засобами.

Із незаконного обігу вилучено 1047 одиниць вогнепальної зброї, більше 155 тис. боєприпасів, 1,7 тон. вибухівки.

Встановлено матеріальних збитків на суму 57,9 млн. грн., у ході розслідування відшкодовано та вилучено майна на 21,5 млн. грн. (37 %) накладено арешт на 24,9 млн. грн. (43 %), пред'явлено позовів на 23,4 млн. грн. (40 %).

За статистичними даними Генеральної прокуратури у масштабах держави за 2016 рік всього виявлено - 136 (+2) організованих груп, з яких органами прокуратури - 11, СБУ - 14, фіскальної служби - 16, інші - Нацполіцією.

Додаток 28.

АНАЛІЗ

КОМП'ЮТЕРНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМ,

які використовують у своїй діяльності органи досудового розслідування:

1. Офіційний сайт Міністерства Внутрішніх справ України;
2. Офіційний сайт Національної поліції України;
3. Офіційний сайт Міністерства юстиції України;
4. Офіційний сайт «Дія»;
5. Офіційний сайт Міністерства юстиції України «Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;
6. Єдиний реєстр досудових розслідувань;
7. Єдиний реєстр боржників;
8. Єдиний державний реєстр судових рішень;
9. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

10. Єдиний державний реєстр транспортних засобів;
11. Єдиний реєстр виконавчих проваджень;
12. Єдиний реєстр адвокатів;
13. Єдиний реєстр судових справ;
14. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів;
15. Сайт руху розшукуваних осіб Євроюстиції, Інтерполу та Європолу.

Додаток 29.

Автентичні матеріали повідомлень про коронацію (розкоронацію) осіб у статус вора в законі

Прогон по сходке в Одессе.

Смерть ментам!

5 сентября 1998 года в Одессе на воровском сходняке мусора тормознули наших братьев: Адамян С. А. (Аваки Тха Борис), Аданая Б. В. (Тамаз Новороссийский), Алпаидзе Г. Д. (Алфасона), Асатрян В. В. (Бдже Ереванский), Ахвледиани Н. Б. (Чипа), Белов А. Н. (Белый), Вагин В. В. (Вагон), Волков А. А. (Саша Волчок), Григорян Ш. А. (Дзето), Грищенко Е. П. (Жека), Гусейнов М. И. (Мамед Масаллинский), Дакаев М. Д. (Маер), Дангадзе Г. С. (Гия Сухумский), Деканосидзе Ш. А. (Чушка), Джавахадзе В. Т. (Курша кутаисский), Джафаров Р. М. (Ромик Курд), Джеджея В. В. (Вальтер), Дзуцев К. К. (Дзуц), Думоев Т. М. (Гочо), Кавелашвили Э. И. (Элгуджа), Калашов З. К. (Шакро Курд), Каргаев М. П. (Руслан), Кардава В. Н. (Вахо Сухумский), Кварацхелия Г. А. (Гия), Корсагия Т. Ч. (Тенго Очамчирский), Кохия А. Л. (Како), Мачавариани Г. Г. (Гурам), Меликян Г. А. (Геворик Ошаканский), Мзарелуа М. Е. (Дуяке), Микава Т. Н. (Кеме), Минасян К. Б. (Карен Ленинанканский), Мирзоев Т. С. (Тимур Свердловский), Мирошниченко Г. И. (Грачонок), Мкртчян М. А. (Кндо Майис Ереванский), Мухтаров И. М. (Хикмет Сабирабадский), Налгиев Б. А. (Башир Слепой), Ованесян В. Р. (Вова Тбилисский), Озманов Т. А. (Дато Кувалда), Рогачев О. В. (Рогаченок), Ростомян А. С. (Арутик Эчмиадзинский), Сабреков В. Ю. (Чебурашка), Сальников А. В. (Леха Краснодарский), Синаташвили Т. Г. (Мераб Мафия), Согоян А. П. (Зап Ленинанканский), Сопромадзе А. Ш. (Сопотия), Сулава Б. М. (Кичо), Тутберидзе Н. С. (Маци), Усоян А. Р. (Хасан), Хачатрян Р. А. (Рашид Джамбульский), Хашба В. А. (Валера Ткварчельский), Хаширов А. И. (Хашир), Чачанидзе В. Г. (Вахо), Чиковани Г. Н. (Гоги), Читрикашвили Д. Э. (Чита), Шеремет В. А. (Шарик), Шония Ч. Г. (Чиро Гальский), Шушанашвили Л. П. (Лаша Руставский), Эхвая В. О. (Вахо Очамчирский), Бурилин И. И. (Егор), Гарцкия Т. Э. (Чиж), Комаров С. В. (Комар), Пипия Т. Г. (Тамаз Сухумский), Торчинава Н. Г. (Торчик Сухумский), Фаризян Н. А. (Ноно), Эпштейн Л. И. (Лева Бельмо), Тимошенко А. И. (Тимоха Гомельский).

Хахуа Иван Григорьевич (Ванечка) **не признан** вором Кухилава А. Х. (Антик).

Киут Дмитрий Иванович (Киут Дима) **не признан** ворами Кварацхелия О. Д. (Кимо), Кухилава А. Х. (Антик).

Свободу Ворам!

Прогон 4 мая 2011 года

Мир дому нашему и воли живущему в нем достойному человеку!

Этим прогоном мы, ряд Воров, ниже обозначенных ставим вас в курс, что к вам в командировку в Кузбасс заехал Вор Тариел Ониани. Мы уверены в том, что вы знаете, как встречать Вора и поэтому не будем вдаваться в подробности, понятные даже пацану и малолетке. Относительно прогона, который был показан по телевизору, можно сказать только одно: по телеку показывают только то, что подходит ментам, а не человеку честному и вы это тоже хорошо понимаете. Если в Воровской семье возникают какие-то вопросы, Вор их решает сам, а не втягивает в них Братву и тем самым не делает из них пушечное мясо. Братья, у многих из вас большой опыт хозяйской жизни и вы все понимаете правильно сами, а мы этим прогоном подтверждаем закон нашей жизни, а не мафиозные, а значит, мусорские нововведения.

Наш Воровской закон был, есть и будет всегда!

С жиганским приветом к вам Воры Гиви Тбилисский, Леван Сухумский, Ираклий Сухумский, Леван Сван, Гоги Чиковани, Гурам Чика, Джемал Хачидзе, Мераб Джангвеладзе, Тимоха Гомельский, Матевич, Тамаз Тбилисский, Тимур Црипа, Зураб, Ираклий Гута, Алик Тбилисский, Буя, Коба Сухумский, Антимоз, Гия Сван, Бесо Кутаисский, Тенгиз, Лаша Сван, Рамаз, Сутулый, Ваник Кутаисский, Мераб Бахия, Митя Галей, Коба Багдатский, Изик, Чинхлия Батумский и еще целый ряд Воров, с которыми мы никак не можем связаться, но которые разделяют наше мнение. Прогон размножить и отправить по всем командировкам. Только что обозначился еще один Вор Амиран Эбралидзе.

Да хранит вас Господь!

Переписывали рекорд: Томаз Тайга, Ваня Криминал, **ИК-5 Кемерово**, Женя Сирота Италия: Курди (Вор) Гиа Сван.

Упомянуты: Ониани Т. Г. (Таро), Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Абуладзе Л. Х. (Леван Сухумский), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Дадешкелиани Л. Д. (Леван Сван), Чиковани Г. Н. (Гоги), Чикаберидзе Г. П. (Чикчика), Хачидзе Д. К. (Джемал Сурамский), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Тимошенко А. И. (Тимоха Гомельский), Углава Р. М. (Матевич), Корошинадзе Т. Ш. (Тамаз Тбилисский), Немсицверидзе Т. Т. (Црипа Кутаисский), Пипия И. А. (Ика Сухумский), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский),

Карцивадзе А. А. (Алик Тбилисский), Одишария Г. Г. (Буйя), Церцвадзе К. С. (Коба Багдатский), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Гурчиани Г. Б. (Гия Сван), Купрашвили Б. Э. (Бесо Кутаисский), Джачвлиани Л. В. (Лаша Сван), Дзнеладзе Р. Н. (Рамаз Кутаисский), Евлоев А. А. (Ахмед Сутулый), Казаишвили В. Т. (Ваник Кутаисский), Бахия М. А. (Баха-Баха), Галеев Д. Р. (Галей), Михаели А. Г. (Изик), Джалагания Т. А. (Чинчхлия), Эбралидзе А. Ш. (Амиран Ланчхутский).

Кемеровская область, ИК-5; Кемерово.

Прогон 4 мая 2011 года

Мир дому нашему и воли живущему в нем достойному человеку!

Настоящим прогоном ставим в курс дела, что на сходняках подтверждены ворами: Ониани Тариел Гурамович (Таро) признан 4 мая 2011 года в Кемеровской области, ИК-29; Кемерово ворами Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Абуладзе Л. Х. (Леван Сухумский), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Дадешкелиани Л. Д. (Леван Сван), Чиковани Г. Н. (Гоги), Чикаберидзе Г. П. (Чикчика), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Хачидзе Д. К. (Джемал Сурамский), Тимошенко А. И. (Тимоха Гомельский), Корошинадзе Т. Ш. (Тамаз Тбилисский), Углава Р. М. (Матевич), Немсицверидзе Т. Т. (Црипа Кутаисский), Пипия И. А. (Ика Сухумский), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский), Карцивадзе А. А. (Алик Тбилисский), Одишария Г. Г. (Буйя), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Кухилава А. Х. (Антик), Гурчиани Г. Б. (Гия Сван), Купрашвили Б. Э. (Бесо Кутаисский), Джачвлиани Л. В. (Лаша Сван), Дзнеладзе Р. Н. (Рамаз Кутаисский), Евловым А. А. (Ахмед Сутулый), Казаишвили В. Т. (Ваник Кутаисский), Бахия М. А. (Баха-Баха), Галеевым Д. Р. (Галей), Церцвадзе К. С. (Коба Багдатский), Михаели А. Г. (Изик), Джалагания Т. А. (Чинчхлия), Гигиберия Т. О. (Тенго Потийский).

Алиев Бахыш Мухтарович (Ваха) **не признан** 3 ноября 2012 года в Стамбуле, Турция ворами Кухилава А. Х. (Антик), Углава Р. М. (Матевич), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский), Джаниевым Р. Р. (Ровшан Ленкоранский), Углава Г. О. (Тахи).

Злакоманов Алексей Владимирович (Леха Злак) **коронованы** 10 декабря 2012 года вместе с Талыбханлы Х. Т. (Хаджи Бейлаганский), Тагиевым У. И. (Руфат Гянджинский), Тугуши А. Г. (Энцо Батумский), Медведевым А. А. (Медвежонок Гомельский), Лебедевым Р. Ф. (Лебедь Борисовский), Алексеевич П. М. (Паштет Минский), Герасимович О. Д. (Муму), Гулия А. В. (Астик Сухумский), Аушевым Х. М. (Хамзат Ингуш), Элиава М. А. (Манчо Сухумский), Санадзе Т. Д. (Хочо Кутаисский), Догондзе Л. С. (Барджга), Панфиловым А. Д. (Толик Тольяттинский), Ониани Г. Д. (Гио Жорка), Домбаевым А. В. (Ахмед Шалинский), Алханашвили Д. Т. (Дато Панкисский) в Дубаи Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Ониани Т. Г. (Таро), Карцивадзе А. А. (Алик Тбилисский), Кухилава А. Х. (Антик), Церцвадзе К. С. (Коба

Багдатский), Дадешкелиани Л. Д. (Леван Сван), Евлоевым А. А. (Ахмед Сутулуй), Гурчиани Г. Б. (Гия Сван), Гогелиани Г. Г. (Гия), Углава Р. М. (Матевич), Тимошенко А. И. (Тимоха Гомельский), Одишария Г. Г. (Буйя), Микеладзе М. Д. (Мамука), Немсицверидзе Т. Т. (Црипа Кутаисский), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Леонтьевым В. В. (Вадик Белый), Корошинадзе Т. Ш. (Тамаз Тбилисский), Джалагания Т. А. (Чинчхлия), Джафаровым Р. М. (Ромик Курд), Галеевым Д. Р. (Галей), Васиным С. В. (Вятлаг), Микеладзе Д. Д. (Джемо), Бахия М. А. (Баха-Баха), Пипия И. А. (Ика Сухумский), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский), Джаниевым Р. Р. (Ровшан Ленкоранский), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Джачвлиани Л. В. (Лаша Сван).

Братве размножить и отправить всему каторжанскому люду.

Прогон о коронации 16 человек, 10.12.2012, Дубай

В июне 2013 года Мы воры обеспокоены по вашей ситуации, которая происходит у вас в последнее время. Мы много раз объяснили, что ваш кумир "свердловский" никто, обстрагируйтесь от него, не допускайте грубых ошибок таких как игнорирование и оскорбление Эмзара и Фрола с 21-й. Мы тех, кто поднял руку на них, объявляем блядьми, во главе с Эриком Французом, который заслуживает сломать ему обе руки, много этот проходимец на себя берет. Мы воры, а что касается Эмзара и Фрола они наши друзья. Вокруг Эмзара стоит масса воров. Мы предупреждаем он наш близкий друг и мы никому не дадим его оскорблять.

С уважением к братве воры Тариэл Ониани, Джангвеладзе, Дато Сургутский, Тимоха Гомельский, Тамаз Тбилисский, Гиви, Рамаз Кутаисский, Марат Сухумский, Тамаз Аданая, Бончо, Буйя, Вася Бандит, Андрей Хохол, Мамуло, Коба Багдатский, Коба Сухумский, Иракли Сухумский, Антимоз Сухумский, Мераб Бахия, Лаша Питерский, Лаша Сван, Лаша Сухумский, Зурик, Чубуха, Артем Армян, Паштет, Медведь, Муму, Тимур, Дима Галей, Авто и еще 50 воров.

Упомянуты: Акоевым Г. Ш. (Гия Свердловский), Ониани Т. Г. (Таро), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Чхиквишвили Д. Д. (Дато Сургутский), Тимошенко А. И. (Тимоха Гомельский), Корошинадзе Т. Ш. (Тамаз Тбилисский), Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Дзнеладзе Р. Н. (Рамаз Кутаисский), Панцулая Б. Т. (Марат Сухумский), Аданая Б. В. (Тамаз Новороссийский), Байрамиди Д. Г. (Бончо), Одишария Г. Г. (Буйя), Кокунов И. В. (Вася Бандит), Недзельский А. С. (Неделя), Джибладзе В. Е. (Мамуло), Церцвадзе К. С. (Коба Багдатский), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Бахия М. А. (Баха-Баха), Догоннадзе Л. С. (Барджга), Джачвлиани Л. В. (Лаша Сван), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский),

Чихладзе Г. Д. (Чибуха), Саргсян А. Ю. (Артем Саратовский), Алексеевич П. М. (Паштет Минский), Медведев А. А. (Медвежонок Гомельский), Герасимович О.Д. (Муму), Галеев Д.Р.(Галей).

Кемеровская область, ЛИУ-21; Тайга.

Прогон из каторги и пересылки, белый и черный лебедь 2013.

Мир каторжанскому люду и скорейшей свободы братве.

Ставим в известность, что коронованы 5 июня 2013 года Джангидзе Давид Бесикович (Дато Краснодарский) вместе с Стурца Б. В. (Бондо Казахстанский), Торадзе Г. Г. (Гога Кутаисский), Шулая Р. Б. (Ражден Питерский), Гаглыевым И. В. (Ило Калининградский), Саргсяном А. Ю. (Артем Саратовский) в Рим Кухилава А. Х. (Антик), Шалибашвили Н. О. (Кока), Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Углава Р.М. (Матевич), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Биганишвили В. А. (Важа Тбилисский), Асатрян Э. С. (Осетрина Старший), Арабули Р. З. (Робинзон), Углава Г. О. (Тахи), Чихладзе Г. А. (Квежоевич), Одишария Г. Г. (Буйя) (присутствие), Гурчиани Г. Б. (Гия Сван) (присутствие), Немсицверидзе Т. Т. (Црипа Кутаисский) (присутствие).

Гублия Даур Эдуардович (Дука) **признан** 5 июня 2013 года на Кипре ворами Кухилава А. Х. (Антик), Шалибашвили Н. О. (Кока), Горделадзе Г. В. (Гиви Тбилисский), Углава Г. О. (Тахи), Углава Р. М. (Матевич), Немсицверидзе Т. Т. (Црипа Кутаисский), Арабули Р. З. (Робинзон), Джангвеладзе М. Г. (Мераб Сухумский), Чихладзе Г. А. (Квежоевич), Асатрян Э. С. (Осетрина Старший), Биганишвили В. А. (Важа Тбилисский). Ониани Мамука Григорьевич (Мамука) коронован 12 сентября 2013 года вместе с Джагиняном Э. Г. (Эро Томский), Ашумовым Г. Э. (Глеб Кинешемский), Лакербая Т. М. (Тенгуляш Сухумский), Веселкиным Е. А. (Веселый) в Стамбуле, Турция Кухилава А. Х. (Антик), Дадешкелиани Л. Д. (Леван Сван), Бахия М. А. (Баха-Баха), Гублия Д. Э. (Дука), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Углава Г. О. (Тахи), Агрба А. Л. (Алхас Гудаутский) (подход).

Убилава Реваз Рондиевич (Резико Джварский) **коронован** в августе 2014 года вместе с Джабуа И. Ш. (Ираклий Ростовский), Джалагония М. М. (Михо Зугдидский) в Турции Виблиани Г. Л. (Гига), Кухилава А. Х. (Антик), Чурадзе Т. Р. (Алеко Шошия), Чхиквишвили Д. Д. (Дато Сургутский), Бахия М. А. (Баха-Баха), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Шамугия З. О. (Аду Зугдидский) (присутствие), Дигмелашвили Э. А. (Гуджа) (присутствие), Элиава М. А. (Манчо Сухумский) (присутствие), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский) (присутствие), Джаниевым Р. Р. (Ровшан Ленкоранский) (присутствие), Шипиловым З. Б. (Заур Нахичеванский) (присутствие), Талыбханлы Х. Т. (Хаджи Бейлаганский) (присутствие), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский) (присутствие), Мгалоблишвили М. Ш. (Курша) (присутствие), Дадешкелиани Л. Д. (Леван Сван) (присутствие), Хоперия Т. В. (Чинка) (присутствие), Лебедевым Р. Ф. (Лебедь Борисовский) (присутствие).

Прогон 29 октября 2014 года.

**Мир дому Нашему и Всему люду достойному в нем живущему!
АРЕСТАНТЫ!**

МЫ НИЖЕ ОБОЗНАЧЕННЫЕ ВОРЫ СТАВИМ ВАС В ИЗВЕСТНОСТЬ, что у вас на центральном сидит Бесо Квинихидзе который выдает себя не тем, кем он является, он есть гад, блядина и не когда не кем не являлся кроме как гадом и блядью, при встрече любой называемый себя порядочным Арестантом обязан поступить соответственно, это долг каждого порядочного Арестанта.

МЫ ВОРЫ НАДЕЕМСЯ на Ваши правильные шаги и должный подход ко всему. На этом ограничимся пожеланием всем: удачи, фарта и скорейшего освобождения.

К сему воры: Мераб Бахия, Манчо Сухумский, Ика Сухумский, Темур Чинчклия, Руслан Лебедь, Коба Сухумский, Гога Кутаисский, Эрик Томский, Зура, Михо Джалагония, Дато Сургутский, Женя Весёлый, Дука Абхаз, Гия Гиоргадзе, Тенго Сухумский, Дато Краснодарский, Реваз Джварский, Алхаз Гудаутский, Мамука Ониани, Леван Перадзе, Якич Мартвильский, Тенго Хоперия, Гуджа Тбилисский, Аду Зугдидский, Равшан Ленкоранский, Заур, Гаджи, Леван Зугдидский, Глеб Ивановский, Ахмед Сутулый, Отарик Краснодарский, Гия Самтрედский, Рамаз Кутаисский, Паша Паштет, Хамзат Ингуш, Нодар Сухумский, Антимоз, Ика Ростовский.

Упомянуты: Перадзе Л. Б. (Леван Цхалтубский), Квинихидзе Б. З. (Бесо Руставский), Бахия М. А. (Баха-Баха), Элиава М. А. (Манчо Сухумский), Каличава И. М. (Ираклий Хуту), Джалагания Т. А. (Чинчхлия), Лебедев Р. Ф. (Лебедь Борисовский), Ахвледиани К. Г. (Коба Сухумский), Торадзе Г. Г. (Гога Кутаисский), Джагинян Э. Г. (Эро Томский), Дгебуадзе З. З. (Зура Зугдидский), Джалагония М. М. (Михо Зугдидский), Чхиквишвили Д. Д. (Дато Сургутский), Веселкин Е. А. (Веселый), Гублия Д. Э. (Дука), Гиоргадзе Г. В. (Гия), Джангидзе Д. Б. (Дато Краснодарский), Убилава Р. Р. (Резико Джварский), Агрба А. Л. (Алхас Гудаутский), Ониани М. Г. (Мамука), Каранадзе Г. И. (Гоча Якич), Хоперия Т. В. (Чинка), Дигмелашвили Э. А. (Гуджа), Шамугия З. О. (Аду Зугдидский), Джаниев Р. Р. (Ровшан Ленкоранский), Шипилов З. Б. (Заур Нахичеванский), Талыбханлы Х. Т. (Хаджи Бейлаганский), Маргия Л. Т. (Лева Зугдидский), Ашумов Г. Э. (Глеб Кинешемский), Евлоев А. А. (Ахмед Сутулый), Кублашвили О. О. (Отари Краснодарский), Цхварадзе Г. В. (Гия Самтрэдский), Дзнеладзе Р. Н. (Рамаз Кутаисский), Алексеевич П. М. (Паштет Минский), Аушев Х. М. (Хамзат Ингуш), Джабуа И. Ш. (Ираклий Ростовский), Лакербая Т. М. (Тенгуляш Сухумский), Гамисония Т. А. (Нодар Сухумский).

Московская область, СИЗО-3; Серпухов.